

קונטרס

רוח האומה יתגלה בגדוליה

לאורם של רבנן ותלמידיהון

קונטרס
רוח האומה יתגלה בגדוליה
לאורם של רבנן ותלמידיהון

- 185..... הרב: לקט לקראת ג' באלול, יום פטירת מרן הראי"ה קוק
- 208..... דרך הקודש: כתיבי הראי"ה ודרכו
- 213..... בשבחי אוצרות הראי"ה
ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה:
- 216..... ליום זכר קדשו של רבנו הרצי"ה קוק
דברים לזכרם של מרנן ורבנן הרב הנזיר והרצי"ה קוק
- 227..... מאת מו"ר הגר"ש גורן
- 243..... אית בהו רבנן: דברי מו"ר הראשל"צ הגר"מ אליהו לזכר רבנו הרצי"ה קוק
ספיר גזרתם יחד מאירות:
- 257..... תלמידי מרן הראי"ה קוק וממשיכי דרכו על פי "עשר ספירות"
קול מבשר מבשר ואומר:
- 261..... תחיית חיבורו ההלכתי של גדול הדור הקודם
- 263... נזר הגורן: נזר לראשו של מו"ר הרב הראשי לישראל הגאון הרב שלמה גורן
- 275..... לאורו נלך: לדמותו של מו"ר הגאון הרב משה צבי נריה
- 290..... מרבה תורה – מרבה חיים: שיחת מו"ר הרה"ר לישראל הרב אברהם שפירא
- 333..... ר' אברום: לדמותו של מו"ר הגר"א שפירא, במלאת תשע שנים לפטירתו
- 335..... המצפה לישועה: אדמו"ר רבי ישראל אביחצירא – הבכא-סאלי
- 338..... זיכרונות מאביהם של ישראל: מו"ר הראשל"צ הגאון הרב מרדכי אליהו
- 343..... על ישראל אמונתו: לזכר מו"ר הרב בנימין (בני) אייזנר
- 349..... זכור אהבת קדומים והחיה נרדמים: הספדים לרב איתם ונעמה הנקין הי"ד
- 362..... בקשו ענווה: לזכרו של מו"ר הרב אלישע וישליצקי

הרב

לקט לקראת ג' באלול,
יום פטירת מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק

1

התורה הגואלת

רבנו הרב צבי יהודה קוק (תרנ"א-תשמ"ו)

בנו וממשיך דרכו של הראי"ה, ראש ישיבת מרכז הרב

"ייחוד עניינו האלהי ושליחותו ההיסטורית, במערכת דורותינו הכלל-ישראלית, של האי כהנא רבא וקדישא אאמו"ר הרב זצוק"ל, – אשר לפיכך נוצרו והותאמו, ביצירת האישיות הנשמטית, גם פליאות הכישרונות ואצילות המידות וגבורת הרוח, – מסתכם ומתבטא הוא בכך: התורה הגואלת. שתי אלה, שהן באות כאחת בתמימותן, כוללות ומפרטות קדושה משולשת, שהיא מפורטת ומבוארת בזה, כשהיא לעצמה, ברוממות עלייתה בקודש אווירא דארץ-ישראל, בפנייתה והדרכתה לתלמידי-חכמים..." (אור לנתיבותי, עמ' רפ-רפב)

"ואני שולח לך את הספר עקבי-הצאן, ומראש אני מודיעך ומבקשך כי את הספר הזה לא תקרא בו, כי אם תלמוד בו בעיון ועומק ובכובד ראש... וכביאור על הספר הנני מעיר אותך את הדברים האלה על דבר המחבר וספרו. אבי נ"י המחבר הוא מן הרבנים האדוקים, ואשר מלבד גאונותו בתורה זכה גם לשם צדיק, ועם זה הוא חוקר ופילוסוף חפשי באין שום מעצור לפניו במלוא המובן של המילה הזאת... ויחדור עד יסודי תורתנו, וגם עד חדרי הקבלה הגיע". (צמח-צבי, א)

"ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה'. על פסוק זה יש ביטוי ידוע ומפורסם בתרגום יונתן (אשר הרבה פעמים מלבד התרגום מופיעים בו פירושים וחיידושים) – 'ותקבלון אולפן חדת בחדווא מבחירי צדיקיא'. 'ושאבתם' – תקבלו. 'מים' במובן

סמלי – תורה, זרמי קדושה ורוחניות. 'אולפן חדת' – לימוד חדש, פנים חדשות של תורה, התחדשות של תורה בזמן הגאולה, 'אור חדש על ציון'. 'ממעניני הישועה' – מתורגם שם במילים אלה: 'מבחירי צדיקיא'. 'ממעניני הישועה' הם מעייני הצדיקים, שפעת הצדיקים יסודי עולם, חכמי התורה וחכמת הקודש במדרגה המיוחדת המתאימה למצב גאולה וישועה. תקבלו לימוד חדש בשמחה מיוחדת ממקורות של בחירי צדיקיא. קיימים הרבה צדיקים, אבל יש מדרגות ביניהם. יש בחירי צדיקים, שהארת התורה שלהם נמשכת משמים, ומתאימה ושייכת למצב של גאולה וישועה. אשרינו שזכינו, ונקווה להוסיף זכות יותר ויותר, לשאוב מים ממעייני הישועה, ממעייני התורה של בחירי צדיקיא". (שיחות הרצי"ה – תלמוד תורה, עמ' 47)

2

נשמה כוללת

הרב יעקב משה חרל"פ (תרמ"ו-תשי"ב)

רבה של שערי-חסד, ראש ישיבת מרכז-הרב ובית-זבול

"הימים לפני חג שבועות תרס"ד, ירדתי ליפו כמצוות הרופאים עליי, כדי לטבול בים. בשבועות שחל ביום השישי, התפללתי בבית-הכנסת שערי-תורה, בן כ"א שנים הייתי אז, והנה שמעתי כיצד הרב אומר 'אקדמות' לפני הקהל ברטט ובבכייה, ונזעזעתי עד יסוד נפשי. מאותה שעה ואילך דבקתי ברב באהבה עזה, והייתי לתלמידו וחסידו לעולם... הרגשתי שכולי אחוז שלהבת-יה, כל גשמיותי מתנדפת והולכת ונשמתי שהתקשרה בנשמת הרב מתנשאת ברום עולמות עליונים". (אפרים צורף, חיי הרב קוק, ירושלים, תש"ז, עמ' 119)

"נשמה אדירה גבוהה מאוד, נשמה כוללת אשר לא יחסר כל בה... שהכול יאירו בה ועל ידה, בכל חלקי התורה וסדרי היראה ובכל הקניינים הלאומיים... ציון וירושלים יחדיו..." (הד-הרים, עמ' עז-עח)

"בבחינתו זו, שהיה כולו כללי ולא פרטי, עלה על כל בני דורו, והיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם... אשרי הדור שהיה שרוי בתוכו". (שיחות הראי"ה, עמ' שמט)

מכתב שכתב לרבו הראי"ה קוק:

"... רוכב בערכות, יריק שפעת ברכות, מאלופות רכבות, לכבוד הוד אדמו"ר הגאון הגדול והקדוש הנשגב פאר דורנו וחמדת עינינו ולבבנו, צדיק יסוד העולם, הרב הדומה למלאך ד', כתר ישראל והדרו מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א. חיל ורעדה תאחזני בהעלותי על לבי הוד קרן אור פניו, וכמעט הנני חוזר לאחוריי מבלי לגשת אל הקודש... עבדו הנרעש והנפחד מפחד זיכרון שמו הקדוש המשתחוה מול הדרת פני קודשו. הצעיר יעקב משה חרל"פ". (הד"הרים, עמ' עג, מהדורת תשנ"ז)

"... בימינו אלה שנתקיים בנו "ותרד פלאים אין מנחם לה" (איכה א ט) וכל בית ישראל מתמוגגים בחבליהם "החשך יכסה ארץ" (ע"פ ישעיהו ס ב) והרשעה פרשה כנפיה לבלע את הקודש ולצודד הכל במכמריה. נשלח לנו 'המורה לצדקה' (ע"פ יואל ב כג), 'עיר וקדיש מן שמיא נחית' (דניאל ד ט), וימן ד' לעמו נשמה גדולה, והעם היושבים בחושך המה ראו אור גדול (ע"פ ישעיהו ט א) הוא רבנו, גאון עוזנו, נר ישראל וקדושו, נזר אלהיו על ראשו, מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, בקי בכל מכמני התורה, מלא קדושה חסידות ופרישות וענוות צדק, הוא הציר הנאמן אשר נשלח ממרום לשוב ולהחיות דורות שלמים להרטיבם בטללי אורות קודש עולמים, לשים שארית בארץ ולהחיות עם רב לפלטה גדולה (ע"פ בראשית מה ז)". (מ"מרום, חי"ז, עמ' צב)

"עוד שמעתי מגדולת קדושת מרן הגאון רבי יעקב משה חרל"פ, כי למרן זצ"ל הייתה נשמה גבוהה מאוד, אשר כמה דורות לפנינו לא ירדה לעולם נשמה גבוהה כזאת, ולא היה לפי הדור, ולכן היו רבים שלא זכו להבינו". (הרב יוסף לייב זוסמן, ליקוטי

הראי"ה ח"ג, עמ' 127)

רוח אפינו

הרב דוד נחן (תרמ"ז-תשל"ב)

הרב "הנזיר" - עורך אורות הקודש ומחבר קול-הנבואה

"על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היו על כפות המאזניים. והנה בוקר השכם ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכת השחר, תפלת העקדה, בשיר וניגון עליון משמי שמי קדם, וזכור לנו אהבת הקדמונים, ואקשיב והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחר התפילה מיהרתי לבשר במכתב כי יותר מאשר פיללתי מצאתי: מצאתי לי רב". (הקדמה לאורות-הקודש)

"אמנם בתחיית הקודש, בתחיית האומה ושובה לארץ קודשה, בקיבוץ גלויות ובניין המדינה, הכרח הוא שתקום ותתחדש רוח הנבואה בישראל, חוזים ונביאי קודש. וכן דמות הרב מרן זצ"ל, עם כל התארים הרבים, הגדולים והנשגבים, שתיארו דמותו הנשגבה: גאון וצדיק, חסיד, חכם, משורר קדוש ופילוסוף-אלהי, גדול, וגיבור, על כל אלה מרחף התואר הנשגב שאין בכוחנו ועוז רוחנו להביעו. הוא נרמז בכתבי קודשו הנדפסים: בחכמת הקודש, ומוסר הקודש, ובייחוד בחכמת הקודש פרק קלח, מקוטע, ובלי כותרת, ונקודות נקודות בראשו, במקום דברים נשגבים". (נשמה של שבת, עמ' 194. נכתב בשנת תשכ"א)

"הנני יושב בלב ישראל, בלב ירושלים עיר הקודש, ובבית גדול הדור. הנקודה המרכזית שבכל חכמת ישראל. הוא המקיף הכול וכולל הכול, ולבו מלא רגש עדין, עמוק וחד. ונפשו מלאה טוב ורצון וחסד. ושכלו מלא חריפות והברקה וידיעותיו רבות. הוא גאון, חוקר, צדיק, תמים, חסיד, ענוותן וגאה כהלל. ויותר ממה שהעגל-התלמיד רוצה - הרב רוצה..." (נזיר אחיו ח"א, ירושלים, תשל"ח, עמ' רפג)

"הננו בימות המשיח, תקופת הגאולה התחילה... ואין מכיר, ואין יודע. כולם כמו מסכה על עיניהם, מאחרי המסך, מבלי דעת ומבלי הבין את אשר לפניהם. רק מרן, רוח אפינו שליט"א, הוא נשמת התחייה, הוא היודע, הוא החוזה. כשעליתי אליו

במוצאי שבת קודש לברכו במזל טוב, לבשורת האישור הממוני [=אישור המנדט הבריטי], מעטים היו הדברים שנתחלפו בינינו, אבל אלו היו גילויים, כברק של ביעף מועף. והבית האיר מגילוי נבואי, כבשעת גאולה". (שם, עמ' רפח)

"מיסודי תורת המהר"ל הוא דבקות השי"ת ותורת ישראל וישראל [...] וארץ-ישראל, דאורייתא דארץ-ישראל מחכים [...] גם מרן הרב זצ"ל העמיק הגות בספרי המהר"ל והאיר את דבריו באור חדש אשר מציון יאיר". (קול הנבואה, עמ' קעח)

ובהמשך דבריו, כתב על מרן הרב והמהר"ל:

"הוא מזכירו לנו בהלך מחשבותיו הוא, במזיגה הנפלאה של למדנות וחסידות, עיון פילוסופי ואור הנסתר, אהבת האומה ותורת נצחה ובהבתו לארץ וקדושתה ובשלהבת התקווה לגאולת ישראל וחירותו. אמנם, מרן הרב זצ"ל היה מדבר על צורך לימוד ופרסום ספרי מהר"ל בדורנו, ובני ישיבת מרכז-הרב הוגים בספרי מרן הרב ובספרי מהר"ל מפראג". (שם, הערה קיט)

תיאור פטירת מרן הרב זצ"ל:

"ביום ג' אלול תרצ"ה, הוא היום המר והנמהר. באו כולם למקום הרב בבית ההבראה, אחרי הצהרים לפנות ערב עליתי אליו בחדר משכבו, וראיתי פניו המלאים צער ואכזבה. רמזו לי, הכהן, לצאת מהר. עמדתי בחצר, נדהם ומוכה יגון, ופניי חפורים באילן שנסמכתי עליו, ובעוד שעה ואשמע קול בוקע שמים ומרעיש הלב 'שמע ישראל', ומיד אחר כך התחיל ניגון שיר-השירים. כבה אור האורות, עולם חשך בעדי...". (יומן הרב הנייר, דברי שיר, עמ' 195)

"בר"ח אלול תרצ"ה, עשרים שנה לקבלת פני הרב, ביקרתיו לאחרונה והוא על ערש דווי, שמח ובכה, בצוותו שלא לכתוב עליו שום תארים. ובעוד יומיים, ג' אלול תרצ"ה, כבה אור-האורות, חשך העולם בעדנו, אמנם אור תורת קדשו יופיע ויאיר לעולם". (אורות-הקודש, מבוא, עמ' 24)

מופת הדור

הרב צבי פסח פונק (תרנ"ג-תשנ"א)

רבה של ירושלים, מח"ס הר"צבי

"ב"ה, מוצש"ק כ"ב טבת תרע"ח

כבוד הרב הגאון הגדול פא"ה והדרו, איש חמודות עטרת תפארת המפורסם לתהילה ולתפארת, כש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו לאויו"ט רב ואב"ד בעי"ת קה"ק לאנדאן יצ"ו...

הנה עשיתי קצת התעוררות כי מהראוי להביא את הדרת גאונו שיחיה לפה עיר הקודש ירושלים לשכון כבוד בתוכנו בתור רב ואב בית-דין לכל קהל האשכנזים יצ"ו... ודרוש מאוד שיהי גבר מורם מעם שיעמוד בראש, להפיח רוח חיים בעצמות היבשות... " (אגרות הראי"ה ח"ג, נספחות, עמ' רצו)

"... והנה בוודאי מרן הגאון זצ"ל מופת הדור, נזר ישראל ותפארתו זי"ע, לבוא ולהגיע לכישרונותיו הגדולים זה הוא ברכת שמים ממעל ולא כל אדם זוכה להם, אבל עדיין אין אנו בני חורין מלהידבק במידותיו הטובות בצדקתו ובדרכי שקידתו בתורה ביגיעה עצומה ביום ובלילה למרות טרדותיו הגדולות, וביד כל אדם לבחור בחיים ולהיות מהעמלים בתורה... " (מתוך הספד שנשא בהיכל ישיבת מאה-שערים במלאת שנה לפטירת הראי"ה קוק, נדפס בשערי ציון, סיון-אלול, תרצ"ו, ור' הרב עמיחי כנרתי, עטרת צבי, עמ' 33)

"נבצר ממני מחמת חולשתי להעלות על הכתב פרשת גדולת ענק הרוח, הגאון האדיר, פאר הדור, ראי"ה קוק זצ"ל שרבות עמלה נפשו למען קדושת הארץ... " (הד

המועצה הדתית ירושלים, תשכ"ה; עטרת צבי, עמ' 35)

גאון ישראל

הרב איסר זלמן מלצר (תר"ל-תשי"ד)

ראש ישיבת עץ-חיים וי"ד מועצת גדולי התורה, מח"ס אבן-האזל

"במלאת עשר שנים להסתלקות גאון ישראל מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל. נוסף לאשר כבר נודע בכל תפוצות ישראל עוצם גודלו בכל מקצועות התורה, בהלכה ואגדה, מוסר ודעת, לכד זה היה גדול מאוד בקיום מצוות 'ולדבקה בו', שלדבקו בד' ותורתו אין מילים להעריך את ערכו. ראוי לתלמידיו ומוקירי שמו ללמוד ממסירותו בכל לבבו באהבת ד' וישראל עמו, ותשוקתו העצומה לזכות את כל אשר היה ביכולתו להשפיע עליו, בין בדבריו החוצבים להבות אש בדרשותיו ובין בספריו הגדולים... וראוי להתחזק ולעשות רצון הצדיק, לגמור ולהוציא את כל ספריו הגדולים, אשר עמל עליה ביגיעה עצומה". (מכתב לאגודה להוצאת כתבי הראי"ה קוק, כ"ח באב,

תש"ה)

הנהן אשר יהיה בימים ההם

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (תרמ"ט-תשי"ט)

הרב הראשי לישראל, מח"ס היכל-יצחק

"אותו גאון עולם וצדיק יסוד עולם, שאת שמו וזכרו אנו מזכירים היום, הוא היה באמת 'הכהן אשר יהיה בימים ההם', הוא הכיר, הוא ידע את מחלות הדור הרוחניות וטיפל הרבה ברפואתן, הוא הכיר את רב הטוב הצפון ברעיון הלאומי שהקיף את רוב הדור, הוא ידע איך לקדשו בקדושת האמונה והתורה ולהפכו לברכה לישראל, לתנועת הגאולה, והוא הרים את הדגל של היהדות הדתית לאומית ועליו נאספו עדרים עדרים, וסוף סוף זה הוליך לאתחלתא דגאולה, צריכים אנו לשנן את משנתו, שדבריהם של צדיקים הם זכרונם, ואורו יוסיף ויזרח לפנינו עד כי יבוא שילה הגואל צדק בב"א". (דברים ביום השנה העשרים לפטירת הראי"ה קוק - ג' אלול תשט"ו, ארכיון הרב הרצוג)

עטרת תפארת ישראל

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל (תר"ס-תשי"ג)

הראשון לציון, מח"ס משפטי עוזיאל

"אני מזדעזע בכל איברי ואינני יכול עוד להאמין שנסתלק האי גאונא קדישא, או כמו שקראו אותו המקובלים, האריה דבי עילאה, מסופקני אם יש מי שהכיר אותו למדי בכדי להספידו כהלכה, דבר אחד ידוע היה עטרת תפארת ישראל... רבנו הקדוש ר' אברהם יצחק יחזקיהו הכהן קוק זצ"ל היה אב בחכמה בזה שריכוז בתוכו כל ההלכה והספרות של עמנו ואב לדורות בזה שהתווה את הדרך לבניין ארץ-ישראל ברוח התורה והניח את יסוד הבניין של הרבנות הראשית...". (יט' אלול תרצ"ה ביפו, מכמני

עוזיאל ח"ד, עמ' תקטז)

"יחיד בדורו היה רבנו ומאורנו מרן הגאון ר' אברהם יצחק הכהן קוק ז"ל, נשיא הרבנות הראשית לארץ הקודש, ולכן אין אנו מוצאים ביטוי מתאים והולם לעצם האבדה הגדולה שאבדה ארץ-ישראל בפרט והיהדות בכללה במותו... ברגעים אלה שאני מהרהר בזכרוני מתייצבת לפני כמו חיה דמותו הענקית. רואה אני את ענוותנותו המרובה ועמדתו התקיפה שאינה נרתעת מפני כול, בת צחוק של אהבה וענווה על שפתיו, עיניים נוצצות ובהירות חודרות למעמקי הנפש ושלהבות וזיקוקין דינורא יוצאין מפיו בזה אחר זה כשטף מים רבים, והנני עומד ועושה אוזני כאפרכסת נדהם ומתפלא למשמע אוזני ולמראה עיניי... ובאמת הוא נדמה למלאך ה' צבאות בכל הליכותיו, ומי ייתן לנו תמורתו ומי ייתן לנו חליפתו. חשך השמש בצהרים ובטל

זיו החכמה". (זיו החכמה, נתיבה תשרי תרצ"ו, ובמכמני עוזיאל; שם, עמ' תקיח)

רב פעלים מקבציאל, ראש גולת אריאל

הרב עובדיה הדאיה (תר"ן-תשנ"ט)

חבר ביה"ד הגדול, מח"ס ישניל עבדי

"ציון במרר תבכה וירושלים תתן קולה, אל הילקח ארון האלהים, עטרת זהב גדולה, מלכא ורופילא, השליך משמים ארץ תפארת ירושלים, איך נפלת משמים, מזוקק

שבעתים, שהיית לנו לעיניים, מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלים, רב פעלים מקבציאל, ראש גולת אריאל, הצבי ישראל, על במותיך חלל, כי נפקד ממנו איש על העדה, צור תעודה, אודם פטדה, ארי שבחבורה, הוא זיווה הוא הדרה, מוכתר בג' כתרים, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות עולה על גביהם, הנמצא כזה אשר מחזה שדי יחזה בהר הקודש ובירושלים". (ה' אלול תרצ"ה, "בבית היתומים הספרדי במעמד כל חכמי נכבדי ורבני הספרדים", בתוך: ויקח עובדיה ח"ה, ירושלים, תש"ס, עמ' יג)

"רבותי, זה עשרים-ושמונה שנים שנסתלק מאתנו מרן רבן של כל בני הגולה... כיתת רגליו בקרית חוצות ממקום למקום לייסד הישיבה הגדולה הזו שממנה תוצאות חיים, חיים הרוחניים לכל העולם ומלואו... כן חיבוריו הגדולים בכל מקצועות התורה, שהשאיר אחריו, ספרים רבים בכל מקצועות התורה באין ספור, והודות לבנו הרב הגאון והצדיק שטורח בכל כוחותיו לסדרם ולהכינם לדפוס לזכות בהם את הרבים, ושיהיו שפתותיו דוכבות בעולם האמת... נוסף על זה היה מטיף נפלא נואם בחסד עליון כמעין המתגבר כשפותח פיו הקדוש בדברי תורה הוא כנהר שאינו פוסק, כמעט כל התורה, תלמוד בבלי וירושלמי וכל דברי הפוסקים ונושאי כליהם הכול כמאן דמנחי בכסתיה. עיניי ראו ולא זר כשבאתי לקחת הסכמה ממנו על ספרי ישכיל עבדי ח"א, תיכף שפתח אותו העיר לי כמה הערות על רגל אחת, ולא רק בדברים שבנגלה אלא גם בדברים שנסתרו..." (ה' אלול תשכ"ג, בישיבת מרכז-הרב, ר' שם)

9

אחד היה אברהם

הרב יצחק נסים (תרנ"ז-תשמ"א)

הראשון לציון, מח"ס יין לבנון

"כשניגשתי למצוא בדברי רבותינו ז"ל איזו הגדרה או תיאור לדמותו של רבינו הגדול, 'אחד היה אברהם', לא מצאתי דבר מתאים מהגדה זו על אברהם אבינו. כי אכן טובה הייתה תלויה לו להרב קוק זצ"ל בצווארו, מין קסם אישי מופלא ומיוחד במינו, והאבן הייתה מאירה על סביבותיה, הייתה אבן שואבת שמושכת אליה רבים. הוא היה יחיד במידותיו ובסגולותיו, שלא רק שאלות דת ודין, לא רק ענייני ציבור ומשפט באו אליו ונתן חלקו בהם, כל שאלה וכל בעיה קשה שנתעוררה הובאה בפניו

הוא ברוחב בינתו, בכוח ההשראה הגדולה שהייתה מלווה אותו, ידע לפתור כל שאלה ולא הייתה בעיה שהייתה נשארת ללא פתרון.

ואם בשאלות של חיי שעה, על אחת כמה וכמה בשאלות של הלכה וחיי עולם. תפיסה מיוחדת הייתה לו על התורה, על המצוות ועל בניין הארץ, אותה הביע בנאומיו ובמאמריו הרבים, והפליא לעשות בספרי ההלכה שלו ובתשובותיו שהשיב לכל חלקי הארץ והגולה. הוא נבדל במיוחד מיתר הרבנים בני דורו בזה, שבספריו ובנאומיו אנו שומעים את הד התחייה של עם ישראל, את חידוש הקשר והברית שבין העם וארצו שבעקבותיו תבוא כריתת הברית בין ישראל בכללו והתורה. ואז תהיה הגאולה השלמה בה יחזיר ה' את שכינתו לציון". (במלאת עשרים שנה לפטירתו - ג' באלול תשט"ו, בתוך: לדור ולדורות ח"א, יד הרב ניסים, תשע"ג, עמ' תד)

במכתב ברכה לרצי"ה קוק בהגיעו לגבורות כתב הרב נסים:

"ה' שנתן לו כוח לפעול ולהמשיך במעשים הגדולים והמופלאים שעשה מו"ר אביו זיע"א, מרא דארעא דישראל, להנהיג את ישיבתו בגדולה באותה הרוח והשיטה, להשפיע על רחוקים ולקרובם לתורה ולאהב שם שמים, כה ייתן לו וכה יוסיף עוז ותעצומות..." (שם, עמ' תכב)

10

שליט בהלכה ובאגדה כאחת

הרב שלמה יוסף זיין (תרמ"ה-תשנ"ח)

עורך האנציקלופדיה התלמודית

"... מרן הגרא"י הכהן קוק, ז"ל, היה בדורנו היחיד בין גדולי התורה שהיה שליט בהלכה ובאגדה כאחת. מה משמע שליט? כל מקצועות התורה היו ברשותו. אדם מישראל בא ושואלו דבר תורה, אין הוא, הרב, זקוק לעיין ולחפש, לדרוש ולתור. בו ברגע הוא מציע את הסוגיות והראשונים השייכים לעניין והולך וחורז מגמרא לרמב"ם ומרמב"ם לשאר עמודי ההלכה ובדרך הילוכו הוא מאיר ומסביר, מעיר ומפלפל, כאילו זה עתה עסק בעניין הנידון. ואם השואל הוא תלמיד-חכם והתכונן לאותו עניין עובר לכניסתו אל הרב, ופתאום הוא רואה שהרב, מבלי כל הכנה מוקדמת, מרצה לפניו תלי תלים של חידושים בעניין זה גופו, אין קץ להשתוממותו.

ולאו דווקא בהלכה. עולם האגדה היה לא פחות פתוח לפניו. חזון ושירה, מחשבה ומחקר, הגיונות ודעות – כל אלה היו שוטפים בלי הרף, כמעין הנובע, ממוחו ללבו ומלבו למוחו. אי אתה יודע אם המחשבה השפיעה על הרגש או הרגש פעל על המחשבה, או שניהם כאחד שאבו את עוז כוחם ממקור עליון ונשגב.

כן. יחיד היה הרב במוכן זה של משנה גדלות – בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר. אבל היה מפליא גם בזה, ששני העולמות נתמזגו אצלו לחטיבה נפלאה אחת. ההלכה היא גופה של האגדה והאגדה נשמתה של ההלכה. סוד זה, שהנגלה ונסתר מהווים גוף ונשמה, ידוע ליודעי חן. ומכיוון שכן, הרי שאין להפריד ביניהם. והוא, הרב, לא הפריד". (הרב ומשנתו, סיני, יז, תש"ה; אישים ושיטות, עמ' 232)

11

גאון ישראל וקדושו

הרב יצחק אריאלי (חנ"ו-תשל"ד)

מח"ס עיניים למשפט

"וכמה מהחידושים נאמרו לפני גדולי ישיבתנו הקדושה מרכז-הרב, היא הישיבה החופף עליה הוד רוחה של מחוללה, גאון ישראל וקדושו, מרנא ורבנא רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, אשר גידלה וטיפחה בלימודים במסלולם הישר והאמיתי היא ההלכה, באהבת השי"ת, תורתנו הקדושה, עם הקודש וארץ הקודש. וברוב חסדי ה' הייתי מהזוכים לייסד ולהקים את הישיבה הקדושה בעבודה מאומצת, בהשקעת כוחות רוחניים וגופניים, ומאת מרן הרב זצ"ל הוטל עליי הנהלת הישיבה בתפקידיה השונים, והנני מנושאי הארון במשך כל זמן קיומה..." (עיניים למשפט, הקדמה)

"מיום שהופיע בשערי ארצנו עלה כבוד התורה במדרגה נעלה, ואלמלא שקלקלו במחלוקתם אין לשער התועלת הרבה וקיום התורה בכל אתר בכל שדרות עמנו".

(אוצרות-הראי"ה ח"ז, עמ' 544)

כליל השלמות

הרב שלמה אלישוב (תר"א-תרפ"ו)

מח"ס לשם שבו ואחלמה

בעת שכיהן הראי"ה קוק כרב בעיר זוימל, היה מגיע לביתו של הרב אלישוב בעיר שאוול ולומד ממנו את תורת הקבלה. לימים, סיפר בעל ה"לשם" למחותנו, ר' אריה לרין:

"רבי אברהם יצחק הוא כליל השלמות: שלמות בגאונות, שלמות בצדקות, שלמות במחשבה, ושלמות בהנהגה... כשם שישנן שיטות שונות בהלכה, כן ישנן שיטות גם בקבלה. דרך מיוחדת להראב"ד ודרך מיוחדת לרמב"ן, ושיטת האר"י הקדוש שונה משיטת הר"מ קורדבירו, וכיוצא בזה בהמשך הדורות אצל הרמ"ע מפאנו, הרמח"ל, הגר"א. ואילו הראי"ה קוק ידע והקיף את השיטות כולן, ועליו ניתן לומר: 'כל רז לא אניס ליה'". (ליקוטי הראי"ה ח"א, עמ' 122; שם ח"ב, עמ' 304)

כשנתמנה הראי"ה לרבה של ירושלים, כתב לו הרב אלישוב:

"כבוד ידידי מאז, הרב הגאון, המאור הגדול, שמו נודע לתהילה ולתפארת, כש"ת מוהרא"י הכהן קוק שליט"א, רב הכולל בירושלים עיה"ק תוב"ב. אחדשה"ט כמשפט. הגד הוגד לי כי רום מעלתו נתמנה לרב הכולל בירושלים ושמחתי מאוד על זה, והנני מתכבד לברך את כבוד רומ"ל כי יאריך ימים על כיסא הרבנות הזאת, וינוב שמו הטוב למרחוק, ויעלה מעלה מעלה אכי"ר. [...] כאוות נפש ידידו ומכירו משכבר הימים. יתן ד' ויזכו גם אותנו לעלות לארה"ק בקרוב, לחון את עפר ארצנו, וגם לחדות [=לחזות] בשמחה את פני רום מעלתו. מלב ונפש ידידו עוז באהבת עולם, שלמה עליאשאו, בעהמ"ח ספר 'לשם שבו ואחלמה'". (אגרות לראי"ה, עמ' ריא. עוד על קשרי הצדיקים הללו ע' ר' משה נחמני, אור יקר, ר"ג, תשע"ג; הנ"ל, יש"א שלום: קשרי הגרי"ש אלישיב עם הגראי"ה (קוק)

איש קדוש ופלאי

הרב יוסף אליהו הנקין (תרמ"א-תשנ"ג)

מח"ס פירושי איברא

"מור"ר הגאון זצלה"ה היה ממעריציו הגדולים של הגרא"י הכהן קוק זצלה"ה ואמר עליו שהיה איש קדוש ופלאי וגדול שבגדולים, ואע"פ שחלקו עליו חבריו בעניין הציונות, הצדק היה אתו". (נכדו הרב יהודה הרצל הנקין, בני בנים ח"ב, עמ' רט)

גאון וצדיק נפלא

הרב אליעזר טילבר (תרמ"ז-תשנ"ח)

נשיא אגודת הרבנים בארה"ב

"מהרא"י הכהן קוק שהיה בנעוריו מפורסם לגאון ולצדיק נפלא ושם גדול היה לו בין גאוני הדורות שעברו ונסע לארץ-ישראל מאהבתו אותה והיה רב ואב"ד בירושלים עיר הקודש והוא היה עמקן וסדרן נפלא, חיבר כמה חיבורים נפלאים עמוקים בתורה ובחקירה ומלא בקיאות והיגיון בפלפולא דאורייתא במקצועות שונים בזרעים טהרות וקדשים בכל הש"ס, סברותיו ישרות ועמוקות... גם עסקן נפלא היה, נסע לחזק תורה וצדקה, הציל כמה משפחות בני"י, אהבת ארצנו הק' בכל לבבו אהבה נאמנה לעמנו ולארצנו, אהוב בעיני כל גאוני תבל ובעיני כל אוהבי עמנו וארצנו וגם הוא סבל הרבה מרדיפת מקנאיו והעלילו גם עליו והוא כן דרכו היה במתינות ומחל על כל הנגישות ולא רב על כל איש, קיבל באהבה גם משנאיו ונפלא היה בכל מעשיו...". (אור המזרח, טבת תשכ"א, שנה ח, חו' א-ב, עמ' 3)

שר התורה

הרב חיים יהודה לייב אויערבאך (תרמ"ז-תשי"ד)

ראש ישיבת המקובלים שערי-השמים

"... המנחם ציון וירושלים הוא ינחם את מעלת כבוד תורתו, ידיד נפשי, הרב הגאון האדיר, שר התורה, פאר הדור, החסיד שבכהונה, החוקר ומקובל, העומד לנס עמו, מרן ר' אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א ראש הרבנים לארץ-ישראל בעיר הקודש ירושלים תיבנה ותיכונן. בלב צער עמוק קיבלתי הידיעה על אודות הילקח הארון הקדוש אמו הצנועה..." (תרצ"א, בתוך: ר' שמחה רו, פאר ישראל, תשנ"ח, עמ' 214-217)

מרא דארעא קדישא

הרב שלמה זלמן אוירבך (תר"ע-תשנ"ה)

ראש ישיבת קול-תורה, מח"ס מעדני ארץ

בספרו הראשון, "מאורי אש" על חשמל בשבת (שנת תרצ"ה), נמצאת הסכמת הראי"ה קוק. בפתחו של העותק שנתן לראי"ה קוק במתנה, כתב הגרש"ז הקדשה, וזה לשונו: "למעלת כבוד רבנו מרא דארעא דישראל הגאון הגדול אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, מאת שלמה זלמן אויערבאך".

הקדשה נוספת שפורסמה ברבים, בפתח מאמר מיוחד במלאת כ"ה שנים לפטירת הראי"ה: "לזכר נשמת רבנו הגדול מרא דארעא קדישא, מרן הגאון מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל, למלאת כ"ה שנה לפטירתו". (סיני, מז, אלול תש"כ, עמ' שפג. אודות הערצתו העצומה של הגרש"ז לראי"ה ר' הרב עמיחי כנרתי, אור שלמה, תשס"ה)

הגדול מכולם

הרב יוסף שלום אלישיב (תרע"ט-תשע"ב)

חבר ביה"ד הגדול, מח"ס קובץ תשובות

"סיפר הרב ישראל משה סלומון, בן הרב ברוך שמעון סלומון, לשעבר רבה של פ"ת: פעם נכנסתי עם אבא זצ"ל אצל מרן הרב אלישיב, והיה זה בעידנא דחדוותא והם דיברו מעניינים שונים ולא כמו הכובד ראש הרגיל שהיה ביניהם כשהיו מדברים בדברי תורה, ואז שאל אבא את מרן הרב אלישיב על ההיכרות שהייתה לו עם הרב קוק זצ"ל, והוא אמר: 'הוא היה גאון וצדיק ראשו בשמים, די גרעסטע פון אלע [=הגדול מכולם]'.

סיפר תלמיד הרצי"ה קוק, הרב יהושע רוזן, שחתנו היה עד ראייה שכשהזכירו את שמו של הרב קוק הרב אלישיב נעמד, וכששאלו אותו מדוע, ענה: 'כשמזכירים אצלנו בבית את הרב קוק אז עומדים'". (שבועון שבת הראי"ה, פר' אחר"ק, תשס"ט; וע' ר' משה נחמני, ישא שלום: זכרונות ודברי הערכה מהגרי"ש אלישיב על הראי"ה קוק, אור"האורות)

האי כהנא רבא, מרן

הרב אליעזר יהודה וולדינברג (תרע"ז-תשס"ז)

חבר ביה"ד הגדול, מח"ס ציץ אליעזר

הרב וולדינברג הזכיר את הראי"ה קוק עשרות פעמים בספרי ציץ אליעזר ולעתים אף מכנהו בתואר "מרן" (ח"ד, סי' י' ענף ג; ח"ד מח: יב ועוד) וכך כתב במקום אחד (ח"ה, סי' טו): "ע[ו]ד אחרון אני בא, אל האי כהנא רבא, מרן הגרא"י קוק ז"ל בספרו דעת-כהן סי' קנ"ה...". ובמקום אחר (ח"ו מב: ה) כאשר ציטט מדברי הרב קוק באגרות הראי"ה (ח"א, עמ' רכד) כתב אודותם: "יומה עמוקים בתכנם ונעלים בהגיונם דברי הגרא"י קוק ז"ל" (ור' עוד ח"ד, סי' ה, מכתבו לרצי"ה קוק).

"סיפר לי הרב רא"ם הכהן, ראש ישיבת עתניאל, שפעם בא אצל הרב אליעזר וולדינברג לשאול ממנו בדברי תורה. בתוך הדברים חזר הרב וולדינברג ואמר כמה

פעמים 'הרב אמר כך', 'הרב אמר כך'. שאלו הרב רא"ם: 'מי הוא הרב?' השיב הרב וולדנברג: 'אתה לא יודע? זה הרב קוק!' (הרב אליעזר מלמד, "מאורחותיו ופסקיו של הציץ-אליעזר", בשבע, רביבים, א' כסלו תשס"ח)

19

גאון הדור

הרב משה צבי נריה (תדע"א-תשנ"ה)

ראש ישיבות בני-עקיבא בישראל, מח"ס צניף-מלוכה

"... כאשר ראיתי את הרב בפעם הראשונה, הרושם שהוא עשה עלי היה חוויה מיוחדת מאוד. מספר ימים לפני כן הגעתי באונייה קטנה מרוסיה הסובייטית, ירדתי מהאונייה ביפו והייתי צריך להתעכב בגלל זריקות שנתנו לנו נגד מחלות שונות, לבסוף גמרנו ועליתי ירושלימה - שבת ראשונה בישיבה. במוצ"ש אחרי הבדלה נסעתי מקרית-משה לבית הרב בכדי להודיע לו על בואי לישיבה, אך הייתי צריך לחכות משום שהרב העביר שיחה ארוכה בסעודה שלישית. בסיום תפילת ערבית כולם נכנסו לחדרו של הרב לשמוע הבדלה. בכניסתי ראיתי מחזה מרשים מאוד. הרב עומד בבגדי שבת חגיגיים, על ראשו ה"שטריימל" המפורסם שכולכם מכירים מהתמונות וכוס הבדלה בידו. פני הרב היו מרשימים מאוד, עיניו הגדולות המורחבות, הרצינות והרוממות, האווירה היתה אווירה של קדושה וכולם עומדים מסביב לרב בחרדת קודש. עד היום אני זוכר את ראיית פני הרב שהרשימה אותי כל כך..." (שיחה לג' אלול תשנ"ה, שישים שנה לפטירת הראי"ה קוק, מרכז ישיבות בני"ע)

"הוא היה גאון הדור - גאון בתפיסת מהותו של הדור. גאון בתחושת מכאוביו הרוחניים של דורו. הוא התאמץ לעמוד על הרוחות המנשבות בו ולהבין סופי המעשים בתחילת המחשבות, והסתכלות רחבה ומיוחדת זו, ראייה רחוקה ומקיפה זו, הביאו כמובן להערכות אחרות על גופי דברים ומעשים... מטבע הדברים לא ניתנו מעמקים להמונים, לכן לא נוצרה תנועה של מרובים העוסקים במשנתו הגדולה והרחבה, ברם בעלי-הנפש עסקו בספריו בחייו ועוסקים בהם גם עתה, ולא עוד אלא שגם בדור הצעיר, באלה אשר צמחו ועלו בשנים האחרונות, נמצא חוג רציני אשר נמשך אל הזוהר הקורן מספריו כתינוק אל שדי-אמו והוא גם מגיע אל הכיוון המעשי

העולה מעיניו, לומד ומלמד, עושה ומעשה והולך לאורותיו...” (בשדה־הראי”ה, מהד’ תשע”ה, עמ’ 70-74)

20

גדול תקופתנו

הרב שאול ישראלי (תרס”ט-תשנ”ה)

חבר ביה”ד הגדול וראש ישיבת מרכז־הרב, מח”ס עמוד־הימיני

”אחת לתקופת דורות, עם בוא מועד גילוי אפקים חדשים ופתיחת עולמות נסתרים, מעניקה לנו ההשגחה העליונה נשמה אצילית מבית גנזיה, אשר בה ועל ידה באים הדברים לידי גילוי ומוצאים את תיקונם הראוי, וכשנשמה זו מסתלקת נמצא העולם שמם, כבית מקדש שנגנז ארונו ונסתלקה ממנו שכינה. שנה עברה מאז נעלתה מאתנו האישיות המופלאה, מרן הרב זצ”ל, ועדיין העולם שמם עלינו... התפיסה השונה ביסודה שהייתה לרבנו זצ”ל על עצם מהות התנועה הציונית בראשית התהוותה, גרמה לו ליצור דרך מיוחדת, אשר קרא לה בצדק – דרך הקודש, והיא אשר הבדילתהו וגידלתהו מעל כל גאוני דורו... תביעה יחידה ומיוחדת הייתה לו אלינו – כי נדע ונכיר את המתרחש לעינינו, כי נעמוד על גודל השעה ונשתדל להיות מתאימים בכל מהלכינו עד כדי הזרמת זרם הקודש על ידינו”. (אלול תרצ”ו, נדפס בורעים

(בטאון בני עקיבא), שנה ב’ תרצ”ז, גיליונות א-ד ובספר דבר לדור)

במכתב לרב משה צבי נריה לאחר קריאת אחד מספריו אודות הראי”ה קוק, כתב הרב ישראלי: “הרגשתי כאילו אני שוב במחיצתו של אותו גאון מופלא, גדול תקופתנו”.

(מועדי־הראי”ה, הקדמה למהד’ תשע”ה מאת הרב נחום נריה)

רבם של ישראל

הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה)

הרב הראשי לישראל, מח"ס משיב-מלחמה

"הקשר האישי והמיוחד שלי עם הרב קוק, הביא אותי ללמוד ממנו הרבה דברים שלא הייתי מודע להם לפני כן. נעשיתי חסיד גדול יותר שלו. אמנם תמיד הייתי 'קוקניק', אבל מתוך ההיכרות שלי אתו למדתי להעריך אותו אף יותר – את התנהגותו החברתית, עד כמה הוא אהב את הבריות והיה אהוב על הבריות, כל אחד ואחד, ועד כמה היה מוכן להקדיש זמן לכל ילד וילד..." (בעוז ותעצומות, ידיעות ספרים,

תשע"ג, עמ' 80)

"אנו מקבלים עלינו להיות נאמנים למורשת הגדולה והקדושה שהנחיל לנו רבנו הגדול, רבם של ישראל מרן הראי"ה קוק. נחתור להגשים את חזון חייו ותקוות הדרורות במסירות נפש ממש..." (נאום בפני הוועידה העולמית הכ"ב של תנועת המזרחי, ו' בשבט תשל"ג, בתוך הרב קובי דמבינסקי, משנת הגורן, ידיעות ספרים, תשע"ו, עמ' 82).

מן אביר הרועים, מרא דארעא דישראל

הרב עובדיה יוסף (תרע"ח-תשע"ג)

הראשון לציון, מח"ס יביע-אומר

כבוד גדול רחש הגר"ע יוסף לראי"ה קוק ובספריו המפורסמים, שו"ת יביע-אומר ויחווה-דעת, הוא מזכיר את הרב קוק בלמעלה ממאה ועשרים מקומות (!) ובכבוד רב¹. במכתב ברכה לספר טוב-ראי, המלקט מדברי הראי"ה קוק על מסכתות הש"ס, הביע הגר"ע יוסף את שמחתו בכיבוד דבריו ומקחו של הרב קוק בהלכה ובאגדה, וכך כתב:

1. ניתן לבצע חיפוש פשוט בתכנת פרויקט השו"ת לשם אימות דברינו אלה ואף רצוי הדבר מאוד, בכדי להרבות בלימוד תורתם של גדולי עמנו.

"לכבוד הרה"ג יקר רוח איש תבונה חכו ממתקים וכולו מחמדים, תהילתו בקהל חסידים משכיל נבון וחכם, שמן תורק שמו, רבי בנימין אלון [שליט"א]. שלום וברכה וישע רב,

הריני מאשר בתודה קבלת ספרו טוב-ראי על מסכת שבת, אוסף יקר ונפלא מתוך ספריו ומאמריו של מרן אביר הרועים מרא דארעא דישראל הגאון ראי"ה קוק זצ"ל, אשר דבריו קילורין לעין יפה עיניים וטוב ראי. וסידרם וערכם בטוב טעם ודעת לפי סדר דפי המסכת, תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו, איישר חיליה לאורייתא. אנו מצפים להמשך פעלו הנשגב על כל מסכתות הש"ס ולאסוף כעמיר גורנה כל דברי הגאון זצ"ל בהלכה ובאגדה. ועל כך יברכוהו רבים וטובים. חמרא למריה וטיבותא לשקיייה. והשי"ת יהיה בעזרתו לברר מקחו של צדיק ולזכות את הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה.

ועל המסייעים בידך במלאכת הקודש הנ"ל ישאו ברכה מאת ה', ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה מעם ה', וזכותו של הגאון זצ"ל תגן עליהם אלף המגן ויזכו לרוב אושר עושר וכבוד ושובע ושמחות וכל טוב". (מכתב מיום כ"א שבט תשמ"ז, טוב ראי - שבת-עירובין, תש"ס, ירושלים, עמ' ג)

במענה למכתבם של מדריכי וחניכי סניף בנ"ע ברובע היהודי בירושלים בעניין הפרדה בין בנים לבנות בפעילות חברתית הכתיר הגר"ע יוסף את הרב קוק בתואר "מרא דארעא דישראל", וכפי שכתב:

"... ידוע ומפורסם כי מרן הגאון מרא דארעא דישראל רבנו אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, הרב הראשי לא"י, כתב באגרותיו להקפיד מאוד על ההפרדה בין הבנים לבנות. ודבריו ברורים כשמש". (ב' שבט תשל"ט, צילום המכתב ברשותי)

בעת הלווייתו של רבנו הרצי"ה ביום פורים דפרזות תשמ"ב, הספידו הראשון-לציון נרגשות, ובין דבריו התבטא אודות מרן הראי"ה: "... והוא בעצמו [=הרצי"ה], מר בריה דרבינא, רבם של ישראל, הרב הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, לכן, על דא קא בכינא..." (רבנו זצ"ל: קובץ הספדים על מורנו ורבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב, המרכז לתרבות ישראלית, תשמ"ב, עמ' 3)

באחרית ימיו של הגר"ע יוסף, כאשר נכדו שוחח עמו אודות ספר המכיל השמצות וחירופים קשים כלפי הראי"ה קוק, הגיב הרב: "היה אדם גדול. אסור לדבר עליו. הוא היה צדיק יסוד עולם" וכאשר הוסיף הנכד לשאול שהרי אחד מחכמי הספרדים בדור הקודם (שהשתייך למחנה הקנאים) התנגד לראי"ה קוק ולדרכו, השיב הרב נחרצות: "ידעתי, ידעתי. לא כל מה שאומר חכם פלוני [השמטנו שמו - ש.ה.], זה הלכה למשה מסיני [...], אני חושב הרב קוק היה מלאך ה' צבאות, אדם ירא שמים". (תיעוד הדברים נמצא ברשותי)

23

מוסר התורה

הרב אברהם שפירא (תרע"ז-תשס"ח)

הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב, מח"ס מנחת אברהם

"בדורנו היה הרב זצ"ל מוסר התורה, הרב היה חד בדרא, הוא היה יחיד בדורו בהיקף התורה, היו הרבה גאונים, הרבה צדיקים והיו עמיתים במקצועות שונים של תורה. אך בהיקף התורה לא היה לו דומה. בזה הוא היה שר-התורה... הרב זצ"ל הקיף גם את הנגלה וגם את הנסתר, גם את ההלכה וגם את האגדה, והכול היה פתוח לפניו. הכול היה חרוט במוחו. לא רק המקורות משני תלמודים, ולא רק ארבעת חלקי השולחן-ערוך היו פרוסים לפניו, אלא אחרונים, ואחרוני אחרונים, וספרי קבלה נסתרים וצדדיים - הכול היה גלוי לפניו... הוא היה בעל זיכרון אדיר ונדיר... הוא ידע את כל התלמוד בעל-פה, והיה יכול לחזור על ספרים שלמים בעל-פה גם לעת זקנותו, בהזדמנויות שונות שמעו ממנו ציטוטים של פסקאות שלמות מדברי הט"ז, רבי עקיבא איגר, והשאגת-אריה, הוא היה בקי בכל המדרשים, בכל הזוהר, בכל ספרי האר"י ובכל ספרי הקבלה. בזה לא היה דומה לו. לא היה אדם גדול שמרכז את שני הדברים יחד. לא היה אדם שהוא גם פוסק ההלכות לדור, וגם פוסק ההשקפה לדור. ובמיוחד הוא היה יחיד במינו בעניינים של הנהגת הדור. הנהגת הדור, זהו מקצוע מיוחד. זוהי תורה שעל פיה מתנהג כלל ישראל, זוהי תורה שצריכים להעמיק בה הרבה כדי להבין ולדעת אותה. זוהי חטיבה מיוחדת של לימוד" (עת לכל חפץ, ירושלים, תשס"ב, עמ' לד)

מעוז ומגדול

הרב מרדכי אליהו (תרפ"ט-תש"ע)

הראשון לציון, מח"ס מאמר מרדכי

"חסד עשה עם דורנו הגאון הגדול, מעוז ומגדול, הרה"ג ר' אברהם יצחק הכהן זיע"א הרב הראשי לישראל, שהגה את הרעיון הגדול שתהא הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד..." (מכתב ברכה לרגל הוצאת מסכת מכות עם הלכה ברורה ובירור הלכה, ירושלים

תשנ"ה, מהדורה שנייה)

בהסכמתו לספר מקיף על תולדות הרבנות הראשית לישראל, כתב הרב אליהו: "לפני למעלה משמונים שנה חיו קהילות רבות בארץ. כל עיר ועיר וכל קהילה ניהלה את עניינה ללא התערבותה של קהילה אחרת. דבר זה הפריע לניהול חיי הדת בארץ. ואז קמו אנשי רוח, אנשי הלכה, אנשים שהייתה להם ראייה מפוכחת וארוכת טווח כהרה"ג הרב הראשי לישראל הרב קוק זצ"ל והחליטו שלא עוד פירוד בעם, וישבו עם כבוד הראשון לציון, החכם באשי, הרה"ג ר' יעקב מאיר זצ"ל, והאירו עיניהם של חכמים ורבנים אחרים. הם החליטו לייסד את הרבנות הראשית כסמכות עליונה, הנותנת אמרי שפר, פסקי הלכות. ריכוז כל הנושאים הדתיים וההלכתיים, מינוי רבנים. כושר לרבנים ודיינים. רבנות המאחדת בתוכה את כלל ישראל..." (מכתב מיום ד' אלול תשס"ב, בתוך הרבנות הראשית לישראל: שבעים שנה לייסודה, היכל שלמה, ירושלים, תשס"ב)

כאשר הספיד הרב אליהו את נכדו של הראי"ה קוק, הקדוש הרב אליהו שלמה רענן הי"ד שנרצח בידי בני עוולה בעיה"ק חברון, אמר הרב בין דבריו שהיה הרב רענן "מגזע קדושים ארזים ותרשישים, נכד לראי"ה קוק זצ"ל..." וכן, כאשר הספיד את ידידו, הרב בנימין אביעד, חבר מועצת הרה"ר ורב מועצה אזורית שפיר, אמר הרב אליהו שהרב אביעד: "הדריך לאותה מסכת נפלאה של הרב קוק ע"ה, לאהבת תורה, לאהבת עם ישראל ולאהבת ארץ-ישראל". אף בדברי הספד לרב משה צבי נריה הזכיר הרב אליהו ש"הוא למד מתורתו של הכהן הגדול הראי"ה קוק זצ"ל כדי ללמד לאחרים, תורה, מוסריות והנהגה נכונה". (ויאמר מרדכי - דרשות, ירושלים, תש"ע)

כמלאך אלהים

הרב יוסף קאפח (תרע"ח-תש"ס)

חבר ביה"ד הגדול, מהדיר ומתרגם כתבי הראשונים

"... מדברי גאון ישראל כמלאך אלוהים, נשיא ארץ-ישראל וישראל כולו עד ימינו אנו, כמוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. ואשר אמת נכון הדבר... כי כל אשר נתרחקו הדורות, הרי הוד זהרו של מרן הראי"ה זוהר יותר ויותר. אם משום שהיינו קרובים אל אלומת האור הבהיר לא הרגשנו את עצמת זהרו, ואפשר משום מנהיגי הדורות נתמעטו וקומתם נתגמדה, ואפשר שגם שני הדברים יחד טובים..." (דברי ברכה

לספר אורות המקדש מאת הרב אליצור סגל, הוצאת תפילין בית אל, תשנ"ז)

מון הרב הראי"ה

הרב אליהו בקשי-דורון (תש"א-תש"פ)

הראשון לציון, מח"ס בניין-אב

אודותו דרכה ומהותה של הרבנות הראשית לישראל, כפי שייסדה הראי"ה קוק, כתב הרב בקשי-דורון: "הרב הראשי הראשון שייסד את הרבנות הראשית, מרן הרב הראי"ה רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, הגדיר את עצמו וחתם ליד שמו "עבד לעם הקודש בארץ הקודש", ואכן זו מהותה של הרבנות, 'לא שררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם'... הרבנות הראשית מאז הקמתה בהתאסף ראשי עם, שייכת לעם ישראל כולו, בבחינת 'יחד שבטי ישראל'. הרבנות הראשית כמוסד ממלכתי היא החותם והפתילים של מדינת ישראל, החותם המקנה למדינת ישראל את צביונה כמדינה יהודית, והיא הפתילים לפי שבידה הקשרים ועבותות האהבה הקושרים את העם היושב בציון עם אחינו שבכל תפוצות הגולה..." (מתוך דברים במעמד חנוכת בית הרבנות

הראשית לישראל ביום ג' סיון תשנ"ז, בניין-אב ח"ד, ירושלים, תשס"ב, עמ' יג)

הרב בקשי-דורון הזכיר את שמו וספריו של הראי"ה קוק במקומות רבים בספריו, וכך כתב במקום אחד בו דן בעניין קדושת הארץ בימינו, לאחר ציטוט מדברי הרב

קוק במכתביו: "ב"ה זכינו לגאולת הארץ, הארץ חזרה לידי בניה־בוניה, חזרה לקדושתה וקנינו בה קניין גבוה, והשאלה, כדברי מרן הרב קוק: 'הנוכל לחשות בעת הזאת?' כשומעים אנו... שהקרקע שנגאלה בדם ויזע מופקרת שוב לידי נכרים?" (בניין־אב ח"א, ירושלים, תשס"ב, עמ' קעח)

27

הרב

הרב שאר ישוב כהן (תרפ"ח-תשע"ז)

רבה של חיפה וחבר מועצת הרה"ד לישראל, מח"ס ש"י כהן

"הרב" - הרב ותורתו - זהו מקצוע שלם ביהדות והמפתח להבנת התקופה שאנו חיים, לנפתוליה ולנשגב שבה. הרב ודרך חייו - זהו המגדלור שלאורו יש לחנך דור ונוער ולגדלם בישראל המחודשת. הרב ותכניותיו התורתיות למיניהן - זוהי המשימה המוטלת על שכם רועי היהדות הנאמנה וגדולי התורה שבדור. הרב ודרך מחשבתו - זוהי העצמאות הרוחנית הנכספת, שכה מרבים לדבר עליה מימין ומשמאל. הרב מבחינה מדעית - זהו הסיכום של הפילוסופיה העברית הדתית לצורותיה. הרב מבחינת 'הסוד' - זוהי המסקנה האחרונה של 'חכמת האמת', מן רבי יצחק סגיינהור ותלמידיו והרמב"ן, דרך רבי משה די־ליאון, דרך האר"י הקדוש ותלמידיו, דרך הרמח"ל והגאון, דרך אדמו"רי החסידות וחב"ד, ועד ימינו אלה". (חזון, ט, עמ' 10, לציון ט"ו לפטירת הראי"ה, ע' הרב אליהו יוסף שאר־ישוב כהן, אור ישראל וקדושו: קובץ מאמרים על מרן הראי"ה קוק וצ"ל, אריאל, תשע"ח)

דרך הקודש

כתבי הראי"ה ודרנו

1

דברי אלהים חיים הראי"ה קוק זצ"ל

"בחוברותיי לא אמרתי שום דבר מדעתי והם כולם דברי אלהים חיים, שחצבתים מיסודי דברי חז"ל והקבלה האמיתית. וכל הדבק בהם בעיון, חזרה וטהרת הלב, אשרי וטוב לו בזה ובבא בעה"י". (הראי"ה קוק, במעלי חוג הראי"ה, האגרת בשלמותה נדפסה לראשונה בתוך ר' משה נחמני, אור יקר, אור-האורות, ירושלים, תשע"ג, ואח"כ הוהדרה ע"י הרב ארי יצחק שבט נדפסה בתוך אוצרות-הראי"ה ח"ו, ישיבת ראשון-לציון, תשע"ו, עמ' 379-380)

"הדרך שאני הולך עליה בעבודת ד' ית"ש, ידע אדוני שהרבה עמלתי עליה, בדמי, בבשרי במוח-עצמותיי ובכל כוחותיי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיניי לעמוד עליה, ולפניי איננה דרך מסוכנה כלל, כי אם דרך-הקודש ייקרא לה. ובזוהר אמרו על 'אורח צדיקים כאור נוגה', אפילו אורחא חדתא דעבדין צדיקיא כאור נוגה הוא הולך ואור עד נכון היום, ואני בעניי איני ראוי לשם צדיק, והלוואי שיזכני השי"ת ואוכל בלב שלם לומר: 'כגון אנא בינוני'. אבל האורח שאני מתאמץ ללכת בה, הוא ב"ה אורח צדיקים באין שום ספק, וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת בחפץ לב ובאמונת-חכמים אמיתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך-ישרים סלולה זו, המוארה מאור חסד עליון, "חסד לאברהם - יומא דאזיל בכולהו יומין", והחכמה העליונה דווקא באור החסד היא מאירה [...]. ואין ספק אם הזדרת גאוננו ועוד גדולי-הדור שיחיו היו מחזקים את ידי, נלווים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מידתם, היה שם-שמים מתקדש ורוב שלום וברכה היה נשפע על ישראל ועל א"י, ורבים רבים מאוד היו שבים בתשובה שלמה, והייתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל

לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותיקון-העולם שיהיה נצמח מזה. ואני מלא תקווה בע"ה שכן יהיה וסוף כל סוף ישובו לי יראיו ויודעי שמו וכירו את טהרת לבבי ואמיתת דעותיי, וכולנו נייעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו ועל ארץ-חמדתו ועל כל אפסי ארץ". (אגרות-הראי"ה ח"ב, עמ' קפט)

"על דבר הרוגנים בעניין ה'אורות' אין לשים לב, ככה הוא הדרך של אנשים הרגילים שלא לעיין בהלכות דעות, שמתרגזים נגד כל ביאור והארה שנראה להם כחדשה. אף על פי שבאמת יסוד הדברים עתיקים הם וממקור הקודש הם יוצאים, וגדולים וטובים ממני בכמה דורות נצטערו בצער זה. לי די שהישרים המבינים, שיראת שמים אמיתית היא אוצרם, הם יתבסמו בדברים שאני חושב לתועלת כללית וטובה רוחנית גדולה לפרסמם לפעמים. לבאר את המקורות אין תועלת, על פי רוב אין המקורות מבארים להדיא את המחשבה שלי, אלא הם מראים על זה אחרי התבוננות והרגשה עמוקה. ואלה הנרגנים, או אפילו תמימי הלב שלא הורגלו ברעיונות כאלה, לא יקבלו את התוצאות גם כשיראה להם המקור שממנו הדברים נובעים". (אגרות-הראי"ה ח"ד, עמ' קצח)

2

נשמת הרבים

ר' הלל צייטלין הי"ד (תרנ"א-תש"ד)

סופר וחוקר החסידות

"דברי האריז"ל הם מופשטים. בא הבעש"ט והוריד את העולמות אל האדם, אל הנפש האלהי שבאדם. בא חב"ד, ע"פ פסוק 'מבשרי אחזה אלוק' לעומקי עמקים של חיי נשמה, בפסיכולוגיה מיוחדת ועיון באדם היחיד. בא הרב קוק וגילה בקבלה את נשמת הרבים, את מאורעותיה, סכנותיה, ירידותיה, הצלותיה, גאולותיה, צירופיה, זיכוכה, עליותיה, שגשוגה של נשמת כלל ישראל. הרב קוק מביט בשכינה שבכנסת ישראל ומכאן כל השירה האין-סופית שבקבלת הראי"ה". (הקו היסודי בקבלה של הרב קוק ז"ל", ההד, תש"י, יא-יב)

ניצוצי אורות

הרב יוסף משאש (חרו"ב-תשל"ב)

רבה של חיפה ומח"ס מים חיים

"גאון יעקב, כקש"ת כמוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק ישצ"ו [=שמרו צורו ויחיהו], שלום. תפארת ישראל! בשבוע החולף קיבלתי חבילת ספרים ניצוצי אורות מחכמת אדוני המלך וקדושתו וענוותו, והנני הוגה בהם בשום שכל, ואורו עיניי במתק דבשם הרב, המלבב ומלהיב לב כל איש ישראל ליוצרו ודתו, וכל דף ודף יש בו די והותר לסתום ולחתום כל פה הדובר על צדיק עתק, מה מאוד הנני שבע רצון ועונג ועלז כליות בהגיגי בהם, האל הנאמן ומקור הטוב יגמול לאדוני הרב בכל טוב סלה..."

(אוצר המכתבים ח"ב, איגרת תרצא)

אור האמת

הרב דוד שפירב (תרל"ז-תשנ"ב)

הגאון מבראשוב, מח"ס אפרקסתא דעניא

"... ויואל לשלוח לי את חיבורי הטהרה ודברות קודשו ולהבות אש מזבח אהבתו לה' ולעמו, והיה כאשר טעמתי מיערות דבשו ונופת קודשו ותאורנה עיני, כי נפתחו ארובות חכמתו ואראה אור האמת כי יהל, וכהקיר בור מימיה הקרו שביבי נוגה עומק תבונתו המאירים מחשכי תבל, והמה מרפא לנפש מתהפוכות הדורות ובלהות הזמן, אשרי עין ראתה כל אלה אשר ראה הכהן הגדול מאחיו... ואילו זכיתי גם לשאר ספרי אדמו"ר האדם הגדול בענקים... מה מאושר הייתי..." (אגרות לראי"ה, עמ' רלט)

ברכת הנהנין

הרב יהושע בוימל (תר"ם-תש"ח)

מח"ס עמק-הלכה

"אחרי נאחזו בשבח הוד גאון תפארתו! את ספריו היקרים אורות-התשובה וחבש-פאר קיבלתי ובירכתני עליהם ברכת הנהנין... ויהי רעווא שיאריך ימים על ממלכתו ויוציא לאור את שאר מעשי אצבעותיו... ואבקש לפניו מאוד שישלח לי את שאר ספריו... ומאוד חשקה נפשי לראות בתפארת שאר ספריו". (אגרות-לראי"ה, עמ' שעט)

פנימי-פנימיות

הרב גדליה איזמן (תר"ע-תשע"ב)

משגיח רוחני בישיבת קול-תורה

הוד כבוד הרב הגאון המפורסם בצדקותו ובחסידותו כמוהר"ר צבי יהודה קוק שליט"א, מנהל רוחני דישיבת מרכז-הרב בירושלים...

הנה ארהיב עוזו בנפשי לגשת מול הוד מעלת הדר"ג במכתבי זה – אף שלא היה לי הזכות עד עתה להכירו פנים בפנים – בקשר לקבלתי... ספרים אחדים מספרי כ"ק אביו מרן ומאורן של ישראל זצ"ל, שהואיל הוד רום מעלת הדר"ג שליט"א, ברוב הדרת טובו וענוותו, ליתן לו בעדי...

כמה יש לי הדל להכיר טובה בכל ישות נפשי אל הוד רום מעלת הדר"ג שליט"א, בעד פתיחת לי פתחו של אולם לחדור, כפי רוח בינתי החלושה, לתוך עמקי תורת כ"ק אביו מרן זצ"ל, על-ידי ספריו הקדושים. והנה, לבוא לתוך עומק כוונת כ"ק אביו זצ"ל בספריו הקדושים, מובן שמפאת אי-ידיעת לאנשים שכמוני בחכמת האמת היא חכמת הנסתר – אין לחשוב כלל.

אבל מה שעשה עליי רושם כביר, ושהיה לי כמדומה תועלת רב בע"ה, מתוך עיון שטחי בספריו הק', הוא ההכרה שלו, כה ברורה, בפנימיות ובפנימי-פנימיות, בכל העניינים שנגע, במידה כה חזקה שהוא כראייה ממש, עד למדרגה שנעלם מאתו

זצ"ל לגמרי החיצוניות והקליפה, באפיסותה ובשלילתה, לעומת עשירות וזוהר התוך והפנים. כל מה שמוסר לנו עושה רושם עלינו מפני שמספר לנו מה שרואה, לא מה שחושב ולא מה שמרגיש לבד, כי אם מה שנתגלה לו לעיניו ממש...

ההשגחה העליונה ברוב טובה וחסדה, שלחה אלינו נשמה אצילה זו המוכרחת בייחוד לדורנו, דור דל הפנים... ואז הורד אלינו נשמת כ"ק אביו מרן זצ"ל, לפקוח עיניים עיוורות ולאמור לאסירי החיצון צאו. ומבעד ערפילי החיצון חדר לתוך פנימי-פנימיות החיים, וכשופר נשא קולו אל כל אנשי החיים להרים להם וילון הדק של הקליפה, להראות להם העשירות, הזוהר וההוד שיש בנשמות ובפנימיות היצירה האנושית והאומה האלהית... ומהו הפלא אם לא הבינו אותו רבים ואף גדולים מבני דורו, כשהיה חסר להם החיזיון הזה...

הארכתי לדבר, מרוב שמחתי בספרי כ"ק אביו זצ"ל, ומרוב רצוני להראות אל הוד מעלת רום הדר"ג שליט"א אותו הכרת טובתי בהראותי לו עוצם שמחתי בהם. כעת אני לוקח לי פנאי להגות באגרות-ראיה [מהדורת תרפ"ג], כמה הון ועשירות יש שם על כל מילה ומילה. יתן ד' שיחדרו מי הדעת של תורת כ"ק אביו זצ"ל, לשמחת לב כל ההוגים בה, בכל רחבי תבל, לטוב לה בשני העולמים, אמן...

כחפץ לב עבדו מוקירו בהערצה רבה, גדליה איזמן" (המעייין, תשרי תשס"ט, נכתב לרצי"ה קוק בשנת תרצ"ו)

בשנחי אוצרות הראי"ה

ברשות המרא דאתרא, ראש הישיבה, הרב שלמה לוי שליט"א, מקים עולה של תורת ארץ-ישראל בעיר ראשון-לציון, ואשר כולנו מקווים שבקרוב ממש יהיה לא רק ראש ישיבת ראשון-לציון אלא גם רב העיר ראשון-לציון.

ברשות כבוד מורנו הגאון הרב משה צוריאלי שליט"א, מגדולי מנחילי מדע האמונה ויראת אלהים בדורנו.

חז"ל דרשו על שלמה המלך ע"ה: "ואיזן וחקר תיקן משלים" (קהלת יב ט) – שעשה אוזניים לתורה, כאוזני כלי שאוחזין אותו בס". אוזן במובן של ידית אחיזה, המאפשרת להרים את הכלי הכבד. ואף מורנו הרב צוריאלי שליט"א, אשר זה עשרות בשנים מאזן ומחקר ומתקין אוזניים לתורה, מקנה לנו על-ידי מפתחותיו המיוחדים וסיכומיו הבהירים והתמציתיים "אוזניים" לאחוז בדעתנו את הקניינים הרוחניים אשר מטבעם הם "קשים לקנותם ככלי זהב" וזקוקים גם ל"קורא-פועל, חכם ומבין מדעתו", כדברי מרן הרב הנזיר בפתח ספרו קול-הנבואה.

"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". מה נכבד יום זה, אשר בו התאספנו כאן מרחוק ומקרוב לחלוק כבוד לאור תורתו של מרן הראי"ה קוק, עם הופעת "אוצרות ראיותיו" בכלים חדשים ומפוארים, המרחיבים את הדעת והמחשבה והממלאים את הלב שמחה.

ב"ה, בערב זה אנו מציינים את השקת הכרכים האחרונים של הסדרה החשובה אוצרות-הראי"ה, ואנו מייחלים ומצפים להתגלות ולהדפסת יתר כתבי הראי"ה הגנוזים במהרה.

במכתב עידוד וברכה לאגודה להוצאת כתבי הראי"ה מיום כ"ח באב תש"ה, כתב הגאון ר' איסר זלמן מלצר וזו לשונו:

* דברים בערב השקת הספר אוצרות-הראי"ה (חלקים 1-2) מוצאי ד' אדר ב' תשע"ו, ישיבת ההסדר ראשון-לציון. אודה לקב"ה שזיכני להיות שותף בעריכת הכרכים החדשים.
1. עירובין כא, ב.

במלאת עשר שנים להסתלקות גאון ישראל מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל. נוסף לאשר כבר נודע בכל תפוצות ישראל עוצם גודלו בכל מקצועות התורה, בהלכה ואגדה, מוסר ודעת, לכך זה היה גדול מאוד בקיום מצוות "ולדבקה בו", שלדבקתו בד' ותורתו אין מילים להעריך את ערכו. ראוי לתלמידיו ומוקירי שמו ללמוד ממסירותו בכל לבבו באהבת ד' וישראל עמו, ותשוקתו העצומה לזכות את כל אשר היה ביכולתו להשפיע עליו, בין בדבריו החוצבים להכות אש בדרשותיו ובין בספריו הגדולים... וראוי להתחזק ולעשות רצון הצדיק, לגמור ולהוציא את כל ספריו הגדולים, אשר עמל עליהם ביגיעה עצומה. (שיחות הראי"ה, מהדורת תשל"ט, עמ' יד)

ואם כך לאחר עשור מפטירת הרב זצ"ל, ק"ו גדול לימינו אנו, שיש להדפיס את אורותיו של הרב מפנקסיו כפי שהם, וכך הייתה גם דעת מו"ר הגאון הרב אברהם שפירא.

השנה, עם סיום שנת השמונים להסתלקותו של הרב לגנזי מרומים, רואים אנו את הצימאון וההשתוקקות בקרב רבבות לומדים לתורתו העמוקה והמאירה. חז"ל לימדונו שעד ארבעים שנה אין אדם עומד על דעת רבו, ומשום שדברי רבנו הראי"ה עמוקים הם, כעת, בחלוף שמונים שנה, הבנתינו בהם מתעמקת יותר ויותר, וזאת מכוח המשך התקדמות הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה עלינו לטובה, עד שכיום ניתן לראות ממש בחוש שצדק הרב בכל עמדותיו בהנהגת הציבור דאז ושנפסקה הלכה כמותו בכל מקום. זאת כפי שכתב הרב עצמו, באיגרתו המפורסמת לרידב"ז (איגרת תקנ"ה):

וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת בחפץ לב ובאמונת-חכמים אמיתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך-ישרים סלולה זו, המוארה מאור חסד עליון.

סדרת אוצרות-הראי"ה מקנה ללומד המתחיל מבוא חשוב להכרת דמותו ותורתו של הראי"ה, מגישה בפניו עזרים לימודיים בדמות מפתחות וסיכומים ומאמרי רוחב ומאפשרת גם ללומד הבקיא והרגיל בכתבי הרב לסדר את משנתו "דבר דבור על אופניו".

קריאותיו החוזרות ונשנות של מרן הרב זצ"ל בדבר נחיצות לימודי האמונה ופנימיות התורה בדורנו מהדהדות לכל אורך ורוחב כרכי הסדרה, וגם דמות דיוקנו האישית של הרוא"ה הגדול ומסכת קשריו עם גדולי התורה בדורו עולים ומצטיירים מתוכם.

בשני הכרכים החדשים, זכינו בס"ד ללקט ממקומות רבים מדברי הראי"ה שכבר נדפסו, וכך זכינו להדפיס לראשונה בספר מאמרים נדירים ובלתי ידועים מכת"ק, וזאת תודות למסירותו של הרב ארי יצחק שבט, שזכות הרבים תלויה בו.

ואסיים בהודיה ובתפילה. אודה להשם יתברך גם על המעט שזכיתי לשמש את רבנו הראי"ה ז"ל, ובתפילה שכשם שזכינו להוציא את אוצרות הראי"ה כן נזכה בקרוב להוציא גם את אוצרות הרצי"ה² ברוב פאר והדר, כיאה לזכות רבנו ז"ל, שלא השאיר אחריו בנים אך כולנו בבחינת בניו ותלמידיו, ומתוך בירור מקח הצדיקים הללו ותורתם הגואלת נזכה לגאולה השלמה במהרה בימינו וישראל ישכון לבטח, אמן ואמן.

2. נכון לשנת תשפ"א, עקב בירור שערכנו אצל חלק מתלמידי הרצי"ה, העמלים על הוצאת המשך כתביו בצורה מסודרת, החלטתנו להמתין עם מלאכת הליקוט של ספר זה, ובע"ה כולנו מייחלים שעוד נזכה כולנו לאורותיו ונתיבותיו של רבנו.

ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה

ליום זכר קדשו של רבנו הרצ"ה קוק

1

האחד עמי

מִן הַרְבֵּי אַבְרָהָם יִצְחָק הַכֹּהֵן קוֹק (תּוֹרַת הַתְּרַצ"ה)

אביו ורבו המובהק של רבנו

בטרם מלאו לרבנו שבע-עשרה שנה העיד עליו אביו הגדול: "בני שיחיה אשר הוא תהילה לאל, הוא כמעט האחד עמי המתרגל לעמוד על דעתי ולהקשיב את שיח נשמתי. נפשו ב"ה טהורה היא ועדינה, והוא מבוסס בהמון רעיונות טובים ומאירים, שיהיו בע"ה לברכה לו ולעולם". (אגרות-הראי"ה ח"א, עמ' קכא)

בשנת תרפ"ח, נתן לו מרן הראי"ה קוק מכתב מינוי רשמי בכל ענייני הישיבה: "הנני ממנה בזה את בני הרב צבי יהודה הכהן קוק להיות בא כוחי בכל ענייני הישיבה הגדולה, העולמית, המרכזית שלנו, בין במצב הרוחני שלה, בין במצב החומרי שלה, וידיו כידי ופיו כפי ועשייתו כעשייתי..." (אור לנתיבתי, עמ' שעז)

כתב הרצ"ה בפנקסיו: "אחרי היגנו ארון הקודש והסתלק מאתנו אורו הטהור של מרן אבא הרב, הריני כפרת משכבו זצ"ל ובזכותו יגן עלינו אמן, ראיתי ונתון אל לבי להתאמץ סוף סוף לקיים מפעם לפעם מה שציווני בהערות ותביעות זירוזו הקדושות כמה פעמים, לפני כמה שנים, לרשום כתוב בספר חידושי דברי תורה, בהלכה ואגדה, והגיוני דעה, המזדמנים לי בעזרת ד'. לשם זה הריני לוקח לי פנקס זה, הנשאר מעזבון ירושתו, שהיה מוכן לכתבת דברי קודשו, ובעוונותינו הרבים לא זכינו להימלאו, וכמה פעמים אמר לי לרשום דבריי בדפים שנשארו חלקים בפנקסאות

ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה | 217

כתיבותיו ולהעתיק מכתבי איגרותיי בתוך פנקסי העתקות איגרותיו הקדושות, ולא העזתי לעשות כן בקביעות". (שם, עמ' כא)

2

צדיק מושל ביראת אלהים

הרב יעקב משה חרל"פ (תרמ"ב-תשי"ב)

רבה של שערי חסד וראש ישיבת מרכז הרב ובית זבול

בשנת תרפ"ו, בהיות הרב צבי יהודה בן שלושים וחמש, התעטר בכתב הסמכה לרבנות מאת מרן הגאון הרי"מ חרל"פ, ובו נכתב: "הרב המאור הגדול לממשלת התלמודיים. פרי קודש הילולים, חכם חרשים ונבון לחשים, צדיק מושל ביראת אלהים, גפן אדרת לגאון ולתפארת מורנו הרב צבי יהודה הכהן קוק שליט"א... והנני אומר לו יורה יורה ידין ידין, ועליו יש לסמוך כאחד המורים הגדולים בישראל. אשרי תהי העדה אשר תזכה לבחור בו ולשים אותו אלוף לראשה, רב ומורה ודאין בהלכה. ידוע תדע כי זכתה לגבר בגוברין מיחידי הסגולה שבישראל..." (ליקוטי הראי"ה ח"ב,

עמ' 266)

3

הרב הגאון המצוין בתורתו ויראתו

הרב איסר זלמן מלצר (תר"ל-תשי"ד)

ראש ישיבת עץ חיים וי"ד מועצת גדולי התורה, מח"ס אבן האז"ל

הגרא"ז זצ"ל שלח לרצי"ה את ספרו אבן-האזל (ח"ג) ובראשו הקדשה רמה: "למע"כ ידידי. הרב הגאון המצוין בתורתו ויראתו. מו"ה צבי יהודה הכהן קוק שליט"א בנו של גאון עוזנו נשיא ישראל מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל הרב הראשי לאה"ק, מאת המחבר". (הרב עמיחי כנרת, אז נדברו, עמ' 37. וע"ש עוד על מערכת היחסים הקרובה שבין הראי"ה

ובנו לגרא"ז מלצר)

היודע לשקול ולספור כל מילה

הרב דוד נחן (תרמ"ז-תשל"ב)

הרב "הנזיר", עורך אורות-הקודש ומח"ס קול-הנבואה

בשנת תרע"ט, בהיות הרצי"ה כבן עשרים-ושמונה, כתב אליו הרב הנזיר בעניין הגהת גיליוני הדפוס של חלקים מספר אורות: "... אשמח לשרת בזה לפי כוחי, אך 'להכנה ומסירה לדפוס' לא אדע כוונת מר, כי ודאי אין לסמוך על שום איש לסדר ולהכין כתבי מרן שליט"א, אלא כבודו, ברא כרעא דאבוה, היודע לשקול ולספור כל מילה ומילה לפי טיבה ועניינה, לפי כוונת רבנו – וראוי והגון לכך". (דודי לצבי, עמ' קח)

עדות מיוחדת על הקשר הנפשי שבין הרב הנזיר לרב צבי יהודה סיפר הרב אברהם רמר: "הרב הנזיר אמר לי שהקשר ביניהם הוא עצום, וכל פעם שהרב עובר ברחוב הוא מרגיש זאת. וכמה פעמים ישבו אצלו תלמידים ואמר להם להסתכל בחלון שהרב צבי יהודה עובר". (גדול שימושה, עמ' מז)

וכן כתב הרב שוורץ: "שמעתי מוותיקי הישיבה שלעתים, באמצע השיעור שהתקיים בביתו של הרב הנזיר ברחוב עמוס בשכונת גאולה, היה הרב אומר לתלמידים: 'קומו, קומו, ר' צבי יהודה עובר בכביש, וכשיצאו למרפסת ראו שאכן הרב צבי יהודה עובר בסמוך לבית...'" (בדרך התורה הגואלת, הרב אביהוא שוורץ, עמ' מז)

גדול תורה ויראה

הרב אליעזר יהודה וולדינברג (תרע"ז-תשס"ז)

חבר ביח"ד הגדול, מח"ס ציץ-אליעזר

"החיים והשלום אל הוד כבוד ידידי וידיד ה' עמו וארצו הרב הגאון הנעלה בנש"ק וכו' מוהר"ר צבי יהודה הכהן קוק שליט"א. אחדשכת"ר באהבה וכבוד. מכתבו היקר קיבלתי, והנני מודה לו על דבריו הנעימים לספרי החדש שביתת-הים. דברי הערכה מעין אלה שאני מקבל מגדולי התורה והיראה מוסיפים לי משנה מרץ

בעבודתי בקודש בבירורי הלכות המנסרים בעולם מדינתנו המחודשת בסייעתא דשמיא... בברכת שים שלום טובה וברכה בידידות ובהערצה". (כתשובה לרצי"ה האם טיול בארץ-ישראל הוא בגדר מצווה, ציץ-אליעזר ח"ד ה: ב)

6

מאמץ על-אנושי, גאון הדור

הרב משה צבי נריה (תע"א-תשנ"ה)

ראש ישיבות בני-עקיבא בישראל, מח"ס צניף-מלונה

"... אלמלא המאמץ העל-אנושי, הריכוז העל-אנושי של קרוב לעשרים שנה שבהן הרב ר' צבי יהודה ז"ל התרכז ממש בסתר אוהלו ועסק רק בזה [התקנת כתבי הראי"ה לדפוס], אלמלא הוא, הרי כל אלו שמנסים לגמד את אישיותו של הרב ושמתאמצים להתעלם ולהעלים את גדלותו התורנית היו מצליחים... ההתבטלות הגמורה של הבן לאבא שלו. את זאת ראינו אצל מורנו הרב צבי יהודה זצ"ל. ההתבטלות המלאה של הבן לאביו, חסיד, מסור, נאמן, נלהב, שכל כולו נתון לדעתו, לרוחו, להדרכתו של אבא. ועל כן, אלה ששמעו את קולו הייתה זאת 'בת-קול' מדברי אבא, והיא נאמרה ביתר החלטיות.

יש לפנינו שלוש הצלחות גדולות שלו. ראשית כול, ההצלחה להרים את הישיבה לדרגה גבוהה, להרים את הכלל ולהרים את הפרט שבה... וזה הישג שלא כל אחד זוכה לו. ההצלחה השנייה של הרב ר' צבי יהודה ז"ל היתה בעניין של שלמות ארץ-ישראל, זהו עניין כללי שהרב ר' צבי יהודה ז"ל הרגיש צורך לגלות בו את דעתו והוא עשה זאת בעצמה אדירה והדברים הוקשבו, לא בשלמותם אבל בחלקם הגדול... זאת היא זכות מיוחדת שנתגלמה כאן. והייתי אומר, ההישג השלישי – שישנם תלמידים שדבקו בו ושמרו ושומרים ומפתחים את תורתו שבעל-פה. מתוך העיסוק הרב שלו בתורה שבעל-פה ומעט בדברים שבכתב. גם סגנונו הוא קשה, לא כל אחד רוצה להתאמץ. והנה, ברוך ה', קמו תלמידים שדבקו בו, רשמו, הקליטו, כותבים, מסבירים, מספרים, ויש לנו כבר היום חצי מדף, והוא הולך וגדל. זוהי זכות מיוחדת שלא כל אחד זוכה בה". (שיחה לזכר הרצי"ה בשנת תשנ"ב, ליקוטי הראי"ה ח"ג (תשע"ה),

כאחד מהנביאים הקדמונים

הרב שאול ישראלי (תרס"ט-תשנ"ה)

חבר ביה"ד הגדול וראש ישיבת מרכז הרב, מח"ס עמוד הימיני

"שני דברים טיפח מרן בשעתו והמשיך דרכו הרב צבי יהודה זצ"ל. האחד, הערכת זקיפת הקומה של העם בישראל, והשני, טיפוח מרכזיותה של התורה בחיי העם... זוהי הרבנות הממלכתית בעלת סמכויות, בעלת עוז ביטוי... ידע לרומם, אבל ידע גם לבקר, דבריו נשמעו כהישמע מוכיח בשער, כאחד מהנביאים הקדמונים, כי על כן ידעו כולם כי אם דומה הרב למלאך ה' צבאות... שאינו צריך לכלום שהאמת מדברת מתוך גרונו..." (אדר תשמ"ז, דבר לדור, עמ' ק)

"אנחנו קוראים את דברי מרן ר' צבי יהודה זצ"ל שהיה הממשיך הנאמן של אביו, מרן זצ"ל, ושיקף באמונה את השקפתו בתוך מהלך החיים המשתנים. רבנו הגדול, הרב קוק זצ"ל, נפטר בתרצ"ה, עוד טרם שהייתה מדינה, עוד טרם שהיו המאבקים הגדולים והממשיים על המדינה, ר' צבי יהודה שהיה ממשיך הדברים ונאמן לאותה תפיסה, המשיך את הקו וביאר את הדברים לאותם הדברים ולאותן הבעיות שהתעוררו במשך הזמן בהיות המדינה ובהמשכה, והדברים קיימים ונשארו אקטואליים עד השעה הזאת". (נאמר בתשנ"ב, שם, עמ' קיד)

הולך תמים

הרב יוסף קאפח (תרע"ח-תש"ס)

חבר ביה"ד הגדול, מהדיד ומתרגם כתבי הראשונים

"יודע אני בעצמי שאיני איש דברים. אבל נתבקשתי לומר דברים לכבוד הרב זצ"ל. וכיוון שגם אני כיוצא בכם חייב בכבודו, כי הרבה תורה שמעתי מפיו, לא יכולתי לסרב..."

מצאנו ראינו הליכותיו של מורנו ורבנו הרצ"י זצ"ל דומה מעין הליכות האבות. הוא אמנם לא עסק במקנה וקניין, ברכוש ורכושנות, אבל לא היה מנותק מהציבוריות, וכל רחש ותגודה בסרטיא הכללית היו גלויים לפניו וידועים לו היטב, ועם זאת לא

ניתקוהו מקשרו המחשבתי שהיה שרוי כל כולו בעולם המושכל ומחשבת הקודש, כפי הקווים והרשמים שקלטה נפשו הגדולה ונחקקו ברוחו מהקרנת אביו הרב זצ"ל...

"הולך תמים" הוא אשר הצליח להתנתק כליל מכל דרישות החומר ומכל נגישותיו, ולא השאיר לו עליו שום שליטה כלל, אם אלה דרישות הטבעות בגוף האדם... הולך תמים היה מורנו ורבנו הרצ"י זצ"ל, באותה הדבקות העילאית אשר ירש מאביו הרב זצ"ל, כי שלם היה ואמונתו שלמה בצדקת דרכו של אביו הרב זצ"ל עד לאחת".

(הרב יוסף טובי (עורך), כתבים א': הלכה, מחשבה, דברי ראשונים, ירושלים, תשמ"ט, עמ' 77-83)

הגאון הגדול הנודע לשם טוב ולתהילה

הרב עובדיה הדאיה (תר"ן-תשנ"ט)

חבר ביה"ד הגדול, מח"ס ישניל-עבדי

"... הישיבה הגדולה הזו, שממנה תוצאות חיים, חיים הרוחניים לכל העולם ומלואו... מיום היווסדה עד היום ב"ה כבר יצאו ממנה גדולי תורה, שכמה מהם הם רבני קהילות בארץ ובחוצה-לארץ, וכמה מהם ראשי ישיבות, דיינים ומורי הוראות בכל אתר ואתר, וב"ה מיום ליום הולכת ומתגדלת הודות לבנו הרב הגאון הגדול הנודע לשם טוב ולתהילה בארץ ובגולה, וכן חתנו, הרב הגאון הגדול הרב רענן [שליט"א], טובים השניים, ממשיכים בעבודת הקודש שהוריש להם המנהיג הגדול, וזכותו הגדול היא שעומדת להם בכל צעד וצעד... וכן חיבוריו הגדולים בכל מקצועות התורה שהשאיר אחריו, ספרים רבים בכל מקצועות התורה באין-ספור, והודות לבנו הרב הגאון והצדיק שטורח בכל כוחותיו לסדרם ולהכניס לדפוס לזכות בהם את הרבים, ושיהיו שפתותיו דובכות בעולם האמת..." (ה' אלול תשכ"ב לזכר הראי"ה

קוק בישיבת מרכז-הרב, ירושלים, תש"ס, בתוך ויקח עובדיה ח"ה, עמ' יג)

10

אור ישראל מנהיג הדור

הרב יהודה זרחיה סגל (תרפ"ז-תשס"א)

רב שכונת קרית־שלום בת"א ומקובל

"... מרן אור ישראל מנהיג הדור הרב הגאון הגדול צדיק יסוד עולם חו"פ ס"ת קדוש מעכבגק"ת מוהר"ר צבי יהודה הכהן קוק שליט"א.... ובלי ספק זכותו רבה מאוד והמקום יעזרנו לשמש ככהונה גדולה בבית־המקדש שייבנה בב"א. שלך בהערצה, יהודא בהגה"צ ר' שפטיה ז"ל (שעפטל) סגל, חופ"ק ק. שלום ת"א". (מכתב לרצי"ה מכתב"ק, נדפס לראשונה ע"י ר' שאול שיף, הצופה, בסוד שיח, תשס"ג)

11

ראש וראשון לאוהבי ישראל

הרב יצחק נסים (תרנ"ז-תשמ"א)

הראשון־לציון, מח"ס יין־לבנון

מכתב אישי מיוחד ששלח הראשל"צ הרב יצחק נסים לרצי"ה עם הגיעו לגבורות: "כבוד ידידי הדגול והנעלה, ראש וראשון לאוהבי־ישראל, גדול בתורה ובמעשים, כש"ת הרב הגאון צבי יהודה הכהן קוק יצ"ו ירושלים. יישא ברכה מאת ה',

בא כבודו בגבורות ומבקש אני לברכו על שזיכהו ה' לכך. ככל שכבודו בא בשנים הוא מרבה גבורה, לוחם מלחמתה של תורה ורץ כגיבור להפיץ תורה ולהביא דבר ה' לכל מקום. אכן עליו יאה לומר שבא בגבורות.

ה' שנתן לו כוח לפעול ולהמשיך במעשים הגדולים והמופלאים שעשה מור אביו זיע"א, מרא דארעא דישראל, להנהיג את ישיבתו בגדולה באותה הרוח והשיטה, להשפיע על רחוקים ולקרבתם לתורה ולאהב שם שמים, כה ייתן לו וכה יוסיף עוז ותעצומות לבב כי כל אשר הוא עושה לעם, ברוך אלהים.

כל מוקיריו ומכבדיו מתפללים שלא תמוש דמותו מקרבנו ושה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים בבריאות גופא ונהורא מעליא ויזכה לחזות בקרוב בבניינה השלם של ארץ הקודש וארמון על משפטו ישב וכבודו בין הכהנים המשרתים לפני ה'. והנני דורש שלומו וטובתו בלב ונפש חפצה, מוקירו ומכבדו, יצחק נסים". (הרב שמואל כץ (עורך), לדור ולדורות ח"א, יד הרב נסים, תשע"ג, עמ' תכב)

12

אביהם של ישראל

הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה)

הרב הראשי לישראל, מח"ס משיב-מלחמה

"... על זה דווה לבנו, על נשמה עילאית זו שחיה בתוכנו יותר מיוכל שנים. כל בני הישיבה וכל מי שינק מרוחו חייבים לקרוע מפני שדינו כאביהם של ישראל. נשמתו יצאה בטהרה ביום הפורים של פרזות. חכמינו אנשי כנסת הגדולה תיקנו פורים של פרזות כדי לחלוק כבוד לארץ-ישראל. מי שמר על כבודה של ארץ-ישראל כרבנו זצ"ל? ! הרי כל חייו היו קודש לכבוד ארץ-ישראל, והוא אשר חלק את הכבוד הגדול לארץ-ישראל. הוא הגשים את החזון של מרן הרב זצ"ל. הרב חזה והוא הגשים, הרב לימד והוא ביצע. הוא הקים עולה של תורה". (לתשובת השנה, אולפנת צבי"ה, תשמ"ג, עמ' 6)

"... ומי שרוצה להכיר את הרב זצ"ל ולא זכה להכירו באופן אישי, הכיר את בנו וכאילו הכיר את הרב בממדים מסוימים. הוא היה הממשיך ולא רק היורש, "ברא כרעא דאבוה", בחינת היורש הרוחני הגדול של הרב ויותר מזה, הוא בעצמו האיר באורו של הרב זצ"ל..." (דברים שנאמרו בג' אלול, תשמ"ב, בבית הרב, ירושלים. נדפסו לראשונה בספר זה, ור' להלן: "דברים לזכרם של מרנן ורבנן הרב הנזיר והרצי"ה קוק")

13

מר בריה דרבינא

הרב עובדיה יוסף (תרע"ח-תשע"ג)

הראשון לציון, מח"ס יביע אומר

"... הרב הצדיק שעסקנו היום בכבודו הוא משיורי שפירי ירושלים, שיורי כנסת הגדולה. דורות קודמים של גאונים, חכמים, סופרים, צדיקים, חסידים וקדושים, והוא בעצמו מר בריה דרבינא, רבם של ישראל, הרב הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, לכן, על דא קא בכינא. חכם שמת אין לנו חליפתו, אין לנו תמורתו, יהי רצון שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים... שימשיכו תלמידיו בדרכיו ותורותיו, בחסידותו ובראתו הטהורה". (הרב אלישע אבינר (עורך), רבנו זצ"ל: קובץ הספדים על מורנו ורבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב, המרכז לתרבות ישראלית, תשמ"ב, עמ' 3)

14

איש קדוש עובר עלינו תמיד

הרב אברהם שפירא (תרע"ז-תשס"ח)

הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב, מח"ס מנחת אברהם

"איש פלא היה, במיוחד בתקופה האחרונה, ישיש למעלה מבן תשעים יושב בפניתו, פינה קטנה, דירה צנועה ברחוב קטן וצנוע, כל הבית חסר נוחיות, ריהוט עני ומינימלי מלבד ספרים בכל הקירות, והעולם פוחד ממנו, מדבריו, משאגת תוכחתו, והעולם שומע לקולו, ונוהרים אליו מכל קצות הארץ נערים וזקנים, אנשים פשוטים ומרומי עם. ישיש וחסיד יושב בישיבה כל ימיו על התורה ועל העבודה, והעולם מקשיב לקולו; קול תורה, קול אמונה מוצקת, אמיצה..."

השימוש חכמים של הגרצ"י זצ"ל היה גדול וגם מופלא מאוד. השימוש אצל אביו מרן הרב זצ"ל היה לא שכיח, סופג דברי תורה והנהגות של תורה וארחות חיים של תורה. זה אחדות של נפשות.

לא פעם שמענו את הגרצ"י זצ"ל מרים קולו בצעקה ובשאגת ארי על עניינים רוחניים שנגעו ללב. וראינו איך כפי שרגיל בפיו "כל כולי" רותח רתחא דאורייתא, והלבבות היו מזדעזעים... (מתוך דברים שנאמרו בשבעה, בתוך להשובת השנה, אולפנת צבי"ה, תשמ"ג, עמ' 7)

"... זכה הרב צבי יהודה זצ"ל להעמיד לגיונות של תלמידים, ועלינו לזכור כי עיקר העיקרים בחינוכו היה הדבקות בתורה והאמונה בדברי תורה... הרצי"ה זצ"ל דאג מאוד לשני דברים מיוחדים, ומכוחם לשאר העניינים. הישיבה הק' וכתבי הרב זצ"ל... זכינו ואיש קדוש היה עובר תמיד עלינו. כל מעשיו היו מתוך תורה, ולא מילתא זוטרותא היא..." (מתוך קונטרס יומא דריגלא, אדר תשס"ו)

15

גאון המצניע תפארתו

הראשל"צ הרב מרדכי אליהו (תרפ"ט-תש"ע)

הראשון לציון, מח"ס מאמר מרדכי

"... הרב צבי יהודה הכהן קוק לא היה מחניף לשום אדם, שום אדם בעולם... איפה יש לנו היום בדור הזה תקיפות כזאת? ! 'אית בהו רבנן' - 'שלא יכרע ולא ישתחוה' ולא חוששים ולא פוחדים. ה'אית בהו רבנן' זה היה הרצי"ה הכהן קוק, ואני תמיד אומר, אנחנו לא יודעים את הערך שלו, אני לא ידעתי את הערך שלו. חשבתי, הרצי"ה היה כל פעם שולח מכתבים, מגיב, מפרסמים את זה, אמרתי: נו, מנהיג טוב, מדבר יפה ומתקיף יפה, אבל כשדיברנו אתו ובאנו אתו במגע ראינו יהודי גאון. גאון, בקי בכל הש"ס. דף פלוני מקום פלוני זה כך וזה כך. מי שרוצה לראות את הגאונות שלו בכתב יראה את המראה-מקומות שלו מה שהוא כותב על הספרים של אביו. גאון. אבל היה מצניע תפארתו כמו שאומרים חז"ל, לא אומר אני גאון וכו' היה מצניע תפארתו, באיזה קדושה, באיזה יראת שמים, באיזה ענווה הייתה ההתנהגות שלו..." (אזכרה לרצי"ה, אדר תשס"ב, נדפס לראשונה בספרנו ור' להלן: "אית בהו רבנן")

כתב הרב אליעזר מלמד: "פעם שאלו את הרב מרדכי אליהו זצ"ל אם יש חכם שאפשר לברך עליו 'שחלק מחכמתו ליראיו', והשיב שאפשר לברך על הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ראש ישיבת מרכז-הרב". (רב לכלל ישראל, בשבע, רביבים, תמוז

תש"ע)

כולנו תלמידיו־בניו

הרב שאר ישוב כהן (תרפ"ח-תשע"ז)

רבה של חיפה וחבר מועצת הרה"ד לישראל, מח"ס ש"י כהן

"על מורנו ורבנו, מרן הגאון הצדיק, רבי צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, אפשר לומר את מאמר חז"ל 'צדיקים במיתתם נקראו חיים' (ברכות יח, א ועוד), בכל עומק משמעותו... כולנו תלמידיו־בניו. לא רק אלו מאתנו שזכו ללמוד תורה מפיו ממש, אלא גם כל האלפים הרבים שלמדו ולומדים תורה מפי תלמידיו ותלמידי־תלמידיו. כל יושבי היישובים החדשים בכל רחבי ארץ הקודש, ובייחוד ביהודה ושומרון וחבל עזה. כולם ממשיכי דרכו, הפועלים מכוחו ומכוח־כוחו. 'גוש אמונים' לא היה בא לעולם ויישובי 'אמנה' ברחבי יהודה ושומרון לא היו נוסדים ומתקיימים בלי השראתו, פעולתו וכוחה של תורתו - "התורה הגואלת"... רבנו התייצב באומץ ובעוז מול נציגי השלטונות וכוחות הביטחון עד כדי מסירות נפש ממש. עליו אפשר היה לומר: 'והיה כאשר ירים רבי צבי יהודה את ידיו וגבר ישראל'..." (אזכרה לזכר הרצי"ה קוק, אדר

תשס"ז, אתר ישיבה)

דברים לזכרם של מרנן ורבנן הרב הנזיר והרצי"ה קוק

מאת מו"ד הגר"ש גורן

דברים לזכרו של מו"ד הרב הנזיר

עברה שנה תמימה מאז ההסתלקות של גאון המחשבה, צדיק במעשיו וחסיד בהליכותיו, מורי וחונני, נזיר האלהים, הרב ר' דוד כהן זצ"ל. על אף שהאבלות תמה כבר בתום שנים עשר חודש, היום הזה, יום הסתלקותו של אותו גאון וצדיק, מחייב התייחדות עם זכרו ולימוד מדרכיו וממעשיו.

כבר הזכרתי פעם מעל הבמה הזאת את הדבר ואני מרגיש צורך לחזור על דברי מרנן גאון ישראל, פאר הדורות, הגראי"ה קוק זכותו תגן עלינו, כשהספיד, בתום תריסר ירחי שתא², את חברו³ הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל⁴. הוא שאל: הרי הגמרא במסכת יבמות (עח, ב) דורשת את המקרא בשמואל (ב' כא א) "ויהי רעב בימי דוד שלוש שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני ה'". ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים", ודרשו בגמרא (שם): "אל שאול" – שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים – על אשר המית את הגבעונים; אמר דוד: שאול נפקו להו תריסר ירחי שתא ולא דרכיה למספדיה". נמצא שאין זה כדרכו של עולם להספיד את המת לאחר שנים עשר חודש, כאשר הנשמה חזרה כבר לנדנה, לאחר שנפרדה מן הגוף ועלתה לגנזי מרומים, כמבואר בברייתא במסכת שבת (קכב, ב): "כל י"ב חודש גופו

1. נאמרו בעצרת זיכרון בישיבת מרכז הרב במלאת שנה לפטירתו. מקור: ארכיון הרב גורן. נדפס לראשונה ע"י מכון תורת שלמה ע"ש הרב שלמה גורן, תשע"ט. דברי ההספד שנשא הרב בעת מסע ההלוויה נדפסו בתוך משנת הגורן: מאמרים, נאומים ומכתבים, משכל, תשע"ו, עמ' 245.
2. מן הראי"ה לא הספיד את הרב אפשטיין במסע ההלוויה משום ששהה אז (י' כסלו תרצ"ד) במנוחת הבראה בהר הכרמל, ובפקודת רופאיו הוסתר ממנו דבר פטירתו (הדואר היום, י"א כסלו תרצ"ד).
3. ע"י הגרמ"צ נריה, חיי-הראי"ה, עמ' לו. כמו כן, הראי"ה קוק והרב אפשטיין יחד עם רבנים נוספים יצאו למסע בארה"ב למען הישיבות בא"י בשנת תרפ"ד. ר' על כך באנציקלופדיה של הציונות הדתית ח"ה, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 308-318 וליקוטי הראי"ה ח"א, כפר הרואה, תשנ"א, עמ' 237-246.
4. הגרמ"מ אפשטיין (תרכ"ו-תרצ"ד), ר"י כנסת-ישראל בסלובודקה ובחברון וחבר מועצת גדולי התורה.

קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר י"ב חודש הגוף בטל והנשמה עולה ושוב אינה יורדת".

אמנם, בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז) מצינן שבכל זאת חזרו וגמלו כל ישראל חסד עם שאול ובניו, כאמור שם על המקרא: "ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו... ויעשו כל אשר צוה המלך" - מה ציווה המלך, להיות מעבירין את ארונו של שאול בכל גבול ישראל בכל שבט ושבט והיה הגבול שנכנס בו ארונו של שאול, היו יוצאים הם ובניהם ובנותיהם וגומלים חסד כדי שיצאו ידי חובתן בגמילות חסדים, עד שבא לגבול ישראל ולארץ בנימין, שנאמר: "ויקברו אותו בגבול נחלתו". כיוון שראה הקב"ה שגמלו לו חסד כל ישראל, מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ, שנאמר: "ויעתר אלהים לארץ אחרי כן" (שמואל ב' כא יד).

אמנם, מלשון הפרקי דרבי אליעזר אין הוכחה שאכן הספידו את שאול ובנו לבסוף, כי ייתכן שהעבירו אותם ברוב עם משבט לשבט וכולם גמלו להם חסד וחילקו להם כבוד, אבל מי יימר שהספידו אותם? ! ושמה נהגו כאמור במסכת יבמות הנ"ל.

ברם, רש"י (בשמואל ב' הנ"ל), כתב על "ויעשו כל אשר צוה המלך" - "להספיד עליהם בכל ערי ישראל". ולכאורה, זה עומד בניגוד לגמרא הנ"ל. ואנו, אין לנו אלא דברי הגמרא ביבמות שלאחר שנים עשר חודש אין מספידין את המת, ובירושלמי (סנהדרין ו:ט) כתוב ביחס לליקוט עצמות: "ליקוט עצמות - אין אומרים עליהן קנים ונהי, אבל אומר עליהם דברים. מה הן דברים? רבנן דקיסרין אמרין: קילוסין" - משמע שיש הבדל בין הספד לקילוסין, וזה ייתכן לומר גם לאחר י"ב חודש.

לאור הלכה זו שביבמות הנ"ל שאל מרן הגראי"ה קוק זצ"ל למה בכל זאת נושא הספד על ידידו וחברו הגאון, ראש הישיבה, רמ"מ אפשטיין זצ"ל.

והסביר זאת מרן זצ"ל בדברי התוספות במסכת סנהדרין (סח, א בד"ה "היה") שכתבו על דברי הגמרא שבהלווייתו של רבי אליעזר בן-הורקנוס למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ, פתח עליו בשורה

5. "תני ליקוט עצמות אין אומר עליהן קנים ונהי ולא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. אלו הן ברכת אבלים שאומרים בבית-הכנסת אלו הן תנחומי אבלים שהן אומרים בשורה. תני אבל אומר עליהן דברים מהן הן דברים רבנן דקיסרין אמרין קילוסין" (שם).

6. הרב שלמה גורן למד בישיבת חברון וראשית גידולו שם היה ע"י ראש-הישיבה, הרב אפשטיין, שהשיאו עצה אישית כיצד לקנות ידיעה בש"ס כולו. ר' ספרנו עטרת-שלמה, עמ' 13.

ואמר: אבי רכב ישראל ופרשיו – הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן, וכתבו בתוספות שם: "ומשום 'שרט לנפש' (ויקרא יט) ליכא, דמשום תורה קעביד, כדאמר: 'הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן'".

כלומר, התוספות שאלו: איך היה רבי עקיבא רשאי לשרוט בבשרו על מותו של רבי אליעזר בן-הורקנוס עד שהיה דמו שותת לארץ, הלא יש על זה לאו בתורה: "ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם", ומתרצים התוספות שהאיסור הוא רק כאשר משרטים בבשרו על המת, אבל רבי עקיבא לא שרט על המת, כי אם על התורה שאבדה בפטירתו של רבי אליעזר הגדול, כמו שאמר: "הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן". ואמר מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, הוא הדין באיסור הספד לאחר י"ב חודש, שאינו מפורש בתורה אלא שאין זה מדרכו של עולם להספיד, אין זה אלא כשבאים להספיד את המת, אבל אנחנו בוכים על תורה של הגאון שחסרה לנו, ושיעור קומתו המוסרית-המחנכת שאבד לנו, על זה בוודאי אין הגבלת זמן לבכי, להספד ולצער, אדרבה, ככל שהזמן עובר החיסרון של התורה שלו מורגש יותר ויותר.

זה מה שאני רוצה לומר ביחס למנוח הגדול, איש המופת ששיעור קומתו היה נתון בגובהי מרומים, נזיר האלהים, ר' דוד זצ"ל, שעליו ועל רבו הגדול הגראי"ה קוק זצ"ל אפשר לומר כפי שאמרו חכמינו ז"ל על משה רבנו ויהושע: "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה". והנה, זכתה הלבנה שישראל מונים את החודשים ואת המועדים לפיה, כאמור במסכת סוכה (כט, א) שישראל מונים ללבנה ועכו"ם לחמה, כאשר הלבנה מסמלת תכונת הענווה בעולם שהקטינה את עצמה בפני החמה לאחר ששאלה לפני הקב"ה: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? ואמר לה הקב"ה: לכי ומעטי את עצמך, והלכה והמעטיה את עצמה, כמבואר במסכת חולין (ב, ס) ועשתה עצמה כמאן דלית לה מגרמה כלום. לעומת זאת, ייחודה של הלבנה היא בתכונה העילאית שבכוחה לקבל את האור מן המאור הגדול, להאיר ולהאציל לאחרים ממנו.

לכן, זכתה הלבנה שישראל מונין לה מועדים ושנים, בהיות עם ישראל מכיר ב"אין" של האדם ומבטל את עצמו פחות מעפרא דארעא כלפי השכינה, ככתוב: "אין עוד מלבדו". ומאידך, להיות מוכן לקבל את האור מהגדולים ממנו כדי להאיר בו לאחרים הוא הייעוד הגדול והנעלה שלנו, ולכן זכה יהושע בן-נון להכניס את ישראל

לארץ ולכבוש את הארץ לפני העם, כי הוא היה בבחינת "פני לבנה" ביחס למשה רבו, כאמור: "ומשרתו יהושע בן־נון נער, לא ימיש מתוך האהל", היה בכוחו להאציל מקרני ההוד של רבו לכל ישראל. היום הזה למדנו לדעת עד כמה שהגה"צ ר' דוד זצ"ל עשה את עצמו כ"איין" כלפי מורו הגדול ומאורם של ישראל, מרן הראי"ה קוק זצ"ל. ולמה היום? משום שהיום נתפרסמו האגרות הראשונות של ר' דוד זצ"ל מבאזל⁸, בהן הוא מתאר את דרך הקודש שהובילה אותו אל מרן הגראי"ה קוק, זכותם תגן עלינו.

ר' דוד ביטל הישות העצמית שלו כלפי רבו הגדול ועשה עצמו כ"איין" כנגדו. אבל בזאת קיים בעצמו "והחכמה מאין תמצא". אם כי ה"איין" לפי תורת הקבלה הוא ה"יש", הגדול מבחינת ה"בכוח" לא מבחינת ה"בפועל", כי ה"איין" לפי תורת הנסתר הוא החומר ההיולי והוא לפי תורת הקבלה ראשית הכול, המופלא ומכוסה מכול, ושורשו בכתר, כמבואר בפרדס להרמ"ק⁹.

והנה, בתורת־כהנים (בחוקותי, פרשה ב, פח) נחלקו חכמי ישראל כמה תורות ניתנו להם לישראל בדורשם את המקרא: "אלה החוקים והמשפטים והתורות". "החוקים" – אלו המדרשות. 'והמשפטים' – אלו הדינים. 'והתורות' – מלמד ששתי תורות ניתנו לישראל, אחת בכתב ואחת בעל־פה. אמר רבי עקיבא: וכי שתי תורות היו להם לישראל וכו'". וכן במסכת שבת (לא, א) מפורש: "מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו כמה תורות יש לכם, אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל־פה". וכן כתוב בספרי (וזאת־הברכה, פסקה שנא), על המקרא: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" – "מלמד ששתי תורות ניתנו להם לישראל, אחת על־פה ואחת בכתב. שאל אגניטוס הגמון את רבן גמליאל, אמר לו: כמה תורות ניתנו לישראל? אמר לו: שתיים, אחת בכתב ואחת בעל־פה".

והנה, לפנים בישראל כאשר המשנה עוד לא הייתה בכתובים ולא הותרו ההלכות לבוא בכתובים, קיימנו באמת את ההלכה: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על־פה, דברים שבעל־פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב", ככתוב: "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית", כמבואר במסכת גטין (ב, ס), אבל, לאחר שנכתבה המשנה

8. הרב יוסף טולידאנו (עורך), קול צופיך: אגרות וקטעי יומן, ירושלים, תשל"ג; ור' נזיר אחיו ח"א, תשל"ז, עמ' שח.

9. ה: א.

לפי ההיתר המיוחד משום: "עת לעשות לה"¹⁰, כאמור במסכת תמורה (יד, ב), ומטעם זה גם כתבו את הגמרא, כמו שכתב רש"י במסכת גטין הנ"ל (בד"ה "ודברים")¹¹. ולאחר שהרמב"ם כתב את ספרו ואחריו בא השולחן-ערוך בכתובים ולאחריו הים הגדול של שאלות ותשובות שנכתבו ושזפתם עין הדפוס, יכול לכאורה לומר האומר שכעת אפשר שגם התורה שבעל-פה הכתובה ועומדת אינה יותר "תורה שבעל-פה", באשר נהייתה והנה "תורה שבכתב".

והנה, נחלקו אמוראים במסכת גטין (שם) האם התורה רובה בכתב או רובה בעל-פה. רבי אלעזר אמר: תורה – רוב בכתב ומיעוט על-פה, שנאמר: "אכתוב לו רובי תורתך, כמו זר נחשבו" (הושע ח יב), ורבי יוחנן אמר: רוב על-פה ומיעוט בכתב, שנאמר: "כי על פי הדברים האלה" (שמות לד כז). ואמרו בירושלמי במסכת פאה (ב: לד): "אמר ר' אבין: אילולי כתבתי לך רובי תורתך לא כמו זר נחשבו! מה בין לאומות! אלו מוציאים ספריהם ואלו מוציאים ספריהם, אלו מוציאים דפתריהן, ואלו מוציאים דפתריהן". כלומר: אם הייתה התורה רובה בכתב, היו דומים לנכרים שגם הם מוציאים ספריהם, לכן ניתנה התורה רובה בעל-פה ומיעוט בכתב.

והנה, על אף הספרות הענפה הכתובה בכל שטחי התורה, בהלכה ובאגדה, נשארה התורה עדיין רובה בע"פ. זאת גם לפני שנכתבו השו"ע והספרות ההלכתית הענפה. ולאחר שנכתב השו"ע וספרי הפוסקים, נשארה תורת הנסתר – היא "דרך-האמת" – כפי שהרמב"ן קורא לתורת הקבלה¹², כתורה שבעל-פה, וחשבו שאולי כוונת הכתוב: "אכתוב לו רובי תורתך" היא לתורת הקבלה. ולאחר שנכתב הזוהר-הקדוש וכתבי הרמ"ק והאר"י ומפרשי הזוהר ומפרשי המפרשים, האם בכל זאת נשארה התורה רובה בעל-פה? חשבנו שאולי החסידות היא שנשארה כתורה שבעל-פה. אולם לאחר שגם תורת החסידות ראתה אור בכתב, מה בכל זאת נשאר בעל-פה?

התשובה לכך היא שדרך ההוראה והפנימיות של התורה על כל שלוחותיה נשארה כתורה שבעל-פה, וכן ההנהגה הרוחנית הדתית והמוסרית האישית המסורה לגדולי התורה, איך לחיות לפי התורה ואיך לפסוק את ההלכה, איך לחיות לפי אורח חיים

10. ע' הקדמת הרמב"ם ליד-החזקה.

11. "ודברים שבעל-פה אי אתה רשאי לכותבן – מכאן אתה למד שהתלמוד לא ניתן לכתוב אלא מפני שהתורה משתכחת" (רש"י, שם).

12. כך מכנה הרמב"ן באורח תדיר בפירושו לתורה את ההסברים הקבליים לפסוקים.

קדוש ולשמש דוגמה של חיים נעלים, זה תמיד יישאר כתורה שבעל-פה. מתבטא בהנהגה אישית היום-יומית של גדולי ישראל. ישנה הוכחה לכך מהספרי דבי רב, לפי פירוש הרמב"ן על החומש בסוף פרשת אחרי.

הרמב"ן כותב שם (ויקרא יח כה):

ומן הענין הזה אמרו בספרי (עקב, מג) "ואבדתם מהרה" (דברים יא יז) – אף-על-פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה-לארץ היו מצוינין במצוות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. משל לארון שכעס על אשתו ושילחה לבית אביה, אמר לה: הווי מתקשטת תכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עלייך חדשים. וכן אמר ירמיה (לא כ): "הציבי לך ציונים" – אלו המצוות שישראל מצוינין בהם.

וכוונת הספרי לפי הרמב"ן לחייב בחו"ל במצוות שאינן תלויות בארץ משום "הציבי לך ציונים" בלבד ולא כחובה עצמית, כמו שביאר הרמב"ן וכתב לאחר מכן:

והנה, הכתוב שאמר "ואבדתם מהרה", "ושמרתם את דברי אלה וגו'", אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף בתפילין ומזוזות. ופירושו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה' וכו'.

נמצינו למדים מהספרי ומהרמב"ן שכל עיקר החיוב בחו"ל במצוות שאינן תלויות בארץ הוא שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ.

נשאלת השאלה: אם התורה כתובה ומבוארת, במה כוחה העדיף של ה"הציבי לך ציונים", הרי התורה כתובה ומונחת בקרן זוית, כל מי שרוצה ללמוד, יבוא וילמד, ישמור ויעשה? וקשה להניח שלאחר שנכתבו המשנה והגמרא, השו"ע והפוסקים, אין כבר בעיה של "הציבי לך ציונים" בחו"ל כדי שיידעו איך לקיים את התורה בשובם לארץ, כי הרי הכול נצחי בתורה, גם הדרשה הזו: "אשר תשמרון לעשות בארץ", ודרשו בירושלמי¹³: "בארץ" אתה חייב ולא בחו"ל. אלא משום "הציבי לך ציונים" שתדע איך לקיים אותה.

אלא משמע שבכל זאת אינו דומה לימוד מתוך הכתב לראייה ושמיעה מפי רבו הגדול, ולכן תמיד נשאר התורה רובה בעל-פה. ויוצא שההלכה¹⁴ שהעומד על המת בשעת יציאת נשמתו חייב לקרוע, למה זה דומה לספר-תורה שנשרף. זהו לגבי מי

13. שביעית ו: א.

14. שו"ע יו"ד שמ: ה.

שאינו תלמיד-חכם שאם ח"ו נשרף ספר תורה, יש אחרים כיוצא בו ואפשר גם לכתוב ולקדש ספרי תורה אחרים ולמלא את החסר, אבל, תלמיד-חכם שמת אין לנו חליפתו ואין לנו תמורתו. משום שהליכתו בקודש, תורתו והנהגתו, הכול נשרף אתו. באשר אורח חייו המקודשים של האדם וההנהגה של תלמיד-חכם וגדול בתורה הם המשך לתורה שבעל-פה, ובמותו, לכאורה, הכול נעלם אתו אם אין מי שממשיך את דרכו ותורתו ואורח חייו.

ולכן, כשאנו מדברים על אותו קדוש וטהור, הנזיר ר' דוד זצ"ל, שעיקרי תורתו ולימודו משולבים בהנהגה שלו. כל חייו הוו תורה שבעל-פה. מי שלא ראה את אורח חייו והליכתו בקודש, אינו יכול לתאר לעצמו את תורת הנזיר. "וזאת תורת הנזיר", גאון השתיקה וגאון המחשבה. הוא חניך ושכנע והדהים באורח חייו, במחשבתו ובשתיקתו הקדושה, לכן, האבדה בהסתלקותו יותר עמוקה מאשר אצל אחרים.

בהיותו שקוע בתורה יומם ולילה, ממש הרגיש את המאור הגדול של תורת ישראל ונדבק לתורה ולפי ההלכה הרי זה כאילו נדבק לשכינה. כפי שחז"ל מסבירים את המצווה "ובו תדבק" (דברים יט). וכן נאמר: "ולדבקה בו" (שם יא כב), ושאלו בספרי דבי רב (דברים, עקב, מט): "וכי היאך אפשר לו לאדם לעלות למרום ולדבק בו, והלא כבר נאמר: 'כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא'? אלא הידבק בחכמים ובתלמידיהם ומעלה אני עליך כאילו עלית למרום ונטלת". מי שנדבק בתורה ובלומדיה מרגיש את האור הגדול של השכינה, כפי שקובע הרמב"ם במורה-נבוכים (א: טז) שהשכינה אשר היא אור נברא זוהי השכינה היורדת וזורחת עלינו כמו הברקות. וכגודל האדם ומעלתו כן היא רציפות הברקות של אור העליון המבריק עליו¹⁵.

הרב הנזיר זצ"ל, חייו הם פרקים-פרקים, פרשיות-פרשיות, ויש ליתן שהות לעיין בין פרק לפרק. בפרקי חייו עבר את שלושת דרכי השגת האמונה: בראייה, בשמיעה ובהבנה. התקופה הראשונה שלו הייתה של ראייה, בכחינת: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה". ראה ולמד, בלש וחקר בנבכי הבריאה, חיפש ומצא את דרך האמת. אבל חשש לסמוך על ראייתו. נע ונד היה בפרק הראשון של חייו, עד שהגיע לארץ היעודה לו ולעם. הוא טלטל את עצמו מעיר לעיר ומישיבה לישיבה וחשב למצוא את אשר איוותה נפשו, ולא מצא.

עד שהגיע לפרק השני של חייו הרוחניים, להשגת האמונה על-ידי שמיעה. דרכה הגיע ל"הגיון העברי השמעי"¹⁶, ההגיון היהודי הנבואי דרך השמיעה: בבחינת "שמע ישראל, ה' אלהינו", "הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך". דווקא על-ידי השמיעה נהיינו לעם סגולה, אבל גם בזה לא רצה לסמוך על עצמו, הוא חיפש לו את המורה הגדול שהיה אצלו, "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור, שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך". חיפש את המורה לנבוכי העולם שיפענח ויאמת לו את ההגיון הזה, את מה שהוא השיג במסלולי המחשבה שלו, בתוואי השמיעה שלו ובהגיון השמעי. וכשמצא את מורו הגדול, מרן הגראי"ה קוק זצ"ל בשוייץ, התקשר אליו על-ידי שמיעת האוון – כפי שהוא עצמו מתאר זאת¹⁷ – על-ידי התפילה הערבה לאוון של מרן הרב זצ"ל לפנות בוקר, כאשר הרב קם ושר את פסוקי השחר, ומאז, נדבק בו כאש בגחלת.

מכאן ואילך, נאחז ונדבק במורו הגדול כמו שהלכנה נדבכת בחמה לקבל ממנה את אורה, כדי להאיר על הארץ. הוא נדבק ברב זצ"ל בכל להט לבו ומתוך מעמקי נפשו. הירושלמי במסכת ברכות (א: ה) אומר: "אמר רבי לוי: ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאה, דכתיב: 'תנה בני לי לבך ועיניך דרכי תצרנה', אמר הקב"ה: אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת ליי". למעלה זו, זכה הנזיר, ר' דוד. לא רק לבו ועיניו הקדיש לקב"ה. כל כולו היה קודש לה', כפי דברי חז"ל שבכוחם של צדיקים להפוך את היצירה הרע ליצירה טובה, כפי שעשה אברהם אבינו, כמבואר בירושלמי (סוטה ה: לה): "ומה טעמא 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'", גם ר' דוד זצ"ל הכניע את יצרו וביטל את התאוות וההרגלים שלו ושעבד אותו לחיי תורה, נזירות, פרישות וקדושה.

ישנם שלושה שעבודים אצל בני אדם, שהם שלושה סוגי עבדות: עבדות מבחינה פיזית, וכשמשתחררים ממנה זוכים לחירות מבחינה פיזית. עבדות מבחינה תרבותית-רוחנית, וזה כשעם או אדם מקבל על עצמו תרבות זרה, כפי שעשו המתיוונים, או כפי שהיינו במצרים, שלדעת הרמב"ם¹⁸ עוד רגע קט היינו שוכחים

16. ע' הפתיחה לספר קול-הנבואה.

17. "על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היו על כפות המאזניים. והנה בוקר השכם ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכת השחר, תפלת העקדה, בשיר וניגון עליון משמי שמי קדם, וזכר לנו אהבת הקדמונים, ואקשיב והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחרי התפילה, מיהרתי לבשר במכתב, כי יותר מאשר פיללתי מצאתי: מצאתי לי רב" (הקדמת הרב הנזיר לאורות-הקודש).

18. רמב"ם, הל' ע"ז וחוקות הגויים א: ג.

את מורשת האבות שלנו ואת עיקרי האמונה, זוהי עבדות ושעבוד יותר מאשר שעבוד פיזי וכשמשתחררים משעבוד זה זוכים לחירות רוחנית.

השעבוד השלישי, הנורא ביותר, הוא השעבוד שאדם משועבד לתאוות שלו, להרגלים ולאורח החיים הקלוקל של עצמו. כנגד שלושת החירויות הללו יש לנו שלושה רגלים – חג הפסח – זמן חירותנו, כנגד החירות הפיזית של העם היהודי, "עבדים היינו לפרעה במצרים" ויצאנו לחירות מבחינה פיזית. חג השבועות – זמן מתן התורה, כנגד החירות הרוחנית, כפי שדרשו חז"ל בפרקי אבות במשנת "שנו חכמים" את המקרא: "'חרות על הלוחות' – אל תקרא 'חרות' אלא 'חירות', שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה". וחג הסוכות עם הימים הנוראים – מתפקידם לשבור היצרים ותאוות האדם והרגליו, לכן הם מסמלים את חירות החיים של האדם משעבוד עצמי.

הנזיר, ר' דוד, שבר את יצרי בני האדם, ביטל את ההרגלים ואת התאוות ואפילו את תאוות הכבוד. מסופר על ר' חיים מוולוז'ין שאמר לפני פטירתו שאיננו חושש מפני תענוגות שהוא זכה בהם בעולם הזה משום שהוא לא נהנה כלום מן העולם הזה, אבל חושש הוא מפני הכבוד שחילקו לו, שהוא מעין דוגמה של מעלה.

הרב ר' דוד זצ"ל ביטל גם את הרצון הזה בנפשו. הוא שבר את כל השעבודים שאדם מתרגל להם, הוא לא השתייך לעלמא הדין ולא ראה עצמו משועבד לחוקי הטבע כלל.

לפני עשרים-ותשע שנה חלה במחלה קשה ביותר¹⁹. בקבלו על עצמו את הנזירות, הפרישות והצמחונות, התנזר גם מתרופות ולא השתמש ברופאים. בא אחד הפרופסורים הגדולים בירושלים ואמר לו שאם לא ייכנס מיד לבית חולים ויתחיל לקחת תרופות וינתחו אותו – לא יוכל לחיות שמונה ימים. ר' דוד ענה: בכל זאת לא אקבל תרופות ולא אלך לניתוח ולא אשנה מדרך חיי, וברוך השם, עברו עליו לאחר מכן עשרים-ושמונה שנה, מבלי להפר את מה שקיבל על עצמו. הוא ידע והכיר את גודל הסכנה הנשקפת לו, הוא גם ידע את חשיבות החיים וידע מה שאפשר לעשות

19. על כל המובא להלן ר' הילה וולברשטיין ור' שמחה רז, איש כי יפליא: מסכת חיינו של נזיר אלהים הרב דוד כהן, אריאל וספריית בית-אל, תשע"ז, עמ' 286 (מכתב הרב הנזיר לרב הרצוג).

בחיים. אבל מאידך הפקיע את עצמו משעבוד למערכות הטבע, עד שגם מבחינה פיסיוולוגית היה משועבד לרוח ולא לחומר.

הנזיר האלהי עלה לדרגה עליונה בדרך האמת שלו, הוא התעלה מתוך עצמו. הוא ראה באדם את צלם האלהות בבחינת: "ומבשרי אחזה אלוה" (איוב יט כו), שהוא יסוד לתורת הפרצופים²⁰. אפשר היה לראות באור פניו התנוצצות אור השכינה. כל מי שראה את הדמות האגדית הזאת, את קדושתו וטהרתו, הושפע על ידו והרגיש עלייה נפשית. אמנם, מוזר הדבר שר' דוד אשר המציא את "תורת ההיגיון השמעי", בניגוד להיגיון החזותי, השפיע על-ידי חזותו לא פחות מאשר על-ידי השמיעה, ויותר משניהם על-ידי השתיקה הרועמת שלו, שהייתה אצלו יסוד החיים המשכנע ביותר, כי השתיקה יצרה את ההיגיון שלו.

בשנים האחרונות, שהיו הקשות ביותר שעברו עליו, עוד עמד במשך כל יום-הכיפורים על רגליו, ככהן הגדול בבית-המקדש. כיוון את כל הכוונות שבנסתר בתפילות היום. לפני הימים הנוראים היה מסדר לו בכתובים הכוונות של התקיעות²¹ ושל תפילות שחרית ומוסף של ר"ה ושל יום-הכיפורים, והיה מעלה ומתעלה בכוונותיו.

אמנם הוא לא דגל בקבלה מעשית, תורת הקבלה נהפכה אצלו לפילוסופיה של החיים, לאידיאה ולחזון. תחומים שונים קיימים בתורה. תחום ההלכה, תחום ההגדה, פילוסופיה, מוסר, חסידות וקבלה. אצל ר' דוד, הכול התאחד לשלמות אחת ולתורה אחת, הוא הסיר את המחיצות בין מקצועות התורה, כפי שכתוב בתוספתא (סנהדרין ז:ה) "שכל התורה כולה עניין אחד". ושמעתי מפי מרן הרב הגראי"ה קוק זצ"ל כשאמרתי לו שהכנתי חידוש בסוגיא מסוימת, כפי שרגילים היו לומר בישיבות, ענה הרב: מה פירוש להכין חידוש בסוגיא אחת? ! מדברים בדברי תורה ועל-ידי כן עוברים מהלכה לאגדה, ומאגדה לפילוסופיה ומפילוסופיה לחסידות ומשם לקבלה וכן הלאה. הרב התחיל בפסוק מספר עזרא והמשיך מעניין לעניין, שעות על גבי שעות, עד שבא השמש שלו, ר' מאיר, ואמר: רבנו, הגיע שעת ארוחת צהריים. הקשר הפנימי הזה שבין תחומי התורה השונים הוא הבריח התיכון שבין מקצועות התורה השונים, שנשאר כתורה שבעל-פה.

20. בקבלת האר"י ז"ל.

21. ר' הרב יוסף טולדנו (עורך), קול ואור, נזר דוד, תשמ"ז.

ובמותו של הנזיר, אבדה תורה שבעל-פה זו. זהו ספר התורה שנשרף בהסתלקותו של ר' דוד זצ"ל. אנחנו מצילים רק את הגווילים והאותיות שנשארו בכתב ידו, שהיה אחד בדורו גם בסדר המופתי שלו. כל דבר שהעלה על הכתב, מסודר עם התאריך, לא אבד שום דבר, מה שמצא לנכון שצריך להיות כתוב, במחברות ובפתקאות ובכל מיני צורות אחרות.

לעצמו הוא כתב את כל הדברים האלה, את הגבורה הרוחנית והחסידיית שלו רואים אנו בכתביו. הוא העמיד את עצמו לביקורת עצמית במשך כל חייו. היו לו שנים של התנזרות איומה וקיצונית ביותר. אבל בכל התקופות ובכל הזמנים הקשים שעברו עליו הוא חזה וחי את תקוות החזון הנבואי בהתגשמותו, את זאת הוא השיג מן הגראי"ה קוק זצ"ל.

הדמות העילאית הזאת, אשר חזתה מחזות אלהים חיים כפי שהוא בעצמו סיפר על מרן הגראי"ה זצ"ל, דמות זו שיכלנו אנחנו, כמשפחה מצומצמת שלו, וכולנו כמשפחה גדולה, משפחת התורה ומשפחת הישיבה המרכזית העולמית הדגולה. זכה הנזיר, ר' דוד, לראות בהתגשמות חזונו בו השקיע את מיטב חייו. הוא ראה את תורתו של הרואה הגדול, הגראי"ה, עוברת מאיש לאיש, כנתינתה מפי קודשו, כמשה שקבל מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים, כן עוברת כיום תורתו, דרכו וחזונו של מורו הגדול הגראי"ה קוק זצ"ל מאיש לאיש.

הצינור העילאי להאציל את השפע הזה לעולם כולו היא ישיבת מרכז-הרב, יצירתו המופלאה של הראי"ה קוק זצ"ל, דרכה מופץ בעולם אור הגאולה יחד עם אור התורה, שהדליק אותם הרב זצ"ל.

כל מי שזכה להכיר את הליכותיו בקודש של נזיר האלהים, נדבקו בו ניצוצות הקודש, מקצת מן המקצת ממידותיו ומאור תורתו, קדושתו וטהרתו. בהיותו כהן ונזיר גם יחד, הפרישות, הטהרה והקדושה היו תכלית חייו.

אנו מאחלים לעצמנו: יהי רצון שישלמו ימי אבלנו. אנו כעת ב"שבע-דנחמתא", ומרן הראי"ה קוק הידר מאוד לעלות למפטיר בכל שבעה שבתות דנחמתא. בהיותי אתו לפני כארבעים-ושתיים שנה על הר-הכרמל בימי הנחמה הללו, ביקש לא לקרוא אותו לכהן כי אם למפטיר. היה לו בזה ביטוי נפשי לראשית ההתגשמות של חזון הנחמה, והרב לא רק קרא את פרקי הנחמה אלא התווה אותם במסלולי החיים של העם.

נזכה לנחמת ציון ולהתגשמות החזון של הפרישות, הטהרה הנזירות והקדושה, שהנחילו לנו שני המאורות הגדולים – גאון ישראל והדרו, מרן הראי"ה קוק זצ"ל ותלמידו הגדול, נזיר האלהים, זכותם יגן עלינו אמן.

דברים לזכרם של מרן הראי"ה קוק ורבנו הרצי"ה²²

כבוד ראש הישיבה, הגאון... (יש לי עוד שם... אבל... לא פה...²³) הרב שפירא [שליט"א], הרב ישראלי, תלמידים יקרים.

שונה היא השנה הזו מכל אותן השנים שהיינו מתאספים לאזכרה לנשמתו הגדולה של מרן הרב זצ"ל, משום שכל עוד שבנו יחדו, ראש הישיבה ר' צבי יהודה זצ"ל, היה בחיים²⁴, היה זה בשבילנו כאילו יש המשך לחייו של הרב, כפי שחכמינו ז"ל אומרים (מ"ק כז, ב): "... בכו להולך בלי בנים"²⁵. מי שמשאיר אחריו בן, בייחוד בשיעור קומתו הגדולה והנאצלת, עדיין אורו של הרב זצ"ל נמשך ומאיר במלוא עצמתו.

אמנם, יש תמיד פיחות בדורות, "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה" (ב"ב עה, א), וגדולי הדור תמיד בכו על זה, "אוי לה לאותה בושח, אוי לה לאותה כלימה" (שם), שבמשך דור אחד היה פיחות כל כך גדול, אבל נוכחנו לראות שהיה המשך גדול לדרכו וחיייו של הרב זצ"ל, חיי הרוח וחיי התורה, הקדושה והטהרה של הרב, ור' צבי יהודה זצ"ל תמיד אהב את המילה "המשך". צריך שיהיה המשך, לא להפסיק, לא לחתוך. והנה, זו השנה הראשונה אחרי ארבעים־ושבע שנים מאז

22. נאמרו באזכרה השנתית של ישיבת מרכז-הרב בבית-הרב, ביום ג' אלול תשמ"ב. הכותרת במקור: "הספדו של מרן מו"ר הרה"ג שלמה גורן שליט"א, ראש הרבנים לא"י, בג' אלול, יום פטירתו של מרן אדמו"ר הרב זצוקללה"ה – בישיבה הישנה בבית הרב במעמד ראשי הישיבה", מתוך סיכומי שיעורים ושיחות של הרה"ג הרב פנחס מונדשיין שליט"א, ר"מ בישיבת מרכז-הרב, מחבר סדרת שערי-עיון ודיין בביה"ד הרבני האזורי בנתניה (תודתנו נתונה לו על שהעביר את הדברים לרשותנו לזיכוי הרבים).

23. "מרן מתכוון לשם 'הצדיק' בו נהג לכנות בהודמנויות שונות את מרן ראש הישיבה" – הערת המסכם המופיעה כאן במקור. כוונתו לתארים שבהם נהג הגר"ש גורן זצ"ל לכנות את הגר"א שפירא זצ"ל.

24. מרן ראש הישיבה, הגה"צ רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, נתבקש לישיבה של מעלה ביום פורים דפרזים, י"ד באדר תשמ"ב.

25. "כְּכוּ כְּכוּ לְהוֹלֵךְ (ירמיהו כב י), אמר רב יהודה: להולך בלא בנים.."

הסתלקותו של מרן זצ"ל²⁶, ואני זוכר זאת כמו היום, כאשר ר' צבי יהודה והרב חרל"פ הספידו אותו פה באולם, הספד לא רשמי, מעין "הספד יחיד", כאשר ההספד הרשמי היה בחוץ, כאשר הגאון ר' איסר זלמן מלצר הספידו לפני רבבות.

ומי שרוצה להכיר את הרב זצ"ל ולא זכה להכירו באופן אישי, הכיר את בנו וכאילו הכיר את הרב בממדים מסוימים. הוא היה הממשיך ולא רק היוורש, "ברא כרעא דאבוה", בחינת היוורש הרוחני הגדול של הרב, ויותר מזה, הוא בעצמו האיר באורו של הרב זצ"ל. אבל, זו השנה הראשונה שהאור כבה, גם של האבא וגם של רבנו הגדול, כבו המאורות. אבל, אני אומר זאת לא לגמרי בביטחון כאילו כבו המאורות, זה לא בדיוק כך, מפני שהישיבה "נר מצוה ותורה אור" (משלי ו כג), הישיבה נושאת את הלפיד של הרב, הוא רצה זאת. הוא ראה בהמשכיות. האור שלו, "אש תמיד", והאש הזו חיה וקיימת על-ידי הישיבה. הישיבה פה והישיבה שם²⁷.

הגמרא בזבחים (סא, ב) אומרת שכאשר בנה שלמה המלך את בית-המקדש ובנה מזבח אבנים במקום מזבח הנחושת שעשה משה רבנו, כי מזבח הנחושת היה קטן מלהכיל את כל הקרבנות. אומרים חז"ל שהאש שירדה מהשמים נשאה על האש של מזבח הנחושת. אז כיצד הקריב על מזבח שלמה? אלא שהאש של מזבח הנחושת הייתה שולחת שביבים, אלומות אור למזבח שלמה²⁸.

כך גם כאן, הישיבה כאן והישיבה שם. האש קיימת, האש וגם האור, אנו מקווים שבכוחה של הישיבה ואף תפקידה לשמור על אש התמיד הזאת. ר' צבי יהודה מסר את האור ואת האש גם יחד. כעת השביבים עוברים אליכם, אל הישיבה, ואתם חייבים להיות נושאי אש המזבח שהאש תוקד עליו ולא תכבה.

26. ביום "מר ונמהר", ג' באלול ה'תרצ"ה.

27. "כנראה שכוונת מרן לישיבה בקרית-משה" – הערת המסכם המופיעה כאן במקור.

28. "מתלב רב אחא בר אמי: אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחושת אלא בימי שלמה, ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה. ואם איתא, מעיקרא הוא דאסתלק ליה? הוא דאמר כרבי נתן, דתניא רבי נתן אומר: מזבח של שילה של נחושת היה חלול ומלא אבנים. רב נחמן בר יצחק אמר מאי לא נסתלקה? לא נסתלקה לבטלה. מאי היא? רבנן אמרי: שביבא הווה משרדא, רב פפא אמר: אושפיזא הווה נקט וזימנין הכא וזימנין הכא" (זבחים סא, ב). רש"י (שם, ד"ה "שביבא"): "כשהיו מקטירין על של אבנים היו זיקים ולהבות יוצאות מאש שמים שעל מזבח הנחושת של משה, שאף הוא מונח שם".

מי שרוצה לדעת בזעיר אנפין את דמותו של הרב, הרואה הגדול, הרב קוק זצ"ל זי"ע, אני הייתי מגדיר בהגדרה מיוחדת, בכל התנ"ך כולו אין אנו מוצאים את המילה "תלמיד" חוץ ממקום אחד, אלא מוזכרים בשם בני²⁹, והרב היה הוא האב (ספרי³⁰). היחס שנוצר בין הרב לתלמיד זהו יחס שביין אב לבנו, לכן בכל התורה כולה לא נזכרת כלל המילה "תלמיד" אלא בן, חוץ מבדברי־הימים³¹ כאשר דוד הקים את משמרות הלוייה, שם כאשר מדובר על כלי זמר ושיר, כאשר מלמדים מוסיקה, זהו יחס שביין רב לתלמיד, אבל בלימוד תורה – זהו יחס שביין אב לבן.

זה אני אומר על הרב זצ"ל. בני הישיבה היו אצלו כבנים. אותה מידת האהבה והדאגה ומסירות הנפש אשר חלות באופן ביולוגי בין האב לבן, היה אצלו בינו לבין תלמידיו. הוא כאילו האציל מאהבתו על כל מי שהסתופף בצלו מאהבתו, מרוחו. זה מה שהיה הרב ביחס לתלמידיו, ומכיוון שהתלמידים נחשבו לו כבנים, אז גם לאחר עלייתו השמימה [הדבר כן]. [גם אצל] בנו יחידו, ר' צבי יהודה, כל תלמיד של הישיבה נחשב כבנו. יש לו אלפים ואולי רבבות בנים שהם תלמידיו. יש תחייה רוחנית על־ידי שלומדים את תורתו ולכן יש לנו נחמה פורתא. אמנם, מי שראה את ר' צבי יהודה היה כעין מי שרואה את הרב, אותה אהבת ישראל ואהבת ארץ־ישראל עם כל המסירות נפש כמו שמזבח הנחושת היה שולח שביבים למזבח שלמה, כך לתלמידים.

האש של התורה ממשיכה להתקיים ולהאיר בין כותלי הישיבה. איתא בירושלמי מסכת תענית (כד, א³²) שרבנו הקדוש דרש בעשרים־וארבעה אנפין את הפסוק שבאיכה (ב ב): "בלע ד' ולא חמל על כל נאות יעקב". רבי יוחנן, שהיה אחריו, דרש זאת בשישים פנים, מפני שרבנו הקדוש היה קרוב יותר לחורבן ועוד היו זקנים שזכרו את החורבן, וכשהתחיל לדרוש התחילו הזקנים לבכות, וכשהגיע לפן העשרים־וארבעה לא יכול [היה] להמשיך יותר. רבי יוחנן היה יותר מאוחר.

29. ר' למשל מלכים ב' ו א – "בני הנביאים".

30. "וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב, שנאמר: 'ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רבב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד'" (ספרי, ואתחנן, ט).

31. "ויפילו גוֹרְלוֹת מְשַׁמֶּרֶת לְעַמְתָּן פְּקֻטָּן פְּגְדוֹל מִבֵּין עִם תְּלָמִיד" (דברי־הימים א' כה ח).

32. "רבי הוה דרש עשרין וארבעה עובדין 'בלע ה' ולא חמל', ורבי יוחנן דרש אשיתין. ורבי יוחנן יתיר על רבי? אלא ע"י דרבי הוה סמיך לחורבן בית מקדשא הוה תמן סבין נהירין והוה דרש ואינין בכין ומשתתקין וקיימין לון..."

כיום, יש עוד זקנים שזוכרים עוד את האור הגדול, בעת שהתחיל לכבות, את המאור הגדול של התורה, וכאשר הם מדברים על הרב הם מדברים מתוך עצמותם, כפי שהוא בעצמו אמר פעם כשהספיד את ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, ראש ישיבת חברון, אחרי שנה מפטירתו, כמו על רבי עקיבא ששרט את בשרו על רבי אליעזר הגדול (סנהדרין סח, א)³³, אומר תוספות³⁴ שהוא לא שרט על המת אלא על התורה.

אנחנו כשמדברים על הרב, בכל זאת כאילו שהוא נלקח מאתנו כעת. והמטרה שלנו היא שהאור הזה ימשיך להאיר. האור הנאצל מן הרב זצ"ל שמעולם לא כבה, להפך, האור גדל, מתעצם והוא יתעצם על אף שכנו יחידו, הגאון הצדיק ר' צבי יהודה, גם איננו – יש המשך לישיבה, ראשי הישיבה, הר"מים, התלמידים, יחד עם ראש הישיבה הגאון הרב שפירא, הכהן הגדול, ממנו, יש הבדל דורות, אבל הרוח מפעמת, לומדים היום את תורתו של הרב יותר מבימי חיותו, כי אז לא היה כמעט ספר אחד רציני שיצא לאור³⁵, הוא זכה לראות רק את השער הלא גמור של אורות-הקודש, חותני זצ"ל, "נזיר האלהים", הוא הראה לו על מיטת חוליו את השער³⁶, היו שני שערים, והרב הכריע³⁷.

סיפר לי ר' איסר-זלמן מלצר, שעה שהוציא את ספרו הראשון אבן-האזל, לקח את הכרך הראשון לכבד את הרב זצ"ל, הרב התחיל לבכות ואמר: "מי זוכה שתורתו תצא לאור בחייו". הרב היו לו למעלה מחמישים ספרים ולא נדפס בחייו אף ספר אחד³⁸, "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן" (חולין ז, ב). אבל מקור האש היא הישיבה, ואנו חייבים לשאת עלינו את אש התמיד, לשמור על אש הקודש הזאת כעל בבת עיניכם. לא זכיתם לראות את הרב זצ"ל, אבל זכיתם לראות את ההמשך.

33. "... למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ, פתח עליו בשורה ואמר (מ"ב ב יב): 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו', הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן".

34. תוספות שם (ד"ה "היה") כתבו: "ומשום 'שרט לנפש' (ויקרא יט כח) ליכא, דמשום תורה קעביד, כדאמר: 'הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן'".

35. ככל הנראה כוונתו לספר שיטתי שמאפשר את לימוד שיטתו העצמית של הראי"ה קוק. ספרי האמונה של הראי"ה שראו אור בחייו הנם (לפי סדר יציאתם): אדר היקר, עקבי הצאן, ראש מילין, אורות (במהדורתו הראשונה), ואורות-התשובה.

36. ר' יומן הרב הנזיר – הרב דוד כהן, נזר-דוד ודברי שיר, ירושלים, תשע"ט, עמ' 194.

37. על השתלשלות העניינים ר' בהרחבה חוג הראי"ה, הוצאת אריאל, ירושלים, תשע"ח עמ' 85-88.

38. ייתכן שגם כאן כוונתו ל"פנקסים" (בלשון הרצי"ה) או "קבצים" (בלשון הרב הנזיר), שלא ראו אור בחיי הראי"ה כמות שהם ללא עריכה נוספת.

והגמרא אומרת (עירובין יג, ב) שרבנו הקדוש אמר: זה שאני מחודד יותר מחבריי, מפני שזכיתי לראות את רבי מאיר מאחורי³⁹.

ויהי רצון שזכותו של מרן ראש הישיבה הרב צבי יהודה זצ"ל תגן על הישיבה הזאת, מפני שהוא אמר שהישיבה זו לא רק ישיבה – זו תנועה עולמית⁴⁰, זו תורה שלמה, ואני בטוח שבעולם־הבא זכותו, כוחו ומסירות נפשו כל הזמן עומדים למען הישיבה. לכן, יש לכם זכות שהתורה תצליח בלבכם, מפני שיש לכם שני מאורות גדולים כאלה שהם מגינים עליכם ועל כל ישראל.

ויהי רצון שהמאור שבתורה יחזירנו לאורו יתברך ונזכה לגאולת ישראל השלמה, לשנת ברכה והצלחה בלימוד התורה, ושעם ישראל ישכון לבטח בארצו ולא יישפך עוד דם נקי בארצנו⁴¹ וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו.

39. "אמר רבי: האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי, דכתיב (ישעיהו ל כ): 'זהיו עיניך רואות את מוריך'".

40. וכך סיפר הגר"ש גורן בהספדו לרבנו הרצי"ה בעת מסע ההלוויה: "הוא אמר לי פעם: הישיבה שלנו אינה רק ישיבה, זוהי תנועה, זה ציבור, זה עם שלם שנושא אתו את החזון של אבי הרב זצ"ל! ההספד נדפס בחוברת רבנו זצ"ל, קובץ הספדים על מורנו ורבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל ראש ישיבת מרכז־הרב, המרכז לתרבות ישראלית, ירושלים, תשמ"ב. תקציר ההספד מופיע גם בחוברת לתשובת השנה, אולפנת צבי"ה, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 5.

41. הדברים נאמרו לקראת סיומו של מבצע שלום הגליל (מלחמת לבנון הראשונה).

אית בהו רבנן

דברי מו"ד הראשון לצ"ג הגר"מ אליהו לזנר רבנו הרצ"ה קוק
י"ג אדר תשס"ב, ישיבת מרכז הרב

כבוד הרב הגדול, מעוז ומגדול, הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב, הגאון האדיר, הרב רבי אברהם שפירא, שהקב"ה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויתקיים בו: "עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו" (תהלים צב טו) בבריאות מעליא, וירחיב גבולו גם בכניינים וגם בתלמידים ויפוצו מעיינותיו חוצה, כן יהי רצון. כבוד מעלת הרבנים היקרים כל אחד לפי כבודו ומעלתו, ראשי הישיבות, תלמידים יקרים.

חז"ל אומרים במסכת מגילה (יב, א): "שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם. אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אם כן, שבשושן ייהרגו שבכל העולם כולו אל ייהרגו? אמרו לו: אמור אתה. אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב (איכה ג לג): 'כי לא ענה מלבו'".

שואלים תלמידיו את רבי שמעון בר יוחאי, מפני מה נתחייבו עם ישראל באותו הדור כליה, אז אומר להם אמרו אתם. תלמידים באים לשאול רב, לברר עניינים, אז אומר תגידו אתם?!

הכוונה כך. הם שואלים אותו, מדוע התחייבו אותו הדור כליה, כלומר: התחייבו – מגיע להם, אבל לא כליה? על זה אומר להם: תגידו אתם, בשביל מה אתם אומרים את הדבר הזה, אז הם אמרו לו מפני שנהנו מסעודה של אותו רשע, טוב, נהנו מסעודה של אותו רשע, זאת אומרת שאכלו טרף, אז אם אוכלים טרף – לא חייבים כליה אלא מלקות, אז מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע מגיע להם כליה?!

אז אומר להם, הקשה עליהם קושיה אחרת, אז רק בשושן ואחרים לא. אז אמר להם מפני שהשתחוו לצלם. הצלם זה היה בזמן נבוכדנצר ועכשיו מה פתאום הגיע להם לקבל את העונש על התקופה של נבוכדנצר?!

חז"ל אומרים (מגילה יא, ב) שאחשורוש עשה חשבון מתי מסתיימים שבעים שנה לגלות ועשה חשבון, הוא טעה בחשבון שלו. אמר: עכשיו כבר נגמרו שבעים שנה, ואמר:

אם כן, אז עכשיו נוציא את כלי המקדש, "אפיק מאני דבית מקדשא ואשתמש בהו", אמר: דריוש ואחרים השתמשו בכלי בית-המקדש לפני שנגמרו שבעים שנה וקיבלו את העונש שלהם, אני אעשה חשבון. עשה חשבון, לקח מחשב, חשבונות, בדק בדיוק והגמרא מאריכה את החשבון שלו, והוא טעה. היו דרשנים אומרים וירוס נכנס לו במחשב שלו, טעה, ואז "בְּחֶמֶס אָשִׁית אֶת מִשְׁתֵּיהֶם" (ירמיהו נא לט).

באים ושואלים: מפני מה התחייבו כליה מפני שנהנו מסעודתו של אחשוורוש? העניין הוא כך. אחשוורוש הוציא את כלי בית-המקדש ושם אותם על השולחן להשתמש בהם, "כלים מכלים שונים" (אסתר ז, א), אתם עם ישראל באים להיכנס לסעודה של אחשוורוש וליהנות מהסעודה של אחשוורוש, טרף – טרף; אבל לראות את כלי בית-המקדש על השולחן, חורבן על השולחן, ואתם עוד אוכלים! אתם עוד נהנים! שוכחים את בית-המקדש, והגורם לבית-המקדש שנחרב, אז על זה היה, נהנו מהסעודה של אחשוורוש, לראות מצב חורבן וליהנות, זה דבר חמור מאוד.

אחר כך עוד פירוש, שהשתחוו לצלם, בזמן נבוכדנצר, עכשיו נזכרים? אז אומרים לו הם פחדו והשתחוו מתוך פחד, כשהשתחוו לצלם היו טענות מה אפשר לעשות, באים בסעודה של אחשוורוש, "והשתיה כדת אין אונס לעשות כרצון איש ואיש" (שם א ח), אומרים חז"ל (מגילה יב, א): לעשות כרצון איש ואיש – זה מרדכי וזה המן. מרדכי ביקש מאחשוורוש – אל תכריח אותם לאכול טרף, אל תכריח אותם לשתות יין נסך, והמן אותו דבר, אל תכריח אותם לאכול טרף ולא לשתות יין נסך, וכל אחד התכוון אחרת. מרדכי התכוון שלא יכריח אותם ואז הם ממילא לא יאכלו ולא ישתו, והמן התכוון שלא יכריח אותם והוא ישפיע עליהם שכן יאכלו ויעברו על איסור. אז באותה הסעודה, רואים את החורבן ונהנים ואוכלים.

ויש מי שאומר על שהשתחוו לצלם. אומר הרמב"ם (הל' דעות ב: ב) אדם שחטא ורוצה לחזור בתשובה – אז לוקח את הקיצוניות. אדם שלמשל היה גאה, ילך להיות מאוד מאוד שפל רוח. היה קמצן – יהיה פזרן, עד שיגיע לדרך האמצעית. אז שתי סיבות לכאורה לגזרה של המן או שמשתחוים לצלם או שנהנו מהסעודה של אחשוורוש.

כנגד זה שהשתחוו לצלם – "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" (אסתר ג, ב), "בראות המן את מרדכי ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן חמה" (שם ה ט). אני לא מקשה על המן, מה אכפת לך, כולם משתחוים לך, כולם כורעים לך, אחד לא כורע, מה זה מעניין אותך, מה אכפת לך? "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה", אומר המן: כולם חנפנים, אני רוצה שרבנים ייכנעו לי, אני רוצה שמרדכי ישתחוה לי, כולם כורעים

ומשתחוים, אני רוצה שרבנים ככה ייכנעו לי, זה החשיבות וזה כל המעלה, "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה", אומר מרדכי: צריכים לתקן את העוון שהשתחוה לצלם, אז צריכים ללכת בצורה קיצונית.

נהנו מהסעודה של אחשורוש – אז באה אסתר ואומרת: "וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים לילה ויום" (שם ד טו) לתקן את זה. ואומרים חז"ל "ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר ציוותה עליו אסתר" (שם ד יז), אז אומרים חז"ל (מגילה טו, א): "ויעבור" – שבאותו הלילה היה ליל פסח, ואמר להם אל תאכלו מצה ואל תשתו יין ולצום, פיקוח נפש, הוראת שעה לא לאכול מצה, וכתוב "ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר ציוותה עליו אסתר" – ויעבור על דין תורה, אומר האלשיך הקדוש שכתוב כשאמרה רבקה אמנו ליעקב אבינו לך לקבל ברכות, אז אמר לה "אולי ימושני אבי, והבאתי עלי קללה ולא ברכה" (בראשית כז יב), אז אמרה לו אמו: "שמע בקולי ולך קח לי, עלי קללתך בני" (שם כז יג), אז שואל האלשיך הקדוש: בהתחלה אומר יעקב אני פוחד שתבוא עלי קללה אז לא הולך לקבל ברכות, שמעה אמו ואומרת לו עלי קללתך בני, אני מקבלת את הקללות, אז הוא הולך; זה כיבוד אם?! שהקללות ילכו על אמו? הוא מסכים?!

אומר האלשיך: תרגום אונקלוס על המקום תרגם אחרת, כשאמר יעקב אבינו "והבאתי עלי קללה ולא ברכה": "והבאתי עלי" – "עילווי", כך תרגם אונקלוס, וכשרבקה אומרת לו: "עלי קללתך בני" – "ואמרת ליה אמיה עלי אתאמר בנבוכא דלא ייתון ל'וט'א עלך ברי", כך מתרגם האונקלוס, זאת אומרת, 'עלי' פירושו – לי נאמר ברוח הקודש². אותו דבר כאן, אסתר אומרת "וצומו עלי", אני אומרת לכם לצום בליל פסח, עלי – לי נאמר ברוח הקודש לצום כך, וכיוון שכן אז "ויעבור מרדכי ויעש" (אסתר ד יז). לא אכלו מצה ולא שתו יין, אבל זה היה בשביל לתקן דבר כנגד דבר. "לא יכרע" – לתקן כנגד עבודה־זרה, "ואל תאכלו" – לתקן מה שאכלו.

1. "ויעבור מרדכי" – אמר רב: שהעביר יום ראשון של פסח בתענית, ושמואל אמר: דעבר ערקומא דמיא". ור' פרקי דר"א, פרק ג.
2. "ואמרה 'עלי' וכו', לומר: אם ייתן בלבו למששך או לאו – אל תירא, כי לא יקרך האסון הלז. אך בזאת שלא יעלה על רוחך במעשה הזה להנאת ברכות או לנצח את אחיך רק לעשות מצוות אמך, כי אז ה' יהיה בכסלך, כי כלל גדול הוא בידנו, הולכי בדרך מצוות אינן ניווקין. וזהו אומרנו 'אך שמע בקולי', לומר: אך בזאת שלכך תכוון, ומעתה גם הקיחה תהיה לשמי לעשות מצוותי, כי אמך אני ולך קח לי" (פירוש האלשיך הקדוש, תורת משה, בראשית כז יג).

המן, כל כעסו שמרדכי לא כורע ולא משתחוה, כל הכעס שלו עליו שאתה עושה את זה בפרהסיה, קצת תתנענע, כמו שאומרים חכמי המדרש, אמר לו המן למרדכי תעמוד להתפלל מנחה וכשתגיע ל"מודים" ותכרע, אז אני אעבור על ידך. אז המן מחכה, מרדכי עומד להתפלל מנחה וכשמגיע ל"מודים" הוא לא כורע ולא משתחוה, אם יכרע וישתחוה יעבור על ידו המן, יראו שכך עומד כורע ומשתחוה.

אומר לו המן למרדכי: הרי הסבא שלך השתחוה לסבא שלי³, יעקב השתחוה לעשו, אז אמר לו כתוב בזה"ק⁴ שכשהשתחוה יעקב אבינו לעשו שבע פעמים אמר "שויתי ה' לנגדי תמיד" והשתחוה, אז אמר לו המן למרדכי אז תגיד מאה פעמים "שויתי ה' לנגדי תמיד" ותשתחוה לי כמו הסבא שלך... אמר לו מרדכי: בזמן הסבא היו רק אחד-עשר ילדים ויכול להגיד להם, תראו אני משתחוה וגם אתם תשתחו ותגידו "שויתי ה' לנגדי תמיד", אבל כאן אם מרדכי ישתחוה, יבואו מהטלוויזיה ויצלמו אותו... וכל העולם כולו יראה שמרדכי משתחוה להמן הרשע, וגם אם יגיד מאה פעמים "שויתי ה'", מי יודע מה שאמר, אמר: לכן, אני לא משתחוה. אז אומר: מה אתה פוחד? מהעם, "כי הגידו לו את עם מרדכי", לכן גזר המן להשמיד את כולם. המהר"ם שי"ף בפירושים נחמדים שלו⁵ הוא אומר: כתוב "ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי" (אסתר ג' ו) מדוע בהתחלה רצה להרוג רק את מרדכי, ואחר כך "ויבז בעיניו... כי הגידו לו את עם מרדכי"? אומר מהר"ם שי"ף כך: כתוב בתורה "ואם אין לאיש גואל" (במדבר ה' ח), הגמרא שואלת (קידושין כא, א): אפשר יש אחד מישראל שאין לו גואל? אם יהודי אחד בעולם קיים עוד, אז הוא

3. "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה". אמר לו: הווי יודע שאתה מפילנו בחרב! מה ראית שאתה מבטל קלוסיין של מלך? א"ל שאני יהודי, א"ל והלא מצינו שאבותיך השתחו לאבותינו, שנאמר 'וישתחו ארצה שבע פעמים' (בראשית לג יג), א"ל בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחוה, ואני בן בנו, שנאמר: 'איש ימיני' (אסתר ב' ה), וכשם שלא כרע אבי, כך לא אכרע לך, לכן נאמר: 'ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה' (שם ג' ב) " (ספרי דאגדתא, אסתר - מדרש פנים אחרים, פרשה ג; ילקוט-שמעוני אסתר, רמז תתרנ"ד; ור' גם אסתר רבה ז: ח).

4. "והוא עבר לפניהם, מאי והוא, דא שכינתא עילאה דהוה אזלא קמיה (כרע), ודא הוא נטירו עילאה, כיוון דחמא יעקב, אמר הא עידן לסגדא לגביה דקב"ה דהוה אזיל קמיה, כרע וסגיד שבע זמנין, עד גשתו עד אחיו, ולא כתיב וישתחו לעשו, אלא כיוון דחמא דהא קב"ה אזל קמיה כדין סגיד לקבליה, בגין דלא למיהב יקר למסגד לאחרא בר מניה, וכולא איהו כדקא יאות, זכאין אינון צדיקא דכל עובדיהון דקא עבדי בגין יקרא דמאריהון איהו, ובגין דלא יסטון לימינא ולשמאלא (זוהר ח"א קעא, ב).

5. דרושים נחמדים ממהר"ם שי"ף - ענייני פורים, מודיעין עילית, תשס"ט.

יכול לגאול, הוא יהיה הקרוב והגואל? אז אומרים חז"ל⁶ שהיה גר, גר יכול להיות שאין לו בנים ואין לו קרובים – "ואם אין לאיש גואל". אבל בעם ישראל לא יכול להיות מצב כזה.

המין היה עבדו של מרדכי⁷, אז אומר מרדכי: מה אני אשתחוה לך, אתה העבד שלי, והיה מראה לו בסימנים שחתום לו בירך של המן שהוא עבד. אז המן אמר: אני אהרוג את מרדכי ואז אני כבר לא עבד שלו. אמרו לו: אדוני, אם תהרוג את מרדכי אז יבואו הבנים שלו ויירשו אותו, אז אתה תהיה עבד של הבנים שלו. אמר: גם אותם אני אהרוג. אמרו לו: כתוב "ואם אין לאיש גואל", לא יכול להיות, אם יש יהודי אחד בעולם – אתה תמיד תישאר עבד. אמר: ככה, "עם מרדכי", אז אני אהרוג ואשמיד את כל עם מרדכי, את כל היהודים מנער ועד זקן, את כולם ביחד.

אבל נחזור [לענייננו], רצו לתקן את ההשתחוואה שעבדו לצלם על-ידי זה ש"ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" (אסתר ג ב), לתקן את שנהנו מהסעודה של אחשוורוש, אז לא נהנים באכילה, "וצומו עלי שלושת ימים לילה ויום" (אסתר ד טז).

חז"ל אומרים שלא היה אדם בעולם שידע להגיד "לישנא בישא", לדבר לשון-הרע, כמו המן (מגילה יג ב), "לית מאן דידע לישנא בישא כהמן"⁸. בא המן ואומר לו לאחשוורוש: "ישנו עם אחד" (אסתר ג ח). אמר לו אחשוורוש להמן: אני מסתפינא

6. "רבי ישמעאל אומר: וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל? ומה תלמוד לומר 'ואם אין לאיש גואל'? בא הכתוב ולימד על הגזול את הגר ונשבע לו ומת, שישלם קרן וחומש לכהנים, ואשם למזבח" (ספרי, במדבר, פסקה ד).
7. ר' מגילה טו, א: "בשעה שראה המן את מרדכי יושב בשער המלך, אמר 'כל זה איננו שוה לי', כדרב חסדא, דאמר זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי". ופירש רש"י: "מרדכי בא אליו בטענת עושר, המן בא בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם", עכ"ל. ור' עוד אגדת אסתר ה: ט וילקוט-שמעוני, רמז תתנו.
8. "ישנו עם אחד", אמר רבא: ליכא דידע לישנא בישא כהמן, אמר ליה: תא ניכלינהו. אמר ליה: מסתפינא מאלהיו דלא ליעביד בי כדעבד בקמאי. אמר ליה: ישנו מן המצוות. אמר ליה: אית בהו רבנן. אמר ליה: עם אחד הן. שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך, מפוזרין הם בין העמים. שמא תאמר אית הנאה מינייהו? מפורד כפרידה זו שאינה עושה פירות. ושמא תאמר איכא מדינתא מינייהו? ת"ל: 'בכל מדינות מלכותך'. 'ודתיהם שונות מכל עם' דלא אכלי מינן ולא נסבי מינן ולא מנסבי לן. 'ואת דתי המלך אינם עושים', דמפקי לכולא שתא בשה"י פה"י. 'ולמלך אין שוה להניחם', דאכלו ושתו ומבזו ליה למלכות ואפילו נופל זבוב בכוסו של אחד מהן, זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן חובטו בקרקע ואינו שותהו, 'אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו'".

מאלהיהם דלא ליעביד לי כדעבד לקדמאי. אמר לו: "ישנו מן המצוות", אין לך מה לדאוג.

אחרי זה כתוב, אמר לו אחשורוש להמן: אתה אומר ישנו מן המצוות, "אית בהו רבנן". אמר לו: עם אחד, הרבנים שלהם והעם כולו יהיו יחד, כולם ישנו מן המצוות. ואחרי זה כתוב למטה בסוף אומר לו המן לאחשורוש: אדוני, אם נופל זכוב בכוס של אחד מהם זורקו ושותהו, ואם המלך ייגע בכוסו של אדם מהם אז לוקח אותו ושובר את הכוס וזורקו, שאחשורוש גרוע מזכוב.

ואומר הרא"ש⁹ (ע"ז ה: יא) שמכאן לומדים שאם נפל זכוב לתוך כוס של יין, מדברים ביין אמיתי שהוא חריף ויש בו אלכוהול, יש חשש שמא הזכוב או משהו אחר ייפול ליין ויוציא את טעמו לתוך היין, אבל זה מותר כי זה פגום, אומר הרא"ש וכבר העיד בנו אותו רשע, המן, כבר למדו ממנו הלכה, משמע מכאן שהזכוב לא אוסר, כי המן רצה לעשות ולהגיד נגד התורה, ולמד מה הדין הנכון כדי להגיד נגד.

אבל כשאומר לו "אית בהו רבנן". אז אומר לו המן: "עם אחד", כולם אחד, אם יש רבנן אז הם צריכים והם עושים לעורר את העם. לא יושבים בשקט. קורע מרדכי את בגדיו ויוצא ברחוב העיר "ויוזעק זעקה גדולה ומרה", מחזיר את העם בתשובה לתקן את מה שקלקלו, אם זה בסעודה ואם זה בהשתחוואה לצלם. הכניעה לצלם, הכניעה לעבודה-זרה, אז צריכים לתקן את מה שקלקלו. זה תפקיד של רבנן, "אית בהו רבנן", לעורר אותם, לחזק אותם, לא להיכנע להם, לא להיבהל מהם. ולא רק הרבנן, אלא גם שליחייהו דרבנן.

ובמחילה מכבוד המקום הזה שאני חייב להזכיר לפחות בלשון מחאה. עומד בית משפט עליון. קורא לעצמו עליון ומחליט מי זה גר, מי זה לא גר, מי זה יהודי, מי לא יהודי¹⁰. מי שמך? ! מי שמך לומר מיהו יהודי מי לא יהודי? ! כשחז"ל אומרים: "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי" (אסתר ב ה), אז אומרים חז"ל (מגילה יב, ב):

9. ור' שו"ת חת"ס (יו"ד ח"ב, סי' צד) המביאו כסימוכין להלכה, ובתשובת הנוכח"י להג"מ ישעיה פיק (תניינא יו"ד, סי' קסא) מגדיר זאת כ"סיפור דברים על מנהג ישראל שהוא תורה".
10. מספר ימים קודם לכן, ביום ח' אדר תשס"ב, קבע בג"ץ בהרכב מורחב של 11 שופטים שמכיוון שחוק השבות אינו מפרט אילו סוגי גיור נחשבים למקובלים, על כן יש להכיר ב"גיור" רפורמי וקונסרבטיבי (ע"פ נוסח החוק נקבע כי יהודי הוא "מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר"). למרבה הבושה, מאז מוכרים ה"גיורים" הללו במשרד בפנים לעניין רישום כ"יהודים" בסעיפי הדת והלאום במרשם האוכלוסין. כמובן שרישום זה אינו מוכר ברבנות לצורכי נישואין.

"ימיני", "יהודי", הגמרא¹¹ מביאה כל מיני... צריכה להחליט, אין דבר כזה. אתם תחליטו לנו מי יהודי ומי לא יהודי? ! ועוד חברי הכנסת הנמצאים בממשלה כזאת לא מבקשים לתקן את החוק? ! "יהודי זה מי שהתגייר לפני בי"ד רבני אזורי כמו שכתוב בחוק כזה וכזה, מה זה בי"ד רבני אזורי". אם לא מתקנים דבר כזה, מכניסים צלם בהיכל, הורסים את הבתים של עם ישראל ויושבים בשקט? ! יושבים בממשלה בשקט? ! איפה מרדכי שיבוא ויעורר אותם? !

איפה הרב צבי יהודה הכהן קוק, שלא היה מחניף לשום אדם, שום אדם בעולם. אתם תתארו לכם, אני לא יודע אם מותר להזכיר את שמו של פרס פה, אבל אני מזכיר את שמו של פרס, כשרצו לכבוש, אני מדבר על לכבוש, אני מדבר על בחורי הישיבה שרצו לכבוש את סבסטיה, את אלון מורה¹², אז באים חיילים, רוצים להרחיק אותם. מי עומד בפרץ? מי תופס בחומות שם? מי מחזיק בשערים אם לא הגאון הרצי"ה הכהן קוק, ופרס¹³ שולח חיילים, לא רוצים לגעת בו, פוחדים לנגוע בו, אומרים: איך אנחנו ניגוע בו? איך יכולים לנגוע? ואז קמה אלון מורה. אז אמרו: לא כאן – אז כאן, אמרו לו מקום מסוים¹⁴. איפה יש לנו היום בדור הזה תקיפות כזאת? ! "אית בהו רבנן", שלא יכרע ולא ישתחוה ולא חוששים ולא פוחדים.

11. "קרי ליה יהודי, אלמא מיהודה קאתי, וקרי ליה ימיני, אלמא מבנימין קאתי? אמר רב נחמן: מרדכי מוכתר בנימוסו היה. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יהושע בן לוי: אביו מבנימין ואמו מיהודה. ורבנן אמרי: משפחות מתגרות זו בזו, משפחת יהודה אומרת אנא גרים דמתיליד מרדכי, דלא קטליה דוד לשמעיה בן גרא, ומשפחת בנימין אמרה מינאי קאתי. רבא אמר: כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא, ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני; מה עשה לי יהודי, דלא קטליה דוד לשמעיה דאתיליד מיניה מרדכי דמיקני ביה המן, ומה שילם לי ימיני, דלא קטליה שאול לאגג דאתיליד מיניה המן דמצער לישראל. רבי יוחנן אמר: לעולם מבנימין קאתי, ואמאי קרי ליה יהודי? על שום שכפר בע"ז. שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי, כדכתיב (דניאל ג יב): 'איתי גוברין יהודאין וגו'' (שם).

12. תיאור העלייה הראשונה לחווארה (מחנה שומרון) ביום ט"ו בסיוון תשל"ד ר' ספרו של חגי הוברמן, כנגד כל הסיכויים: 40 שנות התיישבות ביהודה ושומרון בנימין והביקעה, תשכ"ז-תשס"ז ח"א, ספריית נצרים, תשס"ח, עמ' 77-79. ור' עדויות ישירות על מעשי הרצי"ה שם בספרו של הרב יוסף בדיחי, יוסף לקח, ירושלים, תשע"ב, עמ' 75-76, 343-345, ובספרו של הרב אביהוא שוורץ, בדרך התורה הגואלת, בית-אל, תשס"ו, עמ' שלג-שלט.

13. כיהן כשר הביטחון בממשלת רבין הראשונה, שהושבעה מספר ימים קודם לכן.

14. "פשרת קדום" – מועצה מקומית קדומים נוסדה ע"י חברי גרעין "אלון מורה" ותנועת "גוש אמונים" במטרה לחדש את ההתיישבות היהודית בשומרון. שבעה ניסיונות לעלייה על הקרקע סמוך לשכם פונו שוב ושוב. בעלייה השמינית, בחנוכה תשל"ו בחורף קר וגשום, הגיעו אלפים

אסתר הזמינה את המן לאכול, והגמרא מקשה (מגילה טו, ב) איך הזמינה אותו לאכול והגמרא אומרת כל מיני דברים¹⁵. איך אתה מסוגל להזמין את יו"ר שופטי ביהמ"ש עליון לאכול ארוחת בוקר, קושיה, איך אתה עושה את זה?! אז הגמרא מתרצת, יש תירוצים. יש סיבה מדוע עשתה את זה, זאת אומרת, אם לא מגיבים בצורה איתנה וחזקה. אנחנו צריכים להגיב וישמעו על כרחם שלא בטובתם.

צריכים להגיב, אין דבר כזה, יהודי הוא רק מי שנולד ליהודייה [או שהתגייר כהלכה]. לא לחבל בכרם של הקב"ה, לא לחבל בבתים של הקב"ה. את העוזה הזו, את ה"אית בהו רבנן", זה היה הרצי"ה הכהן קוק. ואני תמיד אומר, אנחנו לא יודעים את הערך שלו, אני אומר על עצמי, סליחה, אני לא ידעתי את הערך שלו. חשבתי, הרצי"ה היה כל פעם שולח מכתבים, מגיב, היו מפרסמים את זה, את המכתבים שלו, אמרתי, נו, מנהיג טוב, מדבר יפה ומתקיף יפה, אבל, כשדיברנו אתו ובאנו אתו במגע, ראינו יהודי גאון. גאון, בקיא בכל הש"ס. דף פלוני מקום פלוני זה כך וזה כך. מי שרוצה לראות את הגאונות שלו בכתב, יראה את המראה-מקומות שלו, מה שהוא כותב על הספרים של אביו¹⁶. גאון. אבל, היה מצניע תפארתו, כמו שאומרים חז"ל, לא אומר

רבים לתחנת הרכבת מסעודה ליד סבסטיה - "שומרן העתיקה". מחשש לעימות קשה הושגה "פשרת סבסטיה" ("פשרת קדום"), במסגרתה אושר מעבר משפחות אחדות למחנה הצבאי "קדום". לאחר כארבעה חודשים אושר לקבוצה לעבור לגבעה הסמוכה, שעליה הוקמו קרוואנים ואוהלים. על גבעה זו הוקם היישוב וממנה נפרצה הדרך לחידוש ההתיישבות היהודית בשומרון. בשנת תשל"ח החליטו מייסדי הגרעין, הרב מנחם פליקס ובני קצובר, שלא לוותר על הרעיון המקורי להקמת קריית שכם עברית. הגרעין התפצל. קבוצה של כ-20 משפחות עברו לגבעת רוג'ייב (כיום היישוב איתמר) ומשם להר-כביר, שם הוקם היישוב אלון-מורה. הקבוצה שנשארה במקום נקראה "קדומים" (מתוך אתר המועצה המקומית קדומים).

15. "ת"ר מה ראתה אסתר שזימנה את המן? ר"א אומר: פחים טמנה לו, שנאמר: 'יהי שלחנם לפניכם לפח' (תהלים סט כג). ר' יהושע אומר: מבית אביה למדה, שנאמר: 'אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו'' (משלי כה כא). ר"מ אומר: כדי שלא ייטול עצה וימרוד. ר' יהודה אומר: כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. ר' נחמיה אומר: כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתן מן הרחמים. ר' יוסי אומר: כדי שיהא מצוי לה בכל עת. ר"ש בן מנסיא אומר: אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס. רבי יהושע בן קרחה אומר: אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. רבן גמליאל אומר: מלך הפכפכן היה. אמר רבי גמליאל: עדיין צריכין אנו למודעי, דתניא ר' אליעזר המודעי אומר: קנאתו במלך, קנאתו בשרים. רבה אמר: 'לפני שבר גאון' (משלי טז יח). אביי ורבה דאמרי תרויהו: 'בחומם אשית את משתייהם וגו'' (ירמיהו נא לט). אשכחיה רבה בר אבא לאליהו, א"ל: כמאן חזיא אסתר ועבדא הכי? א"ל: ככולהו תנאי וככולהו אמוראי" (שם).

16. "חלק שני מן ההערות מתייחס לדברי מרן הרב בעולת-דאי"ה. כאן, מתגלית גדולתו וגאונותו העצומה של רבנו הרב צבי יהודה בפנימיות התורה. מאות רבות מאוד, ואולי אלפי מקורות, מובאים לדברי מרן הרב זצ"ל מן הזוהר הקדוש ומכל כתבי האר"י ז"ל ומספרי הגר"א ותלמידיו

אני גאון וכו', היה מצניע תפארתו, באיזה קדושה, באיזה יראת שמים, באיזה ענווה הייתה ההתנהגות שלו.

אני תמיד רגיל לספר את זה, כשכבשו את קבר רחל אמנו אז כולם נהרו לשם, אז אני באתי לבית הרצ"ה הכהן קוק ע"ה ואמרתי לו: תשמע, יש ספר שמו "קונטרס היחיאלי", חיבר אותו גאון מקובל גדול ע"ה, הגאון הרב רבי יצחק אלפיי¹⁷, שהוא כותב שם שנהגו ללכת לקבר רחל אמנו גם כהנים¹⁸. אז אני מראה לו את זה והוא שמח שמחה גדולה. הו... ללכת לקבר רחל אמנו, טוב. אז הוא אמר לי מה קוראים בקבר רחל אמנו, נתתי לו ספר מה שקוראים בקבר רחל אמנו, תפילה שאומרים שם. אז הוא הולך לשם ולא נכנס, אבל בספר שנתתי לו הוא עמד בחוץ וקרא מה שקרא

והבעש"ט ותלמידיו, הרמח"ל ועוד ועוד, וכמובן שזה כלול בשלל עצום של מקורות בש"ס בכלי וירושלמי ובמדרשים. נראה לעניות דעתי ברור שהרב צבי יהודה ידע בעל-פה את הזוהר הקדוש ואף את כתבי האר"י ז"ל... (תלמידו, הרב אביהוא שוורץ, בדרך התורה הגואלת, בית-אל, תשס"ו, עמ' קפח).

17. הרב יצחק אלפיי (תרל"ח-תרט"ו), רב ודיין, מגדולי מקובלי ירושלים, יליד חלב שבסוריה.
18. "והנני רושם לך מה שהעיד לי רב רחומאי רבי רפאל ישראל (שירזלי), כי בימי אביו הרב רבי יצחק והרב רבי יוסף טוב ישראל ועוד רב ששכחתי שמו כשבנו כותלי בית קבורת רחל אמנו והמצבה הגדולה וחזיקום ותיקנום היטב, חששו להם אלו הרבנים הנזכרים משום כניסת הכהנים לשם, ואם קברי הצדיקים מטמאים אם לאו, ושנויה היא במחלוקתם של ראשונים כמלאכים, ולצאת ידי חובת כל הדעות ולהינצל מדין שמים ולהתיר להם לכהנים כניסתם לשם בלי שום פקפוק ונדנדוד מחשש עבירה, עשו חלל גדול בתוך הכיפה שעל הקבר כדין וכהלכה, ועל גבי הכיפה של החלל ההוא בנו להם המצבה הגבוהה הזאת העולה עד החלונות, ומאו ואילך כל הרבנים והחסידים שהם כהנים ומדקדקים על עצמן בכל מין חומרא יתירא נכנסים לשם בלי שום פקפוק ובאין אומר ובאין דברים, ומזה תדע כי כל תקנות הראשונים כמלאכים כולם היו נעשים על פי הדין וההלכה, ובכן אל תתחכם עוד לסתור דבריהם ומעשיהם וסייגיהם, כי הם ירדו לעומקה של ההלכה ומאתנו נעלם כל דבר, ולכן רשמתי עדות זו בספר לדעת מה יעשה ישראל וכהניהם, ושלום על כל ישראל ועל רבנן ותלמידיהון" (הרב יצחק אלפיי, ספר אהבת השם, ירושלים, תשל"ב, עמ' קכח. ור' ציץ אליעזר חט"ז, סי' יח שכותב לו הגר"מ אליהו שודאי ניתן לסמוך על עדות זו ולהתיר כהנים למקום). אך ר' שם חט"ו, סי' סח הכותב בעניין עדות זו: "מובן שיחיד לא יכול להכריע בזה כעת, וההכרעה על כך יכולה להיות רק במושב זקנים של גדולי תורה ויראה ולאחר שיוסיפו להתחקות על כך בדרכים מקובלים". וכן כתב שם: "כידוע, מרובים המה הדיונים בספרי הפוסקים על אודות ביקור כהנים על קברי ומערות צדיקים קדמונים ושקודם מתן תורה ובתוכם על ביקור בקבר רחל אמנו, ורבו גם רבו האוסרים... ומ"ש בספרי שו"ת צ"א ח"א, סי' א, אות מד בנוגע לכהנים בקבר רחל וציטטתי שם מספר שו"ת זית רענן ח"ב חיו"ד סי' כו שהן הגאון המחבר והן הגאון הגר"ש סלאנט ז"ל העלו דיש איסור דאורייתא על כהנים לבקר שם בלא שום צד היתר ע"ש. ולאחרונה, אסף וביירר בזה ידידי הגאון הראש"ל הרה"ר הגר"ע יוסף [שליט"א] בספר יחיה דעת ח"ד, סי' נח, ע"ש".

ותיקן בתוך כמה טעויות דפוס או תיקן תיקון לשון, עדיין יש לי את זה בבית. אחר כך, אני בא אליו לקחת את הספר ואומר לו: למה לא נכנס כבודו? הנה, הראיתי לכבודו שכתוב שמותר להיכנס. אז הוא אומר לי: אבא שלי היה עומד בפתח ולא היה נכנס, אני לא נכנס. אבא שלי לא נכנס, אני לא נכנס. אבא שלי התפלל במקום הזה. מקום שהתפללו אבותיי. אבא נהג כך, אני צריך לנהוג כך. לא לשנות.

וכשבסוף חייו¹⁹, אני באתי ואמרתי לו שמותר לכהן לקחת את הטלית גדול שלו ויכסה את זה עד רגליו ויעמוד לברך ברכת כהנים²⁰, הוא שמח שמחה גדולה. באים למחרת בבוקר, אני שואל האם הוא עשה? אמרו לי: לא בירך ברכת כוהנים. אז אני בא ואומר לו: הרב, הלא הלכה? אמר: אני אין לי כוח לעבור נגד פשט ההלכה²¹. אתם אומרים אפשר, אני אין לי כוח. כוחו היה בישרות, כוחו היה לומר את האמת, כוחו היה ב"אית בהו רבנן" ו"לא יכרע ולא ישתחוה", לא היה פוחד ולא היה חושש, היה אומר את הדברים שלו בצורה ברורה ותקיפה והיו שומעים. היו שומעים.

מורי ורבותי, אני לא אומר שאין היום כמוהו, יש ב"ה, אבל, אני אומר, תלמידים שישמעו בקולו כמו שהיה בדור ההוא – זה אולי אין. אנחנו צריכים היום, לא רק "אית בהו רבנן אלא" "אית בהו תלמידי רבנן", כלומר: שיהיו תלמידים כאלו, לשמוע בקול הרבנים, מה שאומרים לעשות. ה"אית בהו רבנן" זה חשיבות גדולה, ואומר לו המן: ישנו עם אחד, הרבנים והעמך ישנים. אין מי שיעורר, אין מי שיידחף, אין מי שידבר, אין מי שיצחק.

19. באחרית ימיו של רבנו הרצ"ה, בחודש שבט תשמ"א, נקטעה כף רגלו האחת עקב נמק שסיכן את כל גופו (ר' שמחה רז (עורך), משמיע ישועה, מרכז-שפירא, תש"ע, עמ' 579).
20. כתב השו"ע (או"ח, קכח: ל-לא): "מי שיש לו מום בפניו או בידיו כגון שהם בוהקניות או עקומות או עקושות... לא יישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו. והוא הדין למי שיש מומין ברגליו במקום שעולים לדוכן בלא בתי שוקיים, וכן מי שריריו יורד על זקנו או שעניו זולפות דמעה, וכן סומא באחד מעיניו לא יישא את כפיו... ושם קכח: לב כתב: אם מנהג המקום לשלשל הכהנים טלית על פניהם – אפילו יש בפניו ובידיו כמה מומין יישא את כפיו". והוסיף הרמ"א: "ודווקא אם היו ידיו בפנים מן הטלית, אבל אם הם מבחוץ לא מהני הטלית לידיו".
21. שם (קכח: יד): "אין מברכין אלא בלשון הקודש ובעמידה ובנשיאת כפיים". וכתב המ"ב (קכח: נא): "כהן שהוא חלוש ואינו יכול לעמוד אלא ע"י סמיכה לא יישא כפיו, דהוא כישיבה". כלומר: ע"פ הפשט, כהן שאינו יכול לעמוד כלל אלא יושב על כיסא גלגלים לא יישא כפיו. אמנם ר' משמיע ישועה, עמ' 441, שהרצ"ה נעמד על רגלו האחת ונשא כפיו, וכנראה, לא כל העתים היו שווים.

כתוב: כששמע מרדכי את הגזרה יצא ברחוב העיר וקרע את בגדיו, לבש שק ואפר ויצא ברחוב העיר, "ויזעק זעקה גדולה ומרה" (אסתר ד א), כתוב שאסתר שמעה "ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל" (שם ד ד). מה חשבה אסתר... [חסרים מספר משפטים בהקלטה] המשיך והמשיך כל הזמן, אז כל בגד שתתני לי אני צריך לקרוע.

היה פעם בשוק מחנה־יהודה, אני הייתי עוקף את השוק ולא נכנס דרך הרחוב הראשי, הייתה לי דרך אחרת להגיע לישיבת בית־שמואל. אדם אחד שאל אותי למה אתה עוקף, למה אתה לא הולך בכביש ישר, לחצות את הכביש ממחנה־יהודה ברחוב יפו ותגיע ישר לישיבה, אמרתי לו: אני אין לי הרבה חולצות, שם אני עובר במחנה־יהודה כולם נשבעים, אומרים לו: כמה עולה העגבנייה? דוגמה: מאה שקל. אומרים לו: תמכור בתשעים שקל? "אני נשבע בחיי ד', לי עלה בתשעים וחמש, איך אני אמכור לך בתשעים?! " הכול שבועת שקר... אז אני צריך כל פעם לשמוע שבועת שקר ולקרוע?! לשמוע שם ד' ולקרוע?! אמרתי: אני לא עובר. אז אמר לי מישוה: טוב, אז נכריז שכולם ישתקו ולא יצעקו, אמרתי: עוד יותר גרוע, כשאני עובר פוחדים מפני אדם, מהקב"ה לא פוחדים?! אז הייתי מקיף ועובר.

היום כל שמועה ושמועה [צריך לקרוע], כל דבר ודבר, עומדים לאסור להכריז ולומר: רפורמי־יהודי, נוצרי־יהודי, אז צריכים כל מי שירא את דבר ד', כל מי שמניח תפילין, בכנסת שישמעו, תצא מפה הקריאה מיד לעזוב את הממשלה ולומר עד שלא תתקנו את החוק הזה, לא לעשות דבר כזה הפקרות, יהודי זה לא הפקר, אנחנו "בנים אתם לד' אלהיכם" (דברים יד א), ה' בחר בנו מכל העמים, לא כל אחד יכול לבוא להיכנס ולהיטהר. בזמן אסתר כתוב: "ורבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד מרדכי עליהם" (אסתר ח יז), זה היה יהדות רפורמית, יהדות של שקר, פחד מרדכי. גירות – זה ללמוד, לשבת, לדעת, ללמוד ולקבל, לא ככה בקלות, נכון שמקשים התוספות (יבמות קט, ב ד"ה "רעה") על הלל הזקן שבא אחד רצה להתגייר על רגל אחת וגייר אותו (שבת לא, א), אומרים התוספות: ידע הלל שבסופו של דבר יקיים את כל המצוות כולן. היום, אין אף אחד שיכול לדעת שיקיימו אחרי זה את כל המצוות כולן, לא ברגע שנהפכים מרפורמי ליהודי, כבר נהפכים לגר אמיתי. אבל, גם על זה צריכים לזעוק, גם על זה צריכים...

וגם פסל, היום יש אלילים, אליל כזה, אליל כזה, בצורת בני אדם. אין להשתחוות לבני אדם. כתוב שלא אומרים הלל ביום פורים, טעם אחד כתוב (מגילה יד, א) "מפני

שקרייתא זו הלילא", קריאת המגילה זה ההלל, ועל סמך זה אומר הרב החיד"א²² ואומר הרב בעל תורה-לשמה (סי' קצד) אם אדם אין לו מגילה – חייב לקרוא הלל, נעזוב את זה. יש תירוץ שני בגמרא שאין נגיד "הללו עבדי ד'", אכתי עבדי אחשוורוש אנן.

הרמב"ם, כשרוצה לומר את הנימוק מביא רק את הנימוק הראשון, אומר הרמב"ם (הל' מגילה ג: 1) לא אומרים הלל מפני שקרייתא זו הלילא²³, לא אומר "הללו עבדי ד' ולא עבדי אחשוורוש", אין מושג כזה "עבדי אחשוורוש", אין מושג כזה, גם כשאדם נמצא בגולה הוא עבד לקב"ה, אם אחשוורוש – אחשוורוש, אם נבוכדנצר – נבוכדנצר, אנחנו לא עבדים שלו, אנחנו עבדים של הקב"ה, עבדים לד' אנחנו. אז על כן, גם בתקופת אחשוורוש יכולנו לומר הללו עבדי ד', אלא שלא אומרים הלל מפני שקרייתא זו הלילא, זה כל כך חשוב הדבר הזה. אז ה"לא יכרע ולא ישתחוה" וה"אית בהו רבנן", הרבנן צריכים לעמוד בתוקף, או האלה שנקראים "שלוחי דרבנן" צריכים לעמוד בתוקף על כל דבר ודבר.

תלמידי הרבנים, אני תמיד הייתי אומר, שעליו השלום, המנוח, הרצי"ה הכהן קוק, לא החדיר בתלמידים שלו את החוצפה, את העוז, [אלא] בהכנעה, בענווה. פעם אחת אמרתי לאחד התלמידים שלו את זה, הלך וסיפר לו. אז אמר לו: תגיד לו: "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום" (תהלים כטי"א), "אין עוז אלא תורה" (שהש"ר ב: י), אם יש עוז של תורה זה טוב. התורה מביאה את העוז האמיתי, ללמד עוז בלי תורה – זה לא טוב. זה נכון, צריך עוז של תורה, עוז של תורה שלא חת מפני אדם. לא חושש משום דבר, יש ציווי, יש הלכה. עומדים על זה בכל תוקף. לקיים את ההלכה כדבעי. לקיים את ההלכה כמו שניתנה למשה מסיני ובלי שום שינוי.

22. בברכיי"וסף (או"ח, תרצג: ד) הביא הרב החיד"א את דברי המאירי דלטעם קריאתה זו הלילא, אם אין לו מגילה יאמר הלל, אך הוא עצמו לא פסק כך, ור' שיורי-ברכה (סי' תרצג) שכתב שלא יקרא הלל בברכה. אולם בשערי-תשובה (תרצג: ב) שהביא את דברי השיורי-ברכה, כתב: "ולענ"ד דאע"פ כן כשאין לו מגילה לקרות יש לו לקרות הלל בלא ברכה שלפניו ושלאחריו כקורא בתהלים ושפיר דמי. ואף אם יש לו חומש שקורא בו מגילה לעצמו, מכל מקום הרוצה לקרות גם הלל בלא ברכה לא הפסיד".

23. "ולא תיקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל" (הל' מגילה, שם). ועוד כתב הרמב"ם בתחילת ספר היד-החזקה, בהקדמה למניין המצוות, וז"ל: "וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקב"ה ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשוועתנו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים".

מורי ורבותי, אשריכם ואשרי חלקכם שיש לכם רב גדול, רב עצום, רב בקיא, גם בתורה, גם בפלפול, גם ב"לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" וגם בהנהגה, זה הגאון ראש הישיבה שלכם, הגאון רבי אברהם שפירא, ד' יאריך ימי בטוב ושנותיו בנעזימים, ואתם צריכים לדעת איך ללמוד מהרמזים שלו, לא מהדיבורים שלו, מהרמזים והתנועות שלו אתם תלמדו הרבה. תלמדו מוסר, ספר מוסר חי. אני אומר מקצת שבחו בפניו. ספר מוסר חי, תראו איך שהוא מתנהג, איך שהוא הולך ואיך שהוא בא, איך הוא יושב, איך הוא מוקיר רבנן, איך הוא מכבד תלמידי-תלמידים שלו, זה אתם צריכים ללמוד ממנו, ואם לומדים ממעשיו של אדם, אז הם מתחברים ומידבקים, "ולדבקה בו" (דברים יא כב) – אפשר להידבק בקב"ה?! כן, להידבק בתלמידי-חכמים (ע"פ כתובות קיא, ב), כשנדבקים בתלמידי-חכמים, אז נדבקים בקב"ה.

אנחנו היום במצב שלנו היום צריכים להידבק בתלמידי-חכמים, לראות את המעשים וההתנהגות שלהם. אבל, איזה תלמידי-חכמים? תלמידי-חכמים שיש להם עוז, תלמידי-חכמים שמרבים שלום בעולם, שנאמר: "ד' עוז לעמו יתן, ד' יברך את עמו בשלום" (ברכות, סד, ב). לא תלמידי-חכמים שיש עליהם פחד חיצוני. אלא פחד התורה שאנחנו "אכתי עבדי דהקב"ה אנן", ולא עבדים של שום אדם בעולם, שום מלכות בעולם לא שולטת עלינו.

פעם אמרנו פסוק, כתוב: "בך בטחו אבותינו, בך בטחו ולא בוש" (תהלים כב, ו), המזמור שאומרים "למנצח על איילת השחר"²⁴ (תהלים כב). בזמנו אמרנו, "בטחו ולא בוש" – לא בוטחים בבוש²⁵, לא באבא שלו²⁶ ולא בסבא שלו ולא בבוש הזה, כשהגויים עושים לנו צרות, אז אנחנו צריכים להתאפק²⁷?! מה זה להתאפק? "ויתאפק המן" (אסתר ה' י) ! מי שמתאפק ולא מגיב על המקום, "ויתאפק המן", צריך לעמוד ולהילחם על כבוד עם ישראל ולהיות בעוז.

24. מזמור זה נדרש בדברי חז"ל (יומא כט, ב) שאמרה אותו אסתר המלכה בעת צרתה.
25. כוונתו לג'ורג' ווקר בוש, שכיהן כנשיא ה-43 של ארה"ב בין השנים תשס"א-תשס"ט.
26. ג'ורג' הרברט ווקר בוש, שכיהן כנשיא ה-41 של ארצות הברית בין השנים תשמ"ט-תשנ"ג.
27. מבקר את "מדיניות ההבלגה" של רה"מ דאז, אריאל שרון, שהתפרסם באמירתו לפצועי הפיגוע בדולפינריום "גם איפוק זה כוח", בעיצומם של פיגועי טרור רצחניים בעת האינתיפאדה השנייה (י"ג סיון ה'תשס"א). רק לאחר הטבח בליל הסדר במלון פארק בנתניה יצאה ישראל, ביום ט"ז ניסן תשס"ב, למבצע "חומת מגן", שהכריע את האינתיפאדה.

ועוד דבר, "ד' עוז לעמו יתן, ד' יברך את עמו בשלום", ו"אין עוז אלא תורה", צריך עוז של תורה ולא סתם חוצפה, אלא עוז של תורה, עוז של תורה זה דבר חשוב מאוד לקיום עם ישראל בארצו; ואתם, יש לכם הרבה ממי ללמוד מראש הישיבה את העוז בכל דבר שבקדושה, בתקיפות ובעוז ובכך אדם לחברו ובכך אדם לדבר אחר, איך שהוא מצליח לגשר ולפשר ולהידבק בתלמידי־חכמים, זה דבר חשוב מאוד ובזכות לימוד תורה "ואני זאת בריתי" (ישעיהו נט כא), יהי רצון שנזכה "ובא לציון גואל" (שם נט כ), במהרה בימינו, אמן.

ספיר גזרתם יחד מאירות

תלמידי מן הראייה קוק וממשיכי דרכו על פי "עשר ספירות"

כת"ר – "תלת דרגין אינון מתקשרן דא בדא, קוב"ה אורייתא וישראל" (זוהר ח"ג עג, א), אלו קצות הכתר – מימין ומשמאל אהבת ישראל ואורייתא וגולת הכותרת באמצע, אהבת השם. במאמרו, "נפש הראייה" (לשלושה באלול א-ב), כתב הרצי"ה שהנקודה המרכזית בחיי אביו הייתה אהבת השם, ומתוך האהבה הזאת נבעו המעיינות הכבירים של האהבה לישראל ולתורה².

1. ג' אלול ה'תש"פ. יסודו של מאמר זה בדברים ששמעתי מפי מו"ר הגאון הרב שאר-ישוב כהן, בעת מעמד זיכרון בישיבת מרכז-הרב לרבנו הרצי"ה קוק בשנות לימודי בישיבה. הרב שאר-ישוב ערך הקבלה בין הרב ותלמידיו הקרובים לאיברי הפנים של אדם, מעין "פרצוף" קבלי: הרב קוק, הרו"ה והחווה הגדול, כנגד העיניים – "הנני רוא"ה בעיני, אור חיי אליהו עולה..." (אורות, אורות-התחיה, ל), בנו, הרצי"ה, הוא בעל הרצון והרב הנזיר הוא השומע הגדול – "המקשיב הד קול ההיגיון העברי השמעי" (ע"פ פתיחה לספר קול-הנבואה). גם מן הרב הנזיר (כתי"ק) ערך הקבלה מסוימת בין הרב ותלמידיו הקרובים לבין מערך הספירות, ודפח"ח. יודעים אנו שהדברים עמוקים ו"לאו כל מוחא סביל דא", אולם, יסוד הדברים בדברי חז"ל (בראשית רבה פב: 1) "האבות הן הן המרכבה" וכן הוא גם בזוה"ק (זוהר ח"א רי, ב), וכבר הרחיב רש"י (בראשית יז כב) את דברי חז"ל גם ביחס לשאר צדיקים. המהר"ל הסביר את שיטת רש"י בכך (גור-אריה שם) "שהאבות הן הן המרכבה שלמה, כי אחר שהיו שלושה אבות, והן אבות העולם, הן הן המרכבה שלמה בכלל, אבל שאר צדיקים הם פרטים ואינם מרכבה שלמה, וכל אחד יש לו עניין-מה מן המרכבה", אך המהר"ל עצמו סובר שבפרטי צדיקים לא שייך הביטוי מרכבה. אולם כתב הרמח"ל (מסילת-ישירים, פרק כו) שגם בשאר צדיקים ניתן להשתמש בביטוי מרכבה ואף הוסיף והסביר ש"השכינה שורה עליהם כמו שהייתה שורה במקדש". דברים נפלאים ועמוקים נאמרו בעניין זה בזוה"ק (ח"ב לח, ב) על הפסוק: "שלוש פעמים בשנה, יראה כל זכורך את פני האדון ה'" (דברים טז טז), ור' מש"כ בתניא (ליקוטי אמרים, פרק ב) על מדרגת הצדיקים שבכל דור ודור. וע' בקונטרס חיי-נפש מאת הרב גדליהו אהרון קניג (ירושלים, תשכ"ח), שדן בביאור דברי רבנו הגר"ח מוולוז'ין בעניין זה בספר נפש-החיים (ג: ט. ור' שני מאורות, אורה-אורות, ירושלים, תשע"ג, שם נדפס מכתב ברכה של הרצי"ה קוק לספר זה). אמנם המדובר שם לא זהה במלואו לנידון דידן, משום ששם הנושא הוא קישור לצדיקים בעת התפילה בעוד שאנו עוסקים כאן בלימוד ג'ר'א ותו לא).
2. בדורנו, הרב יצחק גינזבורג מפורסם וייחודי בכך שאת שיעוריו עורך לפי מתכונת עשר הספירות, ואף אצל תלמידו הרב יהושע שפירא, ראש ישיבת רמת-גן, אנו מוצאים לעתים סגנון זה, ויש בו מספר מעלות ייחודיות, ועל כן נשתמש בו כאן כנותן טעם לשבח. ומרגלא בפומיה של הרצי"ה להזכיר בהקשר לכך את דברי חז"ל המפורסמים (תדב"א רבה, יד): "... אמר לי: רבי, שני דברים יש בלבבי ואני אוהבם אהבה גמורה ואלו הן – תורה וישראל, אבל

חכמה – מרן הראי"ה קוק. "חכמת הקודש מיסודו של הרב זלה"ה הבאה מתוך חיות מקורית נשמטית עליונה כגילויי חזון, מוצאה החכמה הפנימית... חכמת הקודש היא שיטה אלהית שלמה, בתכונה מוסרית פיוטית וסודית" (מתוך הקדמת הרב הנזיר לאורות-הקודש). אלו דברי הרב, "אור האורות" (כלשון תלמידיו הגרי"מ חרל"פ והרב הנזיר) אשר האיר אור חדש על ציון ו"אורייתא מחכמה נפקת" (זוהר ח"ב קכא, א).

"מי חכם וישמור אלה ויתבוננו חסדי ה'" (תהלים קז מג). חכם דורנו היה הראי"ה קוק, "עין העדה", "טוב-ראי", אשר זכה למבט מיוחד על גאולתם של ישראל וחסדי ה' בתחיית הקודש בארץ הקודש (וכפי שהסביר זאת הרב אברהם שפירא בשיחותיו ליום-העצמאות).

בינה – הרב דוד כהן, הרב הנזיר. הבינה עוסקת בעיבוד ובפיתוח תכני החכמה, "לא ה'מה' [התוכן] אלא ה'איך' [דרך הלימוד והסקת המסקנות]", כלשון הרב הנזיר, בעל "ההיגיון העברי השמעי", הכותב ביומניו אודות מקורות השראתו הפנימית: "... אחרי רינה ועסק בעץ-חיים הקדוש, הבינה העליונה שלפעמים הייתה נגלית לי, כעין שכינתא עלאה, המשוררת בניגון עליון לאין סוף, בעומק אוזן הבינה...". (אור הרוזים, נור דוד, ירושלים, תשמ"ט, עמ' 5), "שמעיות הבינה הטהורה" (קול הנבואה, ירושלים, תשס"ב, עמ' קטו). זכה הרב הנזיר לעשות אוזניים לתורת רבו בעריכת הספה"ק אורות-הקודש, אשר העיד הראי"ה שהוא "לומד את עצמו מתוך [סידור] הספר" (משנת הנזיר, ירושלים, תשס"ה, עמ' צב).

דעת – הרב צבי יהודה קוק, בנו יחידו של הראי"ה, "המתרגל לעמוד על דעתו ולהקשיב את שיח נפשו" (ע"פ אגרות-הראי"ה ח"א, עמ' קכא), מחולל מהפכת לימודי התנ"ך, האמונה ודעת אלהים ביחד עם רחבות הדעת והארת החיים, וכפי שכתב: "תכונתם המיוחדת של ישראל היא הדבקות הנפשית בד' אלהים-חיים-ומלך-עולם – מתוך דעת-אמת ובור-אמונה של שייכות פנימית עצמית" (אור לנתיבתי – "לצניעות ולטהרה בישראל"), זכה הרב צבי יהודה והיה לבונה מדינת ישראל לאור "גילוי דעת של תורה" בכרוזיו ובמאמריו.

איני יודע איזה מהם קודם? אמרתי לו: בני, דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר (משלי ח כב): 'ה' קנני ראשית דרכו וגו'', אבל אני אומר ישראל קדמו, שנאמר (ירמיהו ב ג): 'קודש ישראל לה' ראשית תבואתה'. ומעניין גם המובא בשם אדמו"ר הזקן מליובאוויטש (מביאו האדמו"ר הרי"צ באגרות-קודש ח"ג, ניר-יורק, תשד"מ, עמ' תכה) ששאלוהו החסידים: איזו עבודה נעלית יותר, אהבת ה' או אהבת ישראל? ויען: אהבת ה' ואהבת ישראל שתיהן כאחת חקוקות בנשמתו, רוחו ונפשו של כל אחד מישראל, ומקרא מלא דיבר הכתוב: "אהבתי אתכם אמר ה'", הרי דגדולה אהבת ישראל, דאזוב מה שהאהוב אוהב.

חסד – הרב אריה לויין, "אהבת חסד", תלמיד-חבר לראי"ה קוק (ע' איש צדיק היה, ירושלים, תשל"ג, עמ' 61; מלאכים כבני אדם) ושליח ציבור בישיבת מרכז-הרב בימים הנוראים. "רב האסירים" ואבי כל החלכאים והנדכאים (ע"פ תהלים י), ר' אריה לויין היה בבחינת ספר מסילת-ישרים מהלך, "עולם חסד יבנה" (תהלים פט ג) ו"צדקתו עומדת לעד" (שם קיב ג).

גבורה – הרב יעקב משה חרל"פ, "מ"מ³ ימלל גבורות השם" (תהלים קו ב). בצעירותו נהג הרב חרל"פ בדרך של סיגופים ופרישות (ע' צבי לצדיק, ספרו של הרב צבי מיכל שפירא, רבו הראשון, של הרב חרל"פ, שאותו הוציא לאור בשנת תרס"ז), והיכרותו עם רבו המובהק הראי"ה קוק גרמה ל"מיתוק" והעלאה של הנהגתו הראשונית שהמשיכה ללוותו גם בהמשך חייו (ר' הדרכת הראי"ה אליו באגרות-הראי"ה ח"א, עמ' צב וכן בשדה הראי"ה לתלמידו הרב משה צבי נריה, עמ' 317). סדרת ספריו מי-מרום ואישיותו הייחודית כצדיק ומקובל מחברות את משנת הראי"ה קוק עם בני היישוב הישן והציבור החרדי לגווניו, עד היום.

תפארת – הרב אברהם שפירא, "והתפארת זו מתן תורה" (ברכות נח, א). מוסר התורה של דורנו היה ראש הישיבה, הרב שפירא. למעלה משישים שנה מסר בישיבת מרכז הרב "שיעור כללי" בעיון ובנה את עולם התורה הציוני. עיון ולמדנות, פסיקה והוראה, הנהגה ורבנות, חדש וישן כרוכים יחדיו בחוברת. גדול דור בעל שיעור קומה ייחודי. תלמידיו ותלמידי-תלמידיו הקימו עולה של תורה לתפארת מדינת ישראל, שאותה אהב ועל דמותה נאבק.

נצח – הרב שאול ישראלי, בניין עולם הרבנות הקהילתית. "נעימות בימינך נצח" (תהלים טז יא). הרב ישראלי היה מתלמידי החכמים של ארץ-ישראל המנעימים זה לזה בהלכה (סנהדרין כד, א). תלמידו-חביבו של הראי"ה קוק, שעמו היה מכין את שיעורו הכללי בישיבה, הפך לעץ שגיא ורב פארות והיה לרבו הראשון של המושב כפר-הרא"ה, אשר הניח את האדנים למודל חדש של רב קהילה ארץ-ישראלי (להרחבה, ע' יערב שיחי – שיחות עם תלמידו הרב יעקב אריאל), תוך התמודדות עם שאלות של תורה ומדינה, חברה ורווחה, והתמחות מיוחדת בנושאי המצוות התלויות בארץ, "לנצח על מלאכת בית ה'" (עזרא ג ח).

הוד – הרב שלמה גורן, רבנות צבאית. גדול וגיבור היה הרב גורן, "שר התורה והיראה". הנער הצעיר, מעריצו של הראי"ה קוק, אשר רבו חזה לו גדולות (ר' ברכת

הראי"ה לספרו הראשון, נזר הקודש) הרבה מקנתו, וברוב הימים ישב על כיסאו של רבו והמשיך את דרכו ומפעליו. רב ואלוף "כשרי צבאות בראש עם קודש", תקיף ונורא הוד, אשר קומם מחדש את "הלכות מלכים ומלחמות" ובזכותו הוקם צה"ל על אדני ההלכה. "ההוד – זה בית-המקדש" (ברכות נח, ב), על ידו נגאלה עיר האלהים במלחמת ששת-הימים והוא פעל באופן מיוחד למען שלטון ישראל על הר בית ה'.

יסוד – הרב מרדכי אליהו, "צדיק יסוד עולם" (משלי יכה), "כי בחר ה' בציון" (תהלים קלב יג), ממשיך דרכו של הראי"ה קוק באהבת ארץ חמדה ובעמידה איתנה וזקופה, בעוז ובענווה על שלמות ארץ הקודש, דרכי הטהרה וקדושת המחנה. "משם רועה אבן-ישראל" (בראשית מט כד) אבן היסוד (=הראשון לציון) ואביהם של ישראל, אשר ייסד תנועת השפעה רוחנית של גרעינים תורניים בערים ובכך חיבר בין ה"התנחלות" ל"לבבות".

מלכות – הרב משה צבי נריה, בשדה החינוך. המחנך "לית ליה מגרמיה כלום", "מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר" (אגרות הראי"ה ח"א, עמ' ריח). המחנך כביכול לא עושה דבר, לא יוצר בחניך דבר שלא היה בו מקודם אך זו גדולתו. הרב נריה, תלמידו הקרוב של הראי"ה אשר חקק עלי ספר את תולדות חיי רבו, חקק גם בלכות תלמידיו את נתיבות דרכיו. מחנך לדורות אשר הקים עולה של תורה בארץ-ישראל (ר' דברי מרדכי, הספדים). המנון הישיבות – "ישיבות נקים בכל מקום" – היה למפעל חייו, ואכן קמו ישיבות ואולפנות, כוללים ומכונים תורניים, מדרשות ומכללות, יישובים וגרעינים תורניים. שירת חייו הייתה המלכת ה' על עמו ועולמו. היה זה הרב נריה שבימים הנוראים "הלביש" על מנגינת "התקווה" את המילים "המלוכה והממשלה לחי עולמים" ואף שר עבור כנסת ישראל את שירת הגאולים ("ירושלים של קודש"), אחרי מלחמת ששת-הימים.

קול מבשר מבשר ואומר

תחיית חיבורו ההלכתי של גדול הדור הקודם

בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל הצעירה, עסקו גדולי ישראל בביסוס מעמדו ההלכתי של יום-העצמאות ובקביעתו כיום הודאה לדורות בעל צביון דתי. בשנת תשי"ב ביקש הרב יהודה לייב מימון, שר הדתות, לשמוע את חוות דעתו של אחד מגדולי התורה המובהקים שבאותו דור, הרב משולם ראטה זצ"ל, בעניין אמירת הלל וברכת שהחיינו ביום-העצמאות. מי היה אותו גאון?

הרב משולם ראטה (תרל"ה-תשכ"ג) נודע כאחד מענקי התורה בדור הקודם. שימש ברבנות בחורסטקוב, שאץ וצ'רנוביץ אשר ברומניה. ראה את חורבן עירו בימי השואה האיומה ובאורח פלא ניצל וזכה לעלות לארץ-ישראל.

בארץ-ישראל התמנה כחבר במועצת הרבנות הראשית והיה יועצו הקרוב של הרב הראשי, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בכל השאלות המורכבות שהתעוררו באותה העת. גדולי התורה מכל החוגים העריצו אותו. היה בידידות מופלאה עם הרב מטשעביץ, ממנהיגי היהדות החרדית, שהעריצו וכינהו "גדול הדור". גם הרב צבי יהודה קוק, ראש ישיבת מרכז-הרב, אמר לתלמידיו כי הרב ראטה הוא גדול הדור, וכשנפטר התבטא אודותיו שידע כיצד לפסוק בהלכות ציבורי.

בחיבורו המפורסם, שו"ת קול-מבשר, מתגלה טפח מרוחב בקיאותו המבהילה וידיעתו בכל שטחי התורה יחד עם עומק עיון ופולפול. שם הספר, שבו עסק בשאלות אקטואליות רבות, משקף גם את תפישת עולמו על אירועי התקופה ועל הקמת המדינה: "ואני תפילה, כאשר זכיתי אחרי השואה הנוראה לראות באתחלתא דגאולה כן יזכני ה' לשמוע קול מבשר גאולתנו השלמה... בב"א, אכ"ר" (בהקדמתו).

בתשובתו היסודית, שעליה הסתמכו גדולי התורה שחייבו לקבוע את יום-העצמאות כיום הודאה לדורות, לומר הלל בברכה ולברך שהחיינו, כתב הרב ראטה (או"ח, סי' כא):

* נכתב בשיתוף הרב אלקנה סגל, מהדיר קול מבשר, כ"ו ניסן תש"פ, אתר מכון תורת-שלמה.
1. ר' במאמרו של הרב חיים דרוקמן: "רבנו הרצי"ה - התבוננות במלאת שלושים שנה לעלייתו לגני מרומים", שמעתיך, 183, עמ' 21, מכללת אורות ישראל, רחובות.

פשיטא בנידון דידן הנוגע לציבור של כלל ישראל, ויש כאן פדיון מעבדות לחירות שנגאלנו משעבוד מלכיות ונעשינו בני חורין והשגנו עצמאות ממלכתית, וגם הצלה ממיתה לחיים שניצלנו מידי אויבינו שעמדו עלינו לכלותנו, בוודאי חובה עלינו לקבוע יום-טוב. ויפה כיוונו המנהיגים שקבעו את היום הזה דווקא, אשר בו היה עיקר הנס שיצאנו מעבדות לחירות על-ידי הכרזת העצמאות, ואלמלא נעשית ההכרזה באותו היום והייתה נדחית ליום אחר אז היינו מאחרים את המועד ולא היינו משיגים את ההכרה וההסכמה של המעצמות הגדולות שבאומות העולם, כידוע, ונס זה משך אחריו גם את הנס השני של ההצלה ממוות לחיים הן במלחמתנו נגד הערביים בא"י והן הצלת יהודי הגולה מיד אויביהם במקומות מגוריהם שעלו לא"י ובא על-ידי כך הנס השלישי של קיבוץ גלויות.

לאחר שנים רבות שבהן הספר היה יקר המציאות, עמלו תלמידיו וצאצאיו של הרב להתקינו מחדש, ואכן, לקראת יום-העצמאות אנו מתבשרים על הדפסת מהדורה מהודרת בתוספת תמצית התשובות ומפתח מפורט בהוצאת מוסד הרב קוק.

כאמור, הרב משולם ראטה היה מגדולי רבני תנועת המזרחי וראה בתקומת מדינת ישראל "אתחלתא דגאולה" ותחילת התממשות חזון הנביאים. ככל הנראה, עמדתו זו גרמה לדחיקת שמו וספריו ממקומות תורה מסוימים², ועל כן, יפה עשו המהדירים שהביאו מתולדותיו במהדורה החדשה של ספרו. ראוי הוא אותו גדול לעיון בדבריו וללימוד בספרו, "קול מבשר – מבשר ואומר"³.

2. יחד עם זאת, לכל מטבע ישנם שני צדדים, וכפי שסיפר הרב יהודה עמיטל (תרפ"ה-תש"ע): "לפני שנים רבות הייתי בהלווייתו של ר' משולם ראטה זצ"ל, גאון אדיר, משיירי הדורות הקודמים. היו שם מאות אנשים. ניגש אלי תלמיד-חכם מחוגי האגודה, שביקש לעקוץ אותי, ואמר: "אתם, אנשי המזרחי, לא יודעים לטפח גדול בתורה. אילו היה שרוי בתוכנו – רבבות היו נוכחים בהלווייתו. אמרתי בלבי שהוא צודק. איננו יודעים לטפח תלמידי-חכמים. אבל הדברים מחזירים: איפה אותם רבבות שיבואו ללוות אותו גברא רבה?" ("וי לארעא דישראל דחסרה גברא רבה" – הספד לרב שלמה גורן, עלון שבוע – בוגרים, ו, עמ' 122). ואכן, כעבור קרוב לעשרים שנה, בט"ז חשוון תשע"ד, נפטר הרב אברהם צוקרמן (תרע"ו-תשע"ד), זקן רבני הצינות הדתית, ראש ישיבת בני-עקיבא כפר הרא"ה וראש מרכז ישיבות בני-עקיבא, בגיל תשעים ושמונה. אחר מיטתו הלכו יחדיו מחובקים ראש ישיבת מרכז-הרב ויו"ר ארגון רבני "צוהר" ביחד עם רבנים רבים, אולם רבבות בני אדם לא נכחו בהלווייתו, כפי שהיה ראוי להיות, ואכן ראוי לנו כציבור לקחת מוסר ולשוב על כך בתשובה שלמה.

3. ר' עוד אודותיו אצל הרב יהושע האיתן, מבשר ואומר: מתולדותיו, מעשיו ומכתביו של הגאון הרב משולם ראטה זצ"ל, גבעת-שמואל, תשס"ו; הרב אליעזר מלמד, "גדול הדור הרב משולם ראטה זצ"ל", בשבע, 897, רביבים.

נזר הגורן

נזר לראשו של מו"ר הרב הראשי לישראל הגאון הרב שלמה גורן

1

העילוי המפואר והמצוין בדור

מכתב המלצה ממרן הראי"ה קוק (תרכ"ה-תרצ"ה)

הרב הראשי לארץ-ישראל, מח"ס משפטי-כהן

"ב"ה. יום י"ג לחדש שבט תרצ"ד

בשמחת לבבי, אודיע למאן דלא ידע ליה, ערכו ומהותו של הבן היקר מפנינים¹, ברוך מבנים, העילוי המפואר והמצוין בדור הרב הג' הנעלה עדיו לגאון בישראל מו"ה שלמה בן הרב ר' אברהם גירנציג שליט"א, שבשחר טל ילדותו עלה ונתעלה במעלות הקודש, בהפלאה רבה בתלמוד גדול, בבקיאות ועמקות, בחידושים נפלאים, הראויים להיות עולים על שולחן מלכי רבנן, גדולי גאוני הדור. ובע"ה בקרוב יהיה לצלוחית של פלייטון שריחו נודף ורבים יתבסמו מתורתו. אשרי שלו ככה ומד' ישא ברכה להשגיב חילו ברוב כישרונו ושקידתו המופלאה, ויש שכר טוב לפעולתו וכבוד חכמים ינחלו. ברוב עוז ותפארת כנה"י ונפש [ה]חותם בברכה הק' אברהם יצחק ה"ק".

* נדפס לראשונה מארכיון משפחת הרב גורן ומארכיון המדינה ותשואות חן למשפחה הנכבדה על מסירת הדברים לזיכוי הרבים בשבחו של צדיק. תוספת לספרנו עטרת שלמה: קווים לדמותו ולפועלו של מרן הרב שלמה גורן זצ"ל (תשע"ח). תפילתנו להשי"ת שנזכה להוציא מהדורה מלאה ומורחבת של ספרנו זה ושם תבואנה תוספות רבות שלא היו ברשותנו כשנערך הספר. אולם, מכיוון שהדור צריך זאת מאוד, החלטנו שלא למנוע טוב מבעליו ולפרסם כבר כעת מבחר מכתבים חשובים הנוגעים לדמותו ולתורתו במלאת 103 שנה להולדתו (כ"א שבט תשפ"א). ויהי רצון שיהא מליץ יושר על הלומדים בתורתו וההולכים בדרכיו.
1. המכתב נכתב בהיות הרב גורן נער כבן ארבע-עשרה.

עומד הכן להיות גאון מופלא מאור הדור

מכתב המלצה מאת הרב אבא יעקב הכהן ברוכוב (תר"ח-תרצ"ו)

מח"ס חבל-יעקב²

"ב"ה. ירושלים, יום ה, י"ט לחדש תמוז תרצ"ג.

כבוד הרה"ג הנדיב המפורסם יראת ד' היא אוצרו כש"ת מוה"ר ישראל אהרן מכונה הערי פישל נ"י. שלום וברכה.

גם אני אפנה אל כבודו אשר השי"ת היה בעזרו להגדיל התורה ולהאדירה באה"ק בירושלים עיה"ק לקיום שמציון תצא תורה לישראל לגדל גאונים מאורי אור לכל אב"י [אחינו בני ישראל] - מצאתי חובה בנפשי לעורר את לבב כבודו שישים לבו ונפשו להיות לעוזר ולסעד להנער רך בשנים אבל אב בחכמה בעל כישרון נעלה עד להפליא כש"ת מוה"ר שלמה בהרב ר' אברהם גאראנציק נ"י שעומד הכן להיות גאון מופלא מאור הדור אבל מצבו הגשמי נורא מאוד ובאין סומך וסועד יוכל ח"ו לכהות אור בישראל לכן כאשר שמעתי שכבר דיבר אודותיו ידי"נ גאון אמתי תפארת ישראל והדרו נשיא הרבנים שבירושלים כגש"ת מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א עם כבודו הרי יצאתי בכלי לבוא גם כן במילים אחדים לפני כבודו וליעצו שימהר ויחוש להכניסו בהיכל הגדול שיסד פה ירושלים עיה"ק להגדיל התורה ולהאדירה. כה דברי המדבר למען כבוד התורה ולומדיה. אבא יעקב הכהן ברוכוב."

2. וכמה ראוי להזכיר גאון מופלא זה שהיה מבכירי הרבנים בדורו ומחמת ה"עוון" שמצאו בו העסקנים, תמיכתו בציונות ובתנועת המזרחי, לא נזכר שמו כדבעי ליה בקרב בני הדורות הבאים. ויהי רצון שיהיו שפתותיו דובבות בקבר ויהא מליץ יושר על לומדי ספריו המופלאים.

העילוי הנפלא הנודע לכל גאוני תבל

מכתב תודה מהרב אליעזר סילבר (תרמ"ב-תשנ"ח)

נשיא אגודת הרבנים בארה"ב

"ב"ה ג' ט"ו טבת תרצ"ז סינסינעטי.

כ' הרב הגאון העילוי העצום מהר"ש גורונציק שליט"א.

שלו' וברכה.

שמחתי כעל כל הון מהקונטרס ששלח אלי על מקוואות המלא פנינים על כל גדותיו, גם על מכתבו שכיצהר הנאמר בת"ח שבא"י נודף ממנו וברוך ד' שלא עלה זית מצאתי אך שמן כתית למאור וד"ל ונא ירשום שמי לזכות ראשון בו בספרו זה כאשר יצא לאור³ ומחירו בל"נ אשלח כראוי לכ"ג... ולו בא הנה כ"ג יכלתי להראות לו אהבתי כראוי לו וטורא בטורא לא פגע אבל...⁴ והנני בברכתי יגדל שמו ויעל. ידידו אוהבו, אליעזר סילבר הרב דפה."

ובתחילת שנת תרצ"צ הוא כותב אודותיו:

"... איש ענקי, ה"ה העלוי הנפלא הנודע לכל גאוני תבל, בקי אמיתי בשני התלמודים, וכמה מספרי הראשונים שגורים בפיו, ה"ה כבן עשרים וכבר נעשה גאון ושמו הולך לפניו, מוהר"ש גורונציק שליט"א... וע"י ספרו הנכבד מלא מפלפולא דאורייתא על הרמב"ם⁵ הכרתיו תחילה ונפלאתי על רוב גאונותו ובקיאותו..."

3. הספר שערי טהרה - תלמוד על מסכת מקוואות, ראה אור בשנת ת"ש.

4. "טורא בטורא לא פגע, אינש באינש פגע" [מארמית: הר בהר לא יפגוש, איש באיש יפגוש], כלומר: בעתיד עוד ניפגש.

5. ספרו הראשון של הרב גורן, נזר-הקודש, ראה אור בשנת תרצ"ה.

העילוי הנשגב מצוין בדור לגאון ולתפארת גדולה בישראל

תשנחות וסמיכת חכמים מאת הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (תרמ"ט-תשי"ט)

הרב הראשי לישראל, מח"ס היכל יצחק

הרב הראשי לא"י, הגרי"א הרצוג, אז עודנו בדובלין (אירלנד), כותב לו עם קבלת ספרו נזר הקודש:

"לידיד ה' וידיד נפשי העילוי הנשגב מצוין בדור לגאון ולתפארת גדולה בישראל. כוכב מזהיר להפליא עולה על אופק התורה, הר"ר שלמה גורונצ'יק הי"ו, אורה ושמחה נמלאו בתי נפשי בהגיע לידי ספרו הנעלה נזר-הקודש".

ובחשוון תרח"צ הוא כותב לאגודת הרבנים של ארה"ב וקנדה אודותיו:

"... העילוי העצום, אברך כמדרשו אב בחכמה ורך בשנים, בן עשרים המפליא בעוצם גאון תורתו ה"ה הרב הגאון בקי נפלא בבבלי וירושלמי, ראשונים וכו' וכו' שהוא כמעין המתגבר בחידושים יקרים וישרים. כש"ת מוה"ר שלמה גורונצ'יק הי"ו. הגאון הצעיר הזה כבר זכה לפרסום בעולם התורה ע"י חיבורו הנעלה על הלכות פסולי המוקדשין להרמב"ם..."

נוסח כתב סמיכת חכמים מהרב הרצוג:

"כ"ז אלול תרנ"ן".

הנה העילוי הנשגב המפורסם לגאון, בקי בבלי וירושלמי וכו', מוה"ר שלמה בהרב ר' אברהם גראנצ'יק הי"ו, כבר יצא שמו לתהילה בישראל בבקיאותו הנפלאה בשני התלמודים ובחידושו הישרים והנעימים על-כן ידי סמכתהו בסמיכת חכמים יורה יורה ידין ידין וחפץ ה' בידו יצלח לנהל את עדת ה' על מבועי התורה והיראה ורבים יהנו מאור תורתו. יהי הבוחר בתורה עמו מעתה ועד עולם. הכותב לכבוד התורה. יצחק אייזיק הלוי הרצוג."

לא בכל זמן יימצא עילוי גדול כמותו

תשנחות וסמיכת חכמים מאת הרב איסר זלמן מלצר (תר"ל-תשי"ד)

ראש ישיבת עץ-חיים וי"ד מועצת גדולי התורה, מח"ס אבן-האז"ל

בחורף תרצ"ב והוא בן ארבע עשרה כתב אודותיו הגרא"ז מלצר:

"האי מרגניתא דלית לה טימו העילוי הנפלא שהוא כבר גדול בתורה באמת ברכות שנותיו ולא שכיחי כלל בדורותינו עילויים כמותו..."

בתחילת תרצ"ד, עוד לפני הופיע ספרו נזר-הקודש בדפוס, כתב לו הגרא"ז:

"... העילוי הנפלא. הרב הגאון, חריף ובקי, סיני ועוקר הרים... אשר לא בכל זמן יימצא עילוי גדול כמותו... שהוא לפאר גדול בישראל..."

נוסח כתב סמיכת חכמים מהרב מלצר:

"יום ב' כ"ז לחדש אלול שנת תרנ"ן.

פעיה"ק ירושלים ת"ו.

הנני בזה להכיר ולהוקיר את יקרת ערך חביבי ואהובי העילוי העצום וגאון נעלה מו"ה שלמה בהרב ר' אברהם גוראנציק נ"י אשר הוא בקי בשני התלמודים וגם מחדש גדול וכבר עשה שני חיבורים חשובים האחד נזר הקודש והשני ליקוטי חז"ל וחידושים רבים על מס' מקוואות וכבר נודע שמו לשם ולתהילה ע"כ ידי תיכון בידו לסמכו בסמיכות חכמים יורה יורה ידין ידין ויהא לרב ומורה כדין ותורה ועדת ד' אשר תבחר בו ותחסה תחת צלו תהי' מאושרת וינהל עדת ד' על מבועי התורה והיראה ויתברכו לרגליו כמאמרם ז"ל ותכף לת"ח ברכה. הכותב לכבוד התורה. איסר זלמן מלצר" (מקום החותם).

אורו עיניי לראות את עבודתו היקרה

מכתב תודה מהרב בן־ציון מאיר חי עוזיאל (תר"ס-תשי"ג)

הראשון־לציון, מח"ס משפטי־עוזיאל

"ב' שבט תש"ד לסדר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם.

שלום וברכה מאת אלקי המערכה לכבוד הרב הגאון חו"ב סוע"ה מוה"ר שלמה גורנציק יצ"ו.

אחרי שים שלום ברוב הוקרה וחיבה הנני מתכבד לאשר בתודה מרובה את קבלת ספרו החשוב פרי שקידתו ותבונתו הרבה שערי טהרה א' על מסכת מקוואות ואורו עיניי לראות את עבודתו היקרה בסידור מסכתא זאת מכל דברי התלמודים והמדרשים דבר דבור על אפניו בסדר נאה ומתקבל. וזכות גדולה נתגלגלה על ידו להוציא לאור תעלומה מכתבי־יד גנוזים של גדולי רבותינו הפרשנים והפוסקים ז"ל. ועוד הוסיף נופך משלו פירושים, ביאורים וחידושים בשם "תורת טהרה" שהם מאירים עיני חכמים. מאוד התרשמתי מעבודתו וחידושיו והנני מודה למעכ"ת על מנחתו היקרה הזאת ומברכו כי יוסיף עוז ועצמה לשקוד בתורת ה' מתוך שקט ושלווה כאמרם שמעתא בעיא צילותא ויפוצו מעינותיו להשלים חיבורו זה בשלמותו והדרו על כל סדר זה. והנני בברכה ורגשי כבוד והוקרה.

בן־ציון מאיר חי עוזיאל, ראשון־לציון הרב הראשי לארץ־ישראל.

מסיבת טרדותי לא יכולתי לעיין בספרו זה עד הזמן האחרון, ולכן התאחר מכתבי זה. הנ"ל".

התמדתו היוצאת מטבע האנושי

מכתב תנחומים מאת הרב זלמן נחמיה גולדברג⁷ (תרצ"א-תש"ף)

חבר ביה"ד הגדול והעורך הראשי של האנציקלופדיה התלמודית⁸

"ב"ה, יום ב' י"א כסלו תשנ"ה

כבוד משפחת מרן הגאון ר' שלמה גורן זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא הנני בזה להעלות על הכתב מה שאמרתי דברים בהספדו של הגר"ש ביום שלישי, יומיים אחר פטירתו וקבורתו שביקשוני התלמידים לומדי האידרא⁹ להספידו לפני אמירת השיעור. ואם כי אני רגיל באמירת הספדים, עם כל זה אמרתי מה שהייתי עד ראייה, וכעת עוררני שכדאי לעלות על הכתב כדי שיוכלו בני המשפחה לקרוא הדברים ולשלוח אליהם.

ואכתוב עיקרי הדברים, הנה בוודאי אתם מכירים את הרב זצ"ל יותר ממני, אבל עם כל זה, אני אעיד על דברים שראיתי בקטנותי. זוכרני שהייתי בא ללמוד עם אבי בבית הכנסת אשר בשכונת כרם בירושלים והרבה פעמים הייתי בא מוקדם בבית הכנסת והייתי מוצאו יושב בדד ועל שולחנו היה עומד כד חרס שמייצרים ערבים והיו רגילים בירושלים בימים ההם להשתמש בו לקרר המים. והיה שותה המים ולומד בלי הפסק מהבוקר עד הערב עד שהיה גומר שבע דפי גמרא ביום ובדרך זו היה גומר ש"ס במשך שנה אחת. ובערב היה בא לבית הכנסת הרב של השכונה הגאון המפורסם ר' אליהו ראם זצ"ל שהיה בקי וחרף והיו מפלפלים בפלפול עמוק ורחב וכל לומדי בית הכנסת היו מקשיבים לויכוח של אריות, ועד היום יותר מחמישים שנה זוכרני המראות האלו.

7. מוקדש לזכרו של הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל שאנו מצויים כעת בשנת פקידתו, שבט ומחוקק, אוהב ציון וירושלים, ממנו יתד וממנו פינה, משמת רבנו בטלה ענווה.

8. מכתב זה פורסם לראשונה ע"י פרופ' מלך (מרק) שפירא (שפירו) באתר seforimblog.com מתוך ארכיון המדינה.

9. הגרז"נ גולדברג לימד, בין השאר, גם בשיבת האידרא של הגר"ש גורן, הצמודה לחצרות בית ה' בירושלים.

וסיפר לי בחזר שלמדתי אתו בשיבת חברון והתגייס לצבא בראשית המדינה ואז ערכו בצה"ל סדר מרכזי כל שנה במקום אחר ובשנה ההיא ערכו סדר פסח באילת ולמחרת במשך היום לא היה מה לעשות באילת והוא הבחור הלך לבקר שפת הים ועוד מקומות ואילו הרב, מצא או היה אתו, ספר קיצור שו"ע והתחיל בבוקר של יו"ט ללמוד אותו עד שסיים כולו עד הדף האחרון. ומעתה לא נתפלא על ידיעותיו המרובות שכל שהיה שומע אותו היה מתפעל איך ייתכן לדעת כ"כ הרבה בבלי וירושלמי. אף למי שנתברך בכשרונות יוצאת מן הכלל עדיין הדבר תמוה איך ייתכן לדעת כ"כ הרבה.

אבל מי שידע דרכי לימודו והתמדתו היוצאת מטבע האנושי עכ"פ בזמננו כבר יכול להבין הדבר. ובעודו בבחרותו היה שמו הולך לפניו בפרסום רב בכל מקומות שהיו שם בני תורה ומביניה. וזוכרני שיצא שמועה שעומד להשתדך עם נכדה של ר' איסר זלמן מלצר ותהום העיר וכבר רצו לתת ולהחיל לו מזל טוב ובסוף נתברר שהיה טעות. והגאון ר' איסר זלמן מלצר שהיה זקן הראשי ישיבות וגאון עצום בארץ ישראל וגדול תלמידי ר' חיים בריסקר זצ"ל כשנודע לו הדבר חלשה דעתו מאוד על שלא זכה לכלי מפואר שיהיה נכדו...

בכבוד רב, זלמן נחמיה גולדברג

8

השליט בכל מנמי התורה

מכתב מאת הרב יעקב יוסף אירבך (תש"א-תשע"ו)

רבה של רמת־חן

"אור לארבעה עשר בניסן תשל"ח, ישפות ד' שפעת חיים וברכה ושלוש להו"כ [=הוד כבוד] הגאון האדיר השליט בכל מנמי התורה, מדברנא דאומתא מרן רבי שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לישראל.

אחרי... תת ברכה ושלוש לכת"ר כראוי וכנכון, הנני בזה להעלות עלי גיליון את ספקותי שהעליתי בפני מרן שליט"א כשהייתי במחיצתו ביום תמול. ואני מלא תקווה כי אף על טרדות כת"ר המרובות. ישים את עינו לטובה על דברי וישיבני דבר – דבר ד' – זו הלכה...

המכבדו ומעריצו כערכו הרם, יעקב יוסף אירבך

אדמו"ר, הרב הראשי, פאר הדור, אביהן של ישראל

מכתב מאת הרב יהודה זרחיה סגל (תרפ"ד-תשס"א)

רב שכונת קרית-שלום בת"א ומקובל

"ב"ה ערב יו"ט של מתן תורה תשל"ב

לאדמו"ר הרב הראשי¹⁰ פאר הדור אביהן של ישראל הגאון האמיתי מוהר"ר שלמה גורן שליט"א והרבנית הכבודה תחי'

שלום רב וחג שמח

בהתקרבונו ליום הימים, אשר כדברי השל"ה הק' הוא יום הדין של הנשמות שהם פירות אילנא דחיי [...]¹¹ לפיכך יואיל הדגק"ת [=הדרת גדולת קדושת תפארתו] לברך את הח"מ וביתו בכל מילי דמיטב בתוך כלל ישראל, ויואיל להעתיר שירים הקב"ה קרן עמו ישראל ומדינת ישראל, ולבב תושביה יכין לאהבה וליראה את שמו הק' ית"ש.

שלכם בכבוד רב ויקרא דאורייתא,

יהודא סגל ורעייתו הרבנית אסתר"

10. בעת ההיא כיהן הגר"ש גורן כרב העיר ת"א-יפו, ועל כן פונה אליו הרב סגל, רב שכונת קרית-שלום בעיר, בתואר זה.

11. ר' לעיל הערה 11.

10

הרה"ר לארה"ק הרב הגר"ש גורן

הרב איסר יהודא אונטרמן (תרמ"ו-תשל"ו)

הרב הראשי לישראל, מח"ס שבט מיהודה

"בעז"ה. בין כסה לעשור ה'תשל"ו. ירושלים ת"ו.

כבוד הרה"ר לארה"ק הרב הגר"ש גורן שליט"א

שלום רב וגמר חתימה טובה,

רב תודות בעד מברק הברכה ששלח. המברך יתברך מאת הקב"ה בכל טוב ויזכה לחיזוקה של תוה"ק בארץ הקודש ולפעולות חשובות לחיזוק היהדות הנאמנה בקרב עם ישראל. באיחולי גמר חתימה טובה וביאת גואל צדק בימינו בקרוב.

איסר יהודא אונטרמן"

11

הגאון המפורסם בכל קצווי תבל

הרב עובדיה יוסף (תרפ"א-תשע"ד)

הראשון לציון, מח"ס יביע אומר

"ב"ה תל-אביב יפו (תשל"ב).

לכבוד ידידינו הדגול רב חביבאי הרב הגאון המפורסם בכל קצווי תבל כמהר"ר שלמה גורן שליט"א הרב הראשי וראב"ד לת"א-יפו ולרעייתו הכבודה, מנשים באוהל תבורך. ולכל הנלווים אליו, אהל ישרים יבורך.

הנני מתכבד לשלוח להדר"ג 'משלוח מנות', מתוך ידידות נאמנה והוקרה רבה. עם איחולינו הלבביים, יזכה ה' לרעות צאן קדושים מתוך שלוות הנפש וחדווה ושמחה, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה, באורך ימים ושנות חיים. ירום ונישא וגבוה מאוד ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

ידידו עוז נאמן אהבתו

ביקרא דאורייתא עובדיה יוסף

דרישת שלום חמה ולבבית, מרעייתי אל נוות ביתו היקרה מנשים באוהל תבורך. הנ"ל".

"כ"ח אלול תשל"ג

הגאון הרב שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לישראל

תל-אביב, שדרות דוד המלך

ברכותי הלבביות לשנה החדשה, שנת שלום ושלווה, שנת הרמת האדרת קרן התורה בישראל ובעולם כולו. תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

עובדיה יוסף, הראשון לציון, הרב הראשי לישראל"

12

גאון וגיבור

מברק תנחומים מאת הרב משה צבי נריה (תרע"ג-תשנ"ו)

ראש ישיבות בני-עקיבא בישראל, מח"ס צניף-מלוכה

"קבלו תנחומינו בהילקח מכם עטרת ראשכם הגאון המופלא. גיבור במלחמתה של תורה וגיבור במלחמתה של ארץ ישראל. בירושלים עיר עוז לנו תנוחמו. משה צבי נריה וביתו, כפר הרא"ה."

13

דמותו הענקית של האי גאון

מכתב עם פטירת הרב גורן מאת הרב ישעיהו משורר (תרע"ח-תשע"ח)

חבר בית הדין הגדול

"בס"ד,

לכבוד הרב הגאון האלוף הרב גד נבון שליט"א.

שלום וברכה רמ"נ [רב מאוד נכבד].

השתתפתי בהלווית מרן הגאון ר' שלמה גורן זצ"ל ונהניתי מאוד לשמוע את דברי ההספד של כבודו בבית הכנסת, דברים הקולעים למטרה בדברי האמת שבהם. השכלת והיטבת, באומנות רבה, לשרטט את דמותו הענקית של האי גאון זצ"ל, ואת דרכו בקודש וגאוניותו המופלגת בתורה, פעולותיו ומסירותו לכלל ולפרט, כאוהב ישראל ותורתו ומדינתו, ללא שיור באמת ובאמונה. כאחד מידידי המנוח הנני מוצא לנכון להביע לך את יישר כוח על דבריך הנפלאים והאמיתיים שעשו רשום על כל שומעים... בכל הכבוד הראוי, הרב ישעיהו משורר¹².

14

המלך שלמה

מכתב תנחומים במלאת שנה לפטירת הרב גורן, מאת הרב שלום משאש (תרט"ט-תשס"ג)

רבה של ירושלים, מח"ס שמש דומגן

"כ"ג חשוון ושמתי"י [שנת תשנ"ו] לעד זרעו

מטרות ניחומים וברכות ממרומים יחולו על משפחת הרה"ג העצום המפורסם, המלך שלמה גורן זצ"ל. רעיה מהימנא ובנה ובתה היקרים בפקידת שנתו. ידידים ואהובים יקרים!

למסיבת רגלי העייפה לא יכלתי להפיק זממי להיות את שאהבה נפשי בפקידת השנה בתל אביב, אמנם לבי ומחשבתי עמכם ומעולם לא נשכח את כבוד הרה"ג זצ"ל. חכמתו העצומה וחיבוריו הנפלאים מהיחידים שבדור. נפלאה אהבתו וחיבתו אלינו וזכרו לא ימוש מפינו לעולם וזכותו תחופף על רעייתו הרבנית הנאמנה ועל בנו ובתו וחתנו הנחמדים והיקרים ועלינו ועל כל ישראל אמן. ואם יעזרני האל אשתדל לעלות למקום מנוחתו ביום ראשון להר הזיתים.

יה"ר שלא תוסיפו לדאבה עוד. החותם בברכת ניחומים שלום משאש" [מקום החותמת].

¹². ד"ר משה גברא, הרב הגאון רבי ישעיהו משורר זצ"ל: חייו ותורתו, המכון לחקר חכמי תימן, ב"ב, תשע"ח, עמ' 370.

לאורו נלך

לדמותו של מו"ר הגאון הרב משה צבי נריה

בראשית דברינו לזכרו של מו"ר הגאון הרב משה צבי נריה זצ"ל נתבונן בפסקה מופלאה שכתב אודות רבו הגדול, מרן הרב קוק זצ"ל, ובה תיאר את מפעל ההצלה הרוחני של מרן הרב.

הרב נריה הגיע לארץ-ישראל בשנת תר"צ, בהיותו בחור צעיר כבן שבע-עשרה, לאחר שהרב צבי יהודה טיפל בסרטיפיקטים שאפשרו את עלייתו ויציאתו מרוסיה הרשעה. אלו היו חמש שנותיו האחרונות של מרן הרב. הוא זכה ללמוד אצל הרב חמש שנים בלבד, ומחמש השנים האלה יצאו כעשרה ספרים ועשרות אלפי תלמידים.

ישנו תיאור מיוחד של המפגש הראשון של הרב נריה עם הרב קוק, סמוך להגעתו ארצה באונייה, כיצד הוא דבק ברב קוק, רבה הראשי של ארץ-ישראל, והוא פליט שמגיע מרוסיה לחסות בצלו. וכך הוא כותב:

נכנסתי לבית הרב דקה לפני הבדלה. הרב עמד וכוס ההבדלה בידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת כבוד, והוא מורם, גבה-קומה, עיניים גדולות מהורהרות, השטרמימל הגבוה נוסח אדמור"י פולין על ראשו, והאווירה כולה אווירה של חרדת קודש. פתאום ראיתי לפני דמות של רבי, של אדמו"ר עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. התרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו.²

* שיעור לזכרו של מקים עולה של תורה בישראל, מו"ר הגאון הרב משה צבי נריה זצ"ל, בית המדרש הקהילתי ביישוב נריה, "אז-איתם", י"ט כסלו תש"פ, במלאת כ"ד שנים לפטירתו.

1. או כפי שנהג לכתוב: נריה, במשמעות של - נרי ה'.

2. הרב צבי שינובר (עורך), האור הגדול: 70 שנה ליישובות ולאולפנות בני עקיבא ת"ש-תש"ע, מרכז ישיבות בני עקיבא, ירושלים, תש"ע, עמ' 23. בהזדמנות אחרת הרחיב הרב נריה קצת יותר: "... כאשר ראיתי את הרב בפעם הראשונה, הרושם שהוא עשה עלי היה חווייה מיוחדת מאוד. מספר ימים לפני כן הגעתי באונייה קטנה מרוסיה הסובייטית [כ' תמוז תר"צ], ירדתי מהאונייה ביפו והייתי צריך להתעכב בגלל זריקות שנתנו לנו נגד מחלות שונות, לבסוף גמרנו ועליתי ירושלימה - שבת ראשונה בישיבה. במוצ"ש אחרי הבדלה נסעתי מקרית משה לבית הרב בכדי להודיע לו על בואי לישיבה, אך הייתי צריך לחכות משום שהרב העביר שיחה ארוכה בסעודה שלישית. בסיום תפילת ערבית כולם נכנסו לחדרו של הרב לשמוע הבדלה. בכניסתי ראיתי מחזה מרשים

זה היה הרגע, זאת הייתה הנקודה שחיברה אותו אל הרב, מעמד ההבדלה אצל הרב, לא צריך יותר מילים, זה הספיק.

כבר בשנת האבל הראשונה לאחר פטירת הרב הוא חיבר ספר על משנתו³, ובאותה העת הוא מספיד את הרב ומתאר את השפעתו הרוחנית על צעירי הדור (בשדה-הרא"ה,

ת"א, תשמ"ז, עמ' 79):

הוא הצליח ראשית כל בנו. אותנו הציל! אלמלא מחשבותיו ודבריו, דרכיו ומעשיו, הרי גם אנו היינו בין התועים והמתעים: גם אנו חס ושלום היינו מתרחקים והולכים. "אנו" זה כולל ציבור גדול ורחב. כי עברו עלינו ימי גאות ושפל והיינו מסוערים עד תהום הנפש. כי נמשכנו בכוחות איתנים אל מעבר למחיצות, מחוץ לתחומים, ואיש לא האיר את דרכינו בנתיבות אלו לאמור לנו: זה הדרך לכו בה [...] והוא היה הראשון אשר דיבר אלינו בשפה חדשה, ואשר הראה לנו כי המחיצות שנראו לנו צרות מקיפות את הכול, וכי התחומים רחבים. כל שאיפותינו, חזון לבבנו ומשאת נפשנו, את הכול נוכל למצוא בפנים, בתוך תחומי המחשבה האלהית ובתוך מעמקי ארחות המצוות המעשיים. ואין סתירות ואין ניגודים בינם לבין מהלכי התחייה הלאומית והתיקונים החברתיים...

מאוד. הרב עומד בבגדי שבת חגיגיים, על ראשו השטריימל המפורסם שכולכם מכירים מהתמונות וכוס הבדלה בידו. פני הרב היו מרשימים מאוד, עיניו הגדולות המורחבות, הרצינות והרוממות, האווירה הייתה אווירה של קדושה וכולם עומדים מסביב לרב בחרדת קודש. עד היום אני זוכר את ראיית פני הרב שהרשימה אותי כל כך..." (שיחה לג' אלול תשנ"ה, שישים שנה לפטירת הרא"ה קוק, מרכז ישיבות בני"ע).

3. משנת הרב, בהוצאת ארגון בני-עקיבא, תרצ"ו. בהקדמת הספר כתב הרב נריה: "עם סוף שנת אבלו של רבנו הקדוש זצ"ל, שרויים אנו באינות על חללינו הקדושים; נתונים אנו במצב איום של דכדוך ושברון, ומורגש מאוד חסרונו של אדיר האמונה אשר היה מגבירנו בקולו. גדולים הזעזועים ונורא הסבל, ואדם אין בארץ לעודד ולנחם. צופה הישועה ורואה האורות באופל לוקח מאתנו בטרם יבואו ימי הרעה וספינתנו מטרפת ללא קברניט. ואין לנו שיעור אלא התורה הזאת, תורתו אשר רב כוחה לעודדנו באמונה הרבה הבוקעת ועולה הימנה ודבריה הנשגבים והמשגבִים. עם ישראל התגבר תמיד על צרותיו מתוך השתקעות גמורה בתוך ספרו ומתוך התייחדות ודבקות באלהיו, ואם לא זכינו שיהא רבנו זכר צדיק וקדוש לברכה עצמו משמיענו את דבר אלהים ומורנו את דרכי עבודתו, הרי מפתחות ספריו מסורים בידינו, ואורו גנוז באותיותיהן ותגיהן. נצאה נא אפוא ונלכה לאור נשמתו אשר נגנזה במשנתו, ובימים אלה אשר צל המוות פרוש עליהם וישועה רחוקה מאתנו, יהיו נא לנו דבריו הקדושים למקור חיים ומעייץ ישועה. זכותו תגן עלינו".

במילים אלו הספיד הרב חנן פורת ז"ל את מורו ורבו, הרב משה צבי נריה שנפטר ביום י"ט בכסלו תשנ"ו, הוא השתמש באותן מילים⁴ שכאלו נכתבו אתמול ומהוות ביטוי של דור שלם.⁵

לצערי הרב, לא זכיתי לראות את הרב נריה, ללמוד אצלו או להכירו, אולם זוכרני את יום פטירתו. הייתי אז נער צעיר בחטיבת הביניים בישיבת נחלים, מהחמישית ומעלה נסעו להלווייתו שנערכה בכפר־הרא"ה, בעוד שחטיבת הביניים נשארה ללמוד בישיבה. אני זוכר את החבר'ה מהתיכון הולכים לאוטובוסים באותו יום סגרירי וכאשר שאלתי את מקצתם לאן הם נוסעים, השיבו: להלוויה של הרב נריה בכפר־הרא"ה. לא ידעתי אז במי מדובר... אחר כך, לאחר כמה חודשים של לימוד

4. והיה כנגן המנגן : פרקים מעולם הניגון של הרב משה צבי נריה, ירושלים, תש"ס.
5. כתב תלמידו של הרב נריה, הרב זלמן ברוך מלמד: "אתמול, י"ט בכסלו, ליווינו למנוחת עולמים את מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל. גם אני, כרבים אחרים, זכיתי בימי נעוריי ללמוד בישיבת בני־עקיבא בכפר־הרא"ה ולהיות תלמידו של הרב נריה זצ"ל. ואני כתלמיד רוצה לספר לכם מה נתן לנו הרב נריה. הרב נריה חינך אותנו לשאוף לשאיפות גדולות, שאיפות חלוציות, רוחניות. לשאוף לעשות מהפכה רוחנית בישראל, להרבות אור של אמונה ואור של תורה בישראל, לקרב רחוקים, לתקן עולם במלכות שדי. ואנחנו, נערים צעירים המחפשים אתגרים, בחורים מלאי מרץ נעורים, 'נדלקנו'. וכבר אז, בכפר הרא"ה, בהיותנו בני 14-15, גמלה בלבנו ההחלטה להמשיך בלימוד התורה בדרך שהרב נריה כיוון אותנו, בדרכו של מן הרב קוק זצ"ל. ללמוד וללמד, לשמור ולעשות.

איך הצליח הרב נריה בחודשים מועטים להפוך אותנו לבני ישיבה? זה היה רק ברוח אישיותו המיוחדת שהיתה מלאה באהבת־תורה ויראת־שמים. הוא הקריין מתוכו חום שמשך אותנו אליו. התפילה הנפלאה שלו בימים הנוראים לפני העמוד הרימה את כולנו לגובה נפלא, וכולנו נסחפנו אחריו. כך בתפילה וכך ביחס ללימוד־התורה. הוא משך אותנו אחריו לאהבת־תורה, לדבקות, להתנדבות לאידיאלים. רצינו להיות כמוהו. זה היה חלומם של תלמידים רבים להיות כמו הרב נריה. השאיפות שהרב נריה נטע בנו באותם ימים, הן היו הבסיס שעליו נבנו אחר־כך כל הקומות הרוחניות הגדולות של תלמידיו שגדלו ונעשו למרביצי תורה ברבים. וכך, בכל שנה, נטע הרב נריה עוד נטיעות אידיאליות של אהבת־תורה ושאיפות תורניות גדולות בקרב מחזור חדש של תלמידים. שנה אחר שנה במשך עשרות שנים. והפירות החלו לעשות פירי־פירות ופירי־פירי־פירות. והרב נריה נשאר צעיר ברוחו והמשיך בכל שנה ללכות את אש התורה ואש אהבת ישראל בקרב התלמידים הצעירים. הוא העמיד את התלמידים על המסלול העולה למעלה, והשאר הוא בבחינת "ואידך זיל גמור". העמידה על המסלול הנכון כבר מבטיחה את כל ההמשך. אשריך, מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל, שזכית להביא לכך שכל־כך הרבה תלמידים ימשיכו ויגדלו בתורה וביראה ויהיו למרביצי תורה ומאירי אור־אמונה בכל אתר ואתר. אור תורת ארץ־ישראל, תורה מלאה תקווה, מלאה בחזון, תורת התחייה של העם והארץ. אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו" (ערוץ 7, כ' בכסלו תשנ"ו, תודתנו לרב הראל כהן על מסירת הדברים).

והיכרות עם דמותו ופעלו של הרב נריה בישיבה ובתנועת הנוער ולאחר חודש הארגון, זכינו להיקרא בשם "שבט נריה" בבני-עקיבא.⁶

זה אולי הסימן הגדול של הצלחת המפעל האדיר שהקים הרב נריה. אתה תלמיד בישיבה-תיכונית וזה כבר חלק מהחיים הפשוטים והמובנים מאליהם לכל נער דתי במדינה, ואתה אפילו לא יודע בזכות מי היא קיימת במתכונתה הנוכחית. זו כבר לא תופעה חדשה, אלא נדמה כאילו הישיבות האלו קיימות "כימי השמים על הארץ", זו אינה פעולה של מישוהו אחד אלא תנועה חינוכית רחבה ואיתנה.

במבט לאחור, אני יכול להעיד על עצמי שבהרבה מאוד מובנים, הנני היום שומר תורה ומצוות בזכות מפעליו החינוכיים של הרב נריה. אני יודע להיכן הייתי יכול להגיע בשנות הנעורים בלי תנועת בני-עקיבא, ודאי וודאי בלי ישיבת בני-עקיבא, וכן על זה הדרך. כמוני ישנם עוד אלפים ורבבות שהאיש הזה, שחרט על דגלה של הישיבה את הסיסמה: "הבה נפיץ את האור הגדול, את אור התורה", שינה את חייהם מן הקצה אל הקצה.

"שיבת בני-עקיבא תקום"

כשהקים את ישיבת כפר-הרא"ה, היה הרב נריה בחור צעיר בן עשרים-וחמש ועדיין רווק, אך הוא עשה מעשה נועז מול כל הממסד של אותם הימים. הלך כנגד הנהגת תנועות המזרחי והפועל המזרחי וכנגד הנהלת תנועת בני-עקיבא, שכולן כיוונו באותם הימים את החניכים אך ורק לדבר אחד – להגשמה חלוצית ולחיי קיבוץ. הרב נריה הלך כנגד הזרם וסבר שלימוד התורה והעמדת תלמידי-חכמים היא הגשמה חשובה לא פחות. יתרה מכך, התורה אף יוצרת חלוצים מזן חדש.

⁶ הנה מקום אתי לצרף כאן מכתבה של אשת-חבר, הרבנית רחל נריה ע"ה, לחברי שבטנו בסמיכות לקבלת השם החדש: "בס"ד, ט"ו כסלו תשנ"ז. לכבוד חברי בני עקיבא שבט נריה, סניף כפר גנים. ברכת ד' עמכם! מאוד יקרים! התרגשתי למקרא מכתבכם, ואני שמחה שאתם יודעים להעריך את השם שהנכם זוכים לשאת אותו לאורך ימים ושנים בע"ה. יהי רצון שתפילתכם תתקבל ושכל אחד מכם וכולכם יחד תהיו ראויים לשאת את השם הזה. מצרפת אני מספר חוברות על בעלי זצ"ל בשם 'המחנך', ומקווה שזה ישמש אתכם בספרייה שלכם, בברכה נאמנה, יברככם ד', רחל נריה".

ברשותכם, נקרא מתוך ספר שראה אור לפני כעשור, במלאת שבעים שנה למפעל ישיבות בני-עקיבא⁷, דברים שאמר הרב נריה בשנת תשכ"ה במלאת חצי יובל למפעל ישיבות בני-עקיבא (האור הגדול, עמ' 16)⁸ והם נצרכים לשם הבנת יסודותיו של המפעל כולו:

"והנה התגברנו על חבלי-יצירה ראשונים, ונוצרה ישיבה בעלת אופי משלה – בית מדרש לנוער שכולו ישראלי. נקבע נוסח מקורי, הווי ישיבתי ממוזג מכמה יסודות: דרך הלימוד הליטאי, סדר היום והרצינות הפנימית של ישיבות המוסר, חמימות חסידית וערנות חלוצית" – אלו ארבעת הזרמים הרוחניים שבדמותם ובצלמם ייסדו הרב נריה והרב צוקרמן את ישיבת כפר-הרא"ה, "אם הישיבות התיכוניות".

והוא ממשיך ומתאר את ההווי הישיבתי –

"השיחה בין קבלת שבת וערבית, השירה בתפילה, הריקוד הנלהב לפני קידוש, השירה המגוונת בסעודת ליל שבת, הניגון השקט והכובש בשעת רעוא-דרעווין – הקשר הישיר עם כל תלמיד ותלמיד והיחסים הפשוטים. ועל כל אלה, חופפים רוחו ודברו של מרן הרואה הגדול – הגראי"ה קוק זצ"ל" – זו הייתה יצירה חדשה, "יצירה עצמית ישראלית" (אורות, ארץ-ישראל, ג) של "תורת ארץ-ישראל".

על מבנה הכיפה בישיבת כפר-הרא"ה חקק הרב נריה בעט ברזל את המשפטים הללו של מרן הרב:

- א. "אין שום נשמה בודדת, גרגרית, גדועה בכל ההוויה, אלא הכל משורג וארוג" (אורות-הקודש ח"ב, עמ' שלט). תחשבו על נער בן ארבע-עשרה וחצי שמגיע ממעברה או משיכון עולים, ופתאום נתקל בכזה משפט.
- ב. "הנשמה הפנימית של כל המצוות כולן תלויה היא בארץ-ישראל" (מועדי הראי"ה, פרק טו; חיי הראי"ה, פרק ה; ליקוטי הראי"ה ח"ג, עמ' 322-323).
- ג. "אין השכינה הכללית שורה אלא בעם מלא גבורה עושר וקוממיות..." (הקדמה לשבת-הארץ).

7. הרב צבי שינובר (עורך), האור הגדול: 70 שנה לישיבות ולאולפנות בני עקיבא ת"ש-תש"ע, מרכז ישיבות בני עקיבא, ירושלים, תש"ע.

8. מתוך הרצאה בכינוס של הוועד-הפועל המזרחי, זרעים, אדר א' תשכ"ה.

ד. "ממעמקי החיים מתנוצץ בכל רגע אור חדש של תשובה עליונה" (אורות- התשובה ד: יא).

אלו היסודות – האחדות הכוללת, השראת השכינה קיום המצוות ובניין הגוף בארץ- ישראל.

גם בשיבת נחל-יצחק – "נחלים", ישיבת בני-עקיבא השלישית, הלך הרב יוסף בא- גד, ראש הישיבה ומייסדה⁹, בעקבות הרב נריה בכיוון הזה של "כותלי בית-המדרש ויכוחו" (ב"מ נט, ב), ועל קירות בית-המדרש הגדול נכתבו ארבעה משפטים:

א. ציטוט של הסבא מקלם, הרב שמחה זיסל זיו, מחכמי תנועת המוסר: "הישיבה היא בית שממסד עד טפחות – מחנכים בה אדם".

ב. מתורת תלמידי הגר"א: "אם אין האדם משתדל לעלות תמיד מעלה מעלה, על כרחו ירד מטה מטה" (אבן שלמה ד: ט).

ג. מתוך תורת מרן הרב: "הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה, אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה..." (ערפלי טוהר, עמ' לט; שמונה-קבצים ב: צט) ו"מדינת ישראל יסוד כיסא ה' בעולם שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד, שזהו באמת האושר היותר עליון" (אורות, אורות ישראל ו: ז).

בתור נער צעיר בכיתה ז' אלו המשפטים שאתה רואה כל בוקר לפני התפילה בכניסתך לבית-המדרש, וזה מחלחל לאט לאט. כך היה עוד לפני שהמציאו את ה"סטיקר" (דבקית). היום יש כבר לוחות קיר ואמצעים יותר משוכללים.

ישיבת כפר-הרא"ה בראשיתה הייתה בניהול משותף של הרבנים ושל ועד התלמידים, וכפי שכינה זאת הרב נריה: "רפובליקה של תורה"¹⁰. מי שניהל את הישיבה היו התלמידים עצמם וכל החלטה התקבלה מתוך התייעצות עמם, כיאה לחברי תנועת נוער שיתופית באותם ימים. הרב נריה התבטא פעם ואמר שנערים

9. "בשבת חנוכה [תשט"ו], אחת מהשבתות שארגנתי לחניכיי בשיבת כפר-הרא"ה, הטיל עלי הרב משה צבי נריה זצ"ל להקים ישיבה בבית קטן שנתרם לו על ידי הגב' פרלמוטר ע"ה במושב נחלים אז הוא הסביר שאדם שהצליח להטמיע בסניף בני-עקיבא בירושלים רוחניות ואווירת התעלות עד שראויים חניכיו להיקרא "בני רבי עקיבא", ראוי הוא להקים ישיבה שתהיה בית שממסד עד טפחות מחנכים בה אדם (הסבא מקלם)..." (הרב יוסף בא-גד, נחלי בא-גד החדש ח"ב, תשע"ב, עמ' 310).

10. הרב אברהם צוקרמן, ואלה תולדות הישיבה, עמ' 30-32.

רעבים הנתונים בקשיים של אותם ימים, אין סיכוי שהם יתמסרו לתורה אם זה לא יבוא מהם. הייתה לו החכמה לשתף אותם בהנהגה.

אחד הסיפורים המשעשעים בהקשר לכך אירע כאשר הישיבה הייתה כבר בת חמש שנים וכנהוג בימי בין המצרים הרב נריה לא התגלה, וכתוצאה מכך גדל זקנו והחל דיון שלם אודות הזקן של ראש הישיבה. האם הם רוצים ראש ישיבה עם זקן או לא. הרב נריה החליט להעלות להצבעה את העניין ונמנו וגמרו שהם מעוניינים בראש ישיבה עם זקן, אבל כיוון שזה זקן של אבלות – הרב נריה יגלחו ויחזור ויגדלו לשם ראשות הישיבה...

פעם ביקר בכפר-הרא"ה האדמו"ר מויז'ניץ, ה"אמרי-חיים"¹¹, הוא התפעל מיראת השמים של הבחורים אבל העיר לרב נריה שמפריע לו מאוד גידול הבלוריות. כידוע, אצל החלוצים ובתנועות הנוער גידלו בלוריות בזמנו, "יפי הבלורית והתואר", אבל החסידים לא נהגו בזה... הרב נריה השיב לאדמו"ר: שמעתי מאבי עוד ברוסיה שאם אתה רואה מישהו טובע בנהר אל תמשוך אותו מהצוואר, תמשוך אותו בבלורית... וכך, אנחנו תופשים אותם בבלוריות...¹² ופעם אחרת, ביקר החזון-אי"ש בכפר-הרא"ה ואמר לרב נריה: "תדע לך שהבחורים שלך יראי שמים".

"יד אחים לנם שלוחה הנוער החביב"

אם הרב נריה היה רוצה בכך, הוא יכול היה להיות אחד מגדולי ראשי הישיבות הלבדניים שבדור וכך גם מבחינה הגותית, אבל, הוא מסר נפשו עבור כלל ישראל. כבר בגיל צעיר מאוד היה בר אוריין גדול, בעל כישרונות נעלים ומידות תרומיות, הוא למד אצל גדולי תורה ברוסיה במסירות נפש ובמיוחד בישיבה במינסק ואצל הרב מרדכי פיינשטיין בשקלוב. כשהגיע לישיבת מרכז-הרב, דעתו של הרב קוק לא הייתה נוחה בהתחלה ביחס לפעילותו בבני-עקיבא. הרב סבר שהוא עדיין צריך ללמוד, גם הרב צבי יהודה אמר לו: "משה צבי, אתה צריך עוד לשבת ללמוד", אבל ממעמקי נשמתו הוא נקרא "לפעול עם אל".

11. הרב חיים מאיר הגר מויז'ניץ (תרמ"ח-תשל"ב).

12. מאורות נריה – חנוכה ופורים, עמ' 119.

בספר שחר אורו, שנערך מתוך יומניו האישיים שנכתבו בשנות נעוריו, הוא תיאר את הלבטים הכבדים שלו באותם ימים¹³. הוא היה נער צעיר בן שבע-עשרה שהגיע מרוסיה הקומוניסטית ששם אסור ללמוד תורה, ומשום כך הוא מסר את נפשו וכבר מגיל שמונה-תשע החל נע ונד בדרכים, חי בתנאי מחתרת בשביל ללמוד תורה, והנה כשהגיע לארץ-ישראל וראה כאן עולם הפוך – תורה מונחת בקרן זווית וכולם הלכו אל הקומוניזם. הוא לא יכול היה להשלים עם הדבר הזה והחליט לצאת למערכה.

בקיץ תרצ"א הרב נריה הבין בסערת נפשו שהוא לא יכול לשבת עכשיו בשקט בישיבה ורק ללמוד, והתחיל להגיע בלילות שבת לתנועת הנוער החלוצית דתית בני-עקיבא. בני-עקיבא של אותם ימים אינה בני-עקיבא של היום, רחוק הרבה מאוד. הרב נריה התחיל למסור שיחות ולהיכנס לפעילות בתנועה ביחד עם ר' יחיאל אליאש ז"ל, מייסד התנועה, ועם הזמן הוא הרגיש שהוא נשאב לפעילותה. היה לו כושר ארגוני, כושר דיבור נפלא, שאר-רוח מיוחד וידע תורני מתאים, וכאשר ראה את הנוער הזה הוא הבין שזהו המחסום האחרון בפני החילון.

צריך לזכור שתבערת הכפירה והבערות כילתה כל חלקה טובה באותם ימים. אם המבצר הזה של הנוער הדתי היה נופל, המשמעות הייתה שכל כוחות התחייה הצעירים והרעננים של היישוב החדש נפלו כפרי בשל לידי האתאיזם המטריאליסטי (כפירה חומרנית) והוא לא היה מוכן להשלים עם העניין הזה, ה"הנני" הפנימי שלו לא נתן לו מנוח, וכך, לאט לאט, הוא החל להקדיש לפעילות הזאת יותר ויותר זמן והיה מצוי במתח אישי רב, האם הוא נוהג כשורה או לא, ועל כן, הגיע להתייעץ עם מורו ורבו הרב קוק¹⁴ ואחר כך פעל לייסוד סניף גדול של התנועה בפתח-תקווה, בערי השרון, ועל כך אמר לו הרב קוק, אחרי שהיו לו הרבה חששות כיצד הרב יקבל את זה: "אין לך דבר קדוש מזה"¹⁵. בחודש ניסן תרצ"ד התכנסה ועידה ארצית של מדריכי בני-עקיבא ולקראת הועידה הרב כתב את מכתבו המפורסם: "ליקירי לבכי בני-עקיבא" (מאמרי-הראי"ה – מכתב לבני-עקיבא).

13. שחר אורו – הרב משה-צבי נריה זצ"ל: פרקי ראשית – מעמק הבכא הרוסי לראש גבעה בכפר הרואה, ירושלים, תשס"ב.
14. ר' "על יחס מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לתנועת בני עקיבא", בשדה הראי"ה, תשמ"ז, עמ' 565.
15. שם, עמ' 574. אודות יחסו של הרב נריה לתנועת בני עקיבא ר' הרבנית רחל נריה, "דמותו האחת", עמודים, 611, עמ' 295-297; הרב פתחיה נריה, "נר לרגלי דברך": קווים להארת דמותו ודרכו של הרב מ.צ. נריה זצ"ל", צהר, ט, עמ' 105-118.

למעשה, הרב נריה הוא זה שהנחיל את משנתו של הרב קוק לחברי תנועת המזרחי והפועל המזרחי. לולי הרב נריה היו מתפתחות משנות רוחניות חלופיות. היה זרם של בורגנים דתיים – המזרחי, והיו החלוצים – הפועל המזרחי. בתחושה העצמית זה היה כמו הציונות החילונית, רק "עם כיפה", עם קיום מצוות, אבל לייסד מהלך רוחני של תחיית הקודש, של "דגל-ירושלים", זה לא היה בעולם בכלל.

הרב צבי יהודה יצר את "כתבי-הרב", את הספרים שמהם לומדים את משנתו, והרב נריה יצר את "תלמידי הרב", את אלו שבחייהם הגשימו את חזונו.

"בשדה-הראי"ה"

יתרה מזאת, גם את דמותו האישית של הרב הציל הרב נריה מפני השכחה. ללא ספרי הביוגרפיה המפורטים, כעשרה כרכים המתארים את הרב מזוויות רבות¹⁶, דמותו האישית של הרב הייתה נשכחת עם השנים.

שמעתי ממו"ר הרב אלישע וישליצקי זצ"ל¹⁷ שהמיוחד בספריו של הרב נריה הוא שאין בהם "מופתים" – לא כתוב כיצד הרב פקד עקריות, ריפא חולים, הוציא דיבוקים – אלו דברים שהתחילו להיות נפוצים דווקא בכתיבה המאוחרת אודות הרב בשנים האחרונות, אצל הרב נריה כל זה לא מוזכר, אלא רק דברי תורתו של הרב, מידותיו, ארחותיו וקשריו עם גדולי תורה. מתאים מאוד לרב אלישע לשים לב לעניין הזה.

הרב שאול ישראלי כתב אודות אחד מספריו של הרב נריה¹⁸ שבהתחלה הוא חשש שמעריך-חסיד של הרב יכתוב את הביוגרפיה שלו, שמא "האהבה תקלקל את השורה", אולם בסופו של דבר הספר גרם לו להרגיש שוב במחיצתו של הרב.

הרב נריה, מעבר לכך שהיה "אבי דור הכיפות הסרוגות"¹⁹, היה גם "אבי דור המגבעות הסרוגות"²⁰ – ישיבות בזיכרון-יעקב, בבני-ברק, בתפרח, עזתה, אופקים,

16. משנת-הרב, הרב, מועדי-הראי"ה, חיי-הראי"ה, טל-הראי"ה, ליקוטי-הראי"ה (ג' חלקים), בשדה-הראי"ה, שיחות-הראי"ה. ואף ביתר ספריו משוקעים דברים רבים מתורת רבו הגדול.

17. שיעור מתוך הקלטה.

18. מוזכר אצל הרב נחום נריה, בהקדמתו למהדורת תשע"ה של ספרי הרב נריה.

19. ר' ד"ר מרדכי מרמורשטיין, אבי דור הכיפות הסרוגות: הרב משה צבי נריה: הגותו, פועלו ומקומו בעיצוב האתוס הציוני דתי, קרית ביאליק, תשע"ה.

20. הרב נריה סבר שיש "לכוון כל בוגר לפי נטייתו" (ר' מאורות נריה – חנוכה ופורים, עמ' 118-119) וכך השיב הרב נריה למבקרו בעניין זה בשעתו בביטאון בנ"ע זרעים: "היינו רגילים שאצלנו

מקומות תורה רבים בציבור החרדי התבססו בראשיתם לא על יוצאי ישיבת פוניבז' לצעירים, אלא על יוצאי ישיבות בני־עקיבא. הגרעין הליטאי המקורי היה יחסית קטן והמעטפת הרחבה הייתה בנויה על בוגרי הישיבות התיכוניות, כל זאת עד להקמת ישיבת כרם־ביבנה ומסגרות המשך נוספות ברוח תנועת בני־עקיבא.

היה זה אילוף, עקב קרוב לעשרים השנים שבהן התמקד הרב צבי יהודה בעיקר בעריכת והתקנת כתבי־הרב לדפוס, בביתו שבשכונת גאולה, החל מפטירת הרב בשנת תרצ"ה ועד לאחר פטירת הרב חרל"פ בשנת תשי"ב. בשנים אלו, ישיבת מרכז־הרב הלכה והידלדלה וכמעט נסגרה. המשמעות העתידית הייתה שכאשר הישיבות התיכוניות קמו, לא היו כמעט ר"מים ציוניים בנמצא, ונאלצו להישען על עולם התורה החרדי. כך שבזמנו, עולם התורה החרדי בנה את עולם התורה הציוני בכוחות הוראה, ועולם התורה הציוני בנה את עולם התורה החרדי בכוח אדם.

המשמעות הנוספת שאנו רואים כיום היא שמשכת הגיל של מרן הגר"א שפירא זצ"ל ועד מורינו ורבותינו, הרב דב ליאור והרב יעקב אריאל, יש בערך עשרים שנה. הסיבה לכך שאין לציבור הלאומי "גדולים" בני 90-95 כיום, כפי שישנם בציבור החרדי, נעוצה בכך שבשנים ההם ישיבת מרכז־הרב כמעט ונסגרה. הרב נריה ידע מה תהיה המשמעות העתידית של כך, ואחרי ה"התנתקות" כולנו הבנו גם כן²¹.

הולכים לאיבוד תמיד לצד שמאל. מוטב שילכו ל'איבוד' גם קצת לימין. ולא עוד, אלא שהמשמאילים אבדתם גמורה היא, ואילו המימינים אבדתם זמנית בלבד. הם ימצאו את הדרך אלינו ויבואו ברכוש גדול. אם יש מקום לאכזבה בשטח זה, הרי זה מן העובדה, שלא כל החברים הכישרוניים הלכו לישיבת חברון" ואכן, לימים התבטא הרב נריה בעניין זה מתוך פרספקטיבה ארוכת טווח (ראיון לחגי סגל בכתב העת נקודה בשנת תשמ"ט): "חלק מהתלמידים שהלכו לחברון ולישיבות חרדיות אחרות חזרו אלינו והביאו עמם רכוש תורני חשוב. גם אלה שלא חזרו הביתה אינם לוקים באותה ראייה מסולפת ועיקשת שדרכה רואים חבריהם את המחנה שלנו. רובם זוכרים אותנו לטובה ואף אומרים שהודות לנו הגיעו לעולם התורה" ("לא באתי לכפר הרא"ה להקים ישיבה אחת", מקור ראשון, י"ז כסלו תשפ"א).

21. כתב תלמידו של הרב נריה, הרב הראל כהן, מנהל מכון נזר־דוד, לאחר חורבן חבל קטיף: "אני נזכר כל העת בדבריך בלווייתו של מרן הרצי"ה עליהם חזרת פעמים רבות, כי העשרים שנה מאז פטירתו של הרב מרן הראי"ה ועד שהרב צבי יהודה זצ"ל יצא מחדר תלמודו והרבה את הספסלים בישיבת מרכז־הרב, עשרים שנה אלו יעלו לנו ביוקר. דבריך מוארים עכשיו באור חדש. הסברת שבין הדור שלך, של הרב ישראלי, ועד לצעירים שבאו למרכז־הרב וחבשו את ספסליה חלפו עשרים שנה. אין בוגרי מרכז־הרב כמעט בין גיל 70 ל-90. הם כל כך חסרו לך אז ועוד יותר חסרים לנו היום. הנה עכשיו אנו משלמים את המחיר. כמו שאמרת: 'זה עולה לנו ביוקר'. נשארנו יתומים מרבתינו. חסד עשה עמנו הקב"ה שעדיין נמצא עמנו מרן הגאון הרב אברהם שפירא

מחנך לדורות

חכמת החינוך היא מלאכה חשובה וקשה וכמו במלאכת המשכן היא מצריכה אנשים שהם "חכמי לב" (שמות כח א). חסד גדול עשה הקב"ה עם ישראל בכך שנתן לנו אנשים כאלו בכל דור. ישנם הרבה תלמידי-חכמים שיכולים להיות ראשי-ישיבות, הם יכולים לתת שיעור ולחדד סברות, אבל לקחת נער צעיר שנמצא בעולם רוחני אחר, לפעמים אפילו מנוכר, ולהקנות לו את החמימות הזאת של התורה, את המתיקות של התורה ביחד עם השאיפות של המסירות נפש לכלל ישראל ולא רק לישראל, ולהתמיד בכך, לא יום ולא יומיים, לא שנה ולא שנתיים, אלא עשרות שנים, "לא כהתה עינו ולא נס לַחַה" (דברים לד ז) – להיות ראש ישיבה שהכישרון הייחודי שלו הוא להיות מחנך – זאת אין הרבה בנמצא. הרב נריה היה כזה. הוא זכה לעצב דור ודורות, רק מכוח האמונה הגדולה שלו "הגדולה שבמהפכות – המהפכה שבלב"²².

כשהישיבה בכפר-הרא"ה קצת גדלה והתבססה, הוא היה חותך בבשר החי שלה בשביל להקים ישיבה נוספת במקום אחר. הוא היה לוקח חבר'ה מהישיבה עם הר"מ שלהם ושולח אותם הלאה. אתם יודעים כמה קשה למצוא ר"מ טוב, להכשיר אותו, ללוות אותו בשנים הראשונות, לעבור אתו את כל חבלי הלידה? ובאותו האופן: לקחת את העילית של הישיבה, תלמידי השנתונים הגבוהים, אלו הבחורים שהשקעת בהם וטיפחת אותם והם בשלים לתת פירות בישיבה שהשקיעה בהם, לקחת אותם ולשלוח אותם להקים מקום חדש ולהתחיל אצלך שוב עם החמישית מההתחלה – לשם כך צריך הרבה מאוד מסירות נפש. המסירות נפש ואהבת ישראל הגדולה הזאת שבה אני מוכן למסור את נפשי בשביל שלכלל ישראל יהיה טוב – זה היה הרב נריה.

[שליט"א]. הוא ממשיך בתוקף את פסק ההלכה של סירוב לפקודת ההחרבה והגירוש האכזרי, אותו קבעתם יחדיו שאם זכרוני אינו מטעני אתה הוא שניסחת אותו" (דברים ליד ציון הקבר אצל מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל במלאת עשור לפטירתו, כסלו תשס"ו). מאידך הרב נריה העריך את מאמצי העל שהשקיע הרב צבי יהודה בעריכת כתבי אביו, וכפי שאמר: "... אלמלא המאמץ העל-אנושי, הריכוז העל-אנושי של קרוב לעשרים שנה שבהן הרב ר' צבי יהודה ז"ל התרכז ממש בסתר אוהלו ועסק רק בזה, אלמלא הוא, הרי כל אלו שמנסים לגמד את אישיותו של הרב ושמתאמצים להתעלם ולהעלים את גדלותו התורנית היו מצליחים..." (ליקוטי-הראי"ה ח"ג, מהד' תשע"ה, עמ' 212).

22. צלה בר-אלי, מן הפנקס הפתוח: אמרות, הגיונות והדרכות הרב משה-צבי נריה זצ"ל, משכל, תשס"ח, עמ' 13.

מי שרוצה היום להבין קצת מי היה הרב נריה צריך לנסוע פעם למרכז-שפירא ולראות את מו"ר הרב חיים דרוקמן, זה השריד האחרון של דור הנפילים. גם הוא, אגב, שלח את בחורי ואברכי ישיבתו, ישיבת אור-עציון, לחזק את ישיבת "האידרא" עם פטירת הרב גורן. אם יש לנו בדור משהו כדוגמת הרב נריה במסירות הנפש הזאת, זהו הרב דרוקמן²³.

פרקים ממשנתו החינוכית

נעמוד בקצרה על שני עקרונות חינוכיים שהיו מאפיינים מובהקים של הרב נריה. דבר ראשון – אהבה. אצל מרן הראי"ה נכתב: "איך האדם מוכשר לשום כוח רוחני שבעולם בשלמות גדולה כזאת שהוא מוכשר לאמונה ולאהבה, וזהו אות שבכוחות אלו מונחים כל יסודות הוויות מהותיות" (אורות, אורות-התחיה, יז; שמונה-קבצים א: רכב).

האהבה הגדולה לכל תלמיד – עד שנותיו המאוחרות של הרב נריה, היה עונה אישית לכל בוגר שהיה שולח לו מכתב. באותם ימים לא היו דרכי תקשורת מהירות כמו היום, אלא רק מכתב או גלויה, וכשהיו שולחים לו הבוגרים גלויות ואיחולי שנה טובה, היה משיב באופן אישי לכל אחד מהם. לא נותן למזכירה לטפל ב"ניירת", אלא הוא בעצמו עם כל טרחותיו כאיש ציבור ומנהל שזמנו יקר כותב לכל תלמיד איחולי שנה טובה, כמה מילות ברכה אישית, ומצרף מתנה אחד מספריו אודות הרב קוק. וכן באירועים, ברית, בר-מצוה, חתונה, מגיע ומתעניין, שואל ודורש, זוכר את השמות, מי למד באיזה מחזור ומה עשה וכך אלפי תלמידים, הם היו החיים שלו.

בוגרים מספרים על מעמד מכונן אצל הרב נריה, אמירת "יזכור" בתפילת יום הכיפורים מדי שנה בשנה.

בעת מלחמת יום הכיפורים²⁴ הרב נריה הגיע לחזק את החיילים ברמת-הגולן במחנה נפח כמה דקות לאחר סיום הפגזה סורית חזקה, הוא נכנס לבית-הכנסת במחנה ומצא שם מחזור תפילה שנפגע מרסיסי פגז. את המחזור הזה לקח אליו הביתה ובו היה נוהג להתפלל ביום הכיפורים. כתוצאה ממלחמה זו היה נתון בצער גדול מאוד על

23. ישנו סרטון וידאו של הרב נריה באחרית ימיו, מדבר אודות גודל פעולתו של הרב דרוקמן.

24. על משמעותה של המלחמה בהגותו של הרב נריה ר' מלחמת ירח האיתנים, תל אביב, תשל"ד.

תלמידיו ובוגריו שנפלו בקרבות²⁵. מדי שנה בעת אמירת "יזכור" ביום הכיפורים, היה מזכיר בקול שנוק מבכי שם אחרי שם של כל אחד מתלמידי הישיבה שנפל במערכות ישראל²⁶.

זכורני משהו מעין זה בישיבה-לצעירים. אמנם לא התפללתי שם הרבה, אבל שנה אחת הייתי שם בבוקר שמחת-תורה בתפילה עם ראש הישיבה, הרב ירחמיאל וייס, תלמידו של הרב נריה, שכך מנהגו באמירת ה"יזכור". אכן, מעמד קדוש שנחרט בזיכרון. אתה רואה שכל תלמיד הוא ממש כבן. זה הדבר הראשון, האהבה.

דבר שני חשוב מאוד ובמיוחד בדור שלנו, שבו אנו רוצים הכול עכשיו – "משיח עכשיו", "שלום עכשיו" – זו ההכרה שתהליך חינוכי מצריך סבלנות וסובלנות מרובים, כמו דברי רבי עקיבא (אבות דרבי נתן ו: ב): "אבנים שחקו מים" (איוב יד ט), עוד טיפה ועוד טיפה ועוד אחת.

אחד מבוגרי כפר-הרא"ה סיפר שהוא אמנם בא מבית חרדי, אביו למד בחינוך העצמאי, אבל הוא כבר לא היה כל כך דתי ולא רצה ללכת כלל לישיבה ובוודאי שלא לישיבה חרדית, אבל הוריו הכריחו אותו ללכת לכפר-הרא"ה ועל כן הוא גמר אמר אומר בלבו להביא לכך ש"יזרקו" אותו משם כמה שיותר מהר, בכדי שיוכל

25. בפתח ספרו צניף מלוכה: בירורי הלכות ועיוני הליכות (עם תקומת מדינת ישראל בארץ-ישראל) כתב הרב נריה: "לעילוי נשמת תלמידי ישיבותינו הי"ד, הנאהבים והנעימים אשר קידשו שם שמים בחייהם ועלו במעלות קדושים וטהורים במערכות מלחמות ישראל מיד צר שבא עליהם, מהם מעטים שזכו לספרי זיכרון המעלים על נס את יקרת רוחם, שקידת לימודם ויושר הנהגתם, ומהם רבים אשר רק רבותיהם וחבריהם יודעים ערכם וזוכרים לטובה את מעלותיהם ומידותיהם ויופי חייהם..." (צניף מלוכה, כפר-הרא"ה, תשנ"ב, עמ' 6).

26. כתב בנו, הרב נחום נריה, ראש ישיבת תורה-בציון: "התחברותו אל נשמות הדור והדורות שעברו נתגלתה במלוא עצמתה בתפילת "יזכור" ביום-הכיפורים. היה מזכיר את אבותיו, רבותיו ותלמידי הישיבה לדורותיהם שהלכו לעולמם לפני ותוך כדי מלחמת השחרור, במלחמות הקיום והישע. אנחות הכאב שפרצו מלבו פילחו את חלל בית התפילה שבישיבה, שהיה מרוקן מהתלמידים הצעירים היוצאים בשעת "יזכור" ומלא באנחות, ענן כבד על האוהל, בעננה הפרושה באוויר, איש איש הוזכר על ידיו, בניה-בוגריה של הישיבה כמו בנו שלו, הרב אברהם יצחק זצ"ל, שהלך לעולמו לאחר מחלה קשה בחיי אביו. כל שנה ושמותיה, שנה שנה נוספו שמות ורובם צעירים, רעננים וטריים שרק שנה-שנתיים לפני כן חבשו את ספסלי הישיבה ונפשו של ראש הישיבה קשורה בנפשם. נפילתם במערכות ישראל או במחלות או תאונות שברה את לבו על גודל השבר והחלל, דמותם וזכרונם לא נשכחו בעולמה של הישיבה, הם נזכרים וחקוקים באולם זכרון-בנים איש איש, תמונתו ומסגרתו בזכרונו של אבא היו חיים וקיימים..." ("ימים נוראים עם אבא", מאורות-נריה – אלול ותשרי, עמ' 200).

ללכת ללמוד בתיכון. הגיע היום הראשון ללימודים והוא תפס את המקום מול הרב נריה בשורה הראשונה ובמשך כל השיעור היה עם גמרא סגורה. הוא חיכה שהרב נריה יאמר לו לפתוח את הגמרא והוא יוכל להשיב: "לא רוצה" וכך יזרקו אותו מהישיבה והוא יוכל ללכת לדרכו.

להפתעתו, הרב נריה לא אומר לו מילה אחת, רק מסתכל עליו בעיניו ורואה שהוא עוטרף אותו אהבה אבל לא אומר לו כלום. למחרת אותו הדבר, וככה עוברים להם הימים והרב לא אומר לו דבר. באיזשהו שלב הוא כבר נשבר ופתח גמרא, זה היה בחודש כסלו. כמעט שלושה חודשים עברו עד שפתח בפעם הראשונה את הגמרא, השיעור היה כל כך מרתק שהוא פשוט הקשיב, ובגלל שהוא חכם הוא גם השתתף, וכך לאט לאט הוא נכנס לעניינים. היום הוא ראש ישיבה חרדית מפורסמת בארה"ב. בשנים האחרונות הוא פגש את בנו של הרב נריה ואמר לו: תדע לך שאני חייב לאבא שלך את כל העולם הרוחני שלי, בזה ובכא. הוא הציל אותי ממש מרדת שחת.

סיפור מפורסם שסיפר הזמר החסידי, דדי גרואכר, בוגר כפר־הרא"ה שאמו נפטרה בהיותו נער צעיר והוא עבר טלטלה רוחנית גדולה והפסיק להתפלל לזמן מה. הרב נריה קרא לו אליו ואמר לו: "אני מבקש שתשאיר אצלי את התפילין שלך וכשתרגיש שאתה יכול להניח אותם עוד פעם תבוא אליי. בינתיים, קח טרקטור ותחרוש בכפר". הוא מספר שבמשך תקופה לקח טרקטור והוציא הרבה אנרגיה. אחרי זמן, חזר לרב נריה וביקש את התפילין בחזרה. כך הציל הרב את חייו הרוחניים²⁷. תראו איזה "כתפיים", האחריות של מחנך היא כמו של מנתח ראש. זהו מחנך בחסד עליון שיודע שחינוך הוא תהליך איטי ויש צורך בהרבה סבלנות, "חנוך לנער על פי דרכו" (משלי כב 1).

"החלומות הגדולים והמעשים הקטנים"

נסיים בסיפור מיוחד אשר "יצא ללמד על הכלל כולו", כפי שסיפרו הרב יעקב פישר, שהיה ר"מ בישיבת כפר־הרא"ה (עלון שבות - בוגרים, טבת תשנ"ו):

זכיתי להיות קרוב אצל הרב נריה כשבע שנים בכפר־הרא"ה, שאלתי לא אחת את עצמי: מניין יש לאיש הצנום הזה כוח, הרבה כוח, כל כך הרבה גדלות, לנהל ולחולל מפעלים כל כך עצומים? יום אחד הבריקה בריקה במוחי וגיליתי עיקרון

27. מאורות־נריה - חנוכה ופורים, עמ' 119.

שהנחה אותו, סייע לו, והעניק לו כל אותה עצמה. גיליתי את מהות העצמה שהייתה בו, והיא עצמת "הדברים הקטנים".

על כרחי, חלון בית הר"מים שבו גרנו השקיף אל עבר הכביש. הייתי רואה אותו יורד בכל פעם מבית הישיבה אל ביתו, כשהוא מתכופף ומרים עלה אחד ממרבד מחטי האורן שריפד את השביל. הוא נשא אותו בהליכתו המעודנת – איטית אך נמרצת ומלאת עצמה וחיוניות – אל הפח הקרוב והניחו אחר כבוד שם. קשה היה שלא להעלות חיוך. אלפים ורבבות של מחטי אורן היו פזורים על השביל, ואיש זה, גברא רבה בעמיו, מרים מחט אחת קטנה ומניחה בצד. פעם אחת לא התאפקתי, ושאלתי אותו לפשר העניין. הרב נריה חייך ואמר: "ר' יעקב, המחט הזאת כבר לא שם, עלה זה לא יהיה שם יותר. אני את שלי עשיתי. זה מה שאני יכול לעשות".

זו הייתה דרכו החינוכית של הרב נריה. היום – מחט אחת, מחר – עוד מחט, "לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין ליבטל ממנה" (אבות ב: טז), טיפין טיפין. להקים עוד ישיבה, לפתוח עוד אולפנה, להקים עוד יישוב, "כמה גדולים מעשי חייא... שאלמלי הוא נשתכחה תורה מישראל" (ב"מ פה, ב), וכפי שהספיד אותו הגר"מ אליהו²⁸.

מתוך הארת ימי החנוכה הקרבים ובאים, עלינו לקחת את היסודות הללו ובעזרת השם ללכת לאורם, לאור דמותו ודרכו של מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל.

28. ויאמר מרדכי: דברי זכרון ודרשות לנשים, עמ' רסה-רעד, ירושלים, תש"ע. ור' גם דברי מרדכי: דברי זיכרון והספד, ירושלים, סיון תשע"א, עמ' רעא-רעב.

מרבנה תורה - מרבנה חיים

שיחת מו"ד הרח"ד לישראל הרב אברהם שפירא

פתיחה

אנשים צעירים מחזיקים את העולם. על האנשים הצעירים יש אחריות גדולה, כל הכוח שיכול להיות, כבר קיים אצלם. כשהייתי בגילכם, הייתי מרגיש כוח שאחר כך אין. בגיל הזה שלכם, מצד אחד, אדם מלא תעוזה, זה הכוח של הגיל הזה, אבל, אולי אין לו כל כך אמון בעצמו, וגם כלפי השני, שאחד צעיר כמוהו יכול להצליח. יש אנשים קטנים, ויש אנשים בינונים, צריכים להיות מצוינים¹. אתם יכולים...

נו, אני צריך לבקש מכם איזה חכמה של הצעירים, הצעירים לא יודעים, למרות שאני עדיין לא רחוק מכם²... כשאני רואה צעירים, בפרט צעירים כמוהו עם שיער שחור, לא רוצה להחליף את זה, אם היה לי שיער שחור, הייתי מסתדר הרבה יותר טוב³...

נשמע, באתם אליי, מה רציתם לשאול? איך היה בסך הכול? כבר כמעט רוב ה"זמן"⁴ עבר, נשאר בסך הכול חודש, איך היה סך הכול פלוס מינוס? יש רצון לדעת? לא הרגשתם סייעתא דשמיא? מלאכים לא הרגשתם!

צריך לדעת שיש בישיבה מלאכים. אם כתוב (ע"פ בראשית רבה י:1) שעל כל עשב עומד מלאך ואומר לו גדל. לכל עשב. בשמים אין מחסור במלאכים. לכל עשב יש מלאך שאומר לו גדל. אז מה לאדם? ומה ליהודי? ומה לתלמיד-חכם? קל וחומר! כל אחד יש לו מלאך שאומר לו גדל, אבל לא צריכים לראות אותו על הכתפיים שלך... המלאך עוזר ללמוד, המלאך עוזר לגדול.

* מתוך הקלטה נדירה של שיחה ושו"ת עם בני שיעור א' בישיבת מרכז-הרב, י"ז אדר א' תשמ"ט. תמלול, עריכה ומקורות: הרב שי הירש (סיוע בתמלול: ר' דביר עמר).

1. על השאיפה לגדלות כיסוד מרכזי בתורת מו"ר: מורשה - שיחות למועדים, מכון הרצ"ה, ירושלים, תשס"ח, עמ' כד; ויהי בנסוע הארון: דברי הספד על מורנו ורבנו ראש הישיבה הגאון הרב אלקנה כהנא שפירא זצוקלה"ה, הוועד להוצאת כתבי מרן הגר"א שפירא, ירושלים, תשס"ח, עמ' נא-נד.

2. באותה שנה היה הרב בן למעלה משבעים. בינו לבין תלמידי שיעור א' היה פער של יותר מיובל.

3. ר' הרב יצחק דרון, אב בתורה אב בחכמה, ירושלים, תשע"ט, עמ' תקמח.

4. "זמן חורף" (א' חשוון-א' בניסן), פרק הזמן המרכזי בלימוד השנתי בישיבות גבוהות.

יש הבדל בין עשב לאדם, עשב מוכרח לגדול, אין לו ברירה, אבל אדם צריך גם לרצות, אבל כשאדם רוצה הוא יכול לפתוח את כל השערים... יש מלאכים בישיבה, לא תיכנסו יותר מדי בגאווה. אפשר ליפול בגדולות⁵, אבל יש כאלו שהם כמוני, שלא כל כך רואים את המלאכים...

עיקר הצלחה של הגיל הזה הוא הרצון לגדול. זה הגיל הזה. יש אחד שאין לו הרבה כישרונות, אבל הוא אדם שמשקיע את הראש, הרצון שלו הוא חצי עבודה לגדול. אדם יחליט היום להתרומם, גם אם הוא מרגיש, גם אם הוא לא מרגיש. לפעמים, טוב שהוא לא מרגיש, יש לפעמים שאדם לא יודע כל כך את כוחו. אני לצערי כרגע לא מכיר באופן אישי כל אחד, אני צריך לסמוך על הר"מים.

כל פתיחה של תורה בנויה על "שכל של תורה". שכל של תורה זה גם לא אותו הפרט השכלי שהאדם בודק את העניינים שלו של חולין. יש שכל של תורה שזה קשור למושגים של נבואה⁶. הגמרא אומרת (פסחים 10, א), המעשה עם הלל הזקן ובני בתירא, שהיה ספק על [הקרבן קרבן] פסח בשבת. לא ידעו מה הדין, אמרו שיש כאן חכם שעלה מבבל, הלל, הוא גילה את המקור שמקריבים פסח בשבת ואז הם ידעו מהגדולה שלו ומינו אותו עליהם. כתוב שהייתה קצת גאווה אצלו, ואז שאלו אותו שאלה איך עושים בשבת עם הסכין, האם אפשר להוציא אותו לטלטל וכיוון שהתגאה נעלמה ממנו ההלכה. המידות משפיעות על הגדלות של אדם. אמר להם שכלל ישראל אם לא נביאים הם, בני נביאים הם. למחר, כולם מצאו את הפתרון. כל אחד שהביא את הכבש שלו, הכניס את הסכין בתוך הצמר של הכבש, כולם עשו את הפתרון⁷.

5. כלומר, ליפול לתחושת גאווה בגלל ידיעה זו.

6. "... באמת, כוח ההשגה בתושבע"פ בחידוש דין ובהבנת דבר מתוך דבר לאמיתה של תורה הוא כוח של נבואה, וכמ"ש בב"ב יב, ב אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה, ופירש הרמב"ן שנבואת הנביאים ניטלה אבל לא נבואת החכמים שהוא בדרך נבואה וכו', ואמרו בשבת ק"ט, ב 'ובנביאי אל תרעו' אלו ת"ח וע' בפסחים 10, א מ"ש דישאל בני נביאים הם והתם הוא עניין של עצה והלכה וע' בפסחים 10, ב כשבאתי והרציתי דברים לפני רבי אליעזר א"ל וכו' ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסניני ולא טעמא בעיא... (הגר"א שפירא, מנחת אברהם ח"א, עמ' כא).

7. "תנו רבנן: הלכה זו נתעלמה מבני בתירא, פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הכבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו, אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא

לכאורה, מה זה? כל יהודי יעשה קומבינציה?⁸ ! אלא שזה לא קומבינציה, זה שכל של תורה וזה קשור לנבואה⁹.

איך מתחילים התוספות? "ואם תאמר", "ויש לומר". ככה כתוב. "ואם תאמר" – זאת אומרת, למעשה זה קושיה, אבל זה רק ספק, אי אפשר לומר שהקושיה שלך היא האמת למעשה, זה קושיה אבל זה רק ספק. זה אולי, זה הנוסח של לראות את כל הצדדים של תורה. והתורה יש לה צדדים מרובים מאוד, להתחיל בקושיה. בישיבה לומדים איך להקשות קושיות, ככה צריך ללמוד.

אני אמרתי איזה הקדמה, מה ההמשך, איזה בעיות היו לכם?

דוני לימוד גמרא¹⁰

ש: איך צריך לסדר את הזמן של לימוד ה"עיון" ואת לימוד ה"בקיאות"? כמה צריך להקדיש לכל דבר? דבר שני, איך לומדים עיון? באיזה ראשונים ואחרונים להסתכל?

ת: כל הדברים זה פרופורציה¹¹. אין כללים. זה תלוי בכישרון. אם יש לאדם כישרון הוא קולט הכול, יש כישרונות של זיכרון שהוא קולט הכול. יש פה כמה גאונים...

הרבה יותר ממאתיים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת. אמרו לו: מניין לך? אמר להם: נאמר מועדו בפסח ונאמר (במדבר כח ב) מועדו בתמיד, מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת. ועוד ק"ו הוא ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת אינו דין שדוחה את השבת? מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים. אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהייתה בכם שלא שימשם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת, מהו? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להן לישראל, אם אין נביאים הן בני נביאים הן. למחר, מי שפסחו טלה תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי תוחבו בין קרניו, ראה מעשה ונזכר הלכה ואמר: כך מקובלני מפני שמעיה ואבטליון".

8. במובן של תכסיס הערמה.

9. ור' ב"ב יב, ב.

10. להרחבה בעניינים רבים הנזכרים בפרק זה ר' בהרחבה ר' אלעד כרמון (עורך), אהבתי תורתך: פרקים בדרכי קניין תורה משיחות מרן הרב אברהם אלקנה כהנא-שפירא זצ"ל, ירושלים, תשע"ח; הרב בנימין רקובר והרב יצחק דדון, אמרי שפר: פנינים על התורה, שמועות והדרכות בלימוד ממרן ראש הישיבה הגאון רבנו אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל, ירושלים, תשס"ח.

11. יחס מתאים ומאוזן.

יש זיכרון נדיר אז אדם רואה וזוכר, יש כוח של תפיסה גדולה והבנה, זה תלוי בכישרונות. אי אפשר להגיד כלל לכולם.

עוד כישרון נוסף, זה הכישרון העיקרי, הכישרון של ההתמדה, כמה אדם יכול להיות צמוד לכיסא. לנצל את הזמן. זה כישרון מאוד חשוב. בכל היקף החיים. כמה אני יכול להיות צמוד לרש"י. יש אחד שלא יכול, הוא כמו כספית¹², לא יכול לשבת. לכל אחד יש כישרון אחר, אי אפשר לקבוע. וצריכה להיות פרופורציה – עיקר הישיבה זה לפתח את כוח הדעת. זה המסורת של הישיבה. צריך לדעת הרבה, וצריך לדעת איך לדעת, זו סוגיה מסובכת, אין על זה פטנטים, איך לדעת הרבה. הרמב"ן בהקדמה למלחמות¹³ אומר¹⁴ שלימוד גמרא זה לא מתמטיקה, זה תלוי בהרבה כישרונות וצירופים והרבה דברים, זה מיוחד וזה מקבלים בישיבה.

מה זה ישיבה? כמו שכתוב (תענית ז, א): "הרבה למדתי מרבתי ומחבריי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולם". זאת אומרת גם ממי שנמוכים ממנו אתה מקבל ממנו, משום שאתה יותר פתוח. כשאתה מדבר עם אדם גדול, אתה מתבייש ממנו, אתה לא פתוח לגמרי, והפתיחות היא נורא חשובה, אבל, עם חברים אתה יותר פתוח. אז צריך פרופורציה, צריך להיות, נראה לי עד כמה שאני זוכר את עצמי, אני צריך להיזכר, שני-שליש [בעיין] ושליש [בבקיאות]. שני סדרים יותר טוב. אבל אחר כך [השאלה היא] כמה אדם יכול להיות יותר צמוד.

אבל ההצלחה בתורה תלויה רק באהבת תורה, זה לא רק כישרון. אני כבר נוכחתי שהיו אנשים שהיו כישרונות מזהירים ולא יצא מהם כלום. כישרונות, כישרונות.. אבל, כישרון לבד בלי אהבה, זה לא חודר, אבל, כשאדם יש לו אהבת תורה, אהבת התורה עצמה פועלת.

הגמרא אומרת (ברכות לב, ב) שהתורה משתמרת בשמים. אתה לומד פה, והתורה משתמרת. התורה היא מציאות, כשאדם אוהב – יש לו שכר. ראינו כמה פעמים, הגמרא אומרת (ב"מ פה, ב) שהתורה מחזרת על אכסניה שלה. לפעמים אדם יש לו איזה

12. טמפרטורת ההיתוך (הפיכת מוצק לנוזל) של הכספית נמוכה ביחס לשאר המתכות.

13. ספר מלחמות ה' לרמב"ן – תשובות להשגות רבי זרחיה הלוי, "בעל המאור", על הרי"ף.

14. "יודע כל לומד תלמודנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב [בדרך כלל] קושיות חלוטות, שאין בחכמה הזאת מופת ברור כגון חשבוני התשבורות [מתמטיקה]" (רמב"ן, הקדמה לספר מלחמות ה').

קשר לתורה, ראינו התורה מחזרת, התורה עוזרת. אז יש דברים שמודדים לא רק לפי הכישרון לבד. הבסיס הוא אהבת תורה ועוד דבר, אדם צריך להאמין בעצמו שכפי מה שהוא ישקיע, כך הוא יגדל. אדם צריך להאמין שיש לו כוחות לכך. אדם שמתחיל להתמסר לתורה ואוהב תורה, יש לו אפשרויות וכוחות גדולים לגדול. הפרופורציות, יכול להיות שני סדרים לעיון.

ש: באיזה קצב להתקדם?

ת: הקצב לכתחילה מה שצריך, אם אדם יש לו חשק ויש לו כוחות אז אם אדם רוצה ללמוד את מסכת יבמות, הוא צריך קודם כל לקחת ולחשב. כמה דפים יש ביבמות? מאה עשרים ושניים. צריך לקחת מאה ועשרים ושניים דפים ולחלק לשישה חודשים שיש בזמן. צריך לעשות תכנית של עשרים דף בחודש. קודם כל צריך לדעת את זה וללמוד בעיון אם אדם מסוגל.

אני רואה שאתם קצת מחייכים... זה נראה לכם פנטסטי [=דמיוני, לא מציאותי], אבל זו טעות. אם הייתם מאמינים, זה היה אפשרי. זה מאוד קשה להתרגל, יש ייסורי קליטה ויש ייסורי יצירה. זה לא פנטסטי. אני לא אתבע מכם למה לא למדתם 120 דף [בעיון]. אתם רחוקים מזה... אבל יש עניין שצריך לשאוף, יש כוח גדול בלשאוף. אז צריך אדם לראות כמה הוא יכול ואת זה הוא חייב. שיהיה רק עשרים דף בחודש, אבל את זה הוא חייב. אולי רק עשרה דף בחודש, אני מוכן לרדת קצת, אבל, אם את זה הוא חייב, אז הוא ימצא זמן וכוחות לכך. נגיד עשרים דף בחודש, פירוש חמישה דפים בשבוע. זה הרבה. אני לא יודע איך אתם רואים את זה במשקפיים שלכם. שני דפים בעיון לשבוע? איך אתם רואים את זה? זה לא כל כך נורא.

ש: ללמוד עם רשב"א?

ת: לא, אני מדבר על הבסיס. הבסיס ללימוד זה גמרא עם תוספות. הבסיס לתלמיד-חכם זה גמרא עם תוס'. יש המון ראשונים, רמב"ן, רשב"א וריטב"א, זה חלקי תורה גדולים, אבל, לפעמים מרוב שאני רוצה להעמיס על עצמי יותר מדי, אז אני ממעט. הבסיס לכולם הוא תוס'. מה זה רמב"ן? כולם זה תוס'. הבסיס זה תוס'. כך למדו בישיבה. אחר כך, התוס' שלנו זה הבסיס. מי שבקיא בש"ס - גמרא, רש"י, תוס', ר"ן - הוא גאון אדיר, זה הבסיס של התורה. גמרא, רש"י, תוס', ר"ן.

ש: מה לגבי לימוד רא"ש?

ת: לימוד שכל של תורה זה תוס'. הרא"ש זה מאוד טוב לחזרות בבוקר. חזרות, זה אחת הבעיות הקשות. הגמרא אומרת (מגילה יח, ב) שאם לא מחזיקים אותה היא עפה. אם אדם לומד רא"ש זה חזרה טובה. לא כל שורה ושורה נמצאת, אבל, תמצית ההלכות זה נמצא. זה מאוד קל גם היום. ללימוד תוס' זה קשה, צריך התאמצות שכלית גדולה ואחר כך, תלוי ברצון הרבה ובכישרונות ובהתמדה.

אז אני לא יודע כמה ההספק. שנה ראשונה זה באמת, אולי אני חד יותר מדי, אפשר להוריד את זה. העיקר הוא שצריכים לנצל את הזמן ושמאמצים בכוחות.

כשמאמצים בכוחות, אז הכוחות גדלים. כוחות רוחניים, שכל של תורה, זה כמו שרירים. אם מפתחים אותם אז הם מתחזקים, אם לא מפתחים אותם, הם נחסרים. כל מה שמאמצים, זה מחזק מאוד את הכוחות. וההתפתחות שלכם, אני הייתי מאוד רוצה להיות במקומכם.

בשנה הראשונה שלמדתי, אני חושב שהיה זמן שלמדתי לבד, יש הרבה אנשים שלא ידעתי, לא הכרתי אותם, אני חושב שהיו לי שנים טובות¹⁵. בזה שאדם מסור ללימוד אז התורה, הוא לא יודע איך הוא משיג את התורה, הוא אולי לא מרגיש את ההתעלות בהתחלה, אבל ההתרוממות באה אחרי זה.

אחרי התוס', באים הרמב"ן, הרשב"א והרבה ראשונים, זה לא יכול לנבוע אם אתה לא מתחייב ללימוד בעיון. כמה אתם יכולים ללימוד בעיון בערך?

ש: מה ההבדל בין לימוד בבקיאות ללימוד בעיון?

ת: בקיאות פירושו שאני יודע מה כתוב, מה רש"י אומר ומה תוס' אומר, אבל עיון, אני צריך להבין מה מתחת לזה. לפעמים זה קשה, צריך לפצח את זה, זה נקרא עיון. עיון זה אחד מן הדברים שצריכים סייעתא דשמיא וצריך הדרכה. ושיעורים זה הדרכה וכן ספרים זה הדרכה. אתם מעיינים בספרים?

יש הרבה ספרים על יבמות, היא באמת מסכת קשה.

15. על שקידתו המופלאה של מו"ר בישיבת חברון ר' עדותם של הגאונים הרב שלמה פישר והרב ברוך בער פוברסקי, ראש ישיבת פוניבז', בתוך: אב בתורה אב בחכמה, עמ' תקמח.

בישיבות היו קוראים תמיד את המפתח¹⁶, היו קוראים ענ"י – עירובין, נידה ויבמות לא היו לומדים בישיבות. זה באמת קשה, כל אחת מהן זה מקצוע מיוחד. יבמות זה כך, עירובין מאוד קשה, גם נידה מיוחדת. אבל פה, החלק הראשון, פרקים שני ושלישי זה מאוד מוזר הדברים האלה של חשבונות "צרת צרה". זה עולם חדש. זה באמת קשה. אבל היום בישיבות כבר לומדים את זה קרוב למאה שנה. התחילו ללמוד בישיבות, ראו שזה לא נורא. למרות שבדורות הקודמים לא למדו יבמות בישיבות, היום לומדים את זה בעיון גדול. וכמעט כל ראשי הישיבות חיברו את הספרים שלהם גם על יבמות. על שיעורים של ראשי ישיבות אתם מסתכלים? יש שיעורים על המסכת דף אחר דף ויש כבר מסובך יותר, ראשי ישיבות: ר' אלחנן¹⁷. ר' ברוך בער¹⁸. ר' ברוך בער קשה להבין אותו. לא יודע אם ניסיתם פעם. ספר ברכת שמואל קשה מאוד להבין אותו.

הדרכה גם לומדים מהר"מים, ולומדים אחד מהשני, יש מה ללמוד. אולי אתם לא יודעים להעריך קצת, אבל אני יכול להגיד לכם שאין ישיבה כזאת. אני לא יודע, אם אני קצת נוגע בדבר. כסף אני לא מקבל¹⁹ ואני לא חושב שאני מקבל דבר אחר גם כן, אולי שמחכים לי בשמונה-עשרה... אבל יש אקלים מיוחד. יש אופי אחר, יותר רציני בתלמידים עם הכיפות²⁰. זה נכון, לכאורה באים מבתים אחרים, אבל יש משהו רציני יותר.

בישיבות אחרות, באים הרבה ללמוד מפני שהוא מוכרח ללמוד, כל המשפחה שלו "כלי-קודש", אבא שלו רב, דוד שלו שוחט, הוא מוכרח ללמוד בישיבה, הוא לא יכול להיות בטלן, אז מביאים לו טפסים וזהו... אבל אצלנו, כל אחד בא מעצמו, ההורים לא כל כך דוחפים והוא בא כי הוא רוצה ללמוד והרצון הזה ללמוד הוא נכס עצום. הכוחות הרוחניים של הישיבה גדולים מאוד. העיקר הוא הנכס שרוצים ללמוד, אז יונקים מכל דבר.

16. ראשי-ישיבות.

17. הרב אלחנן וסרמן הי"ד (תרל"ה-תש"א), ר"י אהל-תורה בברנובין, מח"ס קובץ-שיעורים.

18. הרב ברוך דוב בער ליבוביץ' (תר"ל-ת"ש), ראש ישיבת כנסת בית יצחק, מח"ס ברכת-שמואל.

19. מו"ר לא קבל משכורת מן הישיבה במשך כל שנותיו בה, והתפרנס מכהונתו כדיין וכרב רשמי.

20. חובשי הכיפות הסרוגות.

אם אדם רוצה ללמוד לפי דעתי צריך ללמוד ספרים, אני גדלתי כמעט רק על ספרים. אדם צריך ללמוד קצות²¹, חצי שעה ביום לפתח את השכל. רבי עקיבא איגר גם צריכים, אבל זה כבר אחר כך, רע"א עמקן שאין כמוהו, אבל הלשון שלו, היא לא כל כך בהירה כמו של הקצות. צריכים להשתדל הרבה להבין מה הוא כותב, זו יגיעה. אז יש ספרים, שב שמעתתא, אתם פותחים פעם את הספר !

וספר – כמו שצריכים לאהוב תורה כך צריכים לאהוב ספר. את זה אני קיבלתי מהישיבה. גם כשאיין לי זמן, אני פותח ספר חדש, אפילו מתוך סקרנות, צריך סקרנות. האדם הזה כבר איננו בעולם, אדם כתב, החיים שלו כתובים פה. צריך לראות מה כתב. כל ספר גם שרק פותחים אותו, זה כבר מוסיף משהו. זה יכול לפתח את החוש. זה משהו מבורך. סקרנות, פירוש שיש לו שורשים רוחניים. מסתמא איזה ספר אתם מדפדפים ?

ש: מה לגבי לימוד ראשונים ואחרונים ?

ת: מה זה ראשונים ? רמב"ן ורשב"א, צריך ללמוד ולפתח את הראש, אבל למה אתם מדלגים על הגמרא ? ! אני חושב שזה הולך על חשבון הגמרא. צריך קודם ללמוד מינימום כמה דפים בגמרא. הכמות של הגמרא, הכמות של הידיעות, זו איכות. אתם צריכים ללמוד מה שאמרתי לכם – תוס'. התוס' אמנם זו רק שיטה אחת וכשרוצים לראות שיטות אחרות, אז בשביל זה טוב הנימוקי יוסף שמביא עוד שיטות אחרות. אבל, הבסיס הוא להתעמק בתוס'. כשלא מבינים תוס', הדרך הטובה ביותר שאם משהו קשה בתוס' אז פותחים תוספות הרא"ש. זה נוסח אחר של תוס', אז לפעמים מה שפה לא ברור, שמה מתברר. רמב"ן ורשב"א, זו כבר דרך חשיבה אחרת, כבר

21. קצות החושן, ספר למדני יסודי, נתחבר סביב שו"ע חו"מ ע"י הרב אריה לייב ב"ר יוסף הכהן הלר (תק"ה-תקע"ג). כמפורסם, מו"ר מסר שיעור בקצות במשך שנים רבות, ושיעוריו אלה העמידו דורות של תלמידי ייחכמים, רבנים וראשי ישיבות. אודות מהלך השיעור כתב הרב יהושע מגנס, תלמידו הקרוב ור"מ בישיבת מרכז הרב: "השיעור בקצות התקיים במוצאי שבתות בביתו של הרב, וטעם מיוחד היה בו. ר' אברום לא היה מכין את השיעור. הוא היה נכנס לחדר, שואל איפה נמצאים בקצות, ומשם היה מתחיל השיעור. אחד הבחורים היה קורא בקצות, עד שר' אברום התחיל להעיר עליו. במשך השיעור, שנמשך כשעה וחצי לפחות, לא הספקנו יותר מכמה שורות. ר' אברום ביאר הרבה פעמים את מטרת השיעור. יש זמנים שבהם לומדים כסדר, אבל יש זמנים שבהם צריך להתרגל לחשוב. מוצאי שבת זה זמן טוב לחשיבה, ואין ספר שמרגיל לחשוב כמו הקצות. זה היה עיקר רצונו של ר' אברום – לעורר את החשיבה של התלמידים. בזה סוד הצלחה של שיעור טוב" ("אברהם זקן ויושב בישיבה", בשבע, 362).

לא אותו דבר. אבל, לפעמים יש הגזמה שלומדים הרבה ראשונים על שני דפים, אז סה"כ יש לו ביד שני דפים בכל הזמן. אני מאוד מעריך את הקבוצה שלומדת דף אחר דף ותוס' אחר תוס'. כשיש הקפדה וחשק ללמוד, זה מרומם את האקלים בישיבה. כשיש קבוצה קטנה שלומדת, זה מעורר את האקלים בישיבה.

ש: איזה אחרונים ללמוד?

ת: לאו דווקא על המסכת, יש ספרים שמפתחים. לא כל הספרים ככה. יש ספרים שמפתחים, יש ספרים שבונים, אבל זה נכתב בשביל לפסוק הלכה למעשה. רוב השאלות נכתבו כי שאלו אותו שאלה אז הוא צריך לענות, עיקר המטרה היא לפסוק הלכה למעשה, לא [לפתח את] הסברות. אדרבה כשאדם פוסק הלכה, הוא לא יכול לסמוך על סברות. כדי לפסוק הלכה למעשה, אדם לא יכול לפסוק אם הסברה סותרת פרי-מגדים... אצל רע"א – כוח אדיר של מחשבה ובכל זאת, רע"א אחרי שמאריך, ובסוף כשפוגש שזה בניגוד למהרש"א – זה בטל. לכאורה, מהרש"א זה לא רשב"א, זה לא רמב"ם? אבל, אם המהרש"א אומר נגד, אז סימן שזה לא למעשה, זה העניין של צדקות של רע"א, יחס הכבוד והאימה לגבי תורה. אבל אם יש ספר מחנך לא צריך לבדוק את דבריו אחר כך בכל האחרונים.

יש ספרים גדולים ומחנכים. היו ספרים שהתחנכו עליהם. משנה-למלך זה ספר מחנך. בישיבות היו אחרי הקצות ונתיבות ורע"א היה ספר מצוי: עונגיו"ט היו לומדים בישיבות, זה ספר מחנך. כמעט בכל דור היו ספרים, יש הרבה ספרי הלכה, אבל יש ספרים שמיוחדים להסברה, זה קל יותר ללמוד. אבל זה צריכים להדריך, במיוחד אם יש בעיות. כל מה שיש פה [הרב מצביע על הספרים בספרייתו] זה ספרים. ספרים מחנכים. היום אין לי זמן. צריך ללמוד קצת...

ש: כמה פעמים אדם צריך לחזור אם אנחנו עובדים על "הספק"?

ת: כל אחד ימדוד את עצמו. לפי מה שאתה מכיר את הכוחות שלך, תכתוב כמה תוכל ללמוד במשך חודש. ואת זה תחלק לשבוע, או נגיד לחמישה ימים כל שבוע. אם אתה לא יכול הרבה לזכור אז לפי הסדר תמיד, בקיאות אפשר ללמוד גם הרבה גמרות אפילו גמרא רש"י. יש עניין בזה לדעת. שנה ראשונה זה קשה, אבל צריך להיות חשק כזה. הגמרא אני רוצה לדעת מה כתוב שם. מה זה המסכת הזאת, קודם כל מדברים על צרות, אחר כך "אלמנה לכהן גדול" ו"הערל" זה הוראות אחרות בכלל, ואחר כך "האישה רבה", חליצה ועגונה. אדם צריך לדעת מה זה. אם אפשר

ללמוד עם תוס' זה טוב, לא היה לכם קושי בשנה ראשונה ללמוד תוס' ? צריך ריכוז מיוחד. צריך להתרגל ללמוד תוס'. מתרגלים. את העניין צריך לדעת.

גם אם לא לומדים בעיון. צריך לדעת. הידיעה הזאת גם היא מרוממת. יש כאן ידיעות עצומות של תורה. יבמות זה לא כמו כתובות. לא ש"ס קטן. אבל יש בכל זאת כל הפרשה של [מאמר וחליצה], אחר כך "אלמנה לכהן גדול" – זה עניין אחר, תרומה וקודשים. לפעמים זה חדגוני וזה מאוד קשה. זה אחד מהחולשות של יבמות. כל פעם מדבר על "צרות" ויבמות... אם יש... אבל מרענן את הכוחות ללמוד. אבל, כמה אפשר ? אני לא חושב שבשנה ראשונה תוכלו לעשות את העצה הטובה שלי. העצה שלי היא לגמור את המאה-עשרים דף. אבל, צריך להתקדם. כשיש רצון אז הרצון מרחיב את כוח הבליעה. בית הבליעה שלכם, כמו שאדם שיש לו תיאבון יכול למלא את הכרס, בלי תיאבון קשה.

ש : אם שני הסדרים לומדים גמרא עם תוס', מה לעשות בסדר בקיאות ? גמרא רש"י ?

ת : גם גמרא רש"י זה בקיאות, אני לא מזלזל. ההבדל שתוס' בעיון, זה הבדל עצום כל קושיה אני רוצה להבין אותה ולתרוץ אותה. צריך להבין מה הוא אומר. אני רואה שאתם פותחים ראשונים ואחרונים מה הם אומרים. אבל בבקיאות – מה הוא אומר. מה אומר רש"י מה אומר תוס'. זה אומר כך וזה אומר כך. לכן, אם תעשה גם עם תוס' יהיו לך הרבה ידיעות. אם אתה לומד "אלמנה לכהן גדול" ו"הערל", יש לך עולם חדש שלא ידעת עד כאן. עיון – להבין למה הוא אומר. להסביר ולהסביר. בבקיאות – לא להתעכב על כל פרט, מה אומר רש"י ומה אומר תוס'. אבל, צריך לחזור. בלי חזרות זה לא ילך. לא יהיה שום דבר. זה עף. זה נכון שלומדים בעיון זה נחרט יותר אבל בלי חזרות לא יכולים. אני נתתי לכם עצה אחת מה שאמרתים לכם. רא"ש זו עצה טובה, חזרה שלמה. אם צריכים לפחות ארבע פעמים (ר' עירובין נד, ב) ואחת מהן עם רא"ש.

יש גם דבר שמועיל לחזרות: אחרי שגומרים כמה פרקים שלמים, לראות את הרמב"ם. כי הרמב"ם אומר למעשה את כל ההלכות היסודיות, זה דבר יותר מסודר. זה גם עוזר לא לשכוח. גם הרא"ש זה חזרה.

ש : יש קצת בעיה, השיעורים שלנו בגמרא הרבה פעמים אין שיעורים.

ת : "הרבה פעמים אין", בישיבות הגדולות אם היו אומרים שיש שיעור, אז היו זורקים אותך. לשיעור א' לא היה שיעור גמרא. אח"כ ראו שזה כן טוב. זה היה עניין

של בדיעבד. אבל אח"כ ראו ועשו גם שיעור לשנה שנייה. האמת שכל עניין העבודה בישיבה זה שאדם גדל בעצמו, התורה צריכה לגדל אותו. כל העניינים של שיעורים זה רק הדרכה, וחלק מההדרכה היא הקשר [האישי]. מפני שאתם לא יכולים להסתפק, זה לא שיעורים, היה זמן שהיה ראש ישיבה היה אומר שיעור והולך כמו בוולוז'ין. היה זמן שהיה רב גדול שהיו לו חמישה-שישה תלמידים, היה לומד אתם חמש-שש שעות. יש לכם סבלנות ללמוד חמש שעות? ! כך היו לומדים. כל רב גדול היה אחרי שמלמד ומכנס כמה תלמידים.

אז פה זה צריך להיות עניין של מסגרת, ובפרט בישיבה שאין "משגיח" השיעור יוצר מסגרת. התפקיד הוא שיהיו קשורים בבעיות של הלכה, בעיות של התוס' הזה, בעיות של הדרכה. אבל בעניין השיעור זה בכל מקום, מפני שהר"מים לא רוצים. צריכים לעמוד להם על הראש.

הערות צריכים להעביר, אני מאוד הייתי רוצה לשמוע, תלונות אני כן אוהב לשמוע. אם באים בסוף אדר א', היום זה כבר סוף זמן, ספק אם אני צריך להגיד שיעור פה, אלמלי השנה כתיקונה זה כבר אחרי פורים²², כשאומרים לי – אני מקבל, כשלא אומרים לי – אני לא מחפש. במיוחד בגלל זה²³, תמיד הייתה אספת ר"מים אחת בהתחלה והשנה לא הייתה²⁴, אמרו לי הר"מים שצריך לחדש את ישיבות הר"מים,

22. בישיבת מרכז-הרב נהוג שהשבועיים האחרונים של זמן חורף (מפורים ואילך) מוקדשים לחזרות בגמרא ולא מתקיימים שיעורים כסדרם.

23. רבני הישיבה מעידים כי כמעט בכל עת שהתכנסו בביתו, לדון בענייני הישיבה השוטפים, היה ר' אברום פותח במעשה הבא: כאשר הסבא מסלובודקה עמד להקים את ישיבתו, הוא פנה בשאלה אל רבו הגדול רבי ישראל סלנטר, מהו הדבר החשוב ביותר עליו יש לתת את הדעת בישיבה? ותשובתו הייתה, כי מטרתה של ישיבה היא "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים" (ישעיהו נז טו). וכפי שסיפר תלמידו הקרוב, הרב יהושע מגנס: "כשמעתי לראשונה את הדברים, לא כל כך הבנתי את כוונתו. מדוע להחיות 'לב נדכאים'? הרי מדובר בבחורים צעירים, תוססים ושמחים. אבל לאחר זמן למדתי להבין. צריך לדעת, שמאחורי כל בחור, שמח ותוסס ככל שיהיה, יש איזו נקודה בלב של קושי. הוא נמצא בתהליך של בניית האישיות שלו, והדבר כרוך לעתים במשברים. התפקיד של הר"מים הוא להגיע לנקודה הזו ולהחיות אותה". ("זקן ויושב בישיבה: לדמותו של מרן ראש הישיבה הרב אברהם אלקנה כהנא-שפירא זצ"ל", אתר ישיבת מרכז-הרב).

24. כידוע, בין השנים תשמ"ג-תשנ"ג כיהן מו"ר במקביל הן כרב הראשי לישראל והן כראש ישיבת מרכז-הרב והעומס על כתפיו היה מרובה במיוחד, וכפי שכתב הרב יהושע מגנס, ר"מ בישיבת מרכז-הרב: "זכור לי אותו יום שהרב סיים את כהונתו כרב ראשי. מהיכל-שלמה, מושב הרבנות הראשית לישראל בימים ההם, נסע הרב לכותל לתפלת יום-כיפור קטן. משם נסע הרב הביתה והגיע בשעות הערב. תוך כמה דקות נדחפו אל הבית עשרות תלמידים מהישיבה בשירה

ואני חושב שאני לא צודק הייתי צריך לכנס. הייתי מכנס את כל הר"מים, בערך היו שלוש פעמים באמצע הזמן, יש המון בעיות והשנה לא כינסתי ועכשיו נדמה לי שהייתי צריך לכנס. מפני שתמיד יש בעיות שונות.

הדרך של הגדילה, אני אומר רק לעצמי, צריך לדעת שני דברים: ההתמקדות שיהיה סדר בלימוד. מספרים שר' זיסל מקלם²⁵, הבן שלו למד בוולוז'ין, אחר כך הוא שמע שקצת החמיץ ולא לומד כמו שצריך, נסע לוולוז'ין, לא נכנס לבית-המדרש, נכנס לחדר שלו וראה שהכול מסודר בחפצים שלו. אמר: סימן שהכול בסדר אצלו.

והשני, לעיין בספרים. אני לא יכול להגיד שכל אחד יכול לעשות את זה. אבל, מעין זה. אני לא חושב שאתם לא יכולים לפתוח ספר אור-שמח, זה היה "הראש ישיבה של כל העולם", של כל הישיבות. הוא ישב בדווינסק²⁶. הספר שלו הוא ספר מחנך. בזמני בגיל שלכם, אולי שנה אחרי זה, הייתי בקיא בכל האור-שמח. הייתי מכיר יותר טוב את הגמרא והתוס' מאשר את האור-שמח, אבל למדתי אור שמח. יש שם קונטרס מאוד קשה, אבל עברנו את זה. זה ספר שלמרות שהלשון שלו קשה אבל הוא מאוד מחנך.

עצות כאלו אני יכול לתת לכם הרבה. אדם לומד בישיבה עצמה, מי שמתמיד ומי ששוקד ולא מתבטל הוא גדל. כל השיעורים שיש זה רק הדרכה. הר"מ אומר שיעור שעה-שעה וחצי, פעמיים-שלוש בשבוע. מזה גדלים? ! אלא זה רק הדרכה.

והדרכה נוספת שצריך הרבה לדבר בלימוד, צריכים הרבה להתווכח והרבה לצעוק. הגמרא אומרת (קידושין ל, ב) שלומדים תורה צריך ללמוד כמו "שונאים"²⁷, יש מושג של גדולים, לומדים ומתווכחים כאילו אתה... תמיד אני אומר הציור כאילו אחד

ובריקודים. כפי שהתבטא אחד התלמידים: עכשיו הרב רק שלנו, בלי שותפות. כמה פעמים התבטא ר' אברום שיש עליו עול קשה, עם בעיות הלכתיות וציבוריות קשות המדירות שינה מעניו, וכשהוא יוצא למרפסת, רואה את האור בישיבה גם בשעות הלילה המאוחרות ושומע את קול הלומדים, אז הוא נרגע" ("אברהם זקן ויושב בישיבה", בשבע, 362).

25. רבי שמחה מרדכי זיסקינד זיו (תקפ"ד-תרנ"ח), היה מגדולי תלמידיו של רבי ישראל מסלנט ומראשי תנועת המוסר, "הסבא מקלם".

26. שמה הנוכחי של העיר משנת תרפ"א ואילך: דאוגבפילס.

27. "לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער", מאי 'את אויבים בשער'? א"ר חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר: 'את והב בסופה' (במדבר כא יד) – אל תקרי בסופה אלא בסופה".

היה גוזז לך את השערות וכי אתה היית שותק לו, היית מתאבק. אדם רוצה לקחת את הסברה שלך, אתה אמרת נגד הסברה שלי? ! צריך להיאבק. זה חיות של תורה. בחיות של תורה, לא כולם שווים, אבל אדם צריך לדעת שיש דבר כזה.

אני לא כל כך מרוצה מהקצב של השיעורים, נראה לי שלומדים יותר מדי לאט בכל הישיבות. אבל זה תלוי באחריות של האדם, אבל הבסיס העיקרי צריך אדם ללמוד לבד, ולהתווכח עם הר"מ צריך הרבה להתווכח, זה תכונה שצריך לפתח אותה ולא לומר "מילא", "מילא", צריך אדם להתווכח. ולא להיות בטלנים ולא להיות שקטים. בפרט ביבמות זה באמת מסכת קשה, מאוד מסובכת, ותמיד הייתה לי בעיה עם השנה הראשונה.

הייתה פעם הצעה של אחד הר"מים, ששנה ראשונה לא ילמדו יבמות. אבל, אם הישיבה לומדת יבמות, צריך ללמוד יבמות, בישיבות היה כך. היו שמועות שבעצם יש יותר מדי שיעורים, פעמיים בשבוע, אחר כך יבקשו שלוש פעמים בשבוע, לא היה את זה, אחר כך הם הוסיפו לאט לאט. ראשי הישיבות הוסיפו, האמת היא שיותר טוב להוסיף מאשר למעט, לא? !

הישיבה עומדת על שינון עצמי. כל העניינים זה צריכים להיות תרגילים במחשבה. איך חושבים, זה לא שיעור שלומדים איך ללמוד את הסברה, מה כתוב בשורה זאת, מה כתוב בשורה זאת, אלא תדריך איך צריכים לחשוב.

היה פעם בישיבה, שהיה ר"מ של שנה ראשונה שהיה אומר רק מה שאחרים אומרים, באה משלחת של בחורים והתלוננו מה זה, הוא לא אומר שיעור, רק מביא חת"ס וקצות ורע"א, היו טענות. שאלתי אותם: אתם בעצמכם מגיעים לחת"ס לבד, הרי לא מגיעים? ! אז מה פירוש, אדם יגע וטורח ומכין לכם דברים טובים, מה זה רע לשמוע רע"א שמישהו הכין? אמרו: לא, למה הוא לא אומר משלו... היום נדמה לי שכן לומדים איך מפתחים את הסברה ומה קשה לסברה הזאת. והפיתוח הזה היא הגדילה. אתם לא מתווכחים? ! צריך להתווכח. כשאתם לומדים חברותא אתם גם לא מתווכחים? עכ"פ בבית שלי יודעים שמתווכחים כל הזמן, גם ברבנות מתווכחים.

ש: הספרדים היו מגיעים להלכה למעשה מתוך לימוד הגמרא והיום, בחור יושב כמה שנים בישיבה ולא יודע כלום בהלכה.

ת: מה שאני מדבר, זה על [דרך הלימוד של] מחזור ראשון, זה לא ככה. בישיבה עכשיו למעשה מתרגלים איך ללמוד. מתרגלים איך להרגיל את השכל, לשכל של תורה, לא מעניין אותך מה תעשה עם ה"צרה" הזאת, אם ה"צרת צרה" הזאת תבוא לכאן לפניך מה לעשות אתה, היא לא תבוא לפניך לכאן. אלא איך בודקים את החומר. כשאתם מתחילים ללמוד תורה הוא עכשיו צריך להרגיל את השכל שלו ללמוד תורה. אני רואה שקשה לכם ללמוד רק תוס' ואתה אומר שאתם רוצים ללמוד את הבית-יוסף?!

אם אתה תלמד את גם הבית-יוסף אז אני לא רוצה להלחין, אבל אולי תגיע לדרך ד. ככה זה... דרגה שלישית זה כותרת של תורה. אם אתה רוצה לשמוע לי עצה, אבל עכשיו סדר לימוד אחר, אתה צריך ללמוד איך לומדים רש"י ותוס'. כשמתחילים ללמוד זה סגנון אחר, והלכה למעשה זה דבר אחר... נכון שכותרת של תורה זה המסקנה, אבל זה לא גיל הזה שלך, גם על לימוד בבית-ספר תגיד ככה? בישיבה תיכונית שמתחילים ללמוד גמרא, גם תגיד להם ללמוד בית-יוסף? אתה מבין בעצמך ששם ילמדו בצורה ראשונה, שמה צריך להרגיל אותם להיכנס למסלול... נכון הוא שמה פירוש שאדם יודע תורה? שאדם יודע תורה למעשה! בפרט בעניינים שנוגעים למעשה. אתה לומד שבת צריך לדעת שאתה יודע מה עושים למעשה.

ש: מי שלומד מסכת שבת בשיעור א' האם הוא צריך להגיע להלכה למעשה?

ת: היום במחזור הראשון זה לא בכוחו. אדם שלומד שש שנים בישיבות הוא נהיה באמת תלמיד-חכם. אבל תלמיד-חכם שלמד שנה ראשונה, אחר כך, תלמיד-חכם שנה שנייה, כל אחד יודע שיש הבדל... הייתי רוצה לראות איזה מישהו שפוסק הלכות למעשה בשנה ראשונה. אתה היום לומד תורה להבין את החומר. ויש באמת הקפדות. זה הייתה אחת מהעבודות הגדולות של הרב בעניין הלכה-ברורה. שלכן הדפיסו את זה בגמרות. להדפיס רמב"ם והמסקנה שלו שזה השו"ע.

אבל אם אתה רוצה לדעת לפסוק, אי אפשר לתבוע ממך שאתה תדע לפסוק, אתה יודע איזה שימוש להשתמש?! זה לימוד מיוחד. לימוד שולחן-ערוך זה לא לימוד גמרא. היום אי אפשר היום לדעת הלכה דרך הגמרא. לא בשלב זה בשנה ראשונה. אז צריך ללמוד הלכות טור ובית-יוסף, צריך ללמוד את כל המקצועות. הבית-יוסף מביא את כל החומר שלפיו הגיע ההלכה למעשה.

לומדים שבת ב"כולל". הרבה זמן לומדים שבת ולא בתוך מסגרת של הישיבה שלכל היותר לומדים זמן אחד שבת. זה לא התכלית. למעשה? אתה בין כך אסור לך לפסוק

הלכה. לא תוכל מפני שאתה לא יכול לפסוק. לגבי עצמך אתה תעשה מה שאתה יודע, אתה יודע למסקנה.

בישיבה לומדים היום תורה. איך אפשר להבין תורה. וזו עבודה די קשה. לא רק די קשה אלא אפילו אפשר להגיד קשה מאוד. אני חושב שאתם יודעים זאת, אז אתה רוצה עוד להעמיס ללמוד עכשיו בהתחלה איך לפסוק? ! אתה לא יכול ללמוד את זה עכשיו. יהיה לך זמן. אתה מתחיל להכיר, לעשות היכרות עם התורה. "כתר-תורה" זה נכון, צריך אדם להשקיע. זה נכון, אחד מהיסודות בישיבה כתר-התורה זה הלכה למעשה. אתה עד שאתה רוצה לקחת את הכתר, אתה צריך להיות מוכן לכך. במצב של היום, אפשר להכתיר עצמך בכתר? אני חושש שזה יהיה. התכלית של תורה, מתי אדם מגיע לסוף, כשהוא יודע מה המסקנה. אבל עד שמגיעים לשם, אתה צריך לימוד כל כך הרבה, כמה זה קשה להגיע.

יש ישיבות עם מסורת של תורה שלא משנים²⁸, למדו גמרא רש"י תוספות ואחר כך ראשונים ואח"כ אחרונים ואחר כך הלכה הגיעו בשלבים. ויש ישיבות שרוצות אחרת.

המהדורה השנייה²⁹ עדיין גם כן עדיין לא מספיק, במהדורה השנייה כשאתה מכיר כבר את החומר ויודע גמרא, אז יותר נכון להגיע לשם. אולי מדברים שסדר הלימוד בישיבות הוא לא בסדר. אבל כדאי להוסיף קושי על קושי? ! נדמה לי שאתם כן מתקשים לפעמים לא? ! אתם צריכים באמת סיוע. אני עומד בהנחה שאתם לא מקבלים סיוע מספיק גם כן. אתם קשורים ל"משיבים" בישיבה³⁰? יש לכם קשר אתם?

28. ר' הרב שמיר שיינטופ, "המסורת, מסירתה והעברתה: משנה חינוכית ושיקול בפסיקת הלכה בדרכו של הגר"א שפירא זצ"ל", שמעתי, 172-173, עמ' 189-201, ב"ב, תשס"ח.

29. כוונתו בסבב השני, לאחר שש שנות לימוד בישיבה. כשמתחילים ללמוד שוב את אותן מסכתות.

30. באותה עת שימשו כמשיבים מו"ר הרב יגאל לרר, לימים אב"ד ביה"ד בפ"ת, ומו"ר הרב איתן שנדרופי, מח"ס הדר"עולם והדר"תורה על התורה והמועדים, שניהם מלמדים בישיבה גם היום.

לימודי אמונה ועניינה של ישיבה

ש: באמונה, איזה ספרים ללמוד?

ת: אמונה, צריך גם כן. אחד מהדברים שיש בישיבה, אולי לא מעריכים את זה. האמונה מפתחת את האישיות. האמונה מחסנת את האדם. בישיבות אחרות לומדים הרבה פחות וזה פגם גדול. בישיבות המקוריות כפי שהיו לפני מאה שנה, אז לא למדו אפילו ספרי מוסר, אפילו מסילת ישרים לא למדו, מפני שההנחה הייתה שהתורה מקדשת את האדם. כל מה שאדם יכול לקבל ברוחניות, באמונה, במחשבה – הכול נמצא בתורה. מאיפה המחברים כתבו את ספרי המחשבה? מהאצבע הם ינקו את זה?! הם ינקו את זה מהתורה. הכול נמצא שם. אבל אח"כ מתברר שזה לא כך, שזה חיצוני לך, ענייני אמונה, ענייני מידות, וכל ענייני השקפה צריך לחסן.

הייתה מחלוקת שלא נתנו לספרים הקטנים הללו להיכנס. ספרים של מידות, ספרים של אמונה, זה מקיף יותר, לא רק מידות. אז אצלנו באמת יש הרבה ספרים וזה מאוד מרחיב את מהלך המחשבה. אבל הרבה לא צריכים להילחץ...

כמה אתם לומדים ביום בערך? חצי שעה-שעה, אפשר. זה לא נורא. אבל יותר מדי, זה על חשבון הלימוד העיקרי שזה גמרא. מפני שזה שכל של תורה. לימוד גמרא כמו שכתוב בבעל התניא³¹, זה ספר שמדבר יותר על התורה, למרות שהיה חסיד, כותב שהדבקות האמיתית בקב"ה היא התורה. כל אחד יכול לחשוב שהוא היה רב"ה ויגיד שדבקות זה לומר הרבה תהלים ותפילה, אבל הדבקות האמיתית בקב"ה היא תורה. התורה זה החיבור של הרבש"ע. מי חיבר את התורה? וזה מה שאומר מה רצון ה'. אבל, כשאין הכנות ואני לא מכשיר את הנפש, אז לא מסוגל ללמוד, אי אפשר ללמוד³². שעה ביום אני חושב שזה לא הרבה. אבל יותר מזה...

31. "כשאדם מבין ומשיג איזו הלכה במשנה או בגמרא לאשורה על בוריה, הרי שכלו תופס ומקיף אותה... והנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, שעלה ברצונו כשיטען ראובן כך וכך דרך משל ושמעון כך וכך יהיה הפסק ביניהם כך וכך; ואף אם לא היה ולא יהיה הדבר הזה לעולם... מכל מקום, מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה, שאם יטען זה כך וכך יהיה הפסק כך, הרי כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה במשנה או גמרא או פוסקים, הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה" (תניא, ליקוטי אמרים, פרק ה; ור"ש, איגרת הקודש, כו).

32. במשתמע שעל כך צריך ללמוד גם אמונה כדי לאפשר לימוד תקין.

היה פעם איזה מקרה שאחד בישיבה אמר תהלים שלוש שעות ביום, "ספר התפילות של העם היהודי". ראיתי פעם בכותל המערבי, ספרי תהלים שכתוב שם לפני כל מזמור למה זה טוב, זה טוב שמגרד לו צד ימין וזה שמגרד צד שמאל... בשביל זה דוד המלך סידר את התהלים בשביל שמגרד לו יד ימין? אז כדי להצדיק אותו נאמר שהכוונה שכשאדם נמצא במצוקה בגלל זה, ויש פיקוח נפש, אז יגיד. כשאדם נמצא במצוקת נפש, אז אומרים תהלים. כל מצוקה שאדם נמצא יגיד תהלים, כל דבר. אבל תלמיד-חכם אי אפשר להיות אם יאמר תהלים כל היום. פעם אמרתי לו: אם תמשיך כך, אז תצטרך לצאת מהישיבה, בגלל ביטול תורה.

ש: למה לא למדו אמונה בישיבות עד לפני מאה שנה?

ת: בוולוז'ין הייתה מחלוקת גדולה כשהכניסו את לימוד המוסר לישיבות בליטא. רבי ישראל סלנטר רצה להיות משגיח בוולוז'ין, הוא הציע את עצמו מפני שהיה אדם מיוחד במינו, וגם הנצי"ב וגם ר' חיים מוולוז'ין התנגדו. אמרו שוודאי שלימוד זה מתקן פגמים, כל גדולי הדור אמרו שצריך ללמוד מוסר, כל אדם צריך ללמוד מוסר, אבל הישיבה היא בשביל תורה. הישיבה היא לא בשביל חולים. כשאדם חולה, הוא צריך סיוע רפואי, אבל, מי שלא חולה, ייקח סיוע?! מי שלומד תורה בוולוז'ין הוא אדם בריא, אדם בריא צריך ללמוד גמרא. מהגמרא יוצא הכול, זה היה הציור של הנצי"ב.

פעם בא אל הנצי"ב רב אחד שהביא את הבן שלו לישיבה, הוא ביקש מהנצי"ב שישים לב שהוא יגדל ביראת שמים, והסיפור אומר שהנצי"ב אמר לאותו רב קח את בנך בחזרה. אמר לו: לכל בית חרושת גדול יש לו גם אמצעי לוואי. בית-חרושת לברזל, מייצר גם צבתות וגם מסמרים ופטישים, אבל, עיקר הבית-חרושת הוא בשביל ייצור הברזל... ישיבת וולוז'ין היא בית חרושת לתורה, אם בנך יהיה גדול בתורה, אז יהיה גם גדול בצדקות וגם ביראת שמים וגם במידות, אבל זה לוואי, אם אתה אומר לי שים לב רק על זה, אז אתה לא בשביל וולוז'ין³³.

באמת, דרך המחשבה הזאת הייתה צודקת, בזמן שהעיריה היהודית הייתה בשלמותה. הרחובות והבתים היו יהודים, החברים היו יהודים. אבל אחר כך התחילו המהפכות הגדולות ברוסיה³⁴ והייתה סערת רוח גדולה וכל הנוער היהודי נמשך

33. ר' מורשה - קובץ שיחות ומאמרים, ירושלים, תשס"ה, עמ' קכ.

34. המהפכה הבולשביקית אירעה בשנת תרע"ז.

אליהם, זה היה כבר לפני הרבה שנים, שמונים שנה, וכשהמהפכה הסתיימה, אז התברר ששייכות שלמדו שם השקפות, אז החזיקו מעמד. מפני שהם חיסנו את התלמידים שלהם. לימדו אותם מה זה תורה, מה זה אדם גדול, מה זה אדם רוחני. אבל בשייכות שלא לימדו אותם ולא חיסנו אותם, אז לא החזיקו מעמד. ואז הכיר עולם התורה שחייבים. אבל קודם חשבו שבאמת לא צריך. זה חילוף הדורות, אבל, גם היום, במקום שהבית בסדר והחברה בסדר, אז ההתנהגות עם הבנים היא אחרת, וכשהרחוב והבית והחברה לא בסדר – אז צריך לנהוג אחרת.

ש: ספרים של אמונה ומוסר מה הסדר?

ת: את הספרים שלומדים בשייכה. יש אפילו יותר מדי מה ללמוד. פה בשייכה לומדים הרבה מאוד. גם כן לא מקלקלים את הקייבה מזה, אבל יש הרבה.

ש: אבל מתוך זה, מה?

ת: הספר היסודי בשייכה כך מקובל זה מסילת-ישרים. זה הבסיס, לומדים בכל הישיבות. אבל, יש ישיבות שזה נראה להם יותר מדי, יש תלמידים שיותר משלושה דפים במשך כל שהותם בשייכה לא למדו. מפני שזה לימוד אחר, לומדים מוסר ב"התפעלות", שהתחיל מרבי ישראל מסלנט³⁵, שאדם צריך לקרוא שורה אחת ולהתלהב ממנה. אבל, הלימוד צריך להיות כמו שלומדים תורה. לימוד בשכל³⁶, צריך לצרף את השכל, אתם צריכים להתחיל וצריכים לגמור. זה ספר אמונה הראשון. הספר השני כפי שהיה מקובל מהרב, זה ספר הכוזרי. שם מדברים לא על מידות, אלא על עניינים של קדושת ישראל וקדושת התורה...

אחרי זה, יש עוד ספר של מוסר שלצערי לא כל כך לומדים, זה חובת-הלכות – זה ספר מוסר קשה, לפעמים זה קצת אולי מדכא, זה פוגע. מספרים שיום אחד הרבי מפשיסחא³⁷ ראה את רבו "היהודי הקדוש"³⁸, כשהפנים שלו נראו רע מאוד. שאל אותו מה קרה? אמר לו: מישוהו בייש אותי היום. שאל אותו: ומה עשית לו? התנגדת לו? אמר רבו: אחרי שהוא בייש אותי נישקתי אותו... [והסביר:] למדתי היום בספר

35. ע' בספרו: אור ישראל, וילנא, תר"ס, פרק ו.

36. ר' מוסר-אביך א: ז – "לימוד היראה וקביעותה", אוצרות-הראי"ה ח"ב, עמ' 311.

37. האדמו"ר רבי שמחה בונים מפשיסחא (תקכ"ה-תקפ"ז).

38. מייסד חסידות פשיסחא, האדמו"ר רבי יעקב יצחק רבינוביץ' (תקכ"ו-תקע"ד).

שבט־מוסר³⁹, הוא בייש אותי, פתאום התמלאתי בושה, אז אחרי שגמרת, נישקתי אותו ושמתו אותו בארון. זה ספרים שפוגעים.

יש ספרים שזה רק מחשבה מרוממת. היה בקלם מנהג שלומדים ארבע שעות מוסר, אבל בשבת לא למדו את זה. מפני שאמרו שזה יכול להכניס עצבות, זה לא שבת. בשבת צריך להיות עונג שבת. אז לומדים, יש ספר של הרמ"ק, מדבר על גדלות האדם, על [דבקות] במידות הקב"ה, תומר־דבורה. אולי אם אתם רוצים תלמדו את זה, מדבר על עצות. מי שרוצה ללמוד. זה נכתב כהכנה לספר עץ־חיים.

תומר־דבורה זה ספר מענג שמתאים לשבת. כל הספר בנוי על הפסוק "מי אל כמוך" (מיכה ז יח), בנוי על מידות הקב"ה ומדבר שאדם צריך להידמות לקב"ה. זה ספר מאוד מענג. בשבת למדו את זה. מה אתם לומדים בשבת? יש לכם ספר מיוחד? יש ספרים שמעיקים על האדם ויש ספרים מרוממים את האדם. הכוזרי זה גם כן מרומם. אז מה ללמוד? אני לא חושב שיש בעיה...

ש: השאלה הייתה ממה יש להתחיל?

ת: ללמוד מתחילים מסילת־ישרים. לא ללמוד אפילו כוזרי, זה היה ספר שהישיבה חידשה, לצעירים זה קצת [קשה]⁴⁰. הרמח"ל, מלבד מה שהיה בעל מדרגה גדולה, היה גם סופר גדול. גם בהיר וגם מרגישים בבהירות הזאת, מתוך הדברים יש עוד דברים...

ש: ללמוד אותם בעיון או בבקיאות?

ת: לכאורה שם [בספרי מוסר] לא חייבים להיות בקיאים בהם, בתורה יש מצווה מפני שכתוב: "השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים" (דברים ד ט), חובת הבקיאות זה כתוב בתורה, בזה [ספרי מוסר] לא חייבים "השמר לך פן תשכח", אלא שלומדים את זה כמו שאדם מפתח את עצמו, אבל, צריכים ללמוד את זה בעיון ובהבנה ואם לומדים בהבנה טובה, אז גם זוכרים אותה. אדם יכול גם ללמוד סתם, אבל העיון הגדול זה גם חורט בזיכרון. מה שלמדתי בעיון גדול, אני זוכר אותו עד היום זה חרוט אצלי ואם לא אז לא. העיון הגדול זה צריך להיות בזיכרון.

39. ספרו המפורסם של רבי אליהו בן אברהם שלמה הכהן האיתמרי, מחכמי איזמיר.

40. מאמרים רביעי וחמישי בספר הכוזרי עמוקים ומופשטים. במשך שנים רבות מתקיים בישיבת מרכז־הרב שיעור לבחורי שנה א' בנושא "מבואות לספר הכוזרי", ע"י הרב חיים אביהוא שוורץ.

ש: הרב, ספרי הרב קוק, צריכים ללמוד? איך צריכים ללמוד?

ת: מה שאלה? בישיבה של הרב קוק לא ילמדו את הרב קוק! מה אנחנו, בני ברק?!

ש: הכוונה מה ללמוד?

ת: נכון אתה צודק שצריך הכוונה, בישיבה אין "משגיח". לפעמים אנשים שואלים, נכון, כמה סיבות... יש צד חיובי של משגיח, אבל יש גם צד שלילי. משגיח אמיתי הוא צריך להיות נודניק כדי להשגיח טוב, אבל כאן לא אוהבים את זה. בישיבות לא היו כל כך סימפטיים אליו, שרצו להדיח אותו, אנשים בעלי שאר רוח לא אוהבים את זה... אתם אוהבים שעומדים לכם על הראש? בישיבות הייתה בדיחה שהייתה עוברת ממחזור למחזור, כשהמשגיח היה "מנדנד", היה אומר לבחור: אם לא תלמד מה יהיה אתך? מה יצא ממך? אמר לו הבחור: אני אהיה משגיח... כך היו מוסרים.

אבל יש מעלה של ליברליות. אתה רוצה ללמוד בוא תלמד. היום בישיבות אחרות גם לבטלן יש לו מקום. הוא מרגיש עצמו טוב. שנית, הוא גם לא יכול ללכת. אין לו לאן. אבל פה, אדם לא רוצה הוא הולך, לכן ה"לשמה" הוא יותר קל. טוב, צריך להדריך את התלמידים.

ספרי הרב קוק יש הרבה ספרים⁴¹. בלימוד בישיבה היו מאוד נותנים משקל לספר אורות. זה היה ספר קבוע ללמוד. ואחר כך גם מוסר-אביך – זה ודאי ספר קל, שמדבר בקלות. לא מסובך. זה שני הספרים הראשונים. ואחר כך, היו ספרים שהיו מקפידים לא ללמוד. אורות-הקודש... גם בשיעורים גבוהים. היה פעם אחת שהתחיל רב אחד להגיד שיחות באורות-הקודש והרצי"ה מאוד הקפיד. מפני שזה אופי אחר. זה תלוי באמת בגיל. אבל ספרים הראשונים זה לכל גיל. מוסר-אביך – לכל גיל, אורות-הקודש רק פרקים מסוימים או ספר אורות. אבל בדרך כלל, אם זה אומר לך משהו, תלמד אותו לא תשאל. זה תלוי איך אתה קולט את זה, אם אתה נהנה מזה, אז אתה צריך ללמוד. כל הספרים האלו, זה מרומם את הדעת. אני לא חושב שיש לנו מחסור בספרים מה ללמוד.

41. "בדורנו היה הרב זצ"ל מוסר התורה. הרב זצ"ל היה חד בדרא... היום כבר נתמלא העולם מאורו של הרב זצ"ל... אין שום שטח במיוחד בענייני אמונה והשקפה של הדור, שהוא אינו עוסק בו..." בתוך: עת לכל חפץ, מכון הרצי"ה, ירושלים, תשס"ב, עמ' לו-לח.

ש: מה לגבי לימוד משניות והלכה?

ת: הלכה צריכים לדעת. משניות זה לימוד חטיבה לעצמה. מה שצריך ללמוד בישיבה, אי אפשר לוותר על הלכות. צריך ללמוד הלכות. אי אפשר לוותר גם על תנ"ך. הקליטה של התנ"ך בגילכם טובה מאוד. צריך ללמוד. הרב שנדורפי מלמד תנ"ך בישיבה. האם אתם לומדים? פעם הייתה דרישה גדולה. נכון שזה פגם, בכל הישיבות לא למדו, פה זה קשה מאוד, אבל צריך להצליח גם בזה. כמעט שלא ראיתי מישהו לומד את התנ"ך כמוהו [כלומר ביסודיות]⁴², זה אחד מהדברים שיש בישיבה. תנ"ך זה גם לימוד אמונה, כל התנ"ך זה רק בשביל אמונה. כל מה שלומדים באוניברסיטה תנ"ך יש בזה קצת טומאה⁴³, ללמד תנ"ך יכולים רק תלמידי-יחכמים⁴⁴.

היום זה הגיל שהשכל צומח. כוח הצמיחה של הגיל הזה, הוא לא לפני זה ולא אחרי זה. אז אם רוצים ללמוד ב"גדלות", אז רק בישיבה. כישרונות מקבלים, אם לא מבזבזים את הזמן. כל מה שאפשר וניתן שאדם יגדל – זה עכשיו, אי אפשר לדחות את זה. אבל לכאורה אם היו שואלים אותי, יכול להיות שהיו צריכים לבוא לישיבה שנה קודם⁴⁵, אבל יש בית ספר, ישיבה תיכונית⁴⁶. אבל זה הגיל. אני חושב שאתם חייבים להרגיש איך מתגדלים.

42. שיטתו של מ"ר הרב איתן שנדורפי מובאת בהרחבה בספריו היסודיים והמאירים: הדר התורה, הדר המועדים, הדר הנביאים.

43. ר' אמרי-שפר, ירושלים, תשס"ח, עמ' שדמ.

44. ר' מורשה – קובץ שיחות ומאמרים, עמ' מט.

45. "ראש הישיבה אמר לי לא אחת, כי אין כל הצדקה לארבע שנות לימוד של מקצועות חול בישיבה תיכונית. "אפשר לסיים את הלימודים בשלוש שנים ולהקדיש את השנה הרביעית ללימודי קודש בלבד, לימוד לשמה" (בסוד שיח, שאול שיף, הצופה, ל' תשרי תשס"ח).

46. בעניין לימוד בישיבות תיכוניות התבטא הרב: "יש כאלה שהייתי אומר להם לכתחילה לשלוח את בנם לישיבה תיכונית, ויש כאלה שהייתי אומר להם לא לשלוח את בנם לישיבה תיכונית, הדבר תלוי, אין תשובה ברורה אצל כולם... (הרב חיים אריה כהנא והרב אליהו משה מאירמן (עורכים), שיחות מרן הגר"א שפירא שנאמרו במחנה תורת חיים, שנת תש"ן, ירושלים, תשנ"א, עמ' 48. ור' מכתבו בעניין "בחירת ישיבה קטנה תיכונית" בתוך אחד היה אברהם, מכון הרצ"ה, תשע"ח, עמ' 82.

סיפר הרב אהרון טרופ: "הפגישה האחרונה שלי עם הרב הייתה בחורף בשנה שעברה [תשס"ז]. היה זה לאחר שהישיבות הקטנות פרסמו מכתב תמיכה של הרב. זכרתי את תמיכתו הנלהבת של הרב מלפני כעשר שנים בדרכה של ישיבת בני-צבי, המשלבת מעט לימודי חול בסדר יומה, ובאתי לברר עמו שוב את דעתו על דרכה של הישיבה. הרב הבהיר שתמיכתו בישיבות הקטנות באה על רקע הסתייגותו מאותן ישיבות המקדישות את רוב יומן או כמחצית מסדר יומן ללימודי החול, ובשום אופן לא בא להסתייג מישיבות דוגמת 'בני צבי' המקדישות כשעה עד שעה וחצי ביום

”אמר ר' יוסף: אי לאו האי יומא [יום עצרת, זמן מתן-תורה] דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא” (פסחים סח, ב). יש הרבה יוסף בשוק, אם לא היום ההוא של מתן תורה, רש”י אומר מה זה תורה? ”התרוממתי”. לא אמר למדתי תורה, אלא התרוממתי, זה תכלית של תורה. אנשים מתרוממים. לפעמים מרגישים, לפעמים לא מרגישים, אבל, התורה מרוממת אותי⁴⁷. האדם הוא לא אותו אדם כמו שנכנס לשיבה. וגם אם עכשיו הוא לא מרגיש, אחר כך ירגיש. האדם נהיה מרומם. כל העניין הזה של שיעור קומה של האדם, אי אפשר לקבל אלא בתורה.

לצערנו הגדול, לא כל הנוער יודעים ללמוד. אבל, הגמרא אומרת (יומא כח, א): ”אמר רבי חמא ברבי חנינא: מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם – אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה...” הישיבה היא המוסד הראשון של כלל ישראל⁴⁸. מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו, כך גדל כלל ישראל. לצערנו, אנחנו מעטים, וכשיש מעטים, כתוב בגמרא (ברכות סג, א) שההצלחה יותר גדולה⁴⁹. מחלקים תורה לכל הדור, אז אדם יכול לזכות גם בחלקו וגם בחלק חברו. מחלקים תורה לכלל ישראל, אז אם יש הרבה, אז לכל אחד בא חלק קטן, אבל, אם יש מעטים שלומדים, אז זוכים לחלק יותר גדול. לכן לפעמים יש הצלחה יותר מאשר באופן רגיל.

על כל פנים, הישיבה היא המוסד הקדמון, וזה קובע איך יכול להיות פרצוף יהודי. איך יכול האדם להיות יהודי נורמלי, לצמוח. הישיבה היא לא בית-חרושת לרבנים,

להשכלה כללית. יתר על כן טען הרב שלדעתו כל תלמיד-חכם צריך שתהא לו השכלה כללית מסוימת (ובחיוך אמר שיודע היסטוריה טוב ממני...) אלא שאין בזה כללים מתי ללמוד זאת. לכן צריך לבחון לכל תלמיד, על-פי אופיו, מה מתאים בעבורו. כשלחצתי ושאלתי מה להמליץ לתלמיד המתלבט בין ישיבה קטנה לבין ישיבה כמו בני-צבי ומתאים לשתי המקומות, השיב לי הרב שאין בשום אופן לבחור ישיבה על-פי זה שיש בה מעט לימודי חול, או שאין בה כלל, או שמשלימים אותם באופן כזה או אחר. כך לא בוחרים ישיבה! אלא העיקר הוא לבחון היכן הר”מים אוהבים את התלמידים, היכן הר”מים אוהבים ועמלים בתורה, עד כמה הבוגרים אוהבים וממשיכים בתורה, אלו הדברים שעל פיהם בוחרים ישיבה. הרב חזר והדגיש דבר זה כמה פעמים...” (לימוד ממידותיו של מו”ר הגר”א שפירא, סיכום שיחה שנאמרה לפני התלמידים בישיבת בני-צבי, הרב אהרון טרופ, כסלו תשס”ח, אתר ישיבה).

47. ר' מורשה – שיחות למועדים, מכון הרצי”ה, תשס”ח, עמ’ קסז.

48. ר' ”לכל זמן ועת לכל חפץ”, בתוך: עת לכל חפץ, עמ’ יא-מה, מכון הרצי”ה, ירושלים, תשס”ב.

49. ”תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין – פזר, בשעת המפזרים – כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר: ”יש מפזר ונוסף עוד” (משלי יא כד), ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו – כנס, שנאמר: ”עת לעשות לה’ הפרו תורתך” (שם).

מטרת הישיבה היא לגדל תלמיד-חכם. כל יהודי צריך להיות תלמיד-חכם. בין אם הוא חקלאי, או נהג, או פועל, או רמטכ"ל, או בנקאי גדול, או מוכר גדול, כולם צריכים להיות תלמיד-חכמים. אם הוא לא תלמיד-חכם, הוא לא מרגיש, אבל, הוא מסכן גדול. לפעמים מרגיש את זה אחרי.

יש הבדל גדול בין חיים של תלמיד-חכם [לחיים אחרים]. יש הבדל מההתחלה עד גיל שבעים אם לא עד גיל תשעים, היום חיים עד גיל תשעים, השנים האריכו היום קצת, לא רק שבעים שנה, מההתחלה עד הסוף. ומזה בונים את שיעור הקומה. מה שיהיה [בעתיד] יהיה, אני לא יודע מה יהיה. יש הבדל בין רופא עם הארץ, לרופא תלמיד-חכם. יש הבדל גם בין רמטכ"ל תלמיד-חכם לרמטכ"ל עם הארץ. פעם, אחד אמר לי, אני נוצרתי להיות מפקד, להנהיג את כלל ישראל, אמרתי לו תהיה מפקד. אבל, כל אחד צריך להיות ת"ח ולהיות ת"ח זה מאוד קשה.

ש: יש באמת ביטוי שהרב אחרי כמה שנים שולח מישהו לצבא? נשאל אחרת, באיזה שלב אדם ילך לצבא?

ת: זה גם אחד מהדברים שהישיבה הזאת יש עליונות על כולם. אמרתי לכם מקודם, אתם לא תאמינו, לישיבה הזאת יש עליונות על ישיבות אחרות. כל ראשי הישיבות אני מכיר אותם. כולם גדולים, גדלנו ביחד. היום יש להם זקנים לבנים, אני מכיר אותם כשלא היה להם זקן בכלל, גם לי לא היה זקן. שיעור קומה של מה שיש כאן של כוח תורני, כמעט שאין בישיבות אחרות. אני לא רוצה להיות "מתכבד בקלון חברו", [אז אמרתי] כמעט.

ש: יש מספר ישיבות טובות?

ת: את הגדולים של הישיבות אני מכיר. היום זה אחרת, אבל, אז היו ישיבות מועטות. היו שתי ישיבות גדולות בליטא, טלז וסלבודקה. ישיבת פוניבז' של הרב כהנמן לא הצליחה, לא הייתה ישיבה גדולה. אז היה מצב שאדם שרצה להיות ראש ישיבה, היה צריך להיות או בן או חתן של ראש ישיבה קיימת. והיום, ב"ה יש ציבור בארץ, שהוא לא בן ולא חתן, אלא מקים ישיבה. נכון, קמו ישיבות. אבל בסך הכול ישיבות מאוד גדולות יש מעטות. אתה שואל איך אני מכיר, זה כל כך פלא! ? בסך הכול אין הרבה ישיבות גדולות. אז אני מכיר. אני לא אומר, כל ישיבה יש לה את הקמט⁵⁰

50. "... והנה ידוע שדרכי הלימוד בתורה יש ומשתנים ומתחדשים על-ידי גדולי התורה שבדורות, ובאמת כל גאון וגאון אמיתי בכל אופן לימוד שהוא הריהו מחדש קמט מיוחד משלו באותו דרך

שלה, לא שינוי גדול. כל הישיבות הגדולות, כולם לומדים אותו הש"ס, כולם לומדים אותו הרמב"ם, אותו הקצות והנתיבות. אבל, ההבדלים הם אולי לא מהותיים, אפשר לומר בעשרה אחוזים. מרכז-הרב וסלונים – זה אחרת, אתם יכולים להיות חסידי גור? ! זה אמנם לא הרבה, אבל השינוי הזה זה שינוי. זה לא שייך לא לרעה ולא לטובה. זה אופי אחר. למשל, אם אחד יבוא אצלי מגור או יבוא מברסלב אז אני לא אקבל אותו. מה, ברסלב זה לא טוב? ! זה אופי אחר. האדם הזה בא מישיבות אחרות והוא יגרוס כל מיני דברים אחרים. יש דברים שזה אולי צדדיים, אבל הצד הזה נותן איזה חותמת, זה חותמת עם משהו מסוים חוץ מהבבלי והרמב"ם ורש"י ותוספות, כל ישיבה יש לה עוד משהו.

אז מה אני מתכוון, היה בישיבה כמה פעמים, אחד נהיה ברסלב אז הוא עזב את הישיבה. נכון, זו אותה תורה, בכל זאת, כשאדם צריך משהו לשנות, אפילו חיצוניות זה מחיר בפנים⁵¹. כל אחד. אין אפשרות אחרת. זה הבן אדם. אם אתה צריך להוריד את הכיפה שלך ואת הלבוש הזה ואתה צריך ללבוש גרביים כמו חסיד גור. אז לא תגיד מה איכפת לי וזה כמו הגרביים שיש לך בבית... זה משהו אחר. יש קצת מנטליות אחרת. כל ישיבה יש לה את הסמל שלה. כשאדם צריך להחליף את הקמט הזה, אז זה נפגע. אתה יכול "להתחזק", אבל, כל פגם זה צלקת. ואני לא הייתי מקבל אחד שצריך לשנות את עצמו עם הצלקת הזאת.

אז בכל אחד יש לו כוחות. כל ישיבה יש לה את הקמט שלה. אז היו בארץ כמה ישיבות גדולות, היום⁵² אומרים שיש 656 ישיבות. כל שנה קמות עוד ישיבות⁵³, לא כל כך ישיבות, כמו "כוללים". כל אחת מהן זה משהו מיוחד. יש לה את הקמט שלה, אבל, סך הכול, אני אומר לך, אני לא חושב שיש הרבה כוחות רוחניים כמו בישיבה שלנו. לדעתי, יש היום בישיבה כוחות יותר מדי... אז כל אחד לפי כוחו.

הלימוד... יש שמשמא קא מזכי למי שזוכים לפתוח נתיב חדש רחב וסלול בדרכי ההבנה והעיון ומשפיעים בזה על חכמי תקופה שלמה... (מנחת אברהם ח"א, עמ' כא).

51. ר' אב בתורה אב בחכמה, עמ' תקפב.

52. אדר א' תשמ"ו.

53. מו"ר היה מבקש מדי שנה בערב יום-העצמאות מבני ביתו שיבדקו עבורו מה המספר המעודכן של התלמידים לומדי התורה במדינת ישראל ומדי שנה, בשיחת יום-העצמאות בישיבה היה מזכיר בין דבריו גם את פריחת עולם התורה.

לפעמים, יש כאלו שבאים משיבות תיכוניות ויש להם איזה תסביכים, חושבים שאנחנו "דרגה שנייה", "לא צדיקים" "לא קדושים", הם חושבים שלצדיקים וקדושים יש איזה פרצוף, הקמט שלנו לא נראה להם סימפטי. אבל יש דברים רוחניים בולטים שהם חסרים, יש פגמים רוחניים, וזה נובע גם כן מפני שלא יודעים ולא שלמים בהשקפה, ואז חסר ברוחניות⁵⁴.

ועל כן, זה לא תחליטו שאתם, הכיפה שלו כך והכיפה שלו כך, אבל זה לא שייך לזה. האווירה של הישיבה היא גדולה יותר. מקווה שלא יהיה לכם יוהרה, אני יודע מה זה שבאים משיבות תיכוניות, לפעמים הכניסו להם, יש שטיפת מוח, לא הייתה לכם שטיפת מוח?⁵⁵ ! אבל זה לא ככה. אתם יותר חזקים. הישיבה יותר חזקה. כל אחד גודל לפי אהבת תורה שלו. נדמה לי שיש פה אהבת תורה גדולה מאוד. מה אתם רוצים לשאול, משהו לשוחח...

54. " ... משום כך שהמדינה היא תחת שלטון זרע אברהם יצחק ויעקב ולא תחת שלטון גויים אין זה גלות. אין ספור למה שכתבו הקדמונים הראשונים והאחרונים בעניינים אלו. ואם אצל אדם לא זו שום דבר במחשבה בנידון זה של גלות, הוא סריס רוחני גמור, ובסריסות אפשר להגיע, ויש שהגיעו לידי קיצוץ בנטיעות לומר שח"ו, לא השי"ת משגיח על עמו וארצו אלא הכל מעשה הסיטרא אחרא, רח"ל..." (מתוך מכתב מענה לבחור ישיבה שדיבר סרה בישיבה (שבט תש"מ), עיטורי כהנים, 19. חלק גדול מתוך המכתב נדפס בשנית בחוברת אחד היה אברהם, מכון הרצי"ה, תשע"ח, עמ' 56-62).

55. "כל הדברים שלך מוכיחים ששטיפת מוח מסוגלת להחדיר במוחות של צעירים תמימים את הבריות המטופשות ביותר. המקור הוא ברשעות המפעפעת בלב כמה צורבא מרבנן כלפי הישיבה, העובדות הידועות בזה מסמרות שיער כאילו לא קיימים איסורים חמורים של שקר, לשה"ר, ליצנות, שנאת חנם ושנאת ת"ח. דומים האי גבראי כאילו לא טעמו טעם מוסר מעולם, וזה בא כתוצאה של תסביך רוחני כלפי הישיבה שאכ"מ לבאר באריכות. תסביכים שנוצרו מזה שחלק מהרבנים וחלק מרבנותיהם היו מתנגדים מקדמת דנא לכל מה שקדם להקמת המדינה ובהקמתה גופא, וההתנגדות התמקדה בחלקה הגדול מסביב לראי"ה קוק וצוק"ל שהיה בדור האחרון ראש ציבור הרבנים בארץ ובחו"ל שדעתם הייתה חיובית ברעיון ובמעשה לכל הנ"ל, וכשנתברר בימינו מה שנתברר וההלם הרוחני היה גדול, נוצרו אצל אלה שלא רצו להודות במה שהיה להם להודות תסביכים פנימיים של איפכא מסתברא, ובהמשך תגובות שליליות שהם טבעיים ואנושיים במקרים כגון דא וד"ל, ואין להוסיף ע"ז לע"ע" (אחד היה אברהם, שם).

אהבת תורה

ש: הרב הזכיר אהבת תורה, הרב יכול להסביר מה זה אהבת תורה?

ת: המילים כפי שהם. לאהוב את התורה. לאהוב ללמוד תורה. כמו שכתוב: "והווי שקוד ללמוד תורה". זה צריכים ללמוד, יש ספר שחיבר אחיו של הגר"א, מעלות התורה. מה זה אהבת התורה? אוהבים ללמוד את התורה. כדי להשיג את זה אדם צריך ללמוד. אבל מה זה? אוהב, לאהוב. בכל ישיבה לומדים, אפשר ללמוד בלי לאהוב את זה? ! בשיבות אחרות יכול להיות, כי הוא מוכרח לבוא, אבל ישיבת מרכז-הרב בא מי שרוצה ללמוד.

עכשיו, יש דרגות גבוהות, מי שכל רגע... אדם אוהב ללמוד. אדם יכול להידבק ברוחניות. יכול להיות שהוא אוהב יותר את הגמרא, את התוס', או את האגדה, או את המחשבה, אפילו את התהלים. אני לא אומר שלא יאהבו תהלים רק שלא יבזבוז זמן על תהלים⁵⁶, אבל, אדם מרגיש שהתורה נותנת לו, מרגיש שאדם נהיה אדם רוחני. אדם מרגיש מה שאמרת קודם, "התרוממת". גם אם לא מרגיש, אז גם כן, יש אהבת תורה מבלי שאני מרגיש. זה ללמוד. אדם רוחני אוהב בדרך כלל דברים רוחניים ואם קשה לו, אז באמת צריך ללמוד הרבה [דברי חיזוק].

אתם לומדים מהר"ל "נתיבת התורה"? למהר"ל יש ספר שלם על תפארת התורה, תפארת ישראל. זה ספר גדול. ויש גם "נתיבת התורה" ולמהר"ל יש גם "דרוש על התורה". כשרוצים ללמוד אגדות חז"ל כמעט ואין כמו המהר"ל. מפני שאגדות חז"ל זה לימוד אחר מאשר הלכה. זה דרך אחרת. זה סברות אחרות. אין כמו המהר"ל. בכלל לא כתבו הרבה על אגדות חז"ל... נתיבות-עולם של המהר"ל זה ספר עצום, כמעט כמו שו"ע, הכול ענייני מידות. כמעט אין ערך רוחני שמהר"ל לא נגע.

אבל בשיבה צריך להכיר, צריך לאהוב. אני אהנה מהלימוד, קודם נראה מה שכתוב ואחר כך אני אבין מה שכתוב. מרגיש שלא היה ואחר כך מקבל את זה. צריך ללמוד כדי להגדיל תורה⁵⁷.

56. במקום להתגדל בלימוד ש"ס ופוסקים כדלעיל. ראוי לציין שבימי ר"ה היה מו"ר אומר פעמיים את ספר התהלים כמנהג, ואף בימות החול מקפידים עד היום לומר בשיבה לאחר כל תפילה שלווה פרקי תהלים בקול רם פסוק פסוק, חזן וקהל.

57. ע' אורות-התורה ב: א.

אולי צריכים להביא דוגמאות, אז אני אביא לכם דוגמאות איך אנשים אוהבים תורה, אתם צריכים ללמוד את אחד מהדברים אולי בישיבות לא יודעים את זה, גם בבית שלי יש הרבה ספרים על תולדות גדולי ישראל. צריכים לעיין בספרים כאלה. בצעירותי בישיבות היו בקיאים בספר עליות־אליהו על הגר"א, מאוד התרוממות של תורה. יש ספר שנקרא חוטה־משולש על רבי עקיבא איגר והחת"ם סופר, היום יש הרבה ספרים. איך גדולים מישראל הם אנשים גדולים. איך אדם נהיה אדם גדול. הוא לא רק יודע, הוא אדם גדול. ככל שלאדם יש מידות יותר גדולות, אז הוא אדם גדול יותר. והגדלות שלו באמת זה הכול נובע מהתורה. רב האי גאון כותב (מובא בתשובות הריב"ש, סי' מה) שלא תמצא אנשים שיש להם צדקה וחסד, ומונה שורה ארוכה של מידות, אלא באלו שלומדים את תורתם של רבינא ורב אשי⁵⁸, גם כשלומדים "שור שנגח את הפרה" וגם כשלומדים "חמש־עשרה נשים". לכאורה, מה זה שייך לרבינא ורב אשי? אלא גם שלומדים תוס' זה מרומם את האדם לצד הרוחני.

ש: אומרים (יומא עב, ב) שתורה "זכה – נעשית לו סם חיים, לא זכה – נעשית לו סם המוות". זאת אומרת, שבחורים שיושבים ולומדים יש סכנה? באיזה קנה מידה אדם יכול לבדוק את עצמו אם אצלו זה סם חיים או סם מוות?

ת: בישיבה אין סכנה. זה הכלל. כשכתוב "זכה", מה פירוש זכה? זה לא פרס, צריך ללמוד פשוט, מה פירוש זכה, זכה תמיד זה לשמה. כשאדם לומד לשמה אז זה מוכרח להיות זכה. לא זכה – יש המון דרגות, יש מדרגות מאוד נמוכות, בדרגות נמוכות, בשלא לשמה. וזה בדרך כלל מדברים על אדם יחיד. אבל ישיבה יש לה סם של תורה. בישיבות יש סם של תורה.

גם אני למדתי בישיבות. הראש ישיבה אמר שיעור פעמיים בשבוע, היו ר"מים צעירים שהיו עם קשר יותר. אבל, הישיבה, היא עצמה הראש הישיבה. תלמידי הישיבה הם הישיבה. זה לא סוד. בכל הישיבות הגבוהות. יש אקלים רוחני בישיבה, זה הישיבה. זה לא מורה בבית ספר, מה שהוא נותן לך, אתה פותח את הבקבוק שלך

58. "ולא תמצא יראת חטא וזריזות וענווה וטהרה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד", איגרת רב האי גאון אשר כתב לר"ש הנגיד בעניין החכמות, מובאת בתשובות הריב"ש, סי' מה. ור' בקובץ מקבציאל, לו, באיגרת שנדפסה מהגניזה הקהירית, העתקה מכת"י רבי בצלאל אשכנזי: "וזכור תמיד מה שכתב וחתם ראש הגאונים במעלה אביהם של ישראל רבנו האי גאון ז"ל וזה לשונו: 'ולא תמצא יראת חטא וזריזות וענווה וטהרה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד', ע"כ".

ומכניס בראש, זהו. הישיבה עצמה היא תורה, בין אם אני כאן ובין אם אני לא כאן. הישיבה עצמה היא תורה. אולי אני מגלה לכם סוד יותר מדי גדול, בכל הישיבות, הישיבה עצמה היא ראש הישיבה.

ראש הישיבה רק יוצר את האקלים של תורה, עד כמה דבקים בישיבה, זה יוצר את כל מה שיש באקלים, אבל, הבסיס העיקרי היא הישיבה עצמה. כל מה שיש הרצאות ור"מים ושיעורים, זה יוצר את האקלים, אבל הבסיס העיקרי זה הישיבה עצמה.

ישיבה שיש לה רוח של תורה היא ישיבה. רוח של תורה מתחיל באהבת תורה ובהתרומו. הישיבה היא לרומם, צריך להתרום. זה היה הכלל, בשביל מה באנו לישיבה. אדם צריך לעלות. זה עלייה. ואם יש עלייה בישיבה – זה ישיבה. זה היה הכלל. לפעמים הישיבה היא הכלל. מה שאמר (תענית ז, א) "מחבריי יותר מרבתי". יש יצירת אקלים של ישיבה. זה תלוי. כשיש ר"מים שכולם שקועים בתורה. אז זה נחשף. בישיבה אני רואה. לפי מצב השקידה בישיבה, זה האקלים של תורה. זה הזכות. זה "זכה".

אומרים שהנצי"ב מוולוז'ין היה גר בישיבה, היה לו חדר בישיבה שם היה נמצא, אבל, אולי המשגיח היה מעורב יותר בישיבה מראש הישיבה.

היה ויכוח בין ר' ברוך בער לבין ר' הירש שהיה חתנו של החפץ חיים⁹⁹ על המוסר. ר' הירש אמר: בוולוז'ין למדנו מוסר. אמר לו ר' ברוך בער, למדנו מוסר? ! הרי היו מתנגדים? איך אתה אומר שלמדנו מוסר? ! אמר לו ר' הירש: כשהנצי"ב היה נכנס פעמיים ביום לישיבה והיה מסתובב בין התלמידים אז למדנו מוסר. זה היה הלימוד מוסר בישיבה. לראות אדם גדול מסתובב.

היה אומר את השיעור. חושבים שרוצים לשמוע שיעורים של ראשי ישיבות. גם את הנצי"ב לא רצו לשמוע, גם את ר' חיים לא רצו לשמוע, היום זה פלא, ר' חיים מברסק, היו צריכים לשכור בחורים שיבואו לשמוע. מפני שהם אמרו אנחנו לומדים כל היום בשקידה גמרא. הדוגמה של שקידה היה וולוז'ין. רק אח"כ התחילו להעריך מה שיש להם שם. היו כבר גדולים לא באו לשם צעירים מאוד. זה הישיבה הבחורים. לכן אני לא מקפיד שלא באים לשיעור מפני שכך היה תמיד. מי שלא רוצה – לא

59. הרב צבי הירש לוינסון (תרכ"ג-תרפ"א), מנהל ישיבת ראדין וחתנו של החפץ-חיים.

זכאי ללמוד. מי שזוכה – זוכה לשמוע⁶⁰. ומי שלא שומע – לא זוכה, לא זכאי לכך. הוא מסכן גדול. אבל הישיבה היא כפי שהתלמידים וכל הר"מים הם רק עניין עזר. היה הדרכה. צריכים להדריך. ומדריכים כמו שיש בישיבה אין להשיג, נדמה לי שלא תקפידו אם אומר שגם תלמידים כמותכם אי אפשר להשיג. צודק או לא צודק?

כמה שאדם רוצה ללמוד, הוא מתרומם והישיבה מתרוממת. צריך גם את זה לדעת. לא צריך להיות יוהרה. עדיין לא הגעתם לגיל יוהרה. צריך לדעת שיש גדלות. האפשרות לגדול, זה צריך לחטוף את זה. זכה – אבל היום, לפעמים יש אחד מהחולשות של ייאוש של יצר הרע, מי אני מה אני, מה יצא ממני. יגיד לעצמו כמה אדם מסכן גדול בלי תורה וכמה הוא מאוד מרומם עם התורה. זה גם כן חלק מההצלחה בישיבה.

ש: הרב אמר שהוא למד בישיבת חברון ולא הכיר את מי שישב לידו, אבל, בישיבה יש איזה אווירה של כלל ישראל?

ת: לא בגלל זה⁶¹. יש עניין של שקידה שיש השגחה מן השמים. רואים איזה סיעתא דשמיא. אתה רואה שאתה כל כך שקוע שחבל לך באמת להפסיק, אתה רואה שאתה לא יכול להתפלל. אל תחשוב שככה זה כל הזמן. הייתי גם "בטלן", יש הרבה בטלים. יש שעות טובות, יש שנים טובות. עכשיו, בישיבה עצמה בעצם אני לא יודע אם יש...

אני טוען נגד מה שתמיד אומרים בשם ר' אלה' לופיאן⁶², שאמר שהוא לא מבין למה בחורים הולכים כל כך הרבה זמן לחדר אוכל, צריך לאכול חמש דקות, ברכת המזון עשר דקות וזהו, השאר לומדים. זה הוא לא מבין. אבל, זה לא כך. בישיבה יש יחס אחר, וחדר אוכל זה באמת מקום שמיוחד למשהו חברותי. צריך חדר אוכל, אחרי החמש דקות של האוכל ואחרי העשר דקות של ברכת המזון, אז טוב אפשר כמה דקות גם דיבור.

נדמה לי שבדבר הזה הישיבה שלנו היא יחידה בזה. אין דבר כזה, אתם לא יודעים עד כמה הישיבות היום לקויות בזה. היום, בחמש שנים האחרונות, מאוד לקויות

60. על מעמד השיעור הכללי של מו"ר ר' הרב חיים אביהוא שוורץ, באהל אברהם: תולדותיו והליכותיו בקודש, בית-אל, תש"ע, עמ' כו.

61. כלומר, הדברים אינם קשורים לאווירה הכללית בישיבה אלא לרצון ההתמדה האישי של הלומד.

62. הרב אליהו לופיאן (תרל"ו-תש"ל), מתלמידי הסבא מקלם, משגיח בישיבת כנסת-חזקיהו.

בזה. נדמה לי שפה לא מדברים רכילות על מקומות אחרים. אולי אני טועה. אבל נדמה לי ככה. זה אחד מהדברים שתמיד היה קשה. מפני שמה כבר יכול להיות חטאים של בני תורה? חילול שבת? ! לא שייך. החטאים של בני תורה זה לשון הרע, ורכילות עם "היתרים". מכיוון שבלי "היתרים" זה לא ילך, אז עם "היתרים", אחר כך, זה גם נהיה "מצווה" לדבר ולא מרגישים את הכישלון הגדול, דברים בטלים ולשון הרע ורכילות.

כשהתחילו לדבר בציבור הדתי ולהתפתח קצת, אז מיד הרצי"ה היה כותב עם פתק ללמוד חפץ-חיים כדי להתחסן, ולא להידבק. זה באמת פעל עד היום על הישיבה. אני חושב שהישיבה בזה לא מעורבת. אבל אני לא יודע היום, איך הייתה ירידה כזו בישיבות לשון הרע ורכילות נכנסו...⁶³

אנחנו לא אומרים שאנחנו מחוסנים. בכל ישיבה וגם בישיבה שלנו זה לא אחרת. גם בישיבה שלנו יש הרבה פרצופים, אני אמרתי שהישיבה שלנו היא "כולם צדיקים"? ! אני יודע שהיצה"ר לא מפחד כל כך, כשהוא יכול להיכנס הוא נכנס וכשהיצר נכנס אז יש לו כוח אדיר. יש הרבה דברים בישיבה שאני מאוד מודאג.

הגמרא (יבמות סב, ב) אומרת שבישיבה הגדולה של רבי עקיבא היו אלפי תלמידים. לר"ע היו שתי ישיבות. בראשונה היו אלפי תלמידים, ומפסח עד פרוס עצרת הם מתו, זה ל"ג בעומר. עד שר"ע ייסד ישיבה קטנה, ישיבה של חמישה תלמידים. החמישה היו רבי שמעון, ר' מאיר... בזכות הישיבה הזאת, כלל ישראל גדל בתורה. מה היה חסר בישיבה הראשונה? שלא נהגו כבוד אחד בשני. גם בישיבה חסר אולי יחס כבוד.

מה אני אגיד לכם, אולי אתם חושבים שאני הוזה בהקיץ שהיצה"ר לא נמצא, כל אחד אני חושב יודע בעצמו שהוא נמצא. זה אחד מהדברים בישיבות, שזה הבדל בין ישיבות לישיבות. אתם חושבים שהראשי ישיבות היו מכובדים, אבל, כל אחד מהם היו טענות נגדו... אפילו לר"מים היו טענות נגדם. אמרו נכון הוא יותר זקן ממני, אבל אני פי עשר יותר גדול ממנו!... אבל בינם לעצמם היו "פטריוטים" לישיבות, היו הרבה ראשי ישיבות שיצרו אקלים, אבל בישיבה שלנו אם מישהו היה אומר את המילים שהם היו אומרים, היו בולעים אותו, זה אולי חסר בישיבה שלנו.

63. חסרות מספר מילים, עקב סיום "צד" בקלטת.

נדמה לי שאני לא רואה "פטריוטיות" גמורה, לא מעריכים מה הכוחות שיש בישיבה. בישיבה עצמה לא מעריכים. אני כבר – זקן לבן, הרב ישראלי גם – זקן לבן, היינו צעירים, שחורי שיער. אולי אתם חושבים שיכול להיות יותר טוב, אבל היום יותר טוב המצב, כל הר"מים אמרו את זה. אני יודע על הכוחות הגדולים שיש. נכון שהם בצניעות גדולה... גם הם חושבים על עצמם שהם לא-כלום. לא מעריכים עדיין בישיבה את הגדלות בתורה ואת הצניעות.

בישיבות אחרות יש "פטריוטים". אפשר להגיד מילה בפוניבוז' על הרב שך? ! זה כבר חורג מעבר. אם היית אומר משהו אחר, לא היו יכולים לסבול היו בורחים מיד. אבל, האמת היא כך שיש הצלחה מיוחדת בישיבה, ואני חושב שהחומר שאתם עם הכיפות, שלא תחשבו שאם אתם תשנו את הקפוטה שלכם אז אתם תהיו יותר טובים⁶⁴. אתם חייבים להעריך את הבית.

המסקנה שלי שאדם צריך לתבוע את עצמו, אם אני כן יכול, אז איפה ההישגים שלי? זו צריכה להיות המסקנה. אבל, יש לכם אפשרות עכשיו יותר מאשר אחר כך. צריך כל אחד להטריח את עצמו. "אם כן למה זה אנכי", למה אני לא מרגיש? זו מעלה שלא מרגישים, צריך אדם לדעת שהוא יכול להגיע להישגים גבוהים. ושוב פעם, אני צריך עכשיו להתפלל שלא תגיעו לידי יוהרה. זה מאוד מפריע לי מפני שיוהרה זה דבר שרש"ע לא סובל.

יש אמרה של חסידים שכל אדם צריך שיהיו אצלו שני כרטיסים. הכרטיס האחד, צריך לדעת "בשבילי נברא העולם", ועל הכרטיס השני צריך להחזיק, "ואנכי עפר ואפר". שני הדברים, זה תלוי באישיות של האדם. שני הדברים אמת.

התורה הראשונה של השפת-אמת, השפת אמת אחרי שנפטר הרב'ה שלו מאלכסנדר⁶⁵, הוא לא רצה להיות הרב'ה, אמר אני לא מוכשר, לא רצה, קטונתי, לא שייך, לא רצה הרבה זמן, עד שהחסידיים החליטו, אם לא יכול לא יכול, רצו לבדוק, אם באמת הוא לא יכול, אז נחפש רב'ה אחר, אבל אם הוא כן יכול, ניסו להיכנס לבדוק. כשנכנסו, אז הדבר הראשון שהתחיל להגיד להם, כך שמעתי, שכתוב במדרש שאליעזר עבד אברהם התפלל שרש"ע ישמע את תפילתו לעשות חסד עם

64. ר' הרב יצחק דדון, ראש דברך: עובדות וסיפורים ממרן ראש הישיבה הגר"א שפירא זצ"ל, ערוכים על סדר פרשיו השבוע, אדר תש"ע, עמ' תקפה.

65. האדמו"ר רבי חנוך הניך הכהן מאלכסנדר (תקנ"ח-תר"ל).

אברהם אבינו. ושאל השפת-אמת, וכי אליעזר חשב שהוא צריך להתפלל על אברהם אבינו ולהזכיר את זכויותיו, בלי זה לא יתנו? ! אלא תירץ שהיות ואברהם אבינו אמר על עצמו: "אנכי עפר ואפר", אני לא כלום, אז אליעזר חשב, אולי באמת אברהם אבינו עפר ואפר ולכן התפלל עליו... אבל חשוב שידעו שאברהם אבינו לא היה עפר ואפר, זו המסורת הראשונה מהשפת-אמת. שני הדברים אמת, יש מה אדם יכול, ויש מה הוא המציאות. האחריות הזאת של אנשים פשוטים לא מרגישים את זה, אבל כשאדם טועם טעם של ישיבה ושל תורה צריך להגיש את זה, אז צריך לעשות את האיזון.

ענייני ציבור - הפגנות, בחירות מוניציפליות ונל"וח

ש: צריך ללכת להפגנה שתהיה בכיכר מלכי ישראל?

ת: הישיבה היא מתנגדת גדולה להפגנות. הישיבות לא הולכים להפגנות, יש הרבה בטלנים... אני בכלל מרחיק את הדבר הזה של הפגנות חוץ ממקרים מסוימים שתלוי בזה הכרעות למעשה. כל ההפגנות הן מחאות. פעם על חילול שבת, על ארץ-ישראל, יש הרבה על מה לעשות הפגנות, אבל למחות - אנחנו פטורים מלמחות⁶⁶. אבל כשאנחנו לא הולכים רק למחות אלא שהמצב הפנימי בארץ מחייב, שיש הסתה כאילו אנחנו לא רוצים את הארץ⁶⁷ אז היה צריך לצאת ולומר שאנחנו רוצים את הארץ. מתי זה יהיה ההפגנה? עוד שבועיים. אז אני לא יודע מעכשיו.

זה אחד מהדברים שאני מאוד מודאג, ראש הממשלה פנה אליי ואני בכל זאת מודאג, בזמן האחרון אומרים מה פתאום הבלבול הזה, מי רוצה את ארץ-ישראל. אנחנו נפגשנו במיוחד עם ראש-הממשלה⁶⁸, אני והרב אליהו, היינו צריכים לחזק אותו. אחר-כך הוא אמר שהוא מכיר טובה לנו... אז ידעתי שהוא צריך את החיזוק שאנחנו כן רוצים את ארץ-ישראל, מפני שדעת קהל של העיתונות, כל העיתונות, היו נגד.

66. "לענ"ד אסור לבני תורה - כמובן אלו שאינם בטלנים - להיבטל מת"ת לעסוק בעניין ציבורי של מצווה אלא כנפסק בשו"ע במצווה שא"א לעשות על-ידי אחרים, וזה מסור לשיקול דעתם של ראשי הישיבה, וב"ה איכא ציבורא לארגונים שעל-ידם נעשים הפגנות אלו ואינם זקוקים להשתתפותם של בני תורה" (אחד היה אברהם, עמ' 60).

67. במהלך כל כהונתה של הכנסת השתיים-עשרה נמשכה האינתיפאדה הראשונה מחד, וניסיונות הידברות עם ההנהגה הערבית ביש"ע מאידך.

68. מר יצחק שמיר.

אם זה באותו מצב אז צריך. אם לא – אז אנחנו צריכים ללמוד, זה ביטול תורה. הפגנות בדרך כלל זה מחאות, אבל, אם צריך לצאת למשהו מעשי שבלי זה המצב יהיה שונה, אז יוצאים. בשבועיים יש הרבה זמן... איזה תאריך זה? ד' אדר ב', אדר שני זה כבר בסדר... אני עוד לא יודע, צריך לראות.

ש: יש הרבה בחורים שמארגנים הסעות...

ת: יש הרבה דברים של הישיבה, אתה תלמיד של הישיבה, אי אפשר שכל אחד מתבטא, קו של הישיבה יש אחד. אחרת זה לא ישיבה. בישיבה רק דעת אחת. לאף אחד אין זכות להגיד בישיבה דעת אחרת. כך היה תמיד. אני מתייעץ לפעמים עם הרב ישראלי. אבל, אי אפשר בישיבה בשטח הזה להגיד דעה אחרת. הישיבה היא לא מועדון. הכול פתוח. אם צריך – צריך, ואם לא צריך – אז אסור ללכת.

ש: יש כאלה שאומרים לא רק ללכת אלא צריך גם לעזור?

ת: אני רוצה שאם מי שהוא רוצה שיבוא אליי. זו החלטה קשה. מה יהיה עוד שבועיים, זו החלטה קשה, להתיר ביטול תורה, צריך אחריות. איך יכול לקבל אותה מי שאין לו אחריות על הישיבה, לא סתם ביטול תורה, צריך לנסוע הרבה זמן.

ש: הרב, בעניין הבחירות⁶⁹, היום בהסתכלות לאחור, הישיבה גם יצאה לכנס של בני ישיבות וגם ביום הבחירות⁷⁰ הייתה מודעה לצאת לעזור, מה הגבול?

ת: גם עכשיו ככה היינו עושים. אולי לא עזרנו מספיק. קודם כל, הדבר הזה לא יכול להיות מוכרע בהצהרות. זה נכון, זה שיקול קשה, לעומת זה יש ביטול תורה. מה יצא מזה. אם יצא איזה משהו ששקול כנגד זה. זה צריך להיות אינטרס של כלל ישראל. לא כל בחור יכול לשקול זאת. בפירוש יודע שיש צד של עבירה חמורה ביותר "תלמוד תורה כנגד כולם", צריך להיות השיקול, מה כנגד זה. השיקול הזה אפילו רב רגיל לא יכול, גם לי זה קשה. איך יכול להיות שכל אחד יגיד.

באו ושאלו אותי עכשיו ביום הבחירות של ירושלים, אמרו לי שיש עניין לעזור למושב זקנים שיוכלו להגיע להצביע, אז את ההחלטה הזאת נעשה. מי שרוצה להתנדב, לגמור את זה עד שעה תשע. אבל לא על סדרי הישיבה. אם אדם רוצה

69. ר' מורשה – קובץ שיחות ומאמרים, מכון הרצ"ה, ירושלים, תשס"ה, עמ' רמז-רנא.
70. הבחירות לכנסת השתיים-עשרה התקיימו ביום כ"א בחשוון, תשמ"ט, ולאחריהן הוקמה ממשלת אחדות לאומית בראשות יצחק שמיר.

להתנדב בענייני ציבור, בשעות שהן לא על סדרי הישיבה זה בסדר. נכון, הבחירות זה לא בחירות לכנסת, שם דנים על ענייני דת ועל ענייני חינוך, וזה עניין של חיים, אבל פה זה בחירות לעירייה, לא אותו המשקל, נכון זה מצווה, אבל, לא אותו משקל. אז אם יבקשו מכם לעזור, עד תשע אפשר.

ש: ולנסוע לסייע אפשר?

ת: זה נקרא להיות עסקן. אתה רוצה להתנדב לעסקנות לא צריך. ביטול תורה זה חובה שלך... להתנדב לעסקנות... אבל, "מושב זקנים" שיבואו זה יכול להיות דבר חיובי מאוד.

ש: מה עם לצאת להפגנות על חילול שבת?

ת: הפגנות ודאי צריכים, אבל יש ביטול תורה, בהפגנות יש שיקולים, זה תלוי גם באופי של הבן אדם. ללכת לחפש הפגנות בשבת, אני לא יודע. איפה יש הפגנה, לידנו יש הפגנות?

היה בפתח תקווה⁷¹, שם הייתה מחלוקת גדולה בין הרבנים, היה צריך להיות שיקול, זה היה סיכוי, אם זה לא יצא מזה כלום... היו כאלה שאמרו שזה גורם לחילול שבת נוסף, בשבועות הראשונים היו כאלו שאמרו שיש סיכוי לשנות. אבל ברגע שאחר-כך אמרו שזה לא קורה, אלא שרק עושים הפגנה, אז להפגנה יש גם צדדים שליליים, שזה מרבח שנאה, שזה בשבת, זה שיקולים. השאלה היא: "מאי חזית חילול שבת הזה, מחילול שבת הזה" (ע"פ סנהדרין עד, ב). ההוראה היא שהפסקו. זה עוד קיים? ! זה שיקול קשה. כל ענייני ציבור זה מאוד מורכב, שום דבר לא פשוט. חושבים שזה

71. הפגנות השבת בפ"ת החלו כתוצאה מפתחתו של קולנוע "היכל" בשבת בחודש אדר א' תש"מ, והיוו נקודת מחלוקת חריפה בין חלקי העם. ההפגנות נמשכו במשך קרוב לשלוש שנים. ביום כ"ב ניסן תשמ"ו נערכה ישיבה של דחופה של מועצת הרה"ר, ובה הובעה מחאה חריפה על מעצרו של הרב הראשי של פ"ת, הרב ברוך שמעון סלומון, עקב מלחמתו למען קדושת השבת בעיר. הרבנים הראשיים אף נפגשו בעניין זה עם ראש הממשלה (הרה"ר לישראל: שבעים שנה לייסודה ח"ג, היכל שלמה, תשס"ב, עמ' 1454). על כל הפרשה ר' באריכות עם מקדשי שביעי: המערכה על קדושת השבת בפ"ת, תשמ"ו, ובמאמרי רבה של פ"ת, הרב משה מלכה, תחומין, ז, עמ' 107; שם, ח, עמ' 49. לאחר עשרות שנים וכשוך אש התבערה נסגר קולנוע "היכל", ואת המושבים המרופדים שלו קיבלה ישיבה תיכונית במרכז הארץ לטובת שיפוץ האודיטוריום שלה. כך התקיים האמור: "והסירותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו, ונשאר גם הוא לאלהינו" (זכריה טז, ו) "ועתידין יאטריות וקרסאות [שבחר"ל] שילמדו שרי יהודה בהם תורה ברכים".

פשוט. מה יהיה עם זה, יש המון פעמים שזה כל כך קשה שהמסקנה צריכה להיות, "שב ואל תעשה עדיף". גם זה דין.

ש: האם אפשר להצביע למועמד חילוני בבחירות לראש העיר?⁷²

ת: היום ראש עיר חילוני יש לו כוח גדול. כל העניין של הבחירה בראש עיר היא הייתה אנטי דתית מפני שנותנים לבן אדם חילוני כוח יותר מדי.

ש: אולי להפיל את טדי קולק?⁷³

ת: זה שיקול, אם נותנים לו יותר מדי כוח, אז בכוח הזה משתמשים נגד הדת ואז אנחנו מחויבים... יש חובה אזרחית, אבל, אם יש שאלה של דת – אז אי אפשר להימנע. לפעמים, אין שאלה של דת אז לא איכפת לי מי יהיה ראש עיר. יכול להיות שאם הוא מוצלח יותר לטאטא את הרחובות והניקיון והתברואה, אז בשביל מה אני צריך דווקא דתי שהוא לא-יוצלת. אם יש חילוני מוצלח ודתי "שלימזל"⁷⁴ – אז בשביל מה צריך "שלימזל".

ש: יש לך ראש עיר שכרגע הוא מחלל שבת ואתה יודע שאם תבחר את השני אז יש סיכוי שהראשון ייפול.

ת: נכון זה צריך להיות שיקול. השיקול הדתי קובע. אם יש בעיה דתית, השיקול הדתי קובע. אבל, בכלל ראש העיר לא אמור להיות מעורב בעניינים דתיים. טדי קולק בשנים הראשונות לא התערב בעניינים הדתיים, מה שהוא הולך להתפלל או לא הולך להתפלל זה לא תופס מקום, אבל אחר כך התברר שאם נותנים מקל לאדם לא דתי, אז הוא משתמש במקל ואם יש מקל אז זה כבר משתמשים בו.

נשמע צלצול הטלפון הפנימי בדירה מהרבנית שפירא, לסיים...

לא אכפת לי שתבואו יותר מאוחר. הבית פתוח, אשתי שומרת עליי קצת⁷⁵. אבל לא להכניס, כתוב בגמרא (קידושין נב, ב) הייתה החלטה לא להכניס תלמידים של ר"מ

72. בחירות מוניציפליות ארציות התקיימו ביום כ"ג אדר ראשון ה'תשמ"ט, ימים ספורים בלבד לאחר קיום שיחה זו.

73. כיהן כראש העיר ירושלים בין השנים תשכ"ה-תשנ"ג.

74. שְׁלִימְזֵל (יידיש) הוא כינוי לאדם חסר מזל או לא-יוצלת.

75. הרבנית פנינה שפירא ע"ה (תרע"ח-תשע"ט) דאגה במסירות אין קץ לבריאותו ולכל צרכיו של מו"ר, והתקיים בה האמור: "שלי ושלכם – שלה". חלק מהתלמידים אף היו מכניס אותה בחיבה: "מגן-אברהם".

ואח"כ "דחק סומכוס ונכנס..." יש לי היתרים, אני חושב שאתם צריכים... הבעיות העיקריות של שנה ראשונה היא שהם לא מאמינים בעצמם, אני לא לפני זמן רב הייתי גם כן צעיר, אתם מחזיקים את העולם.

אתם יכולים לבוא אצלי אם תקבעו קודם אפשר, אין לי הרבה זמן, אבל, אם קובעים אז אני מוצא זמן. יש לי הסכם עם אשתי, כשהיא מצלצלת בפעם השנייה אני מוכרח לסיים, אם אתם לא שואלים יותר שאלות, אז אפשר לגמור.

בירוח נענייני צבא ושיבה

לאחר סיום השיחה ניגשה קבוצת תלמידים אל הרב ושאלה בענייני השעה וצבא ושיבה.

אנשים שואלים אותי למה להזמין את ראשי המדינה [לאירוועי אייר בשיבה], אין להם מה לעשות? ... יום-העצמאות, המדינה זה אחד מהדברים שאולי לא דיברתי על זה [במהלך השיחה לעיל], אתם אחראים על עניין זה שיהיו תלמידי-חכמים שהם אוהבי המדינה, צריך שיהיו תלמידי-חכמים שהם אוהבי המדינה, מפני שאם זה לא יהיה כך זה סכנה⁷⁶.

ש: אי אפשר ללכת קודם צבא ואז להתגדל כתלמידי-חכמים?⁷⁷

ת: לא, הלכה פוסקים רק משולחן-ערוך, אנחנו לא פוסקים מעצמנו, הדין הוא ש"תלמוד תורה כנגד כולם" (שבת קכו, א). ת"ת הוא הערך הגדול ביותר. יותר ממצווה. אלו תלמידי-חכמים. אבל לעומת זה יש דין שאם הגיע הזמן של מצווה, אז למרות שת"ת עדיף ממצווה, אבל אם הגיע הזמן, אז סוגרים את הגמרא והולכים לעשות את המצווה, כך כתוב בירושלמי (ברכות ה, א), תורה ניתנה על מנת לעשות, אם אחד אומר אני רוצה ללמוד תורה שלא על מנת לעשות. תורה זה רק על מנת לעשות. זה הדין בשו"ע. אבל זה כתוב זה עניין אם מבטלים את המצווה לגמרי, אבל, מה שיש במצווה, "זריזים מקדימין למצוות", על המעלה של "זריזים" לא מבטלים תורה (קידושין כט), מאחרים עד כמה שאפשר. אם אפשר את המצווה לדחות, תדחה ולא תהיה זריז. תהיה זריז ללמוד תורה. ת"ת כנגד כולם. על סמך זה הרציי"ה עשה את

76. ר' להלן בסיום השיחה על הסכנה הרוחנית שבדבר.

77. ר' מורשה - קובץ שיחות ומאמרים, עמ' ריג.

כל העניין⁷⁸ וכך אנחנו מקיימים מה שהצבא דורש. כשדייין⁷⁹ אומר שאני יכול לוותר על התלמידים שלך, הוא יודע, וכשהוא אומר תבוא עכשיו: באים עכשיו. כשאומר אתה יכול לשבת ללמוד, תשב. זו הייתה ההלכה בעניין הזה. אני לא יכול להגיד על ר' צבי יהודה, אני יכול להגיד מה שאני אומר. אבל כולם יודעים שהרציה היה "פטריוט" הכי גדול בדבר הזה⁸⁰. היה "פטריוט" יותר גדול מאשר הרב בעצמו...

זה נכון הוא, לאנשים שהיה יחס חלש למדינה אז גם אח"כ היה חלש ועדיין גם היום לא מכירים במדינה, זה הרב שך. אבל, זו הייתה ההכרעה של הרציה. הצבא הוא קודש, וכל השיחות שלו וכמה פעמים⁸¹ הוא היה אומר שיש "קדושת הטנק", זה הדין. אבל, אנחנו צריכים תלמידי-יחכמים. תלמידי-יחכמים לא גדלים מפה עד מחר, תלמידי-יחכמים צריכים להשקיע הרבה ויגיעה גדולה וסייעתא דשמיא אחרי עמלות בתורה⁸². אנחנו לא רוצים שתהיה כאן היום רמה נמוכה של תלמידי-יחכמים. כל זמן שאדם יכול ללמוד, צריך ללמוד. כל זמן שהצבא לא דורש אותך, כך היה הלשון

78. דברי הרציה: "בזה הלכה כשר הביטחון והוא הפרופסור לענייני צבא ומלחמה". הוא סובר שאינו נחוץ כיום שבחורי ישיבה אשר תורתם אומנותם ילכו לצבא, על כן יש אפשרות של דחייה. באספה משותפת שהתקיימה עם שלטונות הצבא ביחס לפטור תלמידי ישיבה, אמרתי: אין פטור! אנו לא מנותקים מכלל ישראל. אין כאן שום פטור, ואיננו משתמטים אלא דוחים. וכן רשום באישורים עליהם אני חותם, שזו דחייה ולא פטור. יש אמנם כמה ישיבות המתנגדות לצבא באופן עקרוני. אצלנו אין זה כך, ח"ו. אלא, קודם כל יש ללמוד כמה שנים בישיבה, לגדול בתורה ולהתחזק ביראת שמים, ואח"כ אפשר ללכת לצבא. אין זו תכנית כוללת לכולם, אלא חשבון פרטי על פי המציאות האינדיבידואלית של כל תלמיד. הצורך במלחמתיות אינו צריך לבטל את עניין יגדיל תורה ויאדיר. אלו שתי מצוות כלל ישראליות, ויש לחזק את שתיהן. הגדלת התורה בישראל אינה סותרת את מצוות המלחמה, וגם לא את מצוות ההתנחלות. יש להבין בדעה ישרה שללימוד תורה יש ערך במובן הלאומי, והוא אינו פירוד וניתוק, ומשום כך יש מקום לדחייה. על כן, ההתעניינות בצבא לא צריכה להביא רפיון בשקידת התורה, אלא אדרבה, לחזק את שניהם. יש צורך לבדוק אצל כל אחד ואחד למה ועד היכן הוא יכול להגיע בתורה ולהחליט בהתאם" (סדרי צבא וישיבה: קובץ מדברי רבותינו רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק והרב שלמה יוסף זיון, ישיבת עטרת כהנים, ירושלים, תשנ"ג).

79. שר הביטחון משה דיין (תרע"ה-תשמ"ב), אשר אתו סוכם בזמנו הסדר דחיית הגיוס לבחורי הישיבות בפגישה עם הרציה קוק וועד ראשי הישיבות.

80. ר' יומא דריגלא, לכבודה של תורה, קובץ שיחות מאת מו"ר מרן רבי אברהם שפירא [שליט"א], ראש ישיבת מרכז הרב שנאמרו בהיכל הישיבה בי"ג אדר, מכון הרציה, ירושלים, תשס"ב.

81. ר' למשל "מזמור י"ט של מדינת ישראל", לנתיבות-ישראל ח"ב, מהד' מאבני המקום, עמ' שנו-שסח.

82. ר' במאמרו: "עמל תורה - הדרך לקבלת פני השכינה", מורשה - שיחות למועדים, מכון הרציה, ירושלים, תשס"ח, עמ' קעח-קפח.

שלו. הלשון שלו היה כך: "כל זמן שדיין אומר לי אני יכול בלעדיך – אני יכול, דיין אומר לי: אני לא יכול בלעדיך, אני מוכרח".

ש: זה מה שעושים בישיבות בבני-ברק, גם הם אומרים ככה, הם דוחים ולא משרתים?

ת: לא, בבני-ברק דוחים גם כשלא לומדים תורה. ואצלנו, יש מצב שבו אדם יכול להרגיש שהוא לומד, זה לא מפריע לו, אבל, כשבישיבה אחד בא ואומר אני לא יכול ללמוד כשזה מפריע לו, אז שילך לצבא. אם האדם בגיל צעיר שילך לישיבה אחרת כי זו לא "ישיבת-הסדר"⁸³, אבל, אם אדם למד כבר כמה שנים, אז אם אתה מרגיש מקום לא טוב, תלך לצבא. מפני שבטלן בישיבה אני לא צריך. אם זה מפריע לך מחמת כל מיני נימוקים – חייב ללכת לצבא! אחר כך תחזור. אבל, כל זמן שאדם לומד טוב, אני לא יכול להגיד לו תלך. זה היה הפסק של הישיבה ו"פטריוטים" יותר גדולים מהישיבה, בינתיים, אני לא רואה.

ש: אז אדם שלומד טוב כל הזמן, הוא בכלל לא צריך לעשות צבא?

ת: נכון, כך כתוב בשולחן-ערוך. מה נעשה⁸⁴. זה כתוב. זה סה"כ תלוי בצבא. וצריך לדעת עוד משהו, שאנחנו לא אומרים, אנחנו לא חושבים שהמצב של המדינה נקרא שלא צריך בכלל צבא. אם המצב במדינה נורמלי אז לא צריכים צבא [כוונתו גיוס חובה לכולם] אלא כמו בארה"ב [צבא מקצועי בלבד], אבל, המצב שלנו שיש לנו שונאי ישראל מסביב, אז החיוב הגדול נהיה מצווה ללכת לצבא. בגלל שיש לנו שונאים. זה מה שפסקו. זה תלוי עד כמה שאדם אומר יכול או לא יכול, ועל סמך זה המדינה עשתה הסכם.

הטלפון הפנימי מצלצל בשלישית. הרב אומר לרבנית "אנחנו כבר גומרים".

ש: עוד דקה אחת. אבל דורשים מאדם שיוכל לקיים את המצווה ולא שיפקיע עצמו לגמרי מקיומה?

83. על בירור יחסו לישיבות ההסדר לעומת ישיבות גבוהות ר' שם, עמ' רה-ריא.

84. ר' ראש דברך, עמ' תלא.

ת: זה תלוי. כל מה שאנחנו עושים היום – היה מה שעשה הרצי"ה⁸⁵. אנחנו לא יכולים יותר מהרצי"ה, ולא יכולים פחות מהרצי"ה. אנחנו לא רוצים לנגוע בהרבה דברים⁸⁶. היה דברים שאני לא סובר כמו הרצי"ה⁸⁷, אבל הרצי"ה ראה הרבה דברים. לכאורה, אני צריך לעשות כמו שאני מבין, אבל אני לא רוצה לשנות, בפרט בשטח

85. על ההמשכיות שבהנהגת ישיבת מרכז הרב בראשות הרב שפירא כתב הרב צפניה דרורי, רב העיר קרית שמונה ובוגר הישיבה: "... באתי ללמוד בישיבת מרכז הרב ור' אברהם החיה את תורתנו. ראינו איש חי, מלא חכמה, פיקחות שכולה תורה והתורה מתגלגלת מפיו כגל של אגוזים – מקורות, סברות, חידושים, חיפוש אמת, וכל זה מתוך אהבה כה גדולה אלינו כאילו היינו חלק מתורתו, חלק מחייו. בלי חיץ, בלי חומה, בלי גינוני כבוד. חלפו השנים במרכז, ר' צבי יהודה זצ"ל הוליך את רוח הישיבה והנהיג את נשמתה. הגדיל אותנו בהבנה רחבה, בהזדהות עם תהליך הגאולה, עם הנהגת דור התחייה מתוך אהבת הכול, כל הכוחות שבה, ומתוך הכרת חובתנו להמשיך. אל ר' אברהם היה שולח אותנו להבין עומקה של תורה, לשמוע תשובה בענייני הלכה. לא ידעתי עד צאתי מן הישיבה כמה גדול כוחו של ר' אברהם כמנהיג, לא ידעתי כמה עצומות ידיעותיו בספרי מהר"ל והגר"א. כל עוד ר' צבי יהודה הנהיג, היה ר' אברום מתגלגל יחד עמנו אחרי רצ"ו כתלמיד. מקשיב לכל דבריו ללא אומר עד הסתלקותו של רצ"ו, כשהתכנסנו לפי קריאתו בישיבה לצעירים, ופתאום ראינו גדולתו של ר' אברהם בכל חלקי התורה. בצניעותו הרבה הסתיי את כל הדברים, מפני גדולתו של ר' צבי יהודה זצ"ל. והנה עכשיו לנגד עיניי ראיתי איך גדלות בתורה ושקידה עצומה עשוהו לגדול בכל מכמני התורה. הלמדנות, הפיקחות, השמחה ובדיחות הדעת, חברו לגדלות ולכושר הנהגה בישיבה ולכל עם ישראל... ("התורה הגואלת של רבנו", כסלו תשס"ח, אתר ישיבה). ור' גם דברי הרב יעקב אריאל בעניין זה במאמר "איש הלכה" לזכרו של מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, צוהר, לב.

86. הערכה הדדית עצומה הייתה בין רבנו הרצי"ה למו"ר הגר"א שפירא. ר' דוגמתה בספרו של הרב יוסף בדיחי, יוסף לקח, ירושלים, תשע"ח, עמ' 57, שעוד בחייו של הרצי"ה כינה את הרב שפירא: "ראש ישיבתנו הקדושה", וכפי שהעיד ראש הישיבה, הרב יעקב שפירא: "... באחרית ימיו, הרצי"ה ביקש שהסמכויות בישיבה יעברו לאבי, כיוון שהוא ידע שהוא חולה וחלש, וכך אמר: 'לכל מראה עיני הכהן', וביקש שאבי ימשיך אותו בישיבה... (שבועי, 246, עמ' 48).

87. נציין מספר נושאים הלכתיים שבהם נחלקו דעותיהם של רבותינו זצ"ל:
א. בעניין הסגרת חבלי א"י לרשות נכרים האם יש לפעולה זו דין של כפייה להעברה על דת ו"ויהרג ואל יעבור", שזו שיטת הרצי"ה בפשטות (ר' הרב יעקב זיסברג, נחלת יעקב ח"ב, מרכז שפירא, תשס"ה, עמ' 437-479), או שהדבר מסופק אם אכן נכלל בהעברה על דת (ר' דעת הרב שפירא בקובץ מורשה, ט, עמ' 21, ובשנתון תחומין, ח, עמ' 363).

ב. ברכת ההלל ביום העצמאות: הרצי"ה נהג כהוראת מועצת הרה"ר בנשיאות הרב שלמה גורן גם במניין פרטי שנערך בביתו (ר' הרב אורי שרקי, כליל התקדש חג, תשס"ט). עמדת הרב שפירא קצת יותר מורכבת ומובאת בספרנו, המחזיר שכינתו לציון ח"ב, המזרחי העולמי, ירושלים, תשע"ז, עמ' 456 ור' לעיל בשלהי המאמר "זה היום עשה השם נגילה ושמחה בו".

ג. אמירת סליחות בה"ב ביום העצמאות: הרצי"ה היה אומר בשנים הראשונות לקום המדינה גם סליחות וגם הלל יחידיו (ר' לנתיבות ישראל ח"ב, להבהרת חילוקי היחסים אל יום העצמאות, מהד' מאבני המקום, עמ' שנא-שנו; משמיע ישועה, עמ' 285). הרב שפירא והרב שאול ישראלי התנגדו לכך, וכך נוהגים כיום בישיבה.

הזה. אני יודע שהרציה היה כל כך חם לגבי עניינים של המדינה שאני גם לא יכול להגיד שאני כמוהו, אני לא יכול להגיד שיש לי את ההתלהבות הגדולה שלו וכך הוא הכריע: "דיין דורש ממני – אני אשלח, דיין לא דורש ממני – אני לא אשלח". אני רוצה לגדל תלמידי־חכמים גדולים מאוד. שלא יהיה את התסביך הזה שהשיבה לא מגדלת תלמידי־חכמים גדולים מאוד, זה עדיין קיים גם אצלכם, למרות מה שאמרתי לכם. אבל זה נכון.

השיבה בכוחה לגדל תלמידי־חכמים נורמליים. מקום אחר לא כל כך. העניין הזה של השקפה, זה יוצר משהו לא נורמלי, לא יכול להיות שתלמיד־חכם אמיתי, תהיה לו התנגדות למדינה. זה לא מין "גזרה מן השמים" שכך סוברים תלמידי־חכמים [כלומר: שהם מתנגדים למדינה], זו סכנה אם לא יגדלו תלמידי־חכמים כאלו שהם אוהבי המדינה. אז עכשיו מה הגבול? אני סובר שמה שהרציה פסק⁸⁸, זה היה מן הדין.

ש: ואם ח"ו תפרוץ מלחמה?

ת: אז חייבים.

ש: אבל לא יהיו מוכשרים למלחמה?

ת: קודם כל צריך לדעת, הצבא יש לו צוואר ארוך מאוד. כל אחד רוצה להיות טייס ואם כל אחד יבוא ויגיד אני רוצה להיות טייס יזרקו אותו מהמדרגות, יגידו לו אתה תהיה אפסנאי ואתה תהיה מחלק נעליים. הצבא צריך גם מחלק נעליים, זה משרת את הצבא אותו דבר. זה נקרא צוואר ארוך, לא כולם טייסים או טנקיסטים. ואם יגידו אני רוצה, הוא משרת את הצבא אותו דבר והצבא זקוק לו.

ש: אבל אם הוא לא יהיה בן גיוס הצבא בכלל לא יגייס אותו במלחמה?

ת: קודם כל כולם מגויסים⁸⁹. בשעת חירום חסו ושלומו, אנחנו לא בונים על זה, בשום פנים ואופן. אני לא בונה בשום פנים ואופן. זה לא דרך, אתה מתחיל לדבר כך, אתה צעיר, לא תפתח פה, זה לא דרך. נכון הוא שבמוקדם או במאוחר כולם הולכים⁹⁰.

88. ר' עוד: משמיע ישועה, עמ' 291-301.

89. נראה שכוונתו למעמד "מיועד לשירות ביטחון", החל על בחורי הישיבות טרם גיוסם.

90. ר' ספרנו אזור ישראל בגבורה: מבט תורני על השירות בצה"ל, מכון מחקר תורני תורת שלמה, תש"פ, עמ' 201.

ש: אבל יש גם רבנים בישיבה שלא הלכו?

ת: נכון, אלו שהלכו הלכו בקושי ויש כאלו שאומרים עוד נלך. אני לא יכול לשנות מהרצי"ה. איך פסק? זה לא היה קל לרצי"ה, היה צריך לעמוד בהתנגדות של המזרחי ולומר: "אני רוצה תלמידי־חכמים גדולים", אני לא זו מהפסקים שלו, אני אבוא עכשיו לשנות? ! יש עוד הרבה דברים שאני חולק עליו [אבל] אני סומך שהיה לו יותר סייעתא דשמיא⁹¹. אז אני לא רוצה לשנות.

ש: איך הרצי"ה הסתדר עם זה שרוב הישיבה לא עשו "כמו [ר'] אליקים"⁹², רובם עשו צבא לפני החתונה בכלל?

ת: לא רובם, זה היה רק אחר כך. היה הפוך, היו רק שלושה חודשים⁹³, ככה נהגו. התחיל להיות לחצים, לא כתוב בשו"ע "כמו אליקים", זה היה עניינים של שיקולים... כולם היו עם הסברה הזאת שכל מה שאנחנו יכולים, נלמד תורה. כל זמן שאדם יכול ללמוד – שילמד תורה. ההרגשה הזאת שאני בונה את התורה בארץ, זו הייתה ההרגשה בישיבה. כשאני לומד תורה בישיבה – אני בונה את התורה בארץ. לכן לא הלכו, רק הוא היה חלוץ שרצה ללכת. אתה יודע כמה קשה לגדל ת"ח בדרגה גדולה? צריך הרבה מסירות נפש.

ש: מה עם הדברים שהרצי"ה כתב בלנתיבות־ישראל בעד הליכה לצבא⁹⁴?

ת: כי היו רבנים שאמרו שאסור ללכת לצבא [גם בזמן מלחמת השחרור]. שְׁמָה, יושבים בישיבה, מי שלא רוצים ללכת לצבא, הטיפוסים האלה לא היו בישיבה. בישיבה ידעו שמי שלא לומד – הולך לצבא. בישיבות אחרות מי שהלך לצבא – לא יכול לחזור, לא יקבלו אותו. נכון או לא נכון? !

יש כמה אנשים שבאו להתקבל לישיבה, אמרו שכבר היו בישיבה אחרת, הישיבה היא בית חינוך, אם אדם מגיע מחונך אחר, אז הוא לא מחונך פה. אני לא

91. ר' עדותנו שהובאה בספר אמרי שפר, עמ' רד, שאמר מו"ר שבדורנו הרצי"ה יכול היה לחדש דבר מלבד ללא מקור הלכתי קדום, כדוגמת החפץ־חיים בדורו.

92. מטבע לשון בישיבה באותן שנים, הכוונה לגיוס כדוגמת הרב אליקים לבנון, שהתגייס לצה"ל רק לאחר שנות לימוד ארוכות בישיבה.

93. לפני מלחמת ששת־הימים היו בחורי הישיבה בעלי פרופיל קרבי משרתים שלושה חודשים ובעלי פרופיל עורפי חודש אחד בלבד.

94. קונטרס למצוות הארץ: אל משמר העם הישראלי. נכתב בעיצומה של מלחמת השחרור, כ"ח אייר תש"ח, ירושלים (לנתיבות־ישראל ח"א, מהד' מאבני המקום, עמ' קנז-קע).

חייב לקבל. אבל, אם נודע לי שבגלל זה [=השירות בצה"ל] זרקו אותי מהישיבה שלו, אז קיבלתי אותו. בגלל שהוא מסר את נפשו ירחיקו אותי? ! אחד שיצא מהישיבה שלו אחרי גיל חינוך, נגיד שנה רביעית, אני לא להוט אחרי זה. הגיע מאקלים אחר, לא אומר שאקלים אחר פסול, אבל, אם אדם לא בא מהאקלים של הישיבה אז אני לא מחויב לו, אבל, אם הוא סובל בגלל שהלך לצבא, בגלל זה הוא יפסיק ללמוד? ! זה לא... זה היה קו ברור של הישיבה, שעושים צבא.

ש: למה אם אדם הלך בגיל צעיר לצבא אז לא מחזירים אותו?

ת: יש לך גיל מסוים שאתה צריך למלא את הבטן שלך. יש מילוי כרס בתורה. פירושו של דבר, אדם אחרי שלוש שנים בצבא, הוא הפסיד שיעורים בישיבה שלוש שנים... בזמן שיש שיעורים בישיבה אתה צריך ללמוד בישיבה. אחרי שיגמרו השיעורים תוכל ללכת לצבא. לא רוצה – לא צריך ללמוד פה. אם נכון או לא נכון, זה היה הקו של הישיבה. אני חושב שזה הגיוני. כל זמן שיש שיעורים בישיבה אתה צריך לבוא לשיעורים אתה לא יכול לשנות את הסדרים בישיבה.

אני יודע הרבה דברים שאני לא מרוצה, יכול להיות שזה חולשה שלי שמשנים ממה שאני חושב, אני מאוד מקפיד שמשנים. אין שום זכות לשום ר"מ לשנות, יש הרבה דברים יש עוד הלכות בתורה, יש גם דרכי שלום (גטין ה:ח). דרכי שלום זה גם כן משהו, אבל אני מקפיד, אנחנו לא מלאכים רק בני-אדם. אני מאוד מקפיד שהולכים לישיבה אחרת, אבל לפעמים אני לא רוצה. יש דברים שדרכי שלום זה דרך של תורה. זה הדרך של הרצי"ה, בתחום זה הרצי"ה היה יותר קפדן מאשר אני. אני פחות קפדן בתחום זה, כל אחד יודע שיש דבר כזה מפני דרכי שלום. אבל בגלל שאני לא מוחה זה לא אומר שאני מסכים, אבל בישיבה סך הכול לומדים תורה, גם אם יש דברים שאני לא מרוצה, השמחה שיהודי לומד תורה אז אני סומך על זה.

לימוד תורה זה גם ניסיון גדול, צריך גם סייעתא דשמיא גדולה. בכל דבר יש ניסיונות, "פלא דרכך" (ע"פ משלי דכו) זה דבר קשה מאוד, אחד מהדברים הקשים... כמו משקל של יהלומים. יש כל כך הרבה צדדים, ראיות ועובדות ומסורת. אז נכון, גם יש לי מסורת. מוכרחים להכריע בסוף, אדם לומד תורה ודרכי שלום זה גם תורה.

אז כשיהיו לכם הרבה קושיות אז גם אתם תלמדו לימוד זכות, שלמרות שזה לא כמו שאתם חושבים, בכל זאת, לצד השני יש חשיבות. אנשים הם לא מלאכים, יש המון קושיות, אם אדם לא יהיה לו לב רחב ו"יקוב הדין את ההר" – אז יש סכנה.

הרבנית נכנסה ואמרה שהשעה מאוחרת וביקשה שהרב יסיים.

היום יום י"ז אדר א', תזכרו שקיבלתם משהו, מכיוון שאני מצפה שאתם תהיו גדולי ישראל אז זה יעזור לכם. תזכו להיות אנשים גדולים ותזכו להנהיג את כלל ישראל, דרכי שלום – זה תורה, ולימוד תורה – זה תורה וצריכים להאמין שגם מי שלא סובר כמוכם, יש אולי משהו בדבריו...

ר' אברום

לדמותו של מו"ד הגר"א שפירא, במלאת תשע שנים לפטירתו

ר' אברום. צמד מילים שמעורר געגוע עמוק ודמעות עצורות בקרב אלפי תלמידיו הרבים. חלפו להן תשע שנים מאז שעולמנו השתנה לבלי הכר. עולם בלי ר' אברום... מבין שלל הכתרים והתארים שנקשרו לדמותו, טרם נמצאו המילים שיביעו נכונה את דמותו של מי ש"גדול מרבן שמו".

כנער צעיר בשישית זכיתי לפגוש לראשונה את הרב בשיחה מיוחדת שהתקיימה בביתו לתלמידי ישיבת נחלים. הרב, שהיה בן למעלה משמונים וחמש שנים, סיים את השיחה באופן מפתיע: "נתראה בעוד כמה שנים בישיבה..." כך, בשוכבות המיוחדת לו, "קנה" אותי. אצל ר' אברום, כידוע, "אסור להיות זקן" – אינה אמרה, זוהי דרך חיים. ואכן, כחלוף כמה שנים מאותו מפגש ראשוני זכיתי לעלות לישיבת מרכז-הרב ולקבל מעט מן המעט מתורתו של "מוסר התורה".

"מוסר התורה". כך גדל בעצמו ועל כך גידל את תלמידיו. "רב ותלמיד, רב ותלמיד", מטבע לשון שעליו חזר במשך שנים רבות בכל שיחת הכנה לקראת חג מתן-תורה בישיבה, ובדבריו היה מדגיש שהרב מקבל את התורה על מנת שימסור אותה לתלמידיו. העברת התורה מדור לדור, מרכזיות מוסד הישיבה בישראל, קניין תורה ועמלה, השאיפה לגדלות בתורה ואהבתה. לנושאים אלו הקדיש רבות משיחותיו והדרכותיו. בעשרת ימי תשובה היה מסביר ש"אסור להיות בינוני" ושיש לשאוף להיחתם דווקא ב"ספרם של צדיקים גמורים" ולא להסתפק ב"ציון-עובר" ב"ספרם של בינונים"... אכן, מי שגדל בעצמו בתנאי קיום קשים ביותר ומסר נפשו וכוחותיו על לימוד התורה, זכה להיות מגדולי מוסרי התורה.

אך, בגדולה תורנית בלבד אין די. השייכות לכלל-ישראל בערה כאש בקרבו ובלבבו. לעולם לא אוכל לשכוח את נוראות ההוד של מעמד שיחת ההכנה לפני התקיעות בר"ה, כאשר הרב מסביר את מהות היום. לבוש כולו בגדי לבן כמלאך, עטוף בטלית המשתלשלת מעל ראשו עד מעבר לפיו, שואג מקירות לבו ודמעות בעיניו: "בתוך עמי אנכי יושבת" – מה שיקרה עם כלל-ישראל יקרה אתי... בדברים שבכתב אף הסביר פעם לבחור ישיבה נבוך ש"כלל-ישראל אינו בני ישיבה בלבד, אלא זרע אברהם יצחק ויעקב, כל אלו אשר בשם ישראל יכוננו..." (איגרת, שבט ה'תש"מ)

כממשיך דרכו של מרן הראי"ה קוק ברבנות הראשית לישראל ושל בנו, הרצי"ה קוק, בראשות ישיבת מרכז הרב ובהנהגת ציבור נאמני התורה והארץ, דגל בממלכתיות אמיתית הרואה במדינת ישראל את "ראשית צמיחת גאולתנו" ובד בכד נאבקות עם הממשלה כאשר היא פועלת לרעת העם, התורה והארץ. במשך שנות דור לחם על שלמות ארצנו בעוז ובגבורה, ויחד עם זאת מעולם לא הפסיק להאמין שכל המשברים הללו הם ארעיים ושכלל שתתעצם האמונה ותרבה הדעת, כך גם תשוב הגבורה וגאון האומה.

"אמת מה נהדר היה מראה כהן גדול... מיום ליום חסרונו מורגש יותר ויותר, ונדמה לי שטרם נעשו המאמצים להנחלת תורתו ומורשתו לדורות ולהבאת דמותו בפני קהלים מגוונים ככל שניתן. הדור זקוק היום להופעתם של פסקיו, הדרכותיו והנהגותיו באופן מסודר בדפוס ואנו מצפים לכך מאוד. בשלושה כתרים נכתר מורנו ורבנו זצ"ל: כתר תורה, כתר כהונה, וכתר מלכות (הנהגה), אך כתר שמו הטוב עולה על גביהם. שנזכה ללכת בדרכיו ולהמשיך את מפעליו.

המצפה לישועה

אדמו"ד רבי ישראל אביחצירא - הנבא־סאלי
ליומא דהילולא, ד' שבט'

אחד יחיד ומיוחד בדור היה רבנו הבכא־סאלי זצ"ל, צדיק, קדוש ופרוש, רכב ישראל ופרשיו, שמסר נפשו על ישראל ועל גאולתם.

במלאת י"ב חודש לפטירתו של הצדיק, ספד לו מו"ר הראשל"צ הרב מרדכי אליהו זצ"ל:

הצדיק שאנו עוסקים עתה בכבודו, היה בחיים חיותו, תמיד מצפה וחושב על המשיח ובטוח היה שהוא יראה אותו. את מאמר חז"ל (שבת לא, א): "צפית לישועה" קיים במלוא המובן של ציפייה, ואם יתמהמה אחכה לו. "למד אמרינן, לימד אמרינן", "וגריס באורייתא תדירא" - כך היה לומד בסתר ובקדושה ואח"כ הקים ישיבה ללמד ש"ס ופוסקים, הלך והתמיד בקדושה וטהרה, בטבילות וסיגופים, בעיון הזוהר וקבלה עד שנהפך למלאך, וכל תפילותיו היו לטובת הכלל.

לעתים היו האנשים מתפלאים על שהוא גוזר והקב"ה מקיים, אך ודאי הוא שצדיק שכל זמנו תורה, וכל עתותיו קדושה, אשר "שומר פיו ולשונו", "שומר עיניו מראות ברע", וחי בקדושה וטהרה, אשר נשמתו הגדולה חוצבה מתחת כיסא הכבוד, שברור הוא שצדיק גוזר והקב"ה מקיים.

נכון, חלומותיו היו שיראה פני משיח, ופעמים רבות אמר לי ולאחרים שהובטח לו משמים שיראה ויזכה לקבל את המשיח, וכך היה צריך להיות. אך בזמן האחרון שראה שעם ישראל נמצא בצרה ומצוקה עתידה לבוא לעם, שואה קשה, עונש חמור משמים, והקב"ה כעס על עולמו [...] כשאותו צדיק רואה שח"ו העם בצרה ובמצוקה ויש לפניו שתי אפשרויות: או שהוא נשאר בחיים ובעת ביאת המשיח יקבל את פניו, ובינתיים עם ישראל יסבול, ותהא צרה כללית - צער עולמי ונזק כלכלי קשה, או שלעומת זאת הוא יהיה עולה תמימה, וכפך על בני ישראל ויצילם

מכל צרה ומצוקה ונוק ומחלה. החליט הרב זצ"ל למסור את נפשו ונשמתו לטובת הכלל". (דברי מרדכי, עמ' כא-כב)

ובפעם אחרת הוסיף הרב אליהו שאמר לו הבבא-סאלי בשיחה אישית ביניהם שבעוונות הדור, היו צריכים לבוא על עם ישראל סבל וייסורים גדולים ו"כמה [=הרבה] חיילים היו צריכים למות", ועל כן אמר הבבא-סאלי שהוא מוכן "ללכת כפרה על עם ישראל", אף על פי שלא יראה את המשיח כפי שהובטח לו מן השמים (עדות וידאו מצולמת).

רבינו אהב מאוד את חיילי צה"ל והיה מעתיר בעדם תפילות רבות ושמח בהם תמיד (עדות נכדו, מובאת אצל הרב יצחק דרון, אתחלתא היא ח"ב, עמ' רג).

במלחמת ששת-הימים התפלל ארוכות עבור שלומם של חיילי צה"ל. יחד עם בנו רבי מאיר זיע"א התפלל לפני פרוץ המלחמה תפילות ארוכות להצלחתם של החיילים ולהצלחת עם ישראל, ואף ציין בפני מקורביו שכיוון בכוונות מיוחדות באחד משמות ה' בכדי שצה"ל יפיל 400 מטוסי אויב, כפי שאכן אירע בתחילת המערכה (ישראל סבא קדישא, עמ' 394; אוהבם של ישראל, עמ' 127).

כשפרצה מלחמת יוה"כ התפלל בכל ימי המלחמה, ולא אכל ולא שתה עד ששמע שהתהפך גורל המערכה ויד ישראל על העליונה (אוהבם של ישראל, עמ' 131).

כאשר היה מגיע אליו חייל צה"ל לקבל ברכה היה מקדים ומקבלו לברכה לפני יתר הממתנים בביתו לברכתו, בהסבירו ש"חיילי צה"ל הם קודש קודשים" (שם, עמ' 219).

מסופר אודות רבנו כי בהיותו בארפוד שבמרוקו היה אומר הלל שלם בלא ברכה ביום-העצמאות, והיה אומר לכולם לשמוח כי זו אתחלתא דגאולה (עדות ר' יחיאל ביטון מנתיבות, מובאת בסידור תפילת החדש ליום העצמאות, עמ' ו, בעריכת ר' גד אדאקן²), ובעת ששהה במחנה עלייה במארסי במשך אחד-עשר חודשים לקראת עלייתו לארץ בשנת תשי"א, אף דרש ביום העצמאות ברבים בעניינו של יום בפני ציבור העולים (מפי הרב משה אלוור, ור')

2. אך ר' גם בספר ישראל סבא, עמ' 393 המספר כי נהג להתפלל את תפילת היום ללא שום תוספת או הפחתה וככל הנראה מדובר בשנים אחרות. עוד בעניין זה, ר' את עדות נכדו של הבבא סאלי, הרב משה אליהו בוסו, שהובאה בחוברת שירת הגאולה, עמ' 25, (הרב משה אלוור, תש"ן) בעניין הפיוט שחיבר בנו, רבי מאיר, "יחיד רם יערות חושף" מספר חודשים לפני הקמת המדינה ובו ביקש "דגל ישראל הרימה" וכשקמה המדינה, שמח הבבא-סאלי על התקיימות תפילת בנו.

שאל מיזליש, בבא-סאלי: חיים ומופתים, עמ' 25. תמונתו בעת נאום זה מובאת בספר אתחלתא היא ח"ג, עמ' תקסח).

יחד עם זאת, כאשר עלה לארץ ישראל כאב רבנו מאוד את המצב הרוחני במדינה בראשית שנותיה, וכאשר נשאל פעם על-ידי חתנו בנוגע ליום-העצמאות השיב: "כשם שזכינו לראותה בגשמיותה, כך נזכה לראותה ברוחניותה בכיאת משיח צדקנו בב"א". פעם הסביר לאחד ממקורביו שבכל עת שהוא מגיע לתפילת "בונה ירושלים" הוא מכוון על אחינו הרחוקים מתורה ומצוות שדווקא הם זכו לבנות את ירושלים. לקראת מלאת אחד-עשר חודש לפטירתו של ראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון, יצא מסוכתו ונסע במיוחד בימי חוה"מ סוכות (תשל"ה) על מנת לערוך תיקון מיוחד על קברו בשדה בוקר (אתחלתא היא ח"ב, עמ' רט-ריא).

סיפר שמשו של הבבא סאלי בנתיבות, הרב אליהו אלפסי שכאשר הזכירו ליד הבבא-סאלי את שמו של הראי"ה קוק היה מיד מתמלא בשמחה גדולה (אוהבם של ישראל, עמ' 225).

זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

זיכרונות מאביהם של ישראל

מו"ר הראשון לצ"ג הגאון הרב מרדכי אליהו

לבני משפחת הרב זצ"ל, הריני כפרת משכבו,

שלום רב.

שמי שי הירש. הנני מלמד כיום בישיבה-לצעירים בירושלים ובמכון מרחבים. למדתי בישיבת מרכז-הרב בשנים האחרונות וכך זכיתי גם להכיר את הרב הכ"מ במקצת. רציתי לכתוב מעט זיכרונות אישיים מהרב, על מנת שתהיה מהם תועלת גם עבורכם.

מאז שהרב נפטר אני מרגיש באופן אישי חיסרון עצום, צינור של שפע שנסתם, געגועים עזים לדמותו ואישיותו, הדרכתו והנהגתו. בהלוויית הרב בכיתי בכי מר וכך גם מי שעמד סביבי באותה שעה.

ראשית, רציתי קצת להרהיב עוז ולשתף אתכם בהרהורי לבי נוכח התואר "אביהם של ישראל" ביחס לרב. רה"י הגרצ"ה קוק זצ"ל היה מכנה את הרמב"ן בתואר זה, והסביר שהרמב"ן היה "אביהם של ישראל" גם בגדולתו בתורה על כל חלקיה וגם במעשים, וזאת על-ידי חידוש הישוב היהודי בירושלים.

לאחר שהתבוננתי מעט בדבר, נראה לי שאכן אין מתאים מהרב אליהו זצ"ל להיקרא בכינוי זה ולהיות מעין "הרמב"ן של דורנו". מגדולי הפוסקים והמקובלים כאחד, מרבה אמונה וקדושה, בונה הארץ ולוחם את מלחמת שלמותה.

להלן אעלה על הכתב מעט זיכרונות אישיים מהרב זצ"ל.

* מכתב שנשלח ללשכת הרב שמואל אליהו, י"ח שבט תשע"א, ע"פ בקשת משפחת הרב לקבל זיכרונות מהציבור הרחב.

1. ר' בהרחבה במאמרנו "אורות אליהו": יחסו של מו"ר הגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל למדינת ישראל ולמאורעות התקופה בתוך: אסיף - אמונה ותנ"ך, ב, תשע"ה, עמ' 330-357; הרב משה עמיאל (עורך), טוב להודות: ליום-העצמאות וליום-ירושלים, תשע"ז, עמ' 635-577.

פְּשֻׁמוֹת וּמוֹעֵם²

בזמן לימודי בשיבת מרכז-הרב היינו הולכים לעונג-שבת אצל ראש הישיבה הרב יעקב שפירא שליט"א, שגר בכניין שבו גר הרב אליהו. בדרכנו בכל ליל שבת היינו מדי פעם עוצרים בהליכתנו או בחזרתנו אצל ביתו של הרב אליהו, ולפעמים זכינו להיכנס אל הקודש ולשמוע קצת מדברי התורה וההלכה של הרב בלילי שבת. האווירה הקסומה, הרוגע, הפשטות והשלווה של הרב כבשו את לבנו. חשבתי: היכן יש עוד אדם כזה גדול שנגיש כל כך לציבור הרחב כמו הרב?!

"ני טוב יום בחצרין מאלף"

פעם באתי לרב ז"ל³ בעניינה של נערה צעירה שליוויתי, לאחר שעברה חוויית סף-מוות (מוות קליני). היא תיארה באוזניי בפירוט את שחוותה – מנהרה, אור, טוב וכו' – ושיתפה אותי ברצונה הגדול לחזור חזרה ל"שם". ידעתי שבפניי ניצב עניין של דיני נפשות וניגשתי, כמובן, לרב מרדכי אליהו ז"ל.

הרב ישב בביתו ליד שולחנו ומאחוריו היו ספרים רבים, תואר פניו היה כמראה מלאך אלהים ונתקפתי במורא גדול. סיפרתי לרב בקצרה את העניין, ושאלתי: מה עליי לומר לה? להפתעתי, הרב ענה לי מיד, כאילו הוא מצוי בפרטי המקרה. "תאמר לה: 'כי טוב יום בחצרך מאלף...' (תהלים פד יא) הייתי עדיין במבוכה ושאלתי את הרב: זה מה שאומר לה? ענה לי הרב: כן, וכוונתו להסביר ולהרחיב את העניין הגדול של חיי העולם-הזהה. לאחר מכן, ביקשתי מהרב ברכה אישית ויצאתי. הדהימה אותי הגישה שלו.

לאחר כארבע שנים חוויתי מעין "סגירת מעגל" ביחס לרב עצמו. היה זה באחת הפעמים שמצבו של הרב היה קשה מאוד והסתובבו שמועות שצריך להתפלל דחוף לרפואתו. זכורני שהתפללתי לרפואת הרב ואז נזכרתי בסיפור ובהדרכתו של הרב עצמו: "כי טוב יום אחד בחצרך מאלף", והתפללתי לרבש"ע עבור הרב שגם בו

2. אביהם של ישראל ח"ה, עמ' 153.

3. הימים ימי אלול תשס"ה סמוך לגירוש מגוש קטיף. שימשתי אז כמוקדן בקו התמיכה והחיזוק לנוער "חברים מקשיבים" בעת שהגיעה למוקד פנייה מנערה בת שש-עשרה בשם רחלי, שחוותה תופעת מוות קליני והייתה זקוקה לליווי רוחני. למרבה הצער, היא נפטרה מספר שבועות לאחר מכן עקב מחלתה. תנצב"ה.

תקוים הדרכתו ועצתו זו, שכן טוב לנו יום אחד, עוד רגע אחד שהרב אתנו, מאלף... ואכן, ב"ה, בזכות תפילת רבים, באותו הזמן מצבו של הרב התייצב והשתפר והרב היה עמנו עוד מספר חודשים.

“ביום חתונתו וביום שמחת לנו”

ביום חתונתי הלכתי לבית הרב להתברך מפיו. הדהימה אותי הקלות והפשטות שבה התקבלתי אצל הרב. פשוט מאוד עליתי לביתו ונקשתי בדלתו והרב הכניסני לביתו, וכשאמרתי לרב שאני חתן ביום חופתו ושכאתי לבקש ברכה, הרב שמח מאוד והאיר לי פניו. שאלני לשמי ולשם אמי וכן לשמה ולשם אמה של כלתי, חשב קצת, אמר “זה בסדר” ואחר כך הניח ידיו על ראשי וברכני.

לאחר הנישואים גרנו בשכונת קריית-משה בסמוך לבית-הכנסת ולמרכז הרוחני של הרב זצ"ל. בתקופה ההיא זכינו קצת יותר להתקשר לרב. דרשת שבת הגדול הייתה חוויה אדירה עבורי וכמוה גם ברכת שבת-שלום מאת הרב לאחר ערבית של ליל שבת.

לקראת הלידה הראשונה ניגשתי אל הרב בליל שבת, לאחר התפילה בבית-הכנסת, וביקשתי ברכה ללידה קלה. הרב קיבלני בחום רב וברכנו בלידה קלה ומהירה. ברכתו של הרב אכן התקיימה במלואה.

תשעים ותשעה בעין הרע⁴

בשבת אחת העברתי סמינריון חיזוק באמונה ובהכוונה בנושא “הכנה לחיים” לבנות כיתה י”ב אשר עמדו על סף סיום לימודיהן באולפנה ויציאה ל”חיים”. היו אתי בצוות עוד שני מדריכים נוספים. בשבת בבוקר, לאחר ה”יחידה” שאותה העברנו, התכנסנו לסעודת שבת ופתאום אומר לי אחד המדריכים להפתעתי. “הן הרסו לי את היחידה...”

הייתי המום לרגע מהמשפט שלו, ומיד שאלתי אותו: למה כוונתך? ! הוא סיפר לי שהחליט ללמד את הבנות ש”אין דבר כזה עין הרע”. הוא סיפר לי שמיד לאחר

4. אביהם של ישראל ח”ד, עמ’ 262.

שסיים לטעון שכל העניין של עין הרע הוא פסיכולוגי בלבד, ביקשה אחת הבנות את רשות הדיבור וסיפרה סיפור אישי.

היא סיפרה שאחיה הקטן כבר מלידתו היה מוצלח מאוד והתפתח באופן מהיר, הוא החל לדבר מוקדם יחסית, עד שיום אחד חלה נסיגה חדה ופתאומית בהתפתחותו והוא הפסיק לדבר.

המשפחה מאוד נבהלה מכך שהילד פשוט לא מדבר. אולם. לקחו אותו מיד למרפאים בדיבור ולקלינאיות תקשורת, אך ללא הועיל. החליטה המשפחה ללכת עם הילד לרב אליהו זצ"ל. וכך היא סיפרה, שאביה לקח את הילד לרב זצ"ל. הרב התכופף כלפי הילד, לחש משהו באוזנו ופתאום חזר הילד לדבר בכתחילה ומאז הכול הלך כשורה אתו...

"נראה אותך אומר משהו אחרי סיפור כזה", סיים המדריך המתוסכל את סיפורו... חשבתי לעצמי בלבי: "כמה צריך להיזהר מלדבר על נושאים שלא מבינים בהם..."

הקשר המיוחד של הרב זצ"ל עם מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל

כשהייתי בחור בישיבה זכורים לי ימי שמחת תורה שבהם מרן הגר"מ אליהו זצ"ל היה מגיע לישיבה במהלך ההקפות ביחד עם תלמידי מכון מאיר על מנת לכבד את מו"ר מרן הגר"א שפירא זצ"ל, שהיה מבוגר יותר, ולשמוח עמו בשמחתה של תורה.

מי שלא ראה את שניהם רוקדים יחדיו בשמחה ובאהבה הדדית, לא ראה מהו "נועם" כבוד תורה של תלמידי-חכמים של ארץ-ישראל שמנעימים זה לזה... בני הישיבה שרו לפנייהם "ובכן צדיקים יראו וישמחו". היו אלה רגעי אושר עילאי בלתי נשכח.

כשנפטר מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל הלכתי לניחום אבלים בביתו. נכנסתי לביתו בדיוק כאשר סיים הרב אליהו זצ"ל את ביקורו ופנה לצאת. בדרכו החוצה, ביקש ממנו אחד מהאברכים ובידו מצלמת וידאו שיספר מעט על ר' אברום זצ"ל. הרב השיב לו (איני זוכר את הנוסח המדויק אך זהו רוח הדברים): "אילו היו השמים והארץ – יריעות קלף, וכל העצים – קולמוסים, וכל המים – דיו... אין אנחנו יכולים לספר על ר' אברום. מה נאמר עליו?" וראויים גם הדברים ביחס לרב אליהו זצ"ל בעצמו.

"בנות ירושלים"⁵

מדי יום-ירושלים היה הרב מגיע לדרוש בישיבה בענייני היום. מרגלית אחת זכורני שהיה חוזר עליה בעניין בניין ירושלים. כידוע, מתנגדי הציונות תמכו שיטתם בעניין שלוש השבועות המוזכרות ברמז במגילת שיר-השירים בפסוק: "השבעתני אתכם בנות ירושלים, אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", והנה מגיע הרב והופך את הפסוק לציווי לבניין מוחשי של ירושלים, וכך היה דורש: "השבעתני אתכם" – ומה תוכן השבועה? "בנות ירושלים", היינו שהשבועה היא לבנות את ירושלים. וראויים הדברים למי שאמרם.

שונות:

סיפר לי מכר שהתחתן בגיל מאוחר כי בגיל שלושים ושש הוא הלך לרב להתייעץ בעניין של עיכוב החתונה. הרב אמר לו לשנות את שמו. הוא עשה מה שהרב אמר לו וכעבור ארבע שנים, בגיל ארבעים, הוא התחתן. הוא סיפר לי שהוא מאושר כיום בהיותו נשוי ואב לילדים. כמו כן, ידוע לי על נער צעיר שהרב אמר לו לשנות את השם מ"מתן" ל"יוסף". למכרים שלי היו בעיות בשלום בית, הבעל בא לרב לאחר תפילת ותיקין מספר פעמים והדבר עזר להם מאוד.

הפעם האחרונה שראיתי את הרב הייתה במעלית ביה"ח שערי צדק, כשהרב היה בכיסא גלגלים. נעניתי לרב בראשי לשלום והתפללתי שהרב יהיה בריא כמקדם.

וי על דאבדין. אנשי אמונה אבדו.

מקווה שבמכתבי זה תהיה משום תועלת גם עבורכם,

בברכה,

שי הירש

5. תוספת שלא נמצאת במכתב המקורי.

6. ובדורנו, ב"ה, "הרי כבר חפצה", כפי שאמרו לאחר הצהרת בלפור.

על ישראל אמונתו

לזנר מו"ד הרב בנימין (בני) אייזנר

כליל שבת-קודש פרשת נח, א' חשוון ה'תשע"ב, נסתלק לבית עולמו מורי ורבי, הצדיק, הרב בנימין (בני) אייזנר זצ"ל. אולי את הרב בני לא הכרתם, אבל אני בטוח שעל התלמידים שלו שמעתם. למשל, אל"מ דרור וינברג הי"ד, רס"ן אלירז פרץ הי"ד ועוד רבים רבים שכתוב ליד שמם "ה' יקום דמם".

יש הרבה אופנים ללמד תורה, הרב בני היה אחד מאותם בודדים שאצלם לא היה שום פער בין התורה שלימדו לבין התורה שחיו. כשהוא לימד את הפסקה הראשונה בספר אורות, "ארץ-ישראל איננה דבר חיצוני, קניין חיצוני לאומה", ראית אצלו בחוש מה המובן לכך שארץ-ישראל איננה דבר חיצוני... כשהוא לימד את הפסקה שאדם מישראל צריך לשים עצמו כשיריים לכלל-ישראל (שם, אורות-התחיה, כד), ראית אצלו מה זה אומר להיות שיריים לכלל-ישראל. כשהוא עסק בתיאור החסיד במסילת-ישרים המבקש את טובת דורו (פרק יט) – ראית אצלו מהי בקשת טובת הדור.

הרב בני היה תלמיד מסור ונאמן לרבו ומורו הרצי"ה קוק זצ"ל. הרב בני היה קיבוצניק באופיו, שהגיע לשיבה לביקור... ונשאר בה כל חייו. הרב נפטר בגיל צעיר יחסית, כאשר הוא בשיא כוחו והשפעתו הציבורית.

הרב בני היה איש שכל כולו, כל חייו, כל סדר יומו, היה מילה אחת: שליחות. שליחות עצומה ואחריות להפצת תורתו של רבו ורבותיו. וזאת, בביטול גמור, בענווה אינסופית ובאהבה בלי גבולות לכל מי שרק הגיע, ולו בטעות, לארבע אמותיו.

איפה הוא לא לימד תורה?! היה משגיח רוחני בישיבה-לצעירים בירושלים, היה מלמד בתלמוד-תורה ובישיבת מורשה בירושלים, לימד תורה במשך עשרים שנה

1. נאמר בפני תלמידים בישיבת נחלים במהלך ימי ה'שבעה', חשוון תשע"ב. פורסם במרשתת בפורטל "שורש" – גולשים לתוכן (חשוון תשע"ב) ובשבועון 'למרחב', גיליון מס' 285, פרשת תולדות, כט' חשוון תשע"ד, בנימין שפרן (עורך), מרחבים – מרכז תורני ליהדות וחינוך ברוח, הרב קוק זצ"ל.

במסגרת מיוחדת: שיועדה לאמריקאים "חוצניקים", רחוקים רחוקים מתורת ארץ־ישראל ונמצאים עמוק במחשכי הגלות. ללמד אותם את תורת הרב קוק, ללמוד את שפתם ואחר כך להעביר להם שיעורים בשפתם, לנסוע מעבר לים לחתונות שלהם ולאחר מכן להעלות ולהביא אותם לארץ, וזאת במשך עשרות שנים, זה היה פעלו של הרב בני.

הרב לימד במכללת מורשת־יעקב ברחובות לימודי חינוך ואמונה ע"פ דרכו של הרב קוק, לימד במכינה הקדם צבאית בעלי שהוא נמנה על מקימיה, במכינה הקדם־צבאית עטרת־כהנים שבתוככי החומות, בישיבת ההסדר כרם־ביבנה, בישיבה הגבוהה במרכז־הרב, ואיפה לא ?!

בכל מקום בארץ שהיה בו מפגש חי, לא של שכלתנות בעלמא, עם תורת הרב קוק זצ"ל, מי שהיה אחראי לכך היה הרב בני ! הוא לימד תלמידים למאות ואולי גם לאלפים ולרבבות, והיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים ומוסיף לה נופך ייחודי משלו. "תורה דיליה".

אני חב הרבה מאוד מחיי הרוחניים לרב בני זצ"ל, שפתח בפניי ובפני רבים אחרים צוהר לעולמו המופלא של מרן הרב קוק זצ"ל ושל בנו, ממשיך דרכו, הרצי"ה זצ"ל. בשנים הראשונות ללימודיי בישיבת מרכז־הרב, ה"חמצן" שלי לימי השבוע היה השיעורים בביתו של הרב בני בימי חמישי בערב. הייתי הולך ל"עוד סיבוב", בימי שישי בבוקר עם התלמידים מישיבת שבי־חברון, שהיו מגיעים באופן קבוע לירושלים לשמוע שיעור אצל הרב. יום אחד כשהייתי בישיבה בשיעור ב' או ג' באתי אליו וביקשתי לקבוע אתו "חברותא". הוא אמר לי בענווה האופיינית שלו: "אתה לא צריך אותי, אתה לא זקוק לי". אבל הוא לא ידע עד כמה הייתי זקוק לו... הרב בני היה אדם שבגיל מבוגר יכול היה לשבת ולשמוע שיעור ביחד עם חבריה בני תשע־עשרה, ממש כמו ר"ע שהיה הולך ללמוד עם התלמידים הצעירים, בענווה. כך היה, לא מחזיק מעצמו.

אצל הרב בני התורה, העם והארץ לא היו צדדים שונים, אלא הכול היה אצלו באחדות אחת.

הרב היה ממחדשי היישוב היהודי במזרח ירושלים. בשנים האחרונות הוא עבר מביתו בשכונת קרית־משה בירושלים לשכונת אבו־טור הסמוכה לעיר העתיקה, למטה, בתוכם של "אוהבי ישראל" הגדולים ביותר...

הייתה לו מסירות נפש אין קץ ואהבה אדירה. הוא אהב את חיילי צה"ל, אהב את מדינת ישראל, אהב את התורה ואת לומדיה.

ידיעת התורה שלו. הכול היה אצלו בעל־פה, הכול החזיק בראשו, הוא לא היה צריך ספר. הספר היה רק בשבילנו, התלמידים. הוא היה אומר בשיעור, תביא לי אורות. פתח בעמוד כך וכך תקרא שורה שלישית, ואז היה אומר בעל־פה את מה שכתוב שם. וכן היה אומר: פתח את הספר הזה, בעמוד זה וזה, יש שם הערה למטה, תקרא, ואז היה מצטט את מה שכתוב שם בהטעמה מיוחדת וב"התפעלות".

אולם, הכישרון המופלא שלו היה, לדעתי, כיצד לספר סיפורים. הוא ידע להיכנס ל"דמות". הוא ניחן בברק בעיניים ובלהט שגרם לך לחוש ממש שאתה נפגש עם הדמות שאודותיה סיפר. היה לו כישרון מיוחד ומופלא לכך. כך החיה לנו, התלמידים, את דמותו של מורו ורבו הרצי"ה קוק ואת דמותם של רבים נוספים.

הרב בני יכול היה להכניס חיים לתוך דומם, היה לו כישרון רטורי כזה, ממגנט, מהפנט, הוא הסתכל על קיר והיית חושב שהקיר הפך להיות חי. הרב בני יכול היה להפוך "לב אבן" ל"לב בשר" וזאת מתוך קישורו הנפשי ל"אבנים הלכות" של מורו ורבו, הרצי"ה.

הרב בני היה גם בעל תעוזה גדולה... הוא אהב ללכת ביום־העצמאות לכל מיני "שטיבלך", לכל מיני בתי כנסת כאלה, והיה מכריז מיד אחרי תפילת שמונה־עשרה: "ברית", "ברית", "יש לי ברית". הוא לא היה רוצה שיגידו תחנון משום שביום־העצמאות לא אומרים תחנון. אחרי התפילה היו אומרים לו: מזל טוב, אצל מי יש ברית היום? והוא היה אומר: "קודשא בריך הוא וכנסת ישראל" – ברית!!! יום־העצמאות. ואז הם כמובן היו עושים השלמה לתחנון אחרי התפילה.

הוא סיפר פעם שיום אחד, כשהגיע לשכונת גאולה או מאה שערים, היה לו דגל ישראל על רכבו. ולפתע הוא רואה "צאן קדושים", תינוקות של בית רבן, מתגודדים סביב הרכב שלו. הוא יוצא אליהם החוצה ושואל אותם: תגידו, מי ניצח את מלכי כנען? יהושע או קודשא בריך הוא? ! והם עונים לו (ביידיש): א־ודאי, קודשא־ברוך־הוא, קודשא בריך הוא. והוסיף לשאול: ומי ניצח את היוונים? ! החשמונאים או

קודשא־ברוך־הוא? והם ענו: א־ודאי, קודשא־ברוך־הוא, קודשא־ברוך־הוא. ולבסוף הוא שואל אותם: תגידו, מי ניצח את הערבים? צה"ל או קודשא־ברוך־הוא?! ואז הם קצת התבלבלו...

הרב בני היה מגויס כולו למען אתגרים חינוכיים וחשובים שנקרו בדרכו. אם זה כאשר לפני עשרות שנים, טרם תקופת המכינות, כשהיו באים מהקיבוץ הדתי לשיבת מרכז־הרב לחודש "התחזקות" לפני הגיוס לצבא. הרב בני היה מארגן להם תכנית לימודים מיוחדת. ואם זה כאשר הרב צבי יהודה הכריז מאבק למען אנטולי (נתן) שרנסקי ושאר "אסירי ציון", ואז ביתו של הרב בני הפך למטה למען שחרורם. אם זה פרסום כרוזים של הרב צבי יהודה ותרגומם לעשרות שפות זרות, ואם זה הקמת מטות למען ארץ־ישראל – מטה לעצירת הנסיגה מסיני או מטה למען גוש קטיף. תמיד הרב בני היה קשור לכך. ולבסוף, שותפותו המשמעותית בהקמת מפעל המכינות הקדם־צבאיות.

הרב בני היה חתיכת כלל־ישראל מהלך... איך נגדיר את הדמות שלו?!

ההארה שלו, החום שלו, כאשר היית עומד לידו בתפילה, איך הוא היה אומר קדיש, אפילו הלבבות היותר קפואים היו נמסים. איך הוא היה אומר "שמע ישראל" – האפיקורסים הכי אטומים היו מהרהרים הרהור תשובה. כשאדם נפגש, לא עם תורה מטה, עם טקסטים יבשים בלבד, אלא עם תורה חיה – אז נוצר אצלו שינוי.

איזה ביטול היה לו כלפי "רבנן ותלמידיהון". איזו אהבת תורה. וזה לא היה רק אצלו, זה היה אצל כל בני הבית שלו שהשתתפו בשיעור. אתה בא לשיעור בביתו והנה תוך כדי השיעור הוא אומר משהו, אשתו שומעת מהמטבח ואז היא אומרת: "אבא'לה למה אתה אומר ככה?...". ואז הבת הגדולה שומעת מהחדר וגם היא אומרת: "אבא, למה אתה אומר כך?" והרב תוך כדי השיעור משיב להן. אין כזה דבר באף מקום. לימוד חי.

ולבסוף, היה גם אדם מדוכא בייסורים, חתנו נפטר עליו בחייו ממחלת הסרטן, הנכד שלו נפטר לפני זמן לא רב ובחצי השנה האחרונה המחלה כילתה את גופו. אחד מחתניו סיפר שבפעם הראשונה כאשר נודע לו דבר המחלה והוא קיבל את תוצאות הבדיקות, הרב שאל אותו: תגיד לי, איך מקבלים ייסורים באהבה?!

לאחר אחד מהטיפולים הקשים, שממנו יצא מפורק לגמרי, הוא אמר למלווים שלו: כל הטיפול הזה היה שווה אם לקחתי משהו מהייסורים של כנסת ישראל, אני מוכן

לסבול את הכול אם זה יוריד קצת מהייסורים של עם ישראל. ולאחר שנזדכך בייסורים קשים אמר: "ברוך השם, זכיתי לעשות תשובה".

בצוואה שלו, שהוקראה בלוויה, ביקש שיבדקו את הספרייה שלו, האם יש שם ספרים שהם לא שלו, ושיחזירו אותם למקומות שבהם לימד וכן שאם יש מישהו שהוא חייב לו כסף, שיבררו ושיחזירו. וכן שיתרמו סכום כסף למוסד שבו הוא לימד ושממנו קיבל את משכורתו, שמא לא נזהר מספיק בגזל. וכן שיתרמו סכום כסף לבניית מקווה טהרה לכפר על ענייני צניעות שקשורים לדור. וכן שלא יאריכו בהספדים עליו ושלא יגזימו בהם ושעל המצבה שלו יכתבו רק "ר' בנימין" ולא שום תארים נוספים. שהילדים שלו יכבדו אחד את השני, יכבדו את אמא שלהם ויזהרו מאוד ממידת הכעס, וכן ייזהרו מאוד בנהיגה, שכולם יחגרו חגורות בטיחות ושלא ינהגו מתוך עייפות. כמה דברים שקשורים לצורת ההלוויה.

ובסוף הוא ביקש עוד משהו שרק לרב בני היה מתאים לבקש כזה דבר. הרי הרב בני מספיק שהיה מסתכל עליך עם העיניים שלו, וכמו "רנטגן" היה חודר אותך וכבר היה יודע איפה אתה נמצא. לא היית צריך לדבר אתו הרבה. הוא ידע שאנשים התפללו עליו במשך כחצי שנה, בבתי כנסיות אמרו תהלים ואנשים התפללו לנס. והוא כתב שאם אני לא אזכה שייעשה לי נס ואם אף אחד לא יגיד את זה, אז אני מבקש שיקראו בלוויה מעולת־ראי"ה חלק א עמוד יב:

אי אפשר לתפילה שלא תעשה את רישומה. אם היא פועלת את פעולתה על פי המטרה הפרטית המסוימת שלה, או מסבבת דרכים רבים ומסובכים, אלה הם מפלאות תמים דעים...

אלו שורות שבהן הרב קוק מדבר על כך שאין כזה דבר שתפילה לא מתקבלת או לא פועלת, וגם אם בעניין הספציפי שעליו התפללנו לא נענינו – התפילה פועלת את פעולתה והיא תעשה פירות רבים.

בהושענא רבה אחרון, כשהרב כבר היה ממש על ערש דווי והדיבור היה לו קשה מאוד, עוד באו אליו תלמידים לסוכה. זה היה השיעור האחרון שהוא העביר. ושם, כאשר הוא חצי בעולם־הבא וחצי בעולם־הזה, הוא אמר לתלמידים שהוא רואה את ר' אברום שפירא זצ"ל ואת הרב אליהו זצ"ל שהם באו עכשיו לבקר אותו בסוכה. הוא ראה.

כאשר אדם כזה הולך מאתנו אז עלינו להתחזק בנקודות שעליהן הוא מסר את נפשו. הפצת והנחלת תורת רבותי־רבותינו. תורת ארץ־ישראל, שנקראת "התורה הגואלת", תורה שעוסקת במדינת ישראל, עוסקת בכלל ישראל, עוסקת בצבא הגנה לישראל, עוסקת בגדלות ובעמקות באהבת ישראל עצומה ובמסירות נפש אין קץ, בדבקות בתלמידי־חכמים ובקבלה מתלמידי־חכמים, בענווה ובשמחה.

ידוע שכאשר גדול מסתלק אז עכשיו כל הרכוש הרוחני שלו מונח לפנינו. יש עכשיו מישהו שהיה מלא בכך וכך דברים והוא הסתלק, אבל הרכוש הזה לא עולה למעלה, הוא נשאר פה, ולכן כל מי שרוצה יכול לבוא ולקחת.

זה היסוד למנהגם של המקובלים לעשות "הילולה" ביום שנפטר בו צדיק. במה הם שמחים? הם שמחים שבעקבות כך שאדם גדול נפטר אנחנו יכולים להתעלות. לכן, כל אחד ואחד מאתנו עכשיו יכול להיות טיפ־טיפה יותר כלל ישראלי, טיפה יותר להתעלות מעל הפרטיות הצרה שלו וטיפ־טיפה יותר להיות מחובר לעם שלו, למדינה שלו, לזהות שלו, למורשת שלו, לארץ שלו, לתורה שלו. יהיו הדברים האלו לעילוי נשמת מורי ורבי, הרב בנימין (בני) בן ר' יצחק יהודה זצ"ל.

ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים. בזאת ודאי שלא יצאתי ידי חובתי, אבל משהו מדמותו ניסיתי לשרטט בפניכם.

זכור אהבת קדומים והחיה נרדמים

הספרים לרב איתם ונעמה הנקין הי"ד

למען איתם הנזרק בלהב אש

הושענא, למען קדושים מושלכים באש, הושענא
הושענא, למען איתן הנזרק בלהב אש הושענא

אנו מצויים בימי השבעה לקדושים, חברנו הגאון הרב איתם ואשתו נעמה, ה' ייקום דמם, הנאהבים והנעזרים, בחייהם ובמותם לא נפרדו, ואשר עלו בסערה השמימה בימי חול המועד סוכות.

מעולם לא הבנתי טוב יותר את המושג הזה, "בסערה השמימה", כמו עכשיו. חז"ל אמרו בגמרא ג' ימים ראשונים לבכי ושבעה למספד. מצווה להספיד כל אדם כשר מישראל, תלמיד-חכם על אחת כמה וכמה, וק"ו בן בנו של ק"ו ת"ח צעיר שנקטף בדמי ימיו ונספה על קידוש השם.

"יראתי בפצותי שיח להשחיל", ואיני יודע אם אצא ידי שמיא, בכדי שחס ושלום לא נהיה מאלו המתרשלים בהספדו של חכם. ודווקא אפתח בכמה מילים אודות אשת-חבר כחבר, נעמה הי"ד, שמעבר לכל מה ששמענו השבוע אודות כשרונותיה המיוחדים וחריצותה ואודות הזוגיות המיוחדת שלהם, דומה שאפשר בהחלט לקרוא עליה את דברי רבי עקיבא לתלמידיו: "שלי ושלכם - שלה". מי שקצת מכיר את המציאות הזאת, כאשר הבעל הוא ת"ח, איש ספר שעסוק בהוראה ובכתיבה, הרב איתם היה נעדר מהבית בקביעות לילה בשבוע, היה מלמד תורה, וכל העול והעומס נפל על כתפיה, ופשוט שהכול נבע מאהבת תורה גדולה ולכן גדולה זכותה

* הספד שנאמר בעצרת זיכרון והתעוררות שהתקיימה ביישוב נריה במוצש"ק פרשת בראשית תשע"ו, לזכר הקדושים, הרה"ג הרב איתם ונעמה הנקין הי"ד.
1. מו"ק כז, ב.

בזה ובבא, כפי שקראנו השבת בתורה: "זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם".
זאת המציאות השלמה של אדם-המעלה הזה, שאותו אנחנו איבדנו...

והפעם, האבדה גדולה מאוד. קודם כל, על מה שהרב איתם כבר היה, שבכך ננסה
קצת לגעת. ודבר שני, על מה שהגאון הנ"ל עוד יכול היה להיות... ועל כך שאנחנו
בכלל לא ידענו איזו מרגלית הייתה נמצאת כאן ביישובנו.

אַרְזֵי הַלְבָנוֹן אֲדִירֵי הַתּוֹרָה.
בְּעֵלֵי תְרִיסִין בְּמִשְׁנֵה וּבְגִמְרָא.
גְבוּרֵי כַח עֲמָלִיָּה בְּטֶהְרָה.
דְּמָם נְשַׁפֵּף וְנִשְׁתָּה גְבוּרָה.

הכרתי לראשונה את הרב איתם לפני כשלוש שנים. משך זמן של כמעט עשירית
מחיי הקצרים והמלאים והעמוסים. רכז הקליטה דאז ביקש מאתנו לארח לסעודת
ערב שבת משפחת קליטה מדולב שבאה לבדוק את היישוב, והוא הוסיף בשיחת
הטלפון המקדימה שיש לו רושם שאנחנו נסתדר מצוין... כך זכיתי להכיר לראשונה
את הרב איתם ואת משפחתו. בסעודה דיברנו בינינו בדברים של טעם ומיד ראיתי
שלפני יושב בר אוריין, יניק וחכים, ענוותנן וצנוע, אברך - כפשוטו וכמשמעו, אב
בחכמה ורך בשנים. שאלתי אותו אם הוא נצר לשושלת רבני הנקין, והוא בענווה
השיב לי שכן, וראיתי שהייתה לו קורת רוח מכך שאני מכיר את המשפחה. נוצרה
בינינו שפה משותפת. כמה חודשים אחר כך שמחנו מאוד לשמוע שמשפחת הנקין
החליטה לקבוע את מגוריה ביישוב.

האישיות של הרב איתם, שהיה רב-אנפין וברוך כישרונות, לא פשוט לעמוד על כל
המכלול וההיקף שלה, אבל אני חושב שהקדוש, הרב איתם הי"ד, כפי שאמרה אמו,
הרבנית חנה, בלוויה, היה בראש ובראשונה תלמיד מובהק לאביו, הרב יהודה הרצל
[שליט"א]², שגדלותו בתורה ניכרת לכל מי שפעם למד את ספריו המיוחדים - שו"ת

2. סמוך לכניסת ספר זה לדפוס הושברנו שבר על שבר עם פטירתו של האי גברא רבה, הרה"ג הרב
יהודה הרצל הנקין זצ"ל, ביום ט' טבת תשפ"א, ואנו סגורים ומסוגרים בבתינו מחמת נגיף
הקורונה, ומתוך כך לא נקבר בכבוד שראוי היה לחלוק לו. באירוע השלושים לזכרו, שנערך גם
הוא במתכונת מצומצמת, הספידוהו מבחירי ת"ח שבארץ ישראל הרב אריה שטרן, הרב משה
ארנר, הרב ראם הכהן, הרב יצחק שילת ועוד. על מנת שלא להתעצל בהספדו של חכם, אצרף
מילי דהספידא ששלחנו לבני המשפחה הנכבדה במהלך ימי השבעה:
"לרבנית הנקין הדגולה ולכל בני המשפחה היקרה. בערב זה בו כל עם ישראל מקיים בעצמו, 'לך
עמי בא בחדריך', ואנו מנועים מלהיות עמכם פיזית יחדיו, הננו אתכם באבל הנורא, בבתי גוואי

בני בנים וראה את השפע והמקוריות, והוא היה ממשיך שושלת הזהב של משפחת הנקין, של זקנו הגאון, עמוד ההוראה, הרב יוסף אליהו הנקין זצ"ל.

הרב איתם תכנן לכתוב בהרחבה אודות שיטתו וארחותיו של זקנו, הגאון מורי זקני, או סבי זקני, כפי שהיה מכנה אותו, וזאת מעבר למבוא הרחב והמקיף שכתב לרגל ההדפסה המחודשת של כתביו בשו"ת גבורות אליהו³. הרב איתם תרם את הספר הזה לבית-הכנסת שלנו כאן, וכתב בתוכו הקדשה לזיכוי הרבים. מעבר לכך תכנן לכתוב עוד על שיטתו של סביו. מכאן גם חיבתו הגדולה לספר ערוך-השולחן ולמחברו הרב אפשטיין זצ"ל, שהרב הנקין הוסמך על ידו להוראה וגם החשיב והעדיף את פסקיו על פני ספרי פסיקה אחרים. כמה פעמים ביקשתי ממנו שיכתוב על עמדת זקנו ביחס לציונות ולמדינה ועל הסיבות שהובילו לשינוי בעמדתו בעניינים אלו, ואמר לי שברצונו לעשות כן. וכן שוחחנו על הפרסום הגדול של המבצע ללכידת אייכמן ימ"ש ועמדת זקנו בעניין, והדגיש לי את המרכזיות של השיקול של הימנעות מסיכון יהודים כעיקרון מכונן ומוביל בפסיקה הציבורית של זקנו. בשיעוריו ובמאמריו היה מביא כמעט תמיד מדברי זקנו. פעם שאלנו אותו על שיטת זקנו בבישולי עכו"ם ואמר שיש לו הבנה מיוחדת בדעת זקנו ושעוד יכתוב על כך, אבל לצערנו נגדע האילן... ולא זכינו לראות את הפרי הזה.

ואמו גם היא מיוחדת מאוד, מחלוצות לימוד התורה לנשים. פעם נסעתי עם הרב איתם ברכב, ואני שומע שהוא משוחח עם מישהו ומביא מקורות ומראה-מקומות

ובבתי בראי, על גאוותם של ישראל. הגאון המופלא, אוהב ישראל, ארצו ותורתו. איש האמת. ראש משפחתם, הרב יהודה הרצל זצ"ל. פנה הודה, זיווה ותפארתה, ויציאת צדיק מן העיר עושה רושם ופרשת ויחי פרשה סתומה, ובמיוחד כיצד הצליח לחיות בשנים האחרונות באמונה ובכאב, חרף זעקתו המרה: 'טרופ טורף יוסף'. אך בזאת נתנחם ונתעודד, כי תורת-חיותו עודה בכתובים ובלבבות הדומעים, ובפירות הרעננים המלבבים בערגת המשפחה היקרה ובהקמת עולה של טהרה ותורת חסד על לשונה. המקום ינחם אתכם ואותנו בתוך אבלי ציון וירושלים ולא תוסיפו לדאבה עוד. בברכת כהנים באהבה רבה, שי הירש ומשפחתו, יישוב נריה".

3. בדברי ההקדמה של המו"ל לספר זה נכתב: "ובאחרונה, עליי להביע הכרת טובה מרובה ומיוחדת לנין רבנו, הגאון הרב איתם הנקין מחבר ספר: "לכם יהיה לאכלה", אשר במסירות נפש עבר על כל הספר מרישא ועד גמירא והעיר הערות מאירות עיניים, גם טרח ויגע ועמל רבות להשיג תשובות חדשות, וחלקו גדול בספרא דנן, גם ערך את 'תולדות החיים', ומלאכתו מלאכת מחשבת מעשה חושב, ואין לתאר סיועו הגדול לספר זה". בעותק האישי של הרב איתם הוסיף המו"ל הערה ארוכה בכתב ידו, ובתוכה כתב: "באין מילים על סיועו הגדול בהוצאת תורת זקנו הגדול רבן של ישראל זצוק"ל".

לשיעור ובסוף מתברר שזו הייתה אמו והם שוחחו אודות מראה-מקומות לשיעור במדרשה.

אני חושב שגם את מורנו הגאון הרב דב ליאור שליט"א החשיב מאוד והתייחס אליו כרבו, וכן הזכיר בהקדמת ספרו את הרב חיים סמוטריץ' שליט"א, שאליו התייחס כרבו המובהק.

הרב איתם היה גאון, מקורי, יסודי, מעמיק, ויחד עם זאת היה ענוותן וצנוע ובורח מן הכבוד. היה יושב בסוף בית-הכנסת, בסמיכות לכוננית שבה מצויים ספרי השו"ת, ותמיד למד. תמיד הוא היה עם ספר, בעיון או בשינון.

עיקר הקשר שלי אתו נוצר סביב המאמצים המשותפים שלנו להקים ביישוב את ישיבת תורת-שלמה - ע"ש הגאון הרב גורן זצ"ל. כמה קשה היה לי לשכנע אותו לקבל על עצמו לעמוד בראשות הישיבה שתוקם ולהצטרף למאמצים להקמתה. ישבתי אצלו בבית ודיברתי על לבו, הוא חשב לפנות לכיוון של כתיבה ופחות לכיוון של ראש ישיבה, אך ביקש לחשוב על כך, וכך כל פעם לחצתי וביקשתי, וב"ה יום מאושר אחד הרב איתם אומר: התשובה חיובית, ואני הייתי המאושר באדם, שיהיה מישהו שיהיה ראוי לעמוד בראש ישיבה על שם הרב גורן, שהיה איש אשכולות, גדול בתורה, גדול ביראה וגדול במדע.

נסענו לפגישה עם ראשי איגוד ישיבות ההסדר, וישבו שם ראשי ישיבות, ת"ח מבוגרים, והתחילו לדבר אתנו בלימוד כדרכם של ת"ח, ואני, לא צריך להכביר פה במילים, נתקעתי מהר, והרב איתם נחלץ לעזרתי, שלף את הסוגיה מהראש והתחיל להרצות... לא אשכח לו את הטובה הזאת...

קשה היה לתפוס אותו בטלפון כל השבוע בדרכים, לומד ומלמד בכתיבה, ביקשתי כמה פעמים שיעבור על מאמר שכתבתי, אמר אני עמוס עכשיו אולי אחרי פסח, ולא זכיתי שיעבור על המאמר.

כתב מרן הראי"ה קוק:

מי שיש לו נשמה של יוצר מוכרח להיות יוצר רעיונות ומחשבות. אי אפשר לו להיסגר בתלמודו השטחי לבד. כי שלהבת הנשמה עולה היא מאליה, ואי אפשר לעצור אותה ממהלכה. (שמונה-קבצים ז: קצ)

הספר של הרב איתם בהלכות שבת⁴, שעכשיו נמצא בשלבי עימוד, נקרא: "אש תמיד" – אש ר"ת איתם שמעון, ואחד האנשים שהכירו אותו כתב שהרב איתם אמר לו אודותיו: "באמת זה חלקי מכל עמלי, ובחיבור כזה אני שמח יותר מכל כתיבותי האחרות..."

הרב איתם היה איש של רחבות אופקים גדולה מאוד ועסק גם במחקר, וסיים תואר ראשון ותואר שני בהיסטוריה והיה עסוק בכתיבת דוקטורט אודות החפץ-חיים זצ"ל, וסיכמנו שהוא יעסוק בכתיבת הדוקטורט יומיים בשבוע ובשאר הימים ילמד בישיבה. לצערנו הקמת הישיבה נדחתה מסיבות מנהלתיות, ואז הרב איתם החליט להקדיש את רוב זמנו לסיום מהיר של הדוקטורט, אבל לי לא היה שום ספק בעולם שכשתקום הישיבה, מי שיכהן פאר בראשה יהיה הרב איתם.

נדבר על היצירה התורנית שלו, הספר הראשון שהוציא בגיל עשרים-וחמש נקרא "לכם יהיה לאכלה"⁵. קיבל הסכמות מאביו – הרב יהודה הרצל הנקין, הגאון הרב דוב ליאור שכתב לו שם הסכמה מאוד מיוחדת גם בכתב וגם בע"פ, הגאון הרב אביגדור נבנצל, הגאון הרב מאיר מאזוז והגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ'.

בהקדמתו כתב הרב איתם: "צדדים וצירופים אמיתיים להקל... בנושאים אשר בהם ראיתי בדורנו, שיש הנוקטים לחומרא במידה מרוחקת משורת הדין".

הרב איתם לא היה "מקל סדרתי", היו לו גם חומרות, למשל לגבי שמיעת מוזיקה בשלושת השבועות, שנטה להחמיר כפשט השו"ע בכל ימות השנה לפחות בשלושת השבועות.

פעם היינו צריכים "טובה" מראש ישיבת הסדר מסוימת, שיעזור לנו עם כל מיני עניינים בירוקרטיים. אז לקראת פגישה אתו ביקשתי מהרב איתם שיביא לפגישה את הספר שלו, קטן הכמות ורב האיכות, ושייתן אותו במתנה לאותו ראש ישיבה.

ראש הישיבה התפעל ממנו מאוד ושיבח את העובדה שהרב איתם כותב ספר בהלכה ולא רק בהגות ואמונה, כמקובל בציבורנו. אחרי הפגישה הצעתי לרב איתם שאשלם

4. אש תמיד: והוא חידושים וביאורי דינים על סדר שולחן-ערוך ומשנה-ברורה, הלכות שבת (סימנים רמב-שדמ), מאת... איתם הנקין בן הרב יהודה הרצל, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשע"ו.

5. הרב איתם הנקין, לכם יהיה לאכלה: עיון להלכה בסוגיית החרקים במזון, כשרות תותי-שדה וקלחי-תירס, המכון לרבני יישובים, קריית-ארבע-חברון, תשע"ז.

לו את עלות הספר ש"הכרחתי" אותו לתת לאותו ראש ישיבה במתנה, וכמובן שהוא לא הסכים בשום פנים ואופן לקחת תמורה עבור הספר.

לפני שלוש שנים, כתבתי לו בעקבות הספר הזה:

נ.ב, אני יודע שכבודו הוא מת"ח של ארץ-ישראל שתורתם מכרזת עליהן ואינם רודפים אחר הכבוד (שבת קמה, ב - ת"ח שבבל אינם בני מקומם), אבל ראוי שתופיע בציבור כרב איתם הנקיץ. ובייחוד לאור ההסכמה של הגר"ד ליאור שליט"א על ספרך. באהבה, שי הירש.

וכך השיב לי:

שלום וברכה! ראשית תודה על הדברים. לעניין התואר, לא מפריע לי אם אחרים כותבים כן (דהיינו: כבר איני טורח עוד לתקן...), אבל לכתוב על עצמי עדיין קשה לי. מה גם שלענ"ד לא כל מי שקיבל סמיכה ראוי לקרותו רב, אלא רב הוא מי שמכהן במשרה רבנית, או לחילופין שרוב עתותיו נתונות לתורה. אני משתדל להתקרב שוב לגדר השני אבל כרגע חוששני שאיני ראוי לזה.

הרב איתם, מי אם לא אתה ראוי לזה?!

אנחנו כל כך רצינו אותו בתור ראש ישיבה, אבל כנראה שגם בשמים היו צריכים מישהו לתפקיד כזה "וניצחו אראלים את המצוקים", "ואיננו כי לקח אותו אלהים". אחר כך לקחו מאתנו גם את הרב נחמיה הי"ד, ועכשיו גם את הרב יורם זצ"ל.

ביחד עם הגאונות, המקוריות והנועזות שלו והחשיבה "מחוץ לקופסה", לא רץ להורות ולא אמר "קבלו דעתי". פעם העביר שיעור כאן בבית הכנסת על בדיקת ירקות מתולעים, נושא שהוא היה מומחה בו, ומישהו שאל אותו למעשה, ואני זוכר את הבעת הפנים המשתאה שלו: "אתה רוצה שאני אפסוק לך?!" בעת שיעורים שמסר בעל-פה, כמעט תמיד הכין יותר ממה שהזמן אפשר לו לומר. לעומת זאת,

6. הרב נחמיה לביא הי"ד. נרצח בירושלים בחוה"מ סוכות, ביום כ' תשרי תשע"ו, בעת שיצא מביתו בבית ויטנברג ברחוב הגיא בעיר העתיקה בירושלים, על מנת לבוא לעזרתה של משפחת בנעט שתקף אותה מחבל נתעב. קיבל את עיטור האומץ של משטרת ישראל על מעשהו זה.

7. הרב יורם אברג'ל (תשי"ז-תשע"ו), מייסד וראש מוסדות "קול-רינה רב-פעלים", שמרכוזם בנתיבות. נפטר בליל שבת פרשת בראשית, תשע"ו.

במאמריו שבכתב, יכול היה להאריך במידת הצורך. איך אפשר לחיות כל כך מעט, להספיק כל כך הרבה, וכל מה שעושים לעשות במצינות מרבית?!

וככה היה בכל מיני דברים מיוחדים שלו, בסעודת "שלום-זכר" לבן הקטן שלו, מספר איזה וורט על אכילת "ארבעס" ומנהגים והליכות והלכות.

אני זוכר שבערב ראש השנה האחרון כתבנו שטר פרוזובול. מורנו הרב מיכאל הרשקוביץ שליט"א הכין את הציבור וערך והכין נוסח פרוזובול שחולק ביישוב, והנה אחרי שסיימנו לערוך התרת נדרים ולכתוב פרוזובול, פתאום מגיע לבית-הכנסת הרב איתם, כדברי הראב"ד (הל' לולב ח:ה) "רוה"ק הופיע בבית מדרשנו", הוא בא עם נוסח שטר פרוזובול שניסח בעצמו, וכך ערך לעצמו פרוזובול⁸.

כתב מאמרים רבים בהלכה ובאגדה, ופרסם אותם בשנתונים ובכתבי העת מובילים: תחומין, המעיין, ישורון. היה עורכם של ספרים תורניים רבים, ובכלל זאת ערך את מדור "אישים ושיטות" בכתב העת אסיף – שנתון איגוד ישיבות ההסדר.

אני זוכר שבאותה פגישה עם איגוד ישיבות ההסדר, כשהמתנו לראשי האיגוד, מזכיר האיגוד הראה לנו בהתפעלות את השנתון הזה, אסיף. אמרתי לו: לו (לרב איתם) אתה מראה את זה?! הוא ערך את זה...

מאמרים שלו בהלכה, איזה אומץ. כתב מאמר בתחומין⁹ על מצוות יישוב א"י בזה"ז דאורייתא או דרבנן מתוך עיון מעמיק בראשונים, ואמנם מסקנתו לא בדיוק כמו רבנו הרצי"ה זצ"ל, אבל חשוב מאוד להכיר.

מאמר אחר נוקב וחרף שלו כנגד אלו שכתבו דברים פופוליסטיים בעניין השכרת דירות לערבים¹⁰ ושם יש בירור נוקב בהגדרת גר תושב וגדר "לא תחנם", ושם גם חולק על גדול תורה מסוים מכיוון אחר, וזאת בענווה אך גם בנחרצות. הוא לא היה צפוי. כמו כל מי שמכיר את הכתיבה של רבני משפחת הנקין, אי אפשר היה להכניס אותו לאף שבלונה.

8. השטר נמצא בביתו על-ידי בני משפחתו בימי השבעה.

9. כרך כח (תשס"ח), עמ' 345-354.

10. "על מכירת קרקע לגויים ומכתב הרבנים", המעיין, 200, טבת תשע"ב, ור' גם במאמרו שנדפס אחרי הירצחו: "בירורים בדין 'לא תחנם'", שם, 216, טבת תשע"ו.

הייתה לו תביעת אמת בלתי מתפשרת וירידה לפרטים, כפי שכתב לי אודות מאמרו על יחסו של זקנו לפסיקת הרב גורן בעניין "האח והאחות"¹¹:

"חשוב לי גם מראש לומר, שכדרכי המאמר נכתב מראש בגישה המשתדלת להיות אובייקטיבית/ניטרלית עד כמה שאפשר, לטב ולמוטב... השתדלתי לכתוב את הדברים כהווייתם, דהיינו שהגישה אינה "להצדיק את הצדיק" ולא "להרשיע את הרשע" אלא הדברים כמות שהם בלי לכחד מאום ובלי כחל ושרק. וכן העיר לי פעם על משהו שכתבתי לקראת פרסום: "צריך להקפיד שלכל שמועה ועובדה יהיה ציון מקור מוסמך, מודפס או בע"פ..."

ופעם הביע ביקורת על ספר שעסק בדמותו של זקנו:

פשוט הכתיבה אינה בסטנדרטים גבוהים מספיק לטעמי, מבחינת אחריות על המקורות, שלא לומר ביקורתיות כלפיהם (במקום הדרוש), ובאופן כללי קפדנות בגיבוי הטענות ובהצבתן על יסודות מבוססים.

היו לו השערות מחקר מקוריות ביותר, שהפליאו לב העוסקים בכתיבה ועריכה כבר שנים רבות. כפי שספר לי הרב זאב נוימן שליט"א ממכון הרצ"ה על פיקחותו של הרב איתם בעניין אי-אזכורו של הרצל באגרות-הראי"ה. הרב יואל קטן שליט"א כתב אודותיו בהתפעלות רבה, ועוד רבים וטובים שהיו פונים אליו בבקשה לקבלת מידע ועזרה בכתיבת מאמריהם.

בלתי נתפס, ביחס לעובדה שהיה בחור צעיר, שגם שירת בהסדר ואף יצא לפיקוד, התחתן בגיל צעיר ופרנס משפחה עם ילדים קטנים. מתי הוא הספיק ללמוד ולכתוב את כל זה! ?

וכן הוא גם היה כותב ביוגרפיות קצרות וארוכות על גדולי ישראל. כתב ביוגרפיה מקיפה על בעל ערוך-השולחן שעתידה לראות אור באנגלית בשנה הבאה¹² וכן כתב עבודה מקיפה על יחסו של הגאון רבי דוד פרידמן מקרלין זצ"ל לתנועת חיבת ציון¹³.

11. "זה פאליטיק, לא הלכה" – הרב שלמה גורן, פרשת "האח והאחות" והרב יוסף אליהו הענקין", אסיף – תלמוד והלכה, א, עמ' 329-355.

12. תערוך לפני שולחן: חייו, זמנו ומפעלו של הרי"מ עפשטיין בעל ערוך-השולחן, מגיד, תשע"ט.

13. מחיבת-ציון לאנטי-ציונות, תמורות באורתודוקסיה המזרח אירופית: הרב דוד פרידמן מקרלין כמקרה מבחן, עבודת גמר לתואר שני, תשע"ד.

באחד המקומות, כתב אודות תחומי כתיבתו, והסביר שהוא כותב רבות על הרב קוק וגם על כל השאר. כלומר: הכתיבה סביב הרב עמדה אז במוקד יצירתו התורנית. כך כתב, בשותפות עם הרב אברהם וסרמן, את הספר "להכות שורש" – אודות יחסו של הרב קוק לקק"ל¹⁴, פרסם מאמרים רבים¹⁵ על היתר המכירה, יחסו של הרב קוק עם גדולי ישראל, יחסו לאוניברסיטה העברית, מאמרי ביקורת אודות הוצאת כתבי הרב, ובמיוחד כתב על סילופים של חוגי הקנאים את תולדות הימים ההם, בתחום זה הוא היה ממש מומחה, הוא הגיע אפילו עד לחקר ירחון קנאי סאטמר שהרבה לתקוף את הרב. אין כמעט פולמוס הקשור לחיי הרב קוק, שהרב איתם לא חשף שם דברים שניסו כל מיני גורמים להסתיר או להסוות. הוא היה המילה האחרונה בכך, כמו למשל, בכתיבתו על יחסו של החפץ-חיים לרב קוק כנגד דברים שעזו פנים אחד פרסם בנושא. הרב איתם כתב סקירה מקיפה על הספר לנבוכי הדור והוצאותיו השונות, שלחתי את הסקירה לגאון הרב משה צוריאלי שליט"א, שהתפעל מאוד מהמומחיות של הרב איתם בהשוואת המהדורות השונות.

הרב איתם, היה באמצע עריכת הגהות על אגרות הראי"ה כרכים ד-ה, הנמצאים בהכנה¹⁶, ועסק בכתיבת מאמר על יחסו של הרב קוק לחקלאות בארץ-ישראל.

על כן:

תורה תורה חגרי שק וְהתפלשי בעפרים / אכל יחיד עשי לך מספד תמרורים / על
תופשי משוטיך ופורשי מכמורים / מלחיך וחובליך במים אדירים / עורכי מערכך
מישרי הדורים / מפענחי צפוניך ומגלי מסתורים / מי יקצה בגבעות ומי יסתת
בהרים / מי יפרק הויות ומי יתרץ שברים / מי יפליא נזירות ומי יערוך נדרים / מי
ישדד מעמקיך וחתו אכרים / ומי ילחום מלחמתך וישוב לשעים / כלי מלחמה אבדו
ונפלו גבורים / אשריהם משכילים כרקיע זוהרים / במנוחות שלום נחו ישרים / אוי
ואבוי וְשד וְשכר לְגוֹתֵרִים.

מי שראה את הדקדוק שלו במצוות, כיצד הוא קיים את מצוות כיבוד אב, ראה איך נהג באביו-מורו, כשאביו התארח כאן לשבתות, מי שראה איך הוא נותן לו והולך

14. הרב אברהם וסרמן והרב איתם הנקין, להכות שורש: הראי"ה קוק והקרן הקיימת לישראל, תשע"ב.

15. לריכוז מאמריו ופרסומיו ר' במרשתת: הרב איתם הנקין הי"ד – מאמרים ופרסומים.

16. ראו אור בשנת תשע"ח בהוצאת מכון-הרצ"ה, ירושלים, ובעריכת הרב זאב נוימן.

אתו לאט לאט, ובאיזו יראת כבוד היה מביט באביו, "כמקמי שכינה דאתיא" (קידושין לא, ב).

חינוך, לראות אותו לומד עם הבנים שלו תורה, זו הייתה חוויה מיוחדת במינה. ראיתי אותו פעם לומד עם הבן הגדול, מתן הלל הי"ו, שה' ישלח לו סייעתא דשמיא לגדול ולהמשיך את השושלת הזאת. זה לא היה לימוד רגיל של "ושננתם לבניך", זה היה לימוד של "פוסק" המכשיר את דור ההמשך. ראיתי אותם יושבים ולומדים הלכה בספר יסודי-ההלכה, ואני רואה את הרב איתם במהירות עצומה, בשטף ובלהט, עוברים על עמודים רבים, דיני ברכות ודיני תפילה ומלאכות שבת ועוד. זה רק ילד בכיתה ד', איזו אהבת תורה וברק בעיניים. וכן סיפר לי אחד מתושבי היישוב שראה אותם הולכים בדרך מבית הכנסת עד הבית ומדברים בדברי תורה כל הזמן. אני מקווה שדמות דיוקנו של אביו המיוחד תעמוד לילד הזה ולכל האחים שלו ושנזכה שהם ימשיכו את דמותו ותורתו.

אי"ה, נפעל להמשכת מפעליו של הרב איתם. ראשית כול, ובמידת הצורך, בסיוע לילדי הרב איתם ונעמה באם נצטרך – הם כעת הילדים של כולנו.

בעז"ה, נפעל יחד עם מזכירות היישוב להקמת בית-המדרש וישיבת תורת-שלמה¹⁷, ואי"ה נכניס ספר תורה לעילוי נשמתו ונשמת רעייתו, נעמה הי"ד¹⁸, ניסד מכון מחקר תורני על שמו כחלק מפעולות הישיבה¹⁹, שהקב"ה יהיה בעזרנו בכך.

יהי רצון שרוממות הרוח והאחדות היישובית שפועמת כעת בקרבנו תימשך גם הלאה, ברוח צוואתם של הרב איתם ונעמה, "יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפריין אלו על אלו" (ויקרא רבה ל: יב), וזו לא מליצה, כי יש קרבן ציבור, והרב איתם ונעמה היו קרבן ציבור וכיפרו על כלל ישראל, בבחינת "מכפריין אלו על אלו".

17. יהי רצון שיעזרנו השי"ת להוציא לפועל חפצנו זה ולפאר ולרומם את בית אלהינו.
18. ספר תורה לזכרם של בני הזוג, אשר מלאכת כתיבתו החלה עוד בימי השבעה, הוכנס על-ידי משפחות הנקין וערמוני ברוב פאר והדר ובתהלוכה חגיגית ביום חמישי, י"ב באלול תשע"ו, לבית-המדרש של תלמוד-תורה "נהג כצאן יוסף" ביישוב נריה.
19. זיכנו השי"ת לכך בהקמת מכון מחקר תורני "תורת שלמה" – ע"ש הרב שלמה גורן, ואת החיבור הראשון של המכון, הקלט המחזיר שכינתו לציון, הקדשנו לזכרם של הרב איתם ונעמה. במדרשת נשמת בירושלים, בהנהגת הרבנית חנה הנקין, הוקם מכון העוסק בהתקנה והוצאה לאור של כתבי ומאמרי רבני משפחת הנקין.

חז"ל לימדונו שארץ-ישראל נקנית בייסורים, אבל בכך היא נקנית באמת, ומכל צרה צומחת ישועה, כדברי בעל קול התור מצאצאי תלמידי הגר"א, שביום פטירתו עלו הרב איתם ונעמה בסערה השמימה. יש עוד הרבה להאריך, וודאי לא יצאתי ידי חובתי, השתדלנו לומר בכל זאת משהו, אך אין כאן המקום והשעה מאוחרת ואי"ה עוד חזון למועד²⁰. יהי רצון שיאמר הקב"ה לצרותינו די ונזכה עוד השנה שיקוים בנו "בלע המוות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים". תנצב"ה.

זכור אהבת קדומים – והחיה נרדמים,

וקרב הימים אשר בן ישי חי.

20. אודה להשי"ת שזיכני להשתתף בעריכת הקובץ לזכרם שראה אור במלאת השלושים – לישרים נאווה תהילה: אסופת מאמרים לזכרם של הרב איתם ונעמה הנקין הי"ד, יישוב נריה, כסלו תשע"ו.

האחדות הכוללת

ברשות בני המשפחה, מוקירי זכרם של הרב איתם ונעמה, קהל נכבד. זכות גדולה היא לי לעמוד בפניכם כאן היום, ולספר במעט על ידידי ורבי – הרב איתם הי"ד.

אתם העוסקים במחקר, בתבונה ובדעת, ואשר מקדישים את זמנכם היקר לשם קידום העולם ולשכללו. אשריכם שאתם זוכרים ומזכירים את דמותו של מי שהצליח לחבר את "עץ החיים" יחד עם עץ "הדעת".

דמותו של הרב איתם הייתה מיוחדת במינה ובלתי שגרתית – אב בחכמה ורך בשנים, אשר יראתו קדמה לחכמתו, וחכמתו הייתה פרי יראתו.

אצל הרב איתם שכנו להן זו בצד זו תכונות ייחודיות אשר בדרך כלל סותרות זו את זו. רצינות וכובד ראש – עם שובבות ושמחת חיים, מבט כללי ומקיף עם ירידה לפרטי פרטים, מחשבה מקורית וחדשנית עם נאמנות למקורות ו"לביית אבא", עולם תיאורטי עשיר ומגוון עם חיבור איתן למציאות הממשית ולהווי החיים, סקרנות וכמיהה לידע עם הבנת מגבלות הידיעה ותועלתה, האינטלקטואל קר המזג ואיש המשפחה רחב הלב.

איש של אחדות ההפכים היה הרב איתם, איש של "האחדות הכוללת". הוא הצליח למזג באישיותו נדבכים רבים ומגוונים של האדם השלם. את דרך הארץ שקדמה לתורה, ואת התורה שנבנתה על גבי דרך הארץ. שורשי האילן היו מרובים מענפיו, אך ענפיו היו רבים מאוד.

תורתו של הרב איתם הייתה כולה חיבור הקודש העליון, הנשגב, עם חיי המעשה, בהיותה פרי ביכורים נפלא של תורת ארץ-ישראל, הן בתוכן והן בסגנון המרומם וה"מהפך את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה לקרבם לאותה הרוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה"²¹.

* דברים באזכרה לרב איתם ונעמה הי"ד בפני דוקטורנטים חברי פורום קהלת (א' חשוון תשע"ט).
21. אורות-הקודש ח"א, עמ' א.

נדמה לי שמעל לכל התכונות שהתמזגו בדמותו הפלאית בהרמוניה שלמה, ניתן לעמוד על שלושה מאפייני יסוד: א. בקשת האמת; ב. אהבת הטוב; ג. ענווה אמיתית. בקשת האמת הרי היא גלויה לכל המעניין בכתביו ובדרך לימודו. אהבת הטוב – כיצד ענה ברוחב לב ובנפש חפצה כל פונה ולכל מבקש – איתור מקורות, עריכת תוכן, חוות דעת מקצועית ועוד – והכל בענווה ובצניעות תוך כדי העלמת עצמו והעצמת המקבל. תכונה נוספת שכדאי להזכיר כאן היא תביעה עצמית בלתי פוסקת להתקדמות ולהשתלמות.

בימי קדם, רווחה האמונה העממית אודות האלכימאי, היכול להפוך מתכות פשוטות לזהב. הרב איתם היה אלכימאי אמיתי... כל מה שהוא נגע בו הפך לזהב טהור. הייתה לו יכולת מרשימה להפוך אפילו נושא צדדי או זניח בהלכה או דמות עלומה מבחינה היסטורית – לנקודה רבת משמעות, ועל כן גם העיסוק שלו בפרטי פרטים של סוגיה תלמודית או מחקרית – לא היה טרחני או מעיק – אלא כולו בהירות וברירות של הסברה והנגשה. זהו כישרון מיוחד של ראיית הכלל כולו המופיע דרך הפרטים "ומציץ מבין החרכים", כמוסבר באורות-התורה.

לו זכינו, היו מעיינותיו הזכים והטהורים הופכים ברבות הימים לנהר גדול, והאילן הצעיר היה נהפך לעץ עבות ורב פארות ואולי אף לתל תלפיות – תל שכל פיות פונים בו (ברכות ל, א). כעת, משלא זכינו, "יבש המעיין ונקצץ האילן" (ביכורים א: 1), אך כפי שכתב הרב הנזיר אודות מרן הראי"ה קוק: "אמנם אור תורת קודשו יופיע ויאיר לעולם".

עלינו, הנותרים, החובה להתעמק במשנתו שהיא "קב ונקי" ומנופה בשלוש-עשרה נפות. עלינו להודיע לדורות הבאים את שמעו של האיש שידע לאחד את ההפכים ולברך על כל גרגר תורתו שרואה אור. יבורכו הלומדים וההוגים בכתביו והמעלים על נס את דמותו של האיש המופלא שהתהלך בקרבנו ואיננו – כי לקח אותו האלהים.

בקשו ענווה

לזכרו של מו"ר הרב אלישע וישליצקי

הכאב של כולנו, האובדן הגדול שלנו, עם פטירת הרב אלישע. עדיין קשה לי להגיד "הרב אלישע זכר צדיק לברכה". הצירוף הזה עוד לא מתחבר אצלי. הרב אלישע היה כל כך מלא בכוחות חיים.

חשבתי הרבה מה אפשר לומר במקום הקדוש הזה, שהיה אהוב מאוד על הרב אלישע, כפי שהיה מכנה אותו: "תורת ראשון-לציון"! ואחרי ההתגברות על האי-נוחות לדבר בשבחי הרב אלישע, שזה גם כן דבר שהוא לא היה סובל, אבל אנחנו צריכים את זה עבורנו (סנהדרין מו, ב), ננסה לעמוד על כמה קווים לדמותו ויסודות מהותיים בתורתו.

"דבריו נשמעים"

למרן הרב צבי יהודה קוק זכר צדיק לברכה, היו הרבה תלמידים שביררו וביססו את משנתו, העיונית, הרוחנית, האמונית, האידיאולוגית, אבל היה איזשהו נדבך שהיה חסר, כל התחום של העיסוק בנפש, מידות הנפש ולבושיה, שאמנם נמצא בכתבי הראי"ה קוק ובנו בהרחבה, אך תרגום העקרונות הרוחניים, האמוניים, העיוניים, המופשטים, אל "מה זה אומר" בתחום המידות ובעולם הנפש, כיצד זה בונה את המידות של כלל ישראל שנמצא עכשיו בתקופת גאולה וכיצד זה בונה את הנפש הפרטית שלי בתור יחיד – כל זה היה חסר.

אמנם, קמו גם צדיקים גדולים מאוד בקרב תלמידי הרב צבי יהודה², אבל זה היה באופן פרטי. לא התגבשה שיטת לימוד של כתבי הרב באופן של עבודה פנימית עמוקה, זה היה מפעלו המרכזי של הרב אלישע זצ"ל.

* דברים שנאמרו במהלך ימי השלושים לפטירת מו"ר הרב אלישע וישליצקי בישיבת ההסדר-גבוהה ראשל"צ, שבט תשע"ט.

1. במשמעות של תורת הגאולה, המושבות הראשונות, חיבור בין היישוב החדש לישן ועוד.
2. נזכיר כאן שניים בולטים: הרב יאיר אוריאל זצ"ל, אותו היה מכנה הרצי"ה בשם: "מסילת-ישרים מהלך", והרב בנימין הרלינג הי"ד ה'למד-ואוונק".

זכורני כמה פעמים בשיעורים שהרב אלישע היה מזכיר את דברי הגמרא בברכות בדף ו, וכפי שהזכיר בנו הרב יונתן בהלוויה את הקשר המיוחד של הרב למסכת ברכות ולתוכן שלה, גם לדף ו ולעניין של האות ו³. הרב אלישע נפטר בגיל שישים-וארבע, ויש במסכת שישים-וארבע דפים.

היה מזכיר הרב אלישע בשיעוריו את דברי הרב צבי יהודה בספר עמוק מאוד, שדורנו כמעט ולא זכה עדיין לפתיחת שעריו⁴, ספר שנקרא אור-לנתיבתי, שזהו פנקס ההגיונות של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, שבפקודת אביו, מרן הרב זצ"ל, כותב על יומנו מחשבות ורעיונות בענייני אמונה. ספר עמוק וקשה במיוחד. לרב אלישע זצ"ל הייתה חברותא קבועה בספר הזה במשך שנים רבות עם אחד מחבריו הקרובים.

בתחילת הספר כותב הרב צבי יהודה בהסבר דברי הגמרא המפורסמים במסכת ברכות (ו, ב): "כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים?" כותב שם הרצי"ה: "דבריו נשמעים לעצמו"⁵. זוהי דוגמה לתרגום מאמר חז"ל מן הסגנון האובייקטיבי, המוחלט, הרוחני – לעבודת הנפש של הלומד. זה משפט שהיה חוזר עליו הרב אלישע הרבה, ומכאן לעניות דעתי נבע סוד כוחו של הרב אלישע, שדבריו נשמעו – לעצמו ולאחרים.

בירור נפשי

סוד כוחו של הרב אלישע נבע מתביעה עצמית בלתי פוסקת של עבודה ועמל נפשי, בירור הצדדים הנמוכים שבנפש וגם כמובן בירור הצדדים הנעלים שבה. בשל כך, אגב, לא כולם הצליחו לקבל את תורתו של הרב אלישע, משום שהרב אלישע לא התפשר עם ה"הווה הלקוי", לא התפשר עם עיגולי פינות ואפילו לא התפשר עם הטבע האנושי הרגיל.

3. ר' להלן: "ר' החיבור".
4. לאחרונה יצא לאור ספרו של הרב חן חלמיש, נתיבות-אור לנתיבתי: בירורים וביאורים לספרו של רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל אור לנתיבתי חלק א – פסקאות א-לג.
5. "... וכפי אותה המידה שיש בו יראת שמים כך נקבע בו, מתוך יסוד הקישור הפנימי והכולל למעלה, העוז והאומץ הנכון למהלך רוחו ודרכי חייו שיהיו דבריו נשמעים לו עצמו. וכפי אותה המידה דבריו נשמעים גם לאחרים. יחנני ד' לשמור ולעשות כן" (אור לנתיבתי, ג).

הרב אלישע, אם אפשר לנסח זאת כך, היה הקרוב ביותר למושג "קוצק" של ימינו בכל עולם הישיבות הציוני. זה היה הרב אלישע. תביעת אמת מוחלטת, חפה מגינונים מזויפים ומס שפתיים, חפה מכל מה שהוא לא אמיתי, לא כן, מחוספס, או עם "נגיעות" בלשון בעלי-המוסר – תביעת אמת זכה וברה.

הרב אלישע היה בבחינת "אש". "תלמידי-חכמים כל גופם אש, קל-וחומר מסלמנדרה", כדברי הגמרא בחגיגה (כז, א)⁷. יש אש שורפת, מכלה, ויש אש חמה ומאירה. ביסוד התביעה הזאת של האמת והענווה, כמו שאמרתי, עומדת נקודת היראת-שמים. הכול אצל הרב אלישע התחיל ונגמר ביראת-שמים אמיתית. זאת תכונת ה"מלכות", "דלית לה מגרמא כלום"⁸. רק יראה.

איך לוקחים את אורות ארץ-ישראל, מושג מופשט: "חטיבה עצמותית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה" (אורות, שם, א), ואתה לא נותן לשיעור להסתיים עד שאתה לא מגיע למידות-הראייה (גאווה, יב): "מי שמתאמץ לזכות להסרת הגאווה מלבבו יזכה לאהבת ארץ-ישראל" – זו החוליה החסרה. שהרי מה מסביר הרב קוק בפסקה הראשונה בפרקי "ארץ-ישראל", שהתכונה הזאת של ארץ-ישראל אינה דבר שאתה יכול להסביר אותו באופן רצינואלי או להרגיש אותו באיזה רגש כזה, זו תחושת השייכות של כללות דורות ישראל לארץ הקודש. בשביל לחוש זאת אתה צריך להיות נקי בעצמך, אתה צריך להיות "צינור" – "כינור לשיריין" – בשביל זה אתה צריך את ההשלמה המידותית, "מי שמתאמץ לזכות להסרת הגאווה מלבבו יזכה לאהבת ארץ-ישראל". ומצד שני, מה האינדיקציה לכך? איך תדע אם אתה באמת ענוותן? "האוהב את ארץ-ישראל באמת, יזכה לשנוא את הגאווה" (שם, יג).

הרב אלישע לא הניח לתלמידיו לשקוע באיזושהי תחושת שביעות רצון עצמית כזאת – רק אנחנו מצילים את העם... לעומת תחושת החשיבות העצמית הזאת, בנה הרב אלישע בתלמידיו את תודעת השירות והענווה, וכפי שנהג לכנות זאת: "כלי", על בסיס מגילת רות (ב ט), "וצמית והלכת אל הכלים". להיות כלי, לשרת, לגשת בענווה ולתת. אך בכדי להיות עניו צריך לעבור דרך גדולה מאוד.

6. רבי מנחם-מנדל מקוצק (תקמז-תריט), נודע בתביעת אמת בלתי מתפשרת ובחריפות נוקבת.

7. ר' שיחות-הרציה – תלמוד תורה, ספריית חוה; מתוך התורה הגואלת ח"א, פרק ו.

8. ר' שמונה-קבצים ו: ריב.

עבורנו, התלמידים הצעירים בראשית דרכנו בישיבה, הוא בנה את חוליית המעבר מ"מאמר הדור" אל דורנו, או אם תרצו: "מאמר הדור לדורות". כיצד לקחת את מכלול ההדרכות הרוחניות העולות מתורת-הרב ולתרגם אותן ביחס להלכי הרוח, סגנונות המחשבה וקווי האופי הכלליים והתרבותיים שנמצאים בדורנו.

היה צריך מישהו שיהיה השנאי, שיעשה את התרגומים, שידע לזהות במדויק. כאשר לומדים את "מאמר-הדור" עם הרב אלישע, עסוקים גם בבירור המושגים בנפש: התביעה לאידיאלים, תסכול, אכזבות, וכמובן, האויב הרוחני הגדול ביותר שזיהה הרב אלישע, ה"ציניות" ותולדותיה – היאוש והפסיביות. כנגדן קידש מלחמה.

נטיית הפרטיות וצירופה

יש עוד כמה קווים, או תכונות נוספות, שמתלוות לאותה יראת-שמים אדירה של הרב אלישע, שהיא שונה מאוד מתכונת וציור היראת-שמים המורגלת בימינו.

מנסים להבין מאיפה יכול אדם אחד להיות מלא בכאלה כוחות, והסיפורים שמגיעים בשבועות האחרונים על הרב אלישע הם באמת אדירים, ואז נזכרים בדברי הרב באורות-הקודש (ח"ג, עמ' קמז):

האדם צריך להיחלץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות הממלאות את כל מהותו עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזהו מוריד את האדם לעומק הקטנות. אבל צריך שתהיה מחשבתו ורצונו ויסודות רעיונותיו נתונים להכללות ומזה תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה.

הרב אלישע היה מזקקה ומצרפה של נטיית הפרטיות בדורנו, דור האינדיבידואליזם והמימוש העצמי. המושג הזה של הבירור אינו פשוט בכלל. היום כך מקובלנו – ישנו רק מבחן אחד, מבחן התוצאה, "בתכל'ס", המילה שהרב אלישע לא יכול היה לשמוע, משום שאצלו, המבחן הוא מבחן אחר, מבחן העמל והמאמץ והתהליך. ברשותכם אקח דוגמה, לא בכל מקום אפשר לתת את הדוגמה הזאת, אבל ב"תורת ראשון-לציון" ב"ה אפשר.

התחברות והתנתקות

כידוע לכם, אחד האסונות הקשים ביותר שהתרחשו מעת הקמת המדינה ועד ימינו אירע בקיץ תשס"ה, עם ביצועה של תכנית גירוש היהודים מחבל עזה, הנקראת בשם המכובס: "תכנית ההתנתקות".

במשך מספר שנים שקדמו להכרזה אודות תכנית זו, הרב אלישע היה מדבר כמעט מדי שבוע בשבוע בשיעוריו בישיבת מרכז הרב בימי חמישי בלילה בגנות המושג השכיח אז בשיח החינוכי הפנים-מגזרי שנקרא בשם: "התחברות".

בתקופה ההיא התחילו להופיע ביתר שאת התביעות הפרטיות, הניאו-חסידיות, אשר מבקרות את "תורת הכלל" מבית מדרשו של מרן הרב קוק ודורשות להציב במוקד עבודת ה' את הפרט הנעלם. הרב אלישע היה מצביע על תופעה זו ועל הסימפטומים שלה כדוגמת צורת הריקודים בשמחות (מפסיקים לרקוד במעגל אחיד וכל אחד רוקד בעצמו לבד), היה מדבר דברים מאוד חריפים כנגד זה, או כנגד אלו שבמקום לשמח חתן וכלה ביום חתונתם, מבקשים מהם ברכות אישיות עד בלי סוף.

במוקד הביקורת הרוחנית שלו עמד מושג ה"התחברות". כאשר היחיד מציב במרכז עולמו הרוחני את הנאותיו, את "זרימתו" ואת "תחושתו" – ולא את המשימה המוטלת עליו. אם אני מתחבר למצווה, אם היא מדברת אלי, אם זורם לי אתה – אעשה אותה, ואם לא – אז לא.

תפיסה זו אף התעצמה מאז והגיעה לשיאים חדשים בשנים האחרונות בדמות אותה בקשת חוויה רוחנית פרטית והגעה ל"השגות" שלא בהלימה עם תביעת עמל ויזע, תוך כדי זניחת צניעות פנימית ולעתים אף בניגוד גמור לדרך-ארץ ומוסר טבעי⁹.

והנה, מה עשה הקב"ה? גלגל לפתחנו מושג חדש שקראו לו "התנתקות". התנתקות ממה? הוגי התוכנית קראו לה על שם ההתנתקות מהפלשתינים, כביכול, אך זו לא ההתנתקות מהפלשתינים, ישנן דרכים אחרות להתנתק מהפלשתינים. לצערנו הרב,

9. הרב אלישע הרבה להתייחס לכך בשיעוריו במכון-מאיר בשנותיו האחרונות בדבריו נגד תופעת "האדמו"רות החדשה" שפשטה בציבור הדתי בשנים האחרונות, ובמיוחד בעקבות משברים רוחניים קשים שנגרמו כאשר רבנים מפורסמים או מי שנחשבו ככאלו נתפסו בקלקלתם באופן מחריד, והשי"ת ירפאנו רפואה שלמה.

זו הייתה התנתקות מארץ-ישראל, מעם ישראל, מהציונות, מהתיישבות ומערכים לאומיים – הרבה סוגים שונים של התנתקות.

כתוצאה מבירור יסודי שערך הרב אלישע, הוא החליט לאמץ את מושג ההתחברות שכה נאבק בו כתרופה לאותה התנתקות, והחל לצקת משמעות חדשה לאותה התחברות. אם השורש הרוחני הוא ההתנתקות, אז המזור להתנתקות מהו? התחברות. מה יותר פשוט? בשיבה אל טהרת המושג המקורי של ההתחברות ניגאל מתביעת הריסוק הפרטית הגואה, המציבה את ה"עצמי" במרכז. מצאנו אפשרות לחזור בחזרה לחיבורים הבסיסיים במרקם החיים הכללי: אדם ואדמה, איש לרעהו, עם וארצו, ישראל, אורייתא וקוב"ה.

כתוצאה מבירור עקרוני זה, מני אז ובמשך מספר שנים, במוקד תורתו של הרב אלישע היה עיסוק נרחב במושג של ההתחברות, הכולל חיבור מחודש בין מרכז ופריפריה, התחברות של ציבורים שונים וחיבור של כוחות הנראים כנוגדים זה את זה במבט שטחי. לעניות דעתי, זהו פשר התמסרותו – ובמיוחד בעשור האחרון לחייו – למפעל הגרעינים התורניים¹⁰.

הרבה מאוד אנשים חשבו בשנת תשס"ה שיש מאבק אך ורק מול תכנית ההתנתקות. מה מטרת המאבק? איך המאבק מוכתר בהצלחה? אם מסכלים את ביצועה של התכנית. אבל הרב אלישע הגדיר את המאבק באופן עמוק יותר, המאבק איננו בתכנית ההתנתקות לבדה כי אם בהתנתקות עצמה. במושג הרעיוני, הרוחני, האידיאי, בריקבון הפנימי הזה, ושם צריך להתמקד ולחבר בחזרה את החיבורים¹¹, כפי המשפט המכונן שטבע באותם ימים: "הלבבות הגדולים של גוש קטיף יעוררו את הלבבות הגדולים של כל ישראל"¹².

10. ור' מאמרו "הגרעינים התורניים במהלך גאולת דורנו", שבועון לאורו, 111, עמ' 6-7.
11. "ייסורי הנפש בהם עמד ועומד גוש קטיף... וההתגברות על הפחד... והאצילות האמונית הם חלק מנכסי צאן ברזל של גוש קטיף ותרומתם למהלך הגאולה, והסבלנות ולימוד הזכות והעין הטובה בלי להתיימש כלל... וההתחברות האמיתית לכלל-ישראל בלי שנאה ופירוד, הם ציר הכיסופים הטהור לבניית בית-המקדש" (מדברי הרב אלישע בגוש קטיף, כרזות לרגל יום גוש קטיף במערכת החינוך תשע"ט, כרזות מתגברים ומתחברים, בהוצאת מרכז קטיף, ניצן). ור' עוד מאמרו "אין מחסום לכיסופים – הרגשות והמחשבות מכפר מימון", אתר ישיבה.
12. כנס תושבים לקראת משאל מתפקדי הליכוד, אייר תשס"ד.

ממילא, פעילות לקראת משאל מתפקדי הליכוד או מבצע "פנים אל פנים" אינם אירועים שנגמרים ביום שאחרי המשאל או ביום שיש לנו יותר אצבעות בכנסת. אלו הם אמצעים בלבד על מנת לעורר אותנו לדבר האמיתי, לאותה התחברות מחודשת של כלל-ישראל אל ערכיו המקודשים, אל עצמו¹³, הווי אומר – לא מבחן התוצאה, כי אם מבחן העמל והתהליך.

אך אין לטעות כאן, אין בדרכו של הרב אלישע משום "רפיון רוח ותרני"¹⁴, הוא ביקר בחריפות רבה את הגאווה ואת שכרון הכוח של מובילי התכנית וחשף את קלונן של מערכות דורסניות וכוחניות שניתקו עצמן לדעת באותם הימים וכתרו במו ידיהן את בסיס קיומן המוסרי¹⁵.

הרב אלישע אף אמר דברים אישיים נוקבים ביותר לראש הממשלה, בפגישה שהייתה ביניהם ערב חורבן הגוש¹⁶, משום ש"מי שהוא שונא את הגאווה" גם אינו

13. וע' היטב אורות-התשובה טו: י.

14. ר' לנתיבות-ישראל ח"א, עמ' סה.

15. כדוגמת מערכת המשפט, המערכת התקשורתית, מערכת אכיפת ה"חוק" ומערכות ציבוריות נוספות שבהן רוחם של הפקידים והמשפטנים מושלת ולא רוחה של יראת אלהים מרחפת על פני המים.

16. הרב אלישע סיפר באחד משיעוריו במכון-מאיר אודות פגישה זו: בערב שבת חזון תשס"ה, שאלה קבוצת רבנים את הגר"מ אליהו זצ"ל מה עוד ניתן לעשות כדי למנוע את הגירוש המתוכנן מגוש קטיף שהתקרב ובא. הרב אליהו אמר: שיגידו לראש הממשלה שרון שהוא צריך לחזור בתשובה. בעקבות הדברים ביקשה קבוצת הרבנים להיפגש עם רה"מ שרון, ולמרות היחסים העכורים בשלב זה נקבעה להם פגישה לחצי שעה בבוקרו של צום תשעה באב תשס"ה, יומיים לפני תחילת עקירתו של גוש קטיף. הייתה זו פגישה קשה ובה נכחו, בין השאר, הרב שמואל אליהו, הרב דוד סתיו, הרב שי פירון והרב אלישע וישליצקי. הפגישה התארכה לשעה וחצי והרב אלישע העיד ששרון היה ללא מבע בעיניים ואטום לחלוטין. ממש לקראת סוף הפגישה, אמר הרב אלישע (כפי הנראה בכך הוא ביצע את הנחיית הרב אליהו מערב שבת חזון): "אדוני ראש הממשלה, אני אוהב אותך באמת. אם יהיה חורבן בגוש קטיף – הציונות הדתית תקבל מכה קשה אבל היא תחזיק מעמד. גם תושבי הגוש יספגו מכה קשה, אבל הם יתאוששו. אבל מה יישאר ממך? ! מה יישאר מהציונות, מהדמוקרטיה ומהצבא? האם אתה רוצה שהמעשה האחרון המשמעותי בחיך יהיה עקירת גוש קטיף?" שרון שתק ואז נראתה לחלוותית קטנה של דמעה בעינו, אך היא נעלמה מהר מאוד והפגישה הסתיימה. (פגישות רבניות נוספות שנערכו עם שרון בשבועות שלפני הגירוש היו ע"י הרב שאר-ישוב כהן (ע' בספר איש על העדה) וכן ע"י הראשל"צ הרב שלמה משה עמאר וכן משלחת רבני חב"ד, שנפגשה עמו בכ"ה סיון תשס"ה. גם רעו לנשק של שרון, הרב ישועה בן שושן, נפגש עמו בעניין ללא הועיל, למרבה הצער, שרון הכביד את לבו וסופו ידוע). חודש קודם לכן, בתאריך ז' תמוז תשס"ה, נכח הרב אלישע בפגישה של שלושה רבנים (הרב שמואל אליהו, הרב יוסף אלנקווה והרב אלישע וישליצקי) עם נשיא המדינה מר

נושא פנים לאיש. אבל השאלה העיקרית שתמיד עמדה נגד עיניו היא מה המוקד של הבירור, מה נתון במרכז ומהו הגורם המזמן בלבד, מעין חיווי לכך שיש צורך בפעילות תיקון יסודית מן השורש.

משפט נוסף שהיה מרגלא בפומיה של הרב אלישע: "לפי המשימות כך הכוחות". אדם שיש לו מעט משימות בחיים יש לו מעט כוחות. אולם אדם שמגדיל לעצמו את המשימות, אז הקב"ה נותן לו עוד הרבה כוחות עבור כל אותן משימות¹⁷.

"הלכה ברורה"

אנחנו עכשו נמצאים בישיבה אז נדבר קצת על ענייני ישיבה, מהדרכות לבן ישיבה או בישיבה - לא רבים יודעים על עמל העיון של הרב אלישע בגמרא. בניו וחתניו מספרים על כך שהוא היה מסיים מסכתות רבות מאוד ובהתמדה גדולה. בצעירותו נמנה על אברכי מכון "הלכה ברורה", חלק מבירורי ההלכה הוא חיבר - הנה, הפלא ופלא, "השונא את הגאווה יזכה לברר הלכה ברורה" (מידות-הראי"ה, גאווה, טז).

נראה לי שצריך להוציא פעם ספרון מידות הראי"ה עם סיפורים על הרב אלישע (במתכונת ספרי אביהם של ישראל¹⁸) בכל סימן או סעיף. אתם תראו שזה פשוט יושב אחד לאחד¹⁹.

קומת הבסיס של תלמיד-חכם, בש"ס ובפוסקים, ומתוך כך, חידש הרב אלישע, כמו שאמרנו, דרך בלימוד תנ"ך, דרך בלימוד מדרש ואגדה, כפי שאמרנו, התרגום של זה לכוחות הנפש. לראי הנפש. זו שיטת לימוד מיוחדת.

משה קצב בעניין תכנית ההתנתקות, ואף בה השמיע דברים נוקבים באוזני הנשיא שעמד מנגד. דברים אלו, למרבה הצער, התקיימו במלואם בעתיד.

17. כך היה הרב אלישע מסביר את פשר השכר של העוסקים בצורכי-ציבור באמונה - שהקב"ה ייתן להם עוד צרכי ציבור. וכן של בעלי חסדים - שיזכו לגמול יותר חסדים. בבחינת "שכר מצווה - מצווה". הווי אומר: הגמול אינו חיצוני, אלא המשך עשיית הטוב - הוא השכר.

18. סדרת ספרים לזכר הראשל"צ הרב מרדכי אליהו זצ"ל לפי סדר הספר מסילת-ישרים לרמח"ל.

19. התחלה טובה לכך נמצאת בחוברת אמת בלבבו - לימוד יומי מתורת מו"ר הרב אלישע וישליצקי זצ"ל, בשביל הנשמה, ירושלים, תשע"ט.

גם אותי הקטן, בראשית דרכי בהוראת התורה, הרב הדריך שלוש הדרכות בלימוד לתלמידים. ההדרכה הראשונה הייתה שכל התחום הזה שנקרא היום אמונה, מידות, מוסר – יהיה מתוך מקורות.

איני יודע האם יצא לכם ללמוד בספריו, אבל לרב אלישע יש ספרים עמוקים, אך אפשר להגיד שקשה ללמוד בהם, מי שלא מורגל בשפה שלו ובמהלכים שלו – הספרים קצת חתומים בפניו.

אחד מזיכרונותיי בתור בחור צעיר בישיבה בשיעור א'-ב', קורא בספריו של הרב אלישע: לחיות בעקב' תשובה לחיים, מדור לדור, אל עצמי – ולא מבין כלום. כך במשך תקופה ארוכה. פותח את הספר, מתחיל לדפדף ורואה שבארבעה-עשר עמודים יש בערך שבעים הערות שוליים... זו אמנם קצת גזומה, אבל רק בשביל להבין את העיקרון. כתובה המילה "מה" ותחתיה הפניה – עיין מלבי"ם פה. המילה "איך" – עיין רש"ר הירש פה. המילה "למה" – עיין הכתב-הקבלה.

אצל הרב אלישע אין דבר כזה לשלוף מהשרוול. לכל אמירה או רעיון יש מקור. כל דבר מבוסס ומעוגן. אפילו כשהוא משתמש במילות שאלה פשוטות, הוא מראה את שימושיהן בהקשר הנדון במקורות. תראה את השימוש של המלבי"ם במילה הזאת, תעמוד על האופן שבו הרש"ר הסביר את השורש הלשוני של הביטוי הזה. הוא חונך בכתיבתו לעמל וליסודיות ושילם על כך מחיר שספריו קשים לקריאה עבור הקורא הממוצע. גם כשכותבים בענייני הנפש, בענייני מידות, בענייני אמונות ודעות – הכול חייב לבוא מתוך תורה – "לימוד מתוך מקורות, לא סברות".

ההדרכה השנייה נוגעת, כפי שאמרנו, למה שנקרא היום בביטוי שהוא אולי קצת חיצוני – "יחס אישי". אבל זה לא היחס האישי אלא ממש כיחס אב ובנו, רב ותלמידו, היחס האבהי, לראות כל תלמיד ותלמיד כבן. להכיר אותו, להתעניין בו, לראות במה אפשר לעזור לו בכל התחומים.

ההדרכה השלישית – לעסוק בלימוד הישיבתי גם בסוגיות הקשורות לבניין הנפש. אלו הן שלוש ההדרכות שקיבלתי ממנו בראשית דרכי בתחום של חינוך ולימוד האמונה.

יצירת דפוס חדש למושג ה"משגיח" בישיבות ארץ-ישראל

מתוך כך, אם ננסה אולי לראות בפרספקטיבה קצת יותר עמוקה, מה זכה הרב אלישע, איזו בקעה הוא גדר בעולם הישיבות, אפשר לומר כך – ששיבת מרכז-הרב או "ישיבות ארץ-ישראל" סבלו מחוסר מסוים. אם ניקח את מושג הישיבה הקלאסי בליטא, שבדמותו נבנתה מרכז-הרב, יש ראש ישיבה, ויש רבנים, ר"מים, מגידי שיעורים, ויש דמות חשובה שנקראת "משגיח". משגיח רוחני, מנהל רוחני.

בישיבת מרכז-הרב אמנם שימש בתקופה מסוימת הגאון הרב יצחק אריאלי זצ"ל בתפקיד²⁰, אבל אחר-כך, כשהגיעו החבר'ה הצעירים של בני-עקיבא, הדור שגדל בישיבות ארץ-ישראל, המושג הזה כמעט הלך ונעלם. משום שמושג המשגיח, המתעסק בדברים מסוימים מאוד, הלך ונעשה זר ולא התאים לאופיו ולהלך רוחו של הנוער הארצישראלי²¹. לא התלבש עליהם. הייתה צריכה להופיע רוח אחרת.

אפשר לומר שאנו, התלמידים שזכינו לגדול בישיבת מרכז-הרב בעשורים האחרונים, היה לנו בעניין זה "בניין א"ב", ראשי תיבות – אלישע ובנימין. שניים מגדולי תלמידי הרב צבי יהודה זצ"ל, שהנחילו את תורת רבם לאלפים רבים.

מורי ורבי, הרב בנימין (בני) אייזנר זצ"ל, ומורי ורבי, הרב אלישע וישליצקי זצ"ל, כל אחד בטווח אחר של שנים, המשגיחים הלא-רשמיים של ישיבת מרכז-הרב, ובמבט רחב יותר – לא רק של ישיבת מרכז-הרב אלא של חלק גדול מהציבור המכונה היום "תורני-לאומי".

הרב אלישע הציב לדורות הבאים איזושהו רף גבוה, כיצד צריך להיראות אדם שעוסק בבניין רוחני של נפשות לאורה של תורת ארץ-ישראל בזמננו.

לנו כתלמידים צעירים בישיבה, כפי שאמרתי, המפגש הזה לא היה קל בכלל. משום שבדורנו, כידוע, הכמיהה הגדולה של האנשים היא לקבל הדרכות וקיצורי דרך, לקבל מתכון מושלם איך להיות גדול. אילו ספרים ללמוד, מה לעשות בכל שלב

20. הרב יצחק אריאלי (תרנ"ו-תשל"ד), מתלמידי הראי"ה, משגיח בישיבת מרכז-הרב ורב שכונת בירושלים. מחבר סדרת הספרים עיניים למשפט. לתולדותיו ר' אהרן אילן, עיני יצחק: פרקי חיי וקצות דרכיו של זקננו הגאון רבי יצחק אריאלי זצ"ל, בעל העיניים למשפט, שלמי אריאל, ירושלים תשע"ח.

21. ר' לעיל: "מרבית תורה, מרבית חיים" – שיחת מרן הגר"א שפירא (תשמ"ט).

וכו'. כאן, הרב אלישע סירב לשתף אתנו פעולה ואף ממש גער בנו שאנחנו רוצים שהרבנים יעבדו בשבילנו...

אמר: אתם צריכים לבנות את עצמכם, מדוע אתם מחפשים קיצורים וחקיינות. תתחילו לעבוד, תתחילו לעמול. מה ללמוד, איך ללמוד – הכול יתברר בהמשך, אבל תפסיקו להיות כאלו מסכנים, פסיביים ולא נוקטים יוזמה עצמית. זו הייתה הדרכתו הרוחנית העקרונית, "מכה בו ואומר לו – גדל" (בראשית רבה י: 22).

תורת חיים לעומת חיי תורה

מושג הדתיות, מה זה דתיות, במה נמדדת הדתיות²³, וכך מושג היראת-שמים ומה זו בדיוק מדינה יהודית. מה היחס בין חתונה צנועה לבין צניעות²⁴, מה היחס בין שמיטת קרקעות לשמיטת כספים. כיצד ניתן לממש את מושג היראת-שמים עד לזהירות בדרכים. כיצד לקחת את עבודת המידות ולתרגם אותה לתרבות אחרת של נהיגה בכביש. מי עושה כך? מי חי כך? איזה עוד רב יכול לדבר עם תלמידיו על הרגשת הגאווה בעת לחיצה על השלט של הרכב של המכונית? האם המושג של "תרבות נהיגה" זה שולחן-ערוך או לא? אלו שאלות קשות וקצת "מציקות", לא תמיד נעים לשמוע... אבל, ופה מה שאמרתי לכם, מדוע הרב אלישע יכול היה להגיד את דבריו בכזו עצמה ותביעה? משום ש"מי שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעים" (לעצמו). אם הוא עצמו לא חי אותה, הוא לא היה אומר אותו לתלמידיו. אם כן, נשאל, מדוע זה לא אצל כולם ככה? כנראה משום שאז הייתה לנו "דממת אלחוט" תדירית, לא היינו יכולים לשמוע כמעט כלום מאף אחד.

22. לאחר מכן היה נענה ברצון למתן הכוונה פרטית. זכורני שבעת היותי תלמיד בשיעור א' שאלתיו כיצד יש ללמוד נ"ך בבקיאיות והדריך אותי ללמוד עם "מצודות" בשלב הראשוני.

23. וכפי שהיה הרב אלישע מברר אודות היחס שבין החיצוניות לפנימיות, והיה שואל מדוע שש או שבע מצוות מיוחסות רק הן בכוחן להשית על המקיימן שם "דתי", בעוד שכל השאר לא מעניין. מי שאין לו מזווה בביתו – ודאי שלא נקרא דתי, אך מה לגבי מי שיש לו מזווה בביתו – אך ביתו סגור בפני עניים או אורחים? האם הוא דתי? מי שלא מניח תפילין ודאי אינו דתי, אך מה לגבי מי שמניח תפילין אך לא משלם שכר שכיר בזמנו? מי שלא אוכל כשר – אינו דתי, אך מה לגבי מי שאוכל כשר אך מתעלם מחוקי התנועה בנסיעתו? ! כך היה חוזר ושואל בשיעוריו.

24. בהקשר זה, כאב את העובדה שהנוהג הרווח בהזמנות לחתונות לכתוב את שם החתן והכלה באותיות גדולות בעוד שאת שם הסבים והסבתות כותבים בדרך כלל באותיות קטנות ובקושי נקראות.

גם הוא עצמו היה מודע לפער ולמורכבות בהדרכות האלו. זכורני שבתור בחור ישיבה צעיר, הרב אלישע היה אומר ממש בשאגות, "לפי דעתי, אברך שמתקשר לכולל מסוים, למקום תורה מסוים, ושואל מה גובה המלגה, צריך לטרוק לו את הטלפון בפרצוף"²⁵. אתם שומעים את זה? ! כך היה מתבטא, בחריפות נוראה, בז לחלוטין לכל סוג של איזושהי תלות במושג הזה שנקרא "כסף".

אם נשאל מה יחסו של הרב אלישע וישליצקי למושג "כסף" לאור סיפור א', אז התשובה תהיה – לא מחמיא. נכון? עכשיו, סיפור ב' – פעם נדרש הרב אלישע למושג, במחילה מכבודכם, "נייר טואלט כשר" – ללא חשש גניזה, ללא חשש כל מיני דברים, יוצר במפעל שומר שבת, אפשר להגיד על טהרת הקודש, כל העובדים יראי שמים – אבל רק דבר אחד שכחו לכתוב על המפעל – האם המפעל הזה משלם לעובדיו משכורת בזמן? האם הוא מקפיד על איסור להלין שכר שכיר או לא? אולי זה המדד לנייר טואלט כשר? מתי נזכה, הוא אמר, שזה יופיע באותיות של קידוש לבנה על הנייר טואלט. אז אם כן, נשאל, מה יחסו של הרב אלישע למושג כסף לפי הסיפור השני? והתשובה היא שאין סתירה בין שני הסיפורים, "יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם" – זה תלוי.

אם אתה רוצה ללמוד במקום תורה משום ששם תבנה את שיעור קומתך הרוחני כפי שצריך, ומה שחוסם אותך זה הצד הכלכלי, אז אתה הופך את היוצרות בין מטרה לבין אמצעי. אם הכסף הוא אמצעי, כמו שמסביר את הפסוקים הנהדרים בהושע

25. באיגרת של הרצי"ה שטרם נדפסה מתאריך י"ג בכסלו תשל"ז כתב הרב: "הבחורים באים ומתקבלים לישיבה לא כדי לקבל כסף אלא כדי לאפשר גידולם וקביעותם בתורה, ובשביל כך הם מקבלים הכסף הדרוש להם לפרנסתם. וכן רבותינו, ראשונים ואחרונים, היו מקבלים מקופות הציבור את סיפוקי צורכי חייהם, כדי שיוכלו למלא כהוגן תפקידם ולזכות הרבים. וכן הבחורים שיגדלו, וראשי הישיבות". וכאשר התרעמו אברכים מבוגרים על גובה המלגה, כתב הרב צבי יהודה: "הישיבה איננה ולא היתה מעולם 'כולל' ל'אברכים', אלא ישיבה לצעירים מובחרים לגדול בתורה, שרק הם מתקבלים לישיבה ולא אברכים נשואים, ורק חלק של התלמידים ממשיכים גם לאחר נישואים ללמוד בישיבה לתקופה מסוימת בלבד לפי שיקול דעתה של ההנהלה ביחס לקביעת ערכם בתורה וסיכויי גידולם... אין ולא הייתה מעולם שום התחייבות של 'משכורת' מצד ההנהלה כלפי הלומדים בה, בין הצעירים ובין המבוגרים הממשיכים באותו משך הזמן שלאחר נישואיהם כאן, רק סידור סכומים מסוימים להחזקת אפשרות הקביעות בלימוד לתלמידים בישיבה כל אחד לפי ערכו כפי שיקול דעת ההנהלה בהתאם לקווים שהותוו על-ידי מרן אאמ"ר הרב זצ"ל..." (הציטוטים נלקחו ממאמרו של הרב ד"ר חגי שטמלר, "במרכז הרב אין כולל", מקור ראשון, מוסף שבת, י"ב אדר תשע"ז).

(יד ד) "על סוס לא נרכב אשור לא יושיענו וכו' ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו", משם זה מתחיל, "לי הכסף ולי הזהב" (חגי ב ח), אם אתה מחובר לריבוננו של עולם, למקור השפע, מדוע הדאגה. אבל שכר שכיר, "ואליו הוא נושא את נפשו" (דברים כד טו) זה בין אדם לחברו, דרך ארץ בסיסית. אם כן, הכול תלוי מתוך איזו עמדה נפשית אתה ניגש לדברים. כעת אתם מבינים שההדרכות הללו אפשר להגיד אותן, אבל ליישם אותן – זה דבר אחר.

הייתי ב"שבעה" בבית הרב אלישע כאשר הגיע הרב יהושע שפירא וסיפר שבתור אברך בישיבת מרכז-הרב, סעד פעם אצל הרב אלישע בסעודת שבת והחל לשיר את השיר "אנא עבדא דקודשא בריך הוא", הוא שר ושר... והרב אלישע לא מצליח לשיר את השיר, עד שהוא לא הצליח להגיע למדרגה כזאת של "השתוות", שבאמת פיו ולבו שווים, שהוא באמת חי עכשיו את המושג של "אנא עבדא דקודשא בריך הוא", עד אז הוא לא יכול היה לשיר.

ועוד מושג, ההבדל בין המושגים "חיי תורה" לעומת "תורת חיים". חיי תורה מובנו הפשוט שיש פירוד. יש חיים ויש תורה בנפרד מן החיים, ועל כן צריך לקחת את התורה ולהלביש "כיפה" על החיים. מצב זה יכול להביא לפעמים לעיוותים קשים.

נוסע הרב אלישע במונית ביחד עם נערים. הימים ימי בין-המצרים והנה נשמע מהרדיו במונית קול זמר. שלושת השבועות – קול זמר זה בעייתי. מיד מבקשים הנערים מנהג המונית שיכבד את רגשותיהם הדתיים ויסגור את הרדיו. טוב, כיבד אותם, "מכבדים את המסורת, שומרים על הדמוקרטיה", ודאי מכבדים. טוב, מה עשו החברה האלה אחרי שכיבו להם את הרדיו? התחילו לדבר בינם לבין עצמם, רכילות, לשון הרע, הלבנת פנים, ליצנות – כל הארבע כתות שאינן מקבלות פני שכינה (סוטה מב, א). העיקר מה? לא להיכנס ל"חשש" קול זמר מהרדיו שיפריע להם, ואז פונה הרב אלישע לנהג המונית ואומר: אתה יכול בבקשה לפתוח את הרדיו ולהגביר...

דוגמה נוספת מצויה לפעמים במחזותינו. אמנם אפשר לטעות בה, אבל פה אני נמצא עם הרבנים שלכם, אני סומך עליהם שהם יסבירו שלא תטעו בזה – אין לך מושג נפלא ונאצל כמו המושג שנקרא דבר-תורה בסעודה.

"שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים" (אבות ג: א). ישנם כאלה שכל הסעודה שלהם היא "זבחי מתים" מההתחלה ועד הסוף, אבל שנייה אחת לפני ברכת המזון יש את "פינת הדבר תורה"... אחרי שהם

סיימו לעבור על ארבעה-עשר עשין, שבעה-עשר לאווין ושלוש ארורין שהחפץ-חיים מונה בהקדמת ספרו לבעלי לשון-הרע (חפץ-חיים, הקדמה, פתיחה להל' לשה"ר ורכילות), אחרי שהם סיימו לזלול, לשבוע ולשתות, שלא יהיה "מושב לצים", נו, דבר תורה, קדימה, דבר תורה. זה לפעמים מצב אבסורדי שיכול להיגרם מהמושג הבוסרי של "חיי תורה". לא לזאת התכוונו התנאים כשהם דיברו על "שלוש שאכלו על שולחן אחד", אלא שהשולחן עצמו הוא מזבח, אז אין עכשיו "פינת דבר תורה", אלא האכילה עצמה היא דבר תורה, ובאכילה שהיא עצמה דבר תורה אזי גם נשמעים הרבה דברי תורה.

אם נחזור למה שפתחנו ובזאת נסיים: "כל מי שיש בו יראת-שמים דבריו נשמעים", כתב הרב צבי יהודה בהערה שם בספר, גם המושג המופיע בגמרא בסוכה (כא, ב) "שיחת תלמידי-חכמים צריכה לימוד, שנאמר (תהלים א ג) 'ועלהו לא יבול'" – אפילו שיחת חולין של תלמידי-חכם צריכה עיון – כתב הרב צבי יהודה שזו חובתם של התלמידי-חכמים לדאוג לכך ששיחתם החולית תהיה צריכה עיון (אור לנתיבותי, ג). כלומר: אתה צריך להיות כזה שאתה מחזיק בראש שגם שיחת החולין שלך היא צריכה להיות בעלת תלמוד. ואז מה אתה עושה? אתה מעלה ומרומם את כל העולם הארצי, החולי, כל כולו זה הופעת קודש, אלו חיים שלמים, "תורת חיים", וזה מה שהגמרא ביומא (פא, ב) אומרת: "מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלימדו תורה, אשרי רבו שלימדו תורה, פלוני שלמד תורה ראיתם כמה יפים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו!"

ואני חושב שהיסודות הללו של הכללות, הענווה, האחריות, האמת והענווה – אלו הם חלק מהעקרונות הגדולים שעליהם מסר הרב אלישע זצ"ל את נפשו. חשוב מאוד שהתורה הזאת תימשך ויעלו את הדברים הללו על ספר, ותיכתב תורתו. למרות שעיקר כוחו היה בעצם חייו, "הוא היה אומר".

ו' החיבור

ישנו "מוסד" מפורסם שמאפיין את תורת בבל והוא "מוסד המחלוקת", וביתר שאת זהו המוסד המאפיין את תקופת "עקבתא דמשיחא", כדברי הגמרא (כתובות קיב, ב): "דור שבן-דוד בא, קטגוריה בין תלמידי-חכמים"²⁶. והיה מסביר הרב אלישע

26. ר' הרחבה בכרך א במאמר: "על קטגוריה בין תלמידי-חכמים וכבוד תלמידי-חכמים".

בשיעורים שני ההסברים: א. קטגוריה על תלמידי־חכמים; ב. קטגוריה בין תלמידי־חכמים²⁷. ברוך ה', אני חושב שכבר יצאנו ידי חובה לפי שני הפירושים. לעומת זאת, היסוד של תורת ארץ־ישראל זה האחדות²⁸, "האמת והשלום אהבו".

ישנו מושג המחלוקת, איך מייצרים מחלוקת, איך "מתחזקים" אותה. אך לעומת זאת יש גם אומנות כיצד לא להיות בשום פנים מעורב במחלוקת²⁹. יש אדם שהוא במהותו משכין שלום, כמו אהרן הכהן.

כשמגיע אדם אמיתי, ללא "נגיעות", ללא אינטרסים, הרב אלישע היה זועק... "תפסו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך" (סנהדרין, קב, א), עוד לא מאוחר, כפי שאמרו לאדון שרון בזמנו – תחזור בך, תהילת עולם תהיה לך, "ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן". הקב"ה בכבודו ובעצמו מבטיח לך, יש לך "קו ישיר" לגן־עדן. "גן עדן טורס", טיול עם הקב"ה ועם דוד בן־ישי... מיד שואל ירבעם: סליחה, סליחה... מי מספר אחת? מי מספר שתיים? מי בראש?! אומר לו הקב"ה: בן־ישי בראש, מה זאת אומרת? אבל אתה תוכל לשבת גם כן ב"מחלקה ראשונה". וירבעם אומר: "אי הכי – לא בעינא".

היה זועק על כך הרב אלישע: השאלה היא לא "מי בראש" אלא "מה בראש"! לא ה"אני", האדם, "התפקיד", או התארים לפני ואחרי, אלא הערכים, האידיאלים – בשם מה? מכוח מה? זו תכונתה של עשייה מתוך ענווה.

כשיש אדם כזה בדור, אזי גם אנשים שהם יריבים זה לזה נאלמים דום בפניו, ומתוך כך גם המחלוקות שביניהם נפתרות או לפחות לא מגיעות למקום שהן גורמות את עיקר הנזק שלהן.

עכשיו, איבדנו – כפי שהגדיר אותו בנו, הרב יוני, שתיכף יהיה פה – איבדנו את ו' החיבור של הדור. הרב אלישע היה ו' החיבור של הדור. איבדנו אותו, וזה מטיל על כולנו את האחריות שנהיה אנחנו בעצמנו בבחינת ו' החיבור.

27. ר' אברבנאל, ישועות־משיחו ח"ב א: ה.

28. ר' אורות־התורה יג: ד.

29. "ויקם משה וילך אל דתן ואבירם" (במדבר טז כה), אמר ריש לקיש: מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, דאמר רב: כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר (במדבר יז ה): 'ולא יהיה כקרח וכעדתו' (סנהדרין קי, א).

אם יורשה, נסיים בעוד משפט אחד שהיה אומר הרב אלישע ביחס אלינו. מורגל היה בפיו של הרב צבי יהודה לומר כי "יש להרבות בדורנו בשתי האל"פים – אהבה ואמונה" (הרב אברהם רמר, גדול שימושה, עמ' מ), ועל כך היה מוסיף הרב אלישע שבדור שלנו צריך להוסיף גם את שני העי"נים – את העוז והענווה.

מחד, עלינו להיות אנשים גיבורים, לא מחניפים ואומרים דברים אמיתיים, ויחד עם זאת עלינו לומר אותם בענווה, בטהרה פנימית ובנקיות גדולה – כפי שעושים כאן בישיבת ראשון-לציון. "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו" (שמואל ב' י"ב) וה' יגדור פרצות עמו ישראל ברחמים (ע"פ ברכות מו, ב).

"צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל" (משלי לא כז)

לזכרה של חותנתי היקרה,

חיה רייזל **שושנה פרקש** ע"ה

בת ר' אליהו רוזנגרטן ז"ל
ורחל-לאה לבית גלנצר ע"ה

אשת חיל צנועה וענווה,

מטוב לבה ועצתה הטובה, השפיעה עלינו תמיד באהבה.

ברוכת כישרונות ומעשים,

בשמחה ובמאור פנים, העמידה תלמידים רבים.

נאמנה ומסורה למשפחתה וקרוביה,

יקרה עד מאוד לכל אוהביה.

משיבת נפש הייתה עבורנו,

וזכרה נצור עמוק בלבנו.

גלב"ע יא' באיר ה'תשס"ט

והיא בת ס"ב שנים

תנצב"ה

לעילוי נשמת בני משפחת אבינו היקרים:

אבינו: ר' יחיאל יהודה בן ר' שרגא פייבל הירש הכהן ז"ל.
אביו: ר' שרגא פייבל בן ר' יוסף דוד הירש הכהן הי"ד שנספה בשואה.
אמו: חיה בת ר' דוד ובריינדל מיהאי הי"ד שנספתה בשואה.
אחותו: רחל (רוזי) בת ר' שרגא פייבל הירש הי"ד שנספתה בשואה.
אחיו: ר' משה מנדל (מנדו) בן ר' שרגא פייבל הירש ז"ל ואשתו, ברטה ע"ה.
אחיו: ר' יוסף דוד בן ר' שרגא פייבל הירש ז"ל ואשתו, הינדל אילונקה
בת הרב שמואל ישעיהו גלאטשטיין ז"ל.
אחותו: גני זיסל בת ר' שרגא פייבל ובעלה, ר' יצחק שמואל בן ר' משולם זיגמונד בלאו ז"ל.
אחותו: צירל זהבה (גולדה) בת ר' שרגא פייבל ובעלה, ר' יעקב (ינוי) גולדפרב ז"ל.
סבו: ר' דוד מיהאי ז"ל וסבתו: בריינדל בת חנוך לבית היינער ז"ל,
ילדיהם ומשפחתם שנספו בשואה, הי"ד.
דודו: ר' משה מיהאי, אשתו חיה ושתי בנותיהם שנספו בשואה הי"ד.
דודו: פרקש (וואלוי) מיהאי ז"ל, אשתו ובנותיו שנספו בשואה, הי"ד.
בן-דודו: ר' יעקב ברוך (בווי) מנדל ז"ל ואשתו, מינה שרה (בוזי) לבית מיטלמן ע"ה.
בן-דודו: ר' צ'לקו אלכנסדר בן ר' יהודה שמעון פרקש ז"ל,
ואשתו, תהילה טילדה בת ר' חנוך לבית אילש ע"ה.

לעילוי נשמת בני משפחת אמנו היקרים:

אמנו: (נעכא) אולגה הירש בת ר' אליהו איציג ז"ל.
אביה: ר' אליהו בן ר' שמואל איציג הי"ד, שנספה בשואה.
אמה: רבקה בת ר' שלמה זלמן לבית קליין הי"ד, שנספתה בשואה.
אחיה ואחיותיה: דוד לייב, חיים הרש, שי יצחק, מגדא (ביילה) וחנה הי"ד, שנספו בשואה.
אחותה: שושנה (ארזי) בת ר' אליהו ובעלה, ר' בנימין (פיטיו) בן מרדכי יעקובוביץ' ז"ל.
סבה: ר' שמואל בן ר' אברהם יצחק איציג, סבתה, גולדה ובני משפחתם שנספו בשואה, הי"ד.
סבה: ר' שלמה זלמן בן ר' בנימין קליין הי"ד שנספה בשואה וסבתה, נעכא לבית קאופמן ע"ה.
הונצחו עלידי ר' שלום הירש, פ"ת, ד"ר דוד הירש, קרית-אונג.

לעילוי נשמת בני משפחתי היקרים:

אבי: ר' שלמה זלמן בן ר' בנימין קליין הי"ד, שנספה בשואה.
אמי: רבקה בת חיים לבית כ"ץ הי"ד, שנספתה בשואה.
אחיותיי: בלומה, חיה ואיטה הי"ד, שנספו בשואה.
בעלי: ר' שלמה זלמן (שכורי) בן ר' גדליהו שקד ז"ל.
הונצחו עליידי רייזי (שושנה) שקד, פ"ת.

לעילוי נשמת בני משפחת אבינו היקרים:

אבינו: ר' אברהם (רוזמי) בן חיים רוזנברג ז"ל.
אביו: ר' חיים בן ר' בצלאל רוזנברג הי"ד, שנספה בשואה.
אמו: פייגי בת ר' דוב לבית מאיר הי"ד, שנספתה בשואה.
אחיו: יצחק הי"ד, שנספה בשואה.
אחיו: בצלאל (ביילו) ז"ל, אשתו מורגית ובתם, איבי הי"ד, שנספו בשואה.
אחיו: אהרון (ארפי) ואשתו פרידה ז"ל.
אחיו: יחזקאל (אונדור) ואשתו פייגי ז"ל.
אחיו: דב (בערי) ואשתו ציפורה ז"ל.
אחותו: מרים (מורגית) ובעלה ר' מרדכי (מיקי) בראון ז"ל.
אחותו: שרה ובעלה ר' יהודה פוגל ז"ל.
אחותו אילנה (יולן) שנפטרה בדמי ימיה, ע"ה.
סבו: ר' דוב (בערי) מאיר וסבתו מרת מינדו ובני משפחתם הי"ד, שנספו בשואה.
סבו: ר' בצלאל בן ר' חיים רוזנברג ז"ל.
סבתו: רייזי רוזנברג לבית פריד ובתה משילדה ויתר בני משפחתם שנספו בשואה, הי"ד.

לעילוי נשמת בני משפחת אמנו היקרים:

אמנו: טובה (טויבי) רוזנברג בת ר' אברהם חיים יעקובוביץ', ע"ה.
אביה: ר' אברהם חיים בן ר' יהושע (שייע) יעקובוביץ' הי"ד, שנספה בשואה.
אמה: מלכה בת ר' חיים דוד פייג, שניצלה מגיא ההריגה ועלתה לארץ-ישראל, וילדיהם: חיה,
מאיר, ורחל רוזה הי"ד, שנספו בשואה.
אחיה: יוסף-מרדכי ואלימלך (מאיילי) יעקובוביץ' ז"ל.
אחותה: הינדלה רבקה (רבצ'ו) ע"ה ובעלה, ר' יוסף הערש ראשוולב ז"ל.
סבה: ר' חיים דוד בן ר' אברהם שלמה פייג ז"ל.
סבתה: פייגי בת אלטער אלימלך לבית פערל הי"ד.
דודיה: בן-ציון, אלטער, רחל-לאה, עלקה וגולדה הי"ד, שנספו בשואה.
דודה: הרב אפרים ברוך יעקובוביץ' הי"ד, שנספה בשואה.
דודתה: חיה דבורה (דוריי) לבית פייג ע"ה ובעלה סון וולפסון ז"ל.
דודתה: רוזה (רוז'י), ובעלה הלל שוורץ
וילדיהם יוסף מרדכי, טובה ורייזל הי"ד, שנספו בשואה.
בן דודה: ר' שלום (שולי) יעקובוביץ' ז"ל, הוריו ובני משפחתו שנספו בשואה, הי"ד.
הונצחו על ידי יהודית הירש, פ"ת, וציפורה רוט-רייכבך, הוד-השרון.

לעילוי נשמת בני משפחתנו היקרים:

אבינו מורנו, ר' שלום בן אברהם הלוי רוט ז"ל
סבנו, ר' אברהם בן שלום רוט וסבתנו, חיה בת אריה ע"ה
דודנו, ר' שלמה בן יוסף ברקוביץ' ודודתנו, שושנה בת אריה ע"ה
הונצחו עלידי אופיר רוט וקרן ורדיגר

לעילוי נשמת אבות משפחתנו היקרים:

ר' יהודה אריה יעקובוביץ הי"ד שנספה בשואה
ואשתו הינדה רבקה (הניה) בת ר' משה חיים לבית ויזל ע"ה.
בנם, הרב יהושע (שייע) בן יהודה אריה יעקובוביץ'
ואשתו שרה אסתר בת ר' יוסף מרדכי לבית פולק ובני משפחתם הי"ד, שנספו בשואה.
הונצחו עליידי יוצאי חלציהם: יניב הירש הכהן, פ"ת. מיכל פורר, חיפה.

לזכרם של מתפללי בית־הכנסת שונה־הלכות בפתח־תקוה שהלכו לעולמם:

ר' יעקב לינצר, ר' דוד אליה בלייך, ר' משה ליכטפלד, ר' יצחק קליין, ר' חנניה ונגרובר,
חיים הורביץ (הנגר), ר' יהודה נויהויזר, יששכר צוקר, בנימין גריינר, ישראל הרשקוביץ',
מרדכי שטרן, אבנר ליאון, שמואל בן־דוד, קלמן פולק, יצחק וייס, אינדיג אשר (הסנדלר),
יצחק איז'ק, שמחה פרקש, הרב יואל ליפשיץ, שמואל המבורגר, אריה טננבוים,
עזריאל לוינסון, מנחם פוירורקר, אלימלך הניג, אברהם שפס.

לזכר דמויות מנוף ילדותי, תושבי שכונת מגוריי ועירי פ"ת:

האדמו"ר ממונקאטש – רבי ברוך יהושע ירחמיאל רבינוביץ' זצ"ל (תרע"ה-תשנ"ח),
הרב עזריאל הילדסהיימר זצ"ל (תרס"ב-תשנ"ח), הרב ברוך שמואל היישריק זצ"ל (תרצ"ו-תשע"ג),
ר' אליעזר שוימר ז"ל (תרפ"ד-תשס"א), גזבר המועצה הדתית פ"ת ושכן קרוב,
הרב ברוך שמעון סלומון זצ"ל (ת"ש-תשס"ט), הרב יוסף מרדכי אינדיק ז"ל,
הרב בנימין אפרתי ז"ל, ר' יוסף דרשן ז"ל.

**לזכרם של חברי לספסל הלימודים בישיבת נחלים ובישיבת מרכז-הרב
שנפטרו בדמי ימיהם:**

ארז חיים ז"ל (תשנ"ז), (יעקב שמשון) עמיחי מרחביה הי"ד (תשס"ו),
(דניאל) דני גומז הי"ד (תשס"ו), דורון מהרטה הי"ד (תשס"ח),
רועי (אהרן) רוט הי"ד (תשס"ח),
יונדב (חיים) הירשפלד הי"ד (תשס"ח), הלל רודיך ז"ל (תשע"ג),
ר' מיכאל (ויקטור) ויקי גואטה ז"ל (תשע"ג).

**לזכרם של גדולי ישראל, עמודי החסד, אנשי השם והעוסקים בצורכי ציבור
באמונה שנפטרו לבית עולמם בשנה זו והסמוכה לה:**

הראשל"צ הגאון הרב אליהו בקשי דורון זצ"ל, האדמו"ר מנובומינסק, רבי יעקב פרלוב זצ"ל,
הגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל, הגאון הרב דוד פיינשטיין זצ"ל,
הגאון הרב נחום (נורמן) לאם זצ"ל, הרה"ג יהודה לייב גרונר זצ"ל, האדמו"ר מסדיגורה,
רבי ישראל משה פרידמן זצ"ל, האדמו"ר מפיטסבורג, הרב מרדכי ישכר בער לייפר זצ"ל,
הגאון הרב סיני אדלר זצ"ל, הגאון הרב עדין אבן-ישראל (שטיינלץ) זצ"ל,
הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל, הגאון הרב חגי איזירר זצ"ל,
הגאון הרב יהודה הרצל הנקין זצ"ל, קס הקסים באתיופיה, הדנה (רפאל) טקויה ז"ל,
הרב יונתן זקס ז"ל, הנגיד הרב אברהם וולפסון ז"ל, הרב אברהם ישעיהו הֶפֶר ז"ל,
הרב מיכאל צבי נהוראי ז"ל, פרופ' אהרן מונדישין ז"ל, ר' רחמים מלמד כהן ז"ל,
הרב החסיד רבי בן ציון קופרשטוק ז"ל, ר' דוד (דדי) רפאל בן-עמי (פיינשיל) ז"ל,
הרב גדליה שרייבר ז"ל, ר' משה (מושקו) מושקוביץ ז"ל, ר' אביב רייך ז"ל,
מר שלדון (גדליה שלום, גארי) אדלסון ז"ל.

